

PÁZMÁNY PÉTER KATOLIKUS EGYETEM
TÖRTÉNELEMTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA
GAZDASÁG-, RÉGIÓ- ÉS POLITIKATÖRTÉNETI MŰHELY

Doktori (PhD) disszertáció

Témavezető: Dr. habil. Földesi Margit †

Dr. Botlik József

Doktori Iskola vezetője: Dr. Föhlich Ida DSc

Műhelyvezető: Dr. Berényi István DSc

Készítette: Nyári Gábor

„45-ÖSÖK”

A NÉMET ÉS OSZTRÁK TERÜLETEKEN ÉLŐ MAGYAR EMIGRÁCIÓ TÖRTÉNETE
1945–1956

Budapest, 2017

Tartalomjegyzék

Tartalomjegyzék.....	2. oldal
Köszönetnyilvánítás	4. oldal
Bevezető	5. oldal
A kutatás módszertana	7. oldal
I. Az 1945 májusában Nyugat-Európában tartózkodó magyarok száma	9. oldal
II. Hadifoglyok	15. oldal
II/1. Általános helyzet	16. oldal
II/2. A tábori élet	23. oldal
II/2/a. Amerikai fennhatóságú táborok.....	24. oldal
II/2/b. Francia fennhatóságú táborok	31. oldal
II/3. Hazatérés vagy emigráció?	36. oldal
II/4. A hadifoglyok történetének áttekintése	39. oldal
III. Civilek	45. oldal
III/1. A magyar menekültek története a világháború végétől a kivándorlásig	46. oldal
III/1/a. A menekültek helyzete közvetlenül a világháború után.....	46. oldal
III/1/b. Kockázatos hazatérés vagy küzdelmes emigráns élet?	50. oldal
III/1/c. A menekültek mindennapjai.....	53. oldal
III/1/d. Kivándorlás	56. oldal
III/2. A kivándorlás végétől az integráció befejezéséig	62. oldal
III/3. A civilek helyzetének áttekintése	66. oldal
IV. Politikai, társadalmi és érdekvédelmi szervezetek.....	68. oldal
IV/1. Magyar Szabadság Mozgalom	71. oldal
IV/1/a. Farkas Ferenc tevékenysége az emigrációban és az MSZM megalapítása.....	72. oldal
IV/1/b. A Magyar Szabadság Mozgalom működése.....	76. oldal
IV/2. Magyar Harcosok Bajtársi Közössége	82. oldal
IV/2/a. Az MHBK megalapítása	82. oldal
IV/2/b. Az MHBK szervezeti felépítése	89. oldal
IV/2/c. Az MHBK titkos tevékenysége.....	94. oldal
IV/2/d. Az MHBK nyilvános tevékenysége.....	106. oldal
IV/3. Müncheni Magyar Iroda	110. oldal

IV/3/a. A félhivatalos segélyszervezet	111. oldal
IV/3/b. Politikai szerepvállalás.....	112. oldal
IV/4. Magyar Cserkészet.....	115. oldal
IV/5. Magyar Királyi Csendőr Bajtársi Közösség	117. oldal
IV/6. Az altöttingi országgyűlés és zárandoklat.....	119. oldal
IV/6/a. Előzmények.....	120. oldal
IV/6/b. Az altöttingi országgyűlés.....	124. oldal
IV/6/c. Az altöttingi kormány „tevékenysége”	129. oldal
IV/6/d. Az altöttingi zárandoklat.....	133. oldal
IV/7. A szervezetek működésének áttekintése	135. oldal
V. Szellemi élet	140. oldal
V/1. Oktatás.....	141. oldal
V/2. Kultúra.....	147. oldal
V/3. Sajtó.....	150. oldal
V/4. Szabad Európa Rádió	155. oldal
V/4/a. A Szabad Európa Bizottság megalapítása, a Szabad Európa Rádió létrehozása	156. oldal
V/4/b. A Szabad Európa Rádió működése	157. oldal
V/5. A szellemi élet áttekintése.....	163. oldal
VI. Egyházak.....	165. oldal
VI/1. Katolikus egyház.....	165. oldal
VI/2. Protestáns egyházak	170. oldal
VI/3. Az egyházak működésének áttekintése.....	172. oldal
Összegzés, a kutatás eredményei.....	173. oldal
Mellékletek.....	175. oldal
Bibliográfia.....	183. oldal

Köszönetnyilvánítás

Jelen munka nem születhetett volna meg más kutatók segítségével. Külön köszönet jár Funke Attilának, aki a németországi források beszerzéséhez nyújtott pótolhatatlan segítséget; Csihák Györgynek, Domján Dániel Ferencnek, Erdős Kristófnak, Gedai Istvánnak, György Sándornak, Henye Anikónak, Illik Péternek, Jávor Miklósnak, Miklós Tamásnak, Müller Gabriellának, Pócs Nándornak, Rapali Viviennek, Strausz Péternek, Vizi László Tamásnak és Zachar Péter Krisztiánnak, akik segítettek egyes források felkutatásában, értelmezésében, és ötleteikkel javítottak a disszertáció minőségén. Köszönöm jelenlegi témavezetőmnek, Dr. Botlik Józsefnek, hogy a nehézségeket vállalva bekapcsolódott a kutatás utolsó szakaszába. A legtöbb segítséget néhai témavezetőmtől, Dr. habil. Földesi Margittól kaptam, aki a több éves kutatás alatt folyamatosan támogatott, ellenőrizte munkámat, és ha elakadtam, a jó irányba terelt tovább.

Bevezető

A második világháború utolsó szakaszában, 1944. augusztus 27-én az Ojtozi-szorosban a Szovjetunió Vörös Hadserege átlépte a második bécsi döntés által megállapított magyar határt, így az ország hadszíntérré vált. Ezzel egy időben megkezdődött a lakosság tömeges nyugatra menekülése. Szálasi Ferenc hatalomra jutása után emellett megindult a szervezett kitelepítés is.

Amikor 1945. május 8-án Európában véget ért a háború, hozzávetőlegesen 800.000–1.000.000 magyar állampolgár tartózkodott az ország határain kívül, döntő többségben az egykori Harmadik Birodalom területén. Voltak, akik a szovjet katonák elől menekültek, voltak, akik az esetleges felelősségre vonás elől, voltak, akiket a nyilasok telepítettek ki és voltak azok a katonák és leventék, akiket szolgálat közben ért idegen földön a háború vége.

Jelen munkában ennek a nagyszámú magyarságnak, az úgynevezett „45-ösöknek” vagy „nyugatosoknak” a történetét kívánom bemutatni a második világháború végétől az új hazában való integrációig, amely hozzávetőlegesen megegyezett az 1956-os forradalom időszakával, az újabb menekülthullám megindulásával.

Külön elemzésre kerül a katonák és civilek helyzete; a társadalmi, politikai és egyházi szervezetek létrehozása és munkája; a magyar nyelvű oktatás kialakítása; az értelmiség szellemi tevékenysége; valamint az emigráció állambiztonsági megfigyelése. E részletek bemutatásával szeretném vázolni az integráció folyamatának szakaszait, kiemelve az egyes fordulópontokat. Ebben a folyamatban kiemelendő évek: 1946, 1948–1949 és 1953–1956. 1946 végén többségében azok a magyarok tartózkodtak még németnyelvű területeken – elsősorban Bajorországban és Ausztriában –, akik valamilyen okból nem szándékoztak visszatérni hazájukba és elkezdték az új élethez szükséges alapok megteremtését. 1948-ban megindult a kivándorlás, 1949-ben létrejött a Német Szövetségi Köztársaság, a magyarok többsége áttelepült más „nyugati” országokba. A maradók kikerültek a táborkból, megoldódni látszottak a mindennapi megélhetési problémák, megkezdődött a társadalmi struktúra kialakítása. 1956-ra a magyarság sikeresen integrálódott az NSZK és Ausztria társadalmába, de mindezt úgy, hogy megőrizte nyelvét, kultúráját, létrehozta saját közösségi szervezeteit és oktatását. Ennek a folyamatnak a befejezésével záródik e munka is. A disszertációban nem kerül bemutatásra a Magyarországról erőszakkal kitelepített svábok története, részint mivel – elsősorban a területi eloszlás miatt – nem kerültek szorosabb

kapcsolatba a már kint élő magyarsággal, másrészt viszont a munka terjedelme ezt nem teszi lehetővé. Ugyan csak kevesebb szó esik a háború vége és a teljes kommunista hatalomátvétel között Magyarországról elmenekülőkről, az úgynevezett „47-esekről”, mivel ekkor inkább egyes politikusok és értelmiségiek hagyták el hazájukat, akik számára általában csupán egy rövid megálló volt valamelyik osztrák vagy német nagyváros.

A kutatás módszertana

A disszertáció első részében a hadifoglyok sorsa kerül bemutatásra. Az egykori magyar katonák illetve leventék oszlottak szét a legnagyobb területen és ők térhettek haza szervezett körülmények között. A hadifoglyokról állnak rendelkezésre a legpontosabb források. Ezt követi a menekült civilek történetének bemutatása. A polgári lakosság sorsáról nehezebb összefüggő képet alkotni az első években, de az idő múlásával több és pontosabb a használható forrás. Külön fejezetek foglalkoznak a kivándorlással, az egyházakkal, a politikai és szellemi élettel, a sajtóval és rádióval, az oktatás kiépítésével, valamint a menekültek állambiztonsági megfigyelésével.

A téma fontosságához képest némileg kevésnek mondható az ezzel foglalkozó szakirodalmi munka. Elsősorban a Nyugat-Európában élő magyar emigráció vezető értelmiségije foglalkoztak saját történetükkel. Minden szempontból kiemelendők Borbándi Gyula¹ ide vonatkozó munkái.² Ezek mellett fontosak még az egyes jeles személyiségek

¹ Borbándi Gyula (1919–2014): Magyar író, történész, újságíró, szerkesztő. 1942-ben szerzett államtudományi doktori címet a Pázmány Péter Tudományegyetemen. Ezt követően 1949-ig a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium tisztségviselője, közben 1942 és 1945 között katonai szolgálatot teljesített. 1949-ben politikai okokból emigrálni kényszerült, Svájcban, majd 1951-ben Münchenben telepedett le. 1951 és 1984 között a Szabad Európa Rádió munkatársa, 1979 és 1984 között a rádió magyar osztályának helyettes vezetője. 1951-ben a Zürichben létrehozott *Látóhatár* című folyóirat egyik alapítója, 1953-tól főmunkatársa, 1957–1958-ban főszerkesztője, majd 1990-ig az ebből létrejövő *Új Látóhatár* felelős szerkesztője. 1992-től haláláig a *Magyar Szemle* szerkesztőségi tagja. Számos emigráns magyar és 1990-től magyarországi szervezet tagja, vezetője. 2010-ben költözött vissza Magyarországra. A magyar emigráció egyik legkiemelkedőbb alakja, számos történeti, irodalmi, irodalomtörténeti munka szerzője, szerkesztője, az emigráns magyar közélet egyik legaktívabb szervezője volt. Önéletrajzi írását lásd: *Borbándi Gyula: Két világban. Életem és pályám*. Európa, Budapest, 2003.

² Ezek közül a legfontosabb monográfiák: *Borbándi Gyula: A magyar emigráció életrajza, 1945–1985*. Mikes, Budapest – Hága, 2006.; *Borbándi Gyula: Magyarok az Angol Kertben*. Mundus, Budapest, 2004.; *Borbándi Gyula: Emigráció és Magyarország. Nyugati magyarok a változások éveiben, 1985–1995*. Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, Bazel – Budapest, 1996.; *Borbándi Gyula: Emigránsok. Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága*, Budapest, 2002.; *Borbándi Gyula: Nyugati magyar irodalmi lexikon és bibliográfia*. Mikes – OSZK, Hága – Budapest, 2006. Ezekon kívül Borbándi névéhez fűződik számos szerkesztett kötet, szerkesztett folyóirat, tanulmány, ezek közül a legfontosabbak: Nyugati magyar esszéírók antológiája, 1986. Szerk.: *Borbándi Gyula*. Európai Magyar Protestáns Szabadegyetem – Mikes, Bern – Hága, 2005.; Nyugati

visszaemlékezései és az emigráció folyóiratai, valamint azok az egyes nyugat-európai (elsősorban bajorországi) újságok, amelyek rendszeresen közöltek cikkeket a magyar menekültek helyzetéről.

A kutatás időszakában sajnálatos módon már kevés élő tagja volt az 1944–1945-ös emigrációnak, de a munkához így is fontos adalékokat adtak azok az oral history interjúk, amelyeket az évek során sikerült elkészíteni. Egyes interjúalanyok nem sokkal a beszélgetés után elhunytak, így a munka során felhasznált anyagok voltak az utolsó – és egyes esetekben az egyetlen – megnyilatkozásaik a témában.³

A dolgozat alapját azonban azok az elsődleges források adják, amelyek a Magyar Caritas Szolgálat (MCSZ) és az egyes katolikus missziók irattáraiból,⁴ német, illetve magyar egyházi levéltárakból,⁵ valamint a hivatalos menekültügyi szervezetek archívumaiból⁶ kerültek elő. A magyar levéltárak anyaga némileg szegényes a témában, a Magyar Vöröskereszt iratai töredékesek,⁷ a Hazahozatali Kormánybiztosság dokumentumai pedig rendezetlenek,⁸ azonban előkerültek a kutatás során hasznos források más szervek anyagai közül.⁹ Az Állambiztonsági Szolgálatok Levéltára számos fondban őriz az emigrációval kapcsolatos iratokat,¹⁰ de a dokumentumokat készítők szándéka miatt az ezekből kinyert információk csak egyes speciális viszonylatokban használhatóak.

magyar tanulmányírók antológiája, 1987. Szerk.: *Borbándi Gyula*. Európai Magyar Protestáns Szabadegyetem – Mikes, Bern – Hága, 2005.

³ Fejős Ottó atya 2010-ben, Rót Márton egykori besorozott SS-katona 2013-ban, vizét Krasznay Béla egykori tüzértiszt 2015-ben hunyt el.

⁴ Müncheni Magyar Katolikus Misszió (a továbbiakban: MMKM) Irattára. Magyar Caritas Szolgálat (a továbbiakban: MCSZ) rendezetlen iratai.

⁵ Politisches Archiv Berlin (a továbbiakban: PA); Prímási Levéltár Esztergom (a továbbiakban: PLE).

⁶ United Nations Archives and Records Management Section (a továbbiakban: UNA), United Nations Relief and Rehabilitation Administration – UNRRA (1943–1948) (a továbbiakban: UNRRA); UNA, International Refugee Organisation – IRO (1947–1952) (a továbbiakban: IRO)

⁷ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL), P 1362 Egyesületek, Magyar Vöröskereszt. Magyar Vöröskereszt Ausztriai Kirendeltségei.

⁸ MNL OL, XIX-A-87 Az államigazgatás felsőbb szervei, Központi (nem miniszteriális) kormányzati szervek. Hazahozatali Kormánybiztosság.

⁹ MNL OL, XIX-J-1-k NSZK Admin, 1945–1964. 4. doboz. (a továbbiakban: XIX-J-1-k 4. d.) (Köszönöm Erdős Kristófnak, hogy felhívta a forrásra a figyelmem.)

¹⁰ Néhány példa a későbbiekben felhasznált iratok közül: Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (a továbbiakban: ÁBTL), A-1144 Emigráns ellenséges szervezetek anyagai II.; ÁBTL, A-1145 Emigráns

I. Az 1945 májusában Nyugat-Európában tartózkodó magyarok száma

„Ezt az ívet függesszük ki jól látható helyen, ahol sok magyar, illetve magyarországi német megfordul! Az alábbiakban felsoroljuk azoknak a magyaroknak, illetve magyarországi németeknek neveit, akiket keresnek. Aki tud róluk, közölje a Vatikáni Tudakozó Irodával.”

(A Vatikáni Tudakozó Iroda felhívása)¹¹

Igen nehéz megállapítani az összeomló Harmadik Birodalom területén tartózkodó magyarság lélekszámát. 1944 novemberében a Szálasi-kormány nevében Feketehalmy-Czeydner Ferenc vezérezredes megállapodást kötött a német kormánnyal, miszerint az új magyar egységeket Németországban állítsák fel. 1944 decemberében a Honvédelmi Minisztérium vitéz Major Jenő¹² vezérezredest nevezte ki a Németországban lévő alakulatok főfelügyelőjének. Az ő adatai szerint 1945. február elejéig 113.607 főt, március 5-ig 142.975 főt telepítettek át,

ellenséges szervezetek anyagai /MHBK/; ÁBTL, A-2127/18 Magyar Szabadság Mozgalom; ÁBTL, A-2127/20/1 A magyar emigráció és a nyugati titkosszolgálatok I. kötet.

¹¹ MMKM Irattára. MCSZ rendezetlen iratai. Ki tud róluk? Wer weiss von ihnen? 1947. július 18.

¹² Major Jenő (1891–1972, vitéz, eredeti nevén Mayer): Magyar katonatiszt. 1905-ben kezdte meg katonai tanulmányait a pécsi honvéd hadapródiskolában, amelyeket 1909-től a Ludovika Akadémián folytatott, 1912-ben avatták hadnaggyá. Szakas-, század-, majd zászlóaljparancsnokként harcolta végig az első világháborút, ez idő alatt a századosi rangig léptették elő, két alkalommal megsebesült. Az első világháborút követően 1923-ban fejezte be a (rejtett) vezérkari tiszti képzést Belgrádban, majd a Hadiakadémián, közben 1922-ben vitézé avatták. Ezt követően több alakulatnál szolgált vezérkari tisztként, valamint oktatott a (rejtett) Hadiakadémián, és dolgozott a Honvédelmi Minisztériumban, fokozatosan lépett felfelé a ranglétrán. 1940 áprilisától dandárparancsnok, szeptember 1-jétől tábornok, részt vett az erdélyi és a délvidéki bevonulásban, majd 1941 júliusától novemberéig a Szovjetunió elleni hadműveletekben. 1942 októberétől az I. páncélos hadtest parancsnoka, 1943. február 1-jén altábornaggyá léptették elő. Az 1944. október 16-i nyilas hatalomátvétel után Szálasi Ferenc vezérezredessé és a 2. magyar hadsereg parancsnokává nevezte ki. 1944 decemberétől a Németországba kihelyezett magyar alakulatok főfelügyelője. 1945. május 1-jén francia hadifogságba esett, 1946 augusztusában szabadult, ezt követően a bajorországi Blaichachban telepedett le, ahol szövőgyári munkásként dolgozott. Bár a menekült magyarság politikai életében aktívan nem vett részt, nagy szerepe volt abban, hogy az NSZK kormánya 1961-től az egykori magyar tiszteknek és tiszthelyetteseknek is öregségi járadékot adott.

becslése szerint pedig ez a szám április végére 300.000-re emelkedett.¹³ 1945 márciusának végén, ahogy a szovjet hadsereg közeledett a nyugati országhatárhoz, a szervezett áttelepülés szervezetlen meneküléssé fajult.¹⁴ Tovább növelte a német területekre kitelepítettek létszámát, hogy egy 1944. október 16-a utáni rendelet értelmében a honvédség tisztjeitől – alezredestől fölfelé – megkövetelték, hogy az ország kiürítése esetén családtagjaikat is magukkal kell vinniük. Ezek szervezeten, úgynevezett családi csoportokban követték a csapatokat.¹⁵

A nyilas vezetők úgy gondolták, hogy fordulat következik be a háború menetében, de addig is megőrizve az anyagi és személyi javakat jobb, ha ezeket a frontvonal mögött összpontosítják. A kiürítés megszervezését az október 24-én országos elhelyezési kormánybiztosnak kinevezett¹⁶ vitéz kisbarnaki Farkas Ferenc¹⁷ szervezte meg, aki hivatalba lépésekor azonnal jelezte az Országmozgósítási Kormánybiztosságnak, hogy a „*Kormány a*

¹³ *Major Jenő*: Emléktöredékek. Visszaemlékezés az 1944. március és 1945. július közötti háborús eseményekre. Petit Real, Budapest, 2000. „...a német összeomlásokkor 300 000 magyar katona tartózkodott német területen” című fejezet. (<http://mek.oszk.hu/04900/04975/html/>, 2016. augusztus 7.)

¹⁴ *Stark Tamás*: Magyarország második világháborús embervesztése. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1989. 49.

¹⁵ *Gosztonyi Péter*: A Magyar Honvédség a második világháborúban. Európa, Budapest, 1992. 278.

¹⁶ A m. kir. minisztérium 3.730/1944. M. E. számú rendelete alapján vitéz kisbarnaki Farkas Ferenc m. kir. altábornagyot Országos Elhelyezési Kormánybiztossá kinevezte. Budapesti Közlöny, 1944. október 24. 242. sz. 1.

¹⁷ Farkas Ferenc (1892–1980, vitéz kisbarnaki): Magyar katonatiszt, politikus. 1912-ben végzett a Ludovika Akadémián, ekkor avatták hadnaggyá. Az első világháborúban csapattisztként szolgált, majd 1918-ban vezérkari tiszti tanfolyamot, 1920–1921-ben (rejtett) Hadiakadémiát végzett. 1924-től a 3. gyorsdandár vezérkari osztályán, 1928-tól a Honvédelmi Minisztérium kiképzési osztályán (rejtett vezérkar) teljesített szolgálatot. 1930-tól a (rejtett) Hadiakadémia oktatója, 1935-től a Honvédelmi Minisztérium 1/d osztályának vezetője, majd 1938-ban a Ludovika Akadémia parancsnokának nevezték ki, amely posztot 1943 augusztusáig töltötte be. Közben 1940-ben tábornokká, 1943-ban altábornaggyá léptették elő. 1943 augusztusa és 1944 októbere között a VI. hadtest parancsnokaként frontszolgálatra helyezték. 1944. október 23-án Országos Elhelyezési Kormánybiztossá (kiürítési kormánybiztossá) nevezték ki, és október 31-én vezérezredessé léptették elő. Kormánybiztosi posztját 1945. január 8-ig viselte, ezt követően tartalékba került. A háború végén nyugaton került hadifogságba, nem tért vissza. 1945-ben távollétében lefokozták, 1950-ben életfogytiglanra ítélték. Az emigrációban a háború végétől kezdve igyekezett összefogni a hadifoglyokat és a menekülteket, 1946-ban pedig vezetésével jött létre a Magyar Szabadság Mozgalom, az 1944–1945-ös magyar emigráció első jelentősebb szervezete. 1947. augusztus 20-án az „altöttingi országgyűlés” miniszterelnöknek és ideiglenes államfőnek választotta, de kormánya működését az emigráció nagy része sem támogatta, emiatt 1948-ban lemondott. Az 1933-as cserkész jamboree és az 1938-as eucharisztikus világkongresszus főszervezője, 1941-től főcserkész. Jelentős szerepe volt abban, hogy a cserkészlet az emigrációban is folytathatta működését.

*régi kormány felfogásával szemben a veszélyeztetett területek teljes személyi és anyagi kiürítését rendelte el. A polgári kiürítés nemre és korra való tekintet nélkül nem önkéntes többé, hanem kötelező.*¹⁸ Ugyanakkor mind a vezető tisztségviselők, mind Farkas hamarosan belátta, hogy nincs meg a megfelelő háttér a teljes kiürítés végrehajtására, ezért november 1-jei rendeletében a lakosságra vonatkoztatva a legtöbb esetben önkéntessé tette a kitelepülést.¹⁹

A kitelepítettek viszonylag reálisan látták helyzetüket, nem a csodafegyverekbe vetett hit, hanem a kényszer és a szovjet hadseregtől való félelem hatására engedelmeskedtek a kiürítési parancsoknak.²⁰

Összesített eredményekre elsősorban becslések vannak. Borbándi Gyula szerint a menekültek száma meghaladta az 1.000.000 főt, akik között hadifoglyok, fegyveres hatóságok emberei, szovjetek elöl menekülők, németek által elhurcoltak és kitelepítettek is voltak.²¹ Ugyancsak 1.000.000 körülre teszi a menekültek és koncentrációs táborból szabadulók számát Máday Béla²² a Magyar Vöröskereszt munkatársa, a szervezet tevékenységéről írt beszámolójában,²³ valamint Puskás Julianna történész egy igen részletes tanulmányában.²⁴

¹⁸ Idézi: Kovács Zoltán András: A Szálasi-kormány belügyminisztériuma. Rendvédelem, állambiztonság, közigazgatás a nyilas korszakban. Bölcsészdoktori disszertáció. Pécsi Tudományegyetem, Budapest, 2008. 111.

¹⁹ MNL OL, K 475 Polgári közigazgatás vezetője (1944–1945), Általános iratok. B/c. 358. 30/Orsz. Elh. Kormb./1944. XI. 1. sz. rendelet. A lakosság és az országos fontosságú anyagkészletek hátravonása.

²⁰ Borbándi Gy.: A magyar emigráció életrajza... i. m. 3.

²¹ Uo.

²² Máday Béla (1912–1997): Magyar jogász, szociológus, kultúrantropológus, szerkesztő. 1937-ben jogi doktori címet szerzett a Pázmány Péter Tudományegyetemen, Magyarországon több politikai és szociológiai témájú könyvet írt és szerkesztett. 1945 és 1947 között a Magyar Vöröskereszt nyugat-európai megbízottja, majd emigrált és rövid németországi tartózkodás után (amely során kapcsolatba került a Magyar Harcosok Bajtársi Közössége hírszerzésével) az Egyesült Államokban telepedett le. 1947–1948-ban a massachusettsi Springfield College könyvtárosa és hallgatója (bár egyes információk szerint csak 1949 elején vándorolt ki), majd 1957-ig Monterey-ben a Defense League Istítut tanára, közben 1955–1956-ban a University of California hallgatója. 1957–1958-ban a Coordinating Hungarian Relief titkára, ezt követően nyugdíjba vonulásáig a washingtoni American University kutatója, majd tanára, valamint több amerikai és európai egyetem vendégprofesszora. Számos tudományos folyóirat munkatársa, szerkesztője, ezek közül legfontosabb a *Hungarian Studies Newsletter*, amelynek 1973 és 1986 között volt szerkesztője. 1979 és 1984 között hozzávetőlegesen 150 interjút készített az magyar emigráció körében az identitás megőrzéséről. Ezeknek az interjúknak tudományos feldolgozását lásd: Kürti László: Halál és identitás az emigrációban. Kharón, 11. évf. (2007) 3–4. sz. 110–135.

²³ Máday Béla: Beszámoló a Magyar Vöröskereszt ausztriai és németországi kirendeltségének tevékenységéről. Salzburger Druckerei und Verlag, Salzburg, 1947. 5.

²⁴ Puskás Julianna: Magyar menekülők, emigránsok – „DP-k” és „56-osok”, 1944–1957. Aetas, 11. évf. (1996) 2–3. sz. 67–102. 72.

Szerencsés Károly történész 500.000 emberről ír,²⁵ hasonló számról tett említést Henney Gusztáv²⁶ egykori külügyminiszter 1953-ban.²⁷ A háború után a Honvédelmi Minisztérium béke előkészítő anyaga 580.000 főben adta meg a Németországba kitelepült és ott fogságba esettek számát. A legrészletesebb leírást vitéz kisbarnaki Farkas Ferenc adja, aki összességében 800.000 főben adja meg az egykori Harmadik Birodalom területén lévő magyarok lélekszámát. Szerinte a csoport összetétele az alábbiak szerint alakult: 100.000 katona, 150.000 levente, 300.000 polgári személy (köztük 40.000 nyilas), 250.000 népi német.²⁸ Farkas nem említi számításában a koncentrációs táborokból szabaduló (elsősorban zsidó származású) magyar állampolgárokat, akikkel együtt a magyarok száma kitehette a Borbándi által írt 1.000.000 főt. Farkas adatainak hozzávetőleges helyességét az is alátámasztja, hogy a fegyveres alakulatok (katonák és leventék) tagjainak számát illetően „csupán” 50.000 fő az eltérés Major adataitól.²⁹

²⁵ Szerencsés Károly: Életfogytiglani emigráció. Kínpad, börtön vagy emigráció. Rubicon, 19. évf. (2008) 2. sz. 12–23. 12.

²⁶ Henney Gusztáv (1888–1977, vitéz, eredeti nevén: Erb): Magyar katonatiszt, politikus. 1907-ben fejezte be a hadapródiskolát, ezt követően katonai szolgálatba állt. Harcolt az első világháborúban, a századosi rangig lépett előre. 1918–1919-ben előadója a miniszterközi fegyverszüneti bizottságnak. 1920–1921-ben elvégezte a budapesti Hadiakadémiát, ezt követően a Honvédelmi Minisztériumban töltött be tisztséget, majd Párizsban, Belgrádban és Athénban (rejtett) katonai attasé. Ezt követően 1931. május 1-je és 1937. augusztus 1-je között a vezérkari főnökség 2. osztályának vezetője. Ezt követően dandárparancsnok, majd 1941 februárjától 1942 októberéig a II. hadtest parancsnoka, 1938-tól tábornok, 1941-től altábornagy. Ezt követően 1943 novemberéig a gyalogság felügyelője, majd 1944 augusztusáig a Honvédelmi Minisztérium munkaügyi főcsoportjának főnöke. 1944. augusztus 29-én Horthy kérésére elvállalta a külügyminiszteri posztot Lakatos Géza kormányában, pár nappal később vezérezredessé léptették elő. Az október 16-i nyilas puccs után letartóztatták és Sopronkőhidára, majd Bajorországba szállították. Szabadulását követően a magyar kormány kérte kiadatását, amelyet az amerikaiak elutasítottak. Rövidesen a Müncheni Magyar Iroda vezetője lett, amely szervezet 1948-tól kezdve gyakorlatilag a Magyar Nemzeti Bizottmány németországi kirendeltségeként működött.

²⁷ MMKM Irattára. MCSZ rendezetlen iratai. Henney Gusztáv beszéde a Katolikus Liga vacsoráján. Tudósító, 1953. február 17. 16.

²⁸ Farkas Ferenc: Az altöttingi országgyűlés. Mikes, München, 1969. 12.

²⁹ Az adatok bár hasonlóak, Major és Farkas valószínűleg nem egyeztettek ezekről. Major emlékiratait az 1950-es évek folyamán vetette először papírra, az elkészítésében pedig minden valószínűség szerint segítségére volt katonai naplója vagy valamilyen ehhez hasonló irat, amelyet hadifogsága idején nem koboztak el. Írása azonban széles körben csak akkor lett ismert, amikor azt az 1970-es évek elején Dálnoki Veres Lajos rendelkezésére bocsátotta a *Magyarország honvédelme a II. világháború előtt és alatt, 1920–1945* című háromkötetes munka elkészítéséhez. Farkas ezzel szemben 1969-ben kiadott *Az altöttingi országgyűlés története* című munkájában közölte adatait, de azok – vagy egyes részadatok – a Magyar Szabadság Mozgalom egyes dokumentumaiban már

Jelentősek voltak a háború után a német területeken lévő anyagi javak is: 300 mozdony, 10.000 vasúti kocsi, 400 gépkocsi, 4.765 ló, nagy mennyiségű vetőmag és több tízezer tonnányi egyéb anyag. Külön ki kell emelni a Szent Koronát, a Szent Jobbot – amelyet az Amerikai Katonai Misszió még 1945-ben visszaszolgáltató az augusztus 20-i ünnepségre – és a Nemzeti Bank aranykészletét.³⁰

A szövetséges hatalmak és nemzetközi menekültügyi szervezetek részéről sincsenek pontos információk a magyar népességről, de az összesített adatok szerint – elsősorban, de nem kizárólag német területeken – 10.800.000 *Displaced Person*³¹ (DP) tartózkodott – ebből 1.650.000 Ausztriában, amely a terület akkori teljes lakosságának 27,5%-át tette ki³² – számos nemzet tagjaiból összetevődve.³³ Bár a hazatelepülés és hazatelepítés folyamata a fegyverek elhallgatása után szinte azonnal megindult, a DP-k száma még 1945 szeptemberében is elérte a 7.000.000 főt.³⁴

Az emigráció számát a folyamatos vándorláson kívül természetesen a születések és halálozások is kisebb mértékben változtatta. Bár teljesen pontos adatok ebben az esetben sem állnak rendelkezésre, a kutatás során előkerültek a németországi Vatikáni Misszió Magyar Delegátusának keresztelési, halálozási és házassági 1945 és 1948 közötti anyakönyvei, valamint a magyarok gyűjtőtáboraként szolgáló Pocking város temetőjének magyar katonai halottjait összesítő listája, amelyek tovább árnyalják a képet. Ezek alapján 1945 és 1948 között 2.388 katolikus gyermek született,³⁵ 1.119 házasság kötött,³⁶ és 4.752 katolikus

1947–1948-ban is szerepeltek. Természetesen nem kizárt, hogy a két tábornok találkozott egymással és egyeztettek, de mivel Major visszavonultan élt, valószínűbb, hogy mindketten korábbi pozícióik alatt szerzett információkból dolgoztak.

³⁰ *Radnóczy Antal*: A magyar katonai emigráció története, 1945–1990. Hadtörténelmi Közlemények, 111. évf. (1998) 3. sz. 728–744. 729–730.

³¹ Displaced Person – elhurcolt személy

³² *Erdős Kristóf*: „Ma érkeztem...” Magyar menekültek Salzburgban, 1945–1953. Korall, 12. évf. (2011) 46. sz. 15–41. 17.

³³ *Borbándi Gy.*: A magyar emigráció életrajza... i. m. 5.; Ehhez hasonló adatokat közöl, de eltérő forrásokból: *Puskás J.*: Magyar menekülők, emigránsok... i. m. 69.

³⁴ *Puskás J.*: Magyar menekülők, emigránsok... i. m. 69.

³⁵ MMKM Irattára. MCSZ rendezetlen iratai. A Vatikáni Misszió Magyar Delegátusának keresztelési anyakönyvei, 1945–1948. I–III. kötet. Landshut, 1948.

³⁶ MMKM Irattára. MCSZ rendezetlen iratai. A Vatikáni Misszió Magyar Delegátusának házassági anyakönyvei, 1945–1948. Landshut, 1948.

személy hunyt el.³⁷ Ezen felül a pockingi temető magyar halottjainak listáján 746 egykori katona szerepel,³⁸ akik közül csak elvétve került be egy-egy személy az említett halotti anyakönyvekbe. Ez nem azt jelenti, hogy a klérus menekült tagjai elhanyagolták volna feladatukat, sokkal inkább azt a kaotikus helyzetet mutatja, amely a második világháborút követően ezeken a területeken uralkodott. További problémát jelent, hogy a kutatás folyamán a többi keresztény egyház hasonló anyakönyvei nem kerültek elő. Ez azonban semmit nem von le a katolikus anyakönyvek forrásértékéből, hiszen ezeken a dokumentumokon kívül nincs más forrás, amelyből következtetni lehetne a születési, halálozási és házassági adatokra a menekültek körében, akiknek ráadásul túlnyomó többsége római katolikus volt. A házasságok és a keresztelesek nagy száma pedig arra enged következtetni, hogy a menekült magyarság a legnehezebb időszakokban sem távolodott el vallásától.

A történettudomány elsősorban becslésekre hagyatkozott az emigrációban élők számát illetően. A zűrzavaros időszakból, az adminisztráció hiányából, valamint a rendelkezésre álló források hiányából kifolyólag a pontos adatokat már nem is lehet meghatározni. Rendelkezésre áll azonban a Münchener Magyar Katolikus Misszió (MMKM) és a Magyar Caritas Szolgálat, valamint egyéb hazai és külföldi levéltárak – eddig még döntően publikálatlan – iratanyaga, amely segítségével tovább lehet árnyalni az eddigi képet. Az iratanyag feldolgozásával meghatározható az egyes településeken és fogolytáborokban élő magyarság létszáma, és betekintést nyerhetünk ezen személyek életébe is.

³⁷ MMKM Irattára. MCSZ rendezetlen iratai. A Vatikáni Misszió Magyar Delegátusának halotti anyakönyvei, 1945–1948. I–IV. kötet. Landshut, 1948.

³⁸ MMKM irattára. MCSZ rendezetlen iratai. Pockingi temető magyar halottjainak listája. Pocking, 1970. december 15.

II. Hadifoglyok

„Ezután beszálltunk az időközben menetkészsé tett gépkocsiba, és elindultunk – a Berchtesgadenbe kelet felé vezető út helyett az ellenkező irányú utat választva – Seifriedsbergbe, törzsemhez. Ezzel otthagytam végképp a német és magyar „vezetést”. Számítottam azzal, hogyha jól megy, még valamivel a megszálló hatalmak előtt elérem törzsemet és családjainkat és talán kezembe tudom venni sorsuk intézését. Számolnom kellett azonban azzal is, hogy Hübschék – észrevevén az ellenkező irányba történt távozásomat – valami módon mégis megkísérlik, hogy az általuk szándékolt útvonalra tereljének. Ezért mellékutakon, nagy gyorsasággal igyekeztünk egérutat nyerni. Egérutat nyerni szomorú sorsunk második felvonása: a hadifogság felé. Becslésem szerint ekkor kerek 300 000 magyar katona tartózkodott német területen. Tehát ennyien kerülnek a megszálló hatalmak hadifogságába. Ezért pusztultak el ezrek és ezrek, ezért szenvedtek milliók a magyarok soraiból, ezért jutott koldusbotra az ország, egy egész nemzet! Így zárult le 1944. október 15-e!”³⁹

(Major Jenő)⁴⁰

A második világháború vége számos magyar katonát ért külföldön, elsősorban német nyelvű területeken. Pontos számokról a mai napig nincs megbízható információ, történetüket sem dolgozták részletesen fel. Ennek számos oka van. Egyik legnagyobb gond a Magyarországon lévő források hiánya. Szálasi kormánya a szovjetek előrenyomulásával fokozatosan nyugatabbra helyezte át a székhelyét, így kikerült az országból a kitelepítési parancsokról szóló dokumentumok többsége is.

³⁹ Az idézetek közlése minden esetben szöveghű, így több esetben helyesírási hibákat tartalmaznak vagy az adott kor helyesírását tükrözik.

⁴⁰ Major J.: Emléktörédek... i. m. „Egérutat nyerni a hadifogság felé” című fejezet.

II/1. Általános helyzet

„A leavenworthi vezérkari akadémián nem tanították, hogy mit kell tenni a sok hadifogollyal, különösen ha nincs erre elegendő szállítóeszköz. Ezért a harcoló csapatok se tudtak mást tenni, mint hogy a harcvonal mögött csillagtáborokba gyűjtötték össze őket. Engem meg a győzelmi harc irányítása kötött le.”

(Dwight D. Eisenhower)⁴¹

E rendkívül vegyes és nagyszámú csoportról nehéz átfogó képet és pontos adatokat adni. Az NSZK külügyminisztériuma szerint 400.000–450.000 magyar katona tartózkodott 1944 szeptemberének végén⁴² a Harmadik Birodalom területén, akiknek 80%-a esett később hadifogságba.⁴³ Farkas 250.000 fegyveresről írt,⁴⁴ akik közül nyilvánvalóan nem került mindenki fogságba. A Magyar Jóléti Szolgálat (MJSZ) vezetője, Taubinger László⁴⁵ 120.000 olyan magyar katonát említett, akik Dél-Németországban, az amerikaiak előtt tették le a fegyvert, de közülük „csak” 30.000 került fogolytáborba, a többiek szabadon mozoghattak.⁴⁶ Ugyanakkor a Magyar Harcosok Bajtársi Közössége (MHBK) által 1950-ben kiadott

⁴¹ *Rozsályi Zoltán*: Francis. Egy idegenbe szakadt pap életútja. Szerzői kiadás, Budapest, 2005. 56.

⁴² A dátumot valószínűleg tévesen állapították meg, ismerve a magyar alakulatok áthelyezésének időpontját, az adatok minden bizonnyal 1944. november–decemberi állapotokat jelölhetnek.

⁴³ PA B 11 Ausarbeitung des Südost-Instituts die von der damaligen Ostabteilung des Auswärtigen Amts, Die ungarische Emigration mit besonderer Berücksichtigung der Lage in Westdeutschland, neuen Aktennummer 594, der alten Akte 677–678. (a továbbiakban: Die Ungarische Emigration) 5–6.

⁴⁴ *Farkas F.*: Az altöttingi országgyűlés... i. m. 12.

⁴⁵ Taubinger László (1918–1993): Magyar jogász, újságíró. 1941-ben a Pázmány Péter Tudományegyetemen szerzett jogi diplomát. A második világháború vége nyugaton érte, Ausztriában telepedett le (majd később egy időre Argentínába költözött). 1945-ben a félhivatalosnak elismert nyugati magyar menekültekkel foglalkozó segélyszervezet, a Magyar Jóléti Szolgálat megalapítója és vezetője. Később ebből a szervezetből alakult ki a Müncheni Magyar Iroda, de ekkorra, 1946. június 1-vel, betegsége miatt Taubinger már átadta a vezetést Hennyey Gusztávnak. Azonban 1960-ig az MMI egyik ausztriai vezető tisztségviselője maradt, ilyen minőségben segítette Ausztriában az 1956-os magyar menekülteket. Újságírói tevékenysége is jelentős, a *Frente Común* bécsi tudósítója, majd szerkesztője, a *Schweizerzeit* külpolitikai főmunkatársa, de gyakran jelentek meg írásai a *Bécsi Napló*, a *Délamerikai Magyar Hírlap*, az *Új Hungária*, valamint a *Le Via del Mondo* hasábjain.

⁴⁶ Taubinger adatait idézi: *Borbándi Gy.*: A magyar emigráció életrajza... i. m. 6.

ügynevezett *Fehér könyv* 280.000 „nyugatos” magyar hadifogolyról tájékoztatott.⁴⁷ Stark Tamás munkájában 280.000–300.000 főre teszi a nyugati szövetségesek fogságába esettek létszámát, akiknek kb. 30–35%-a sohasem tért vissza. Különösen nagy volt a haza nem térő tisztek aránya.⁴⁸ Nyugat-Németország⁴⁹ területén a Magyar Királyi Honvédség tagjai brit, francia, vagy amerikai hadifogságba estek.

A brit hadsereg csak az általános kapituláció után találkozott a honvédséggel, ezért a magyarokat nem ellenségként, hanem *Surrendered Enemy Personnel*-ként⁵⁰ (SEP) kezelték. 1945. szeptember 20-án a brit katonai hatóságok megszüntették a magyarok hadifogoly státuszát, hazatérésük elé nem gördítettek akadályt. Az augusztus végi adatok szerint ekkor körülbelül 4.335 katona lehetett brit fogságban (közülük 435-en kórházakban, a többiek lágerekben),⁵¹ akik közül a legénységi állományúak ekkor nagyobb gond nélkül hazatérhettek. A törzstiszteket Klagenfurt mellett gyűjtötték össze, és egy négyhetes kivizsgálás után, november 1-jéig szabadon engedték őket.⁵² Ugyanakkor megjegyzendő, hogy a hivatalos eljárással szemben több egykori magyar katona is hosszabb időre maradt brit fogságban, illetve a szeptember 20-i rendelkezésig a tisztek egy részét megpróbálták titkosszolgálati célokra beszervezni.⁵³ Összesen körülbelül 40.000 magyar tartózkodott a britek által

⁴⁷ Fehér könyv a Szovjetunióba elhurcolt hadifoglyok és polgári deportáltak helyzetéről. Szerk.: *Magyar Harcosok Bajtársi Közössége Hadifogolyszolgálat*. Hungária, München, 1950. A munka elsődlegesen – hazatérő német hadifoglyok nyilatkozatai alapján – a Szovjetunióban raboskodó magyarokról közölt adatokat, itt voltak olvashatóak először a 600.000 hadifogolyról szóló adatok. A könyvet az MHBK több nyelvre le is fordította, így világszerte nagy visszhangot keltett, adatait az ENSZ is hitelesnek fogadta el.

⁴⁸ Stark T.: Magyarország második világháborús embervesztése... i. m. 50–52.

⁴⁹ A második világháború vége és a két német állam létrejötte közötti időszakban Nyugat-Németországnak nevezett terület alatt a nyugati szövetséges hatalmak által megszállt területek értendők.

⁵⁰ Surrendered Enemy Personnel – magát önként megadó ellenséges személyi állomány

⁵¹ Máday B.: Beszámoló a Magyar Vöröskereszt ausztriai és németországi kirendeltségének tevékenységéről... i. m. 111.

⁵² Gosztonyi P.: A Magyar Honvédség a második világháborúban... i. m. 277–279.

⁵³ Erre a hivatalostól eltérő eljárásra jó példa vitéz Krasznay Béla (1923–2015) esete, aki tüzértisztként esett brit hadifogságba, ahonnan hozzávetőlegesen másfél év után sikerült megszöknie. Hadifogsága alatt több alkalommal is megpróbálták brit tisztek – a szabadon engedést ígérve – titkosszolgálati munkára rávenni, de ezt minden alkalommal elutasította. Nyári Gábor interjúja vitéz Krasznay Bélával. 2014. november 7. Az interjú rövidített változatát lásd: *Nyári Gábor: „Csak a tartás miatt maradtam életben”*. Krasznay Béla emlékére. Napi Történelmi Forrás, 2015. december 15. (http://napitortenelmiforras.blog.hu/2015/12/15/csak_a_tartas_tartott_eletben, 2016. augusztus 12.)

megszállt területen a háború végének idején,⁵⁴ ez a szám 1945. augusztus végére már körülbelül 15.000-re csökkent.⁵⁵

A francia hadifogságba esettek vegyes elbánásban részesültek. Mivel Magyarország és Franciaország között nem volt hadiállapot, hivatalosan nem számítottak hadifogolyoknak, hanem csak internáltak. Ez Ausztria franciák által megszállt területein nem jelentett gondot, azonban Németország francia megszállási övezetében hadifoglyokként és a németekkel egyenrangú „bűnösként” kezelték a magyar katonákat is. De a kiadatás veszélye nem fenyegetett, így a francia övezet vonzani kezdte azokat, akik tartottak egy esetleges népbírósi eljárástól. A magukat politikai okokból veszélyben érző honvédtiszteken kívül főleg volt csendőrök kísérelték meg az átjutást a francia zónába, ugyanis időközben az Ideiglenes Nemzeti Kormány – kommunista nyomásra – már 1945 májusában a Magyar Királyi Csendőrséget feloszlatta, megállapította kollektív felelősségét,⁵⁶ és intézkedett az egykori csendőrök igazoltatási eljárásáról.⁵⁷ A francia övezetekben 1946–1947 telén szüntették meg a magyarok hadifogoly státuszát.⁵⁸ Az ide menekülők többsége azonban nem tudta, hogy milyen embertelen körülmények várnak rájuk.

Az amerikai megszálló hatóságok egy 1945. július 6-án kelt rendelete kimondta, hogy a magyar haderő tagjait is hadifoglyoknak kell tekinteni. A polgári menekültek pedig DP-nek számítottak. Az amerikai táborokból 1945. szeptember végén kezdték hazaszállítani a hadifoglyokat és a polgári menekülteket.⁵⁹

Azokat, akik nem akartak hazatérni, a nyugat-németországi hadifogolytáborok felszámolása után menekülttáborokban helyezték el. 1946-ban a United Nations Relief and Rehabilitation Administration⁶⁰ (UNRRA), majd 1947 és 1951 között az International

⁵⁴ *Máday B.*: Beszámoló a Magyar Vöröskereszt ausztriai és németországi kirendeltségének tevékenységéről... i. m. 79.

⁵⁵ *Uo.* 111,

⁵⁶ Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1.690/1945. M. E. számú rendeletének indoklása szerint: „(...) *a mult népellenes kormányait feltétlen engedelmisséggel kiszolgálta, a magyar demokratikus mozgalmat kíméletlen eszközökkel megsemmisíteni törekedett és a magyar parasztság és a magyar munkásság ellen megszámlálhatatlan erőszakosságot követett el*”.

⁵⁷ Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1.690/1945. M. E. számú rendelete a csendőrség feloszlásáról és az államrendőrség megszervezéséről. 1945. május 7. Magyarországi rendeletek tára, 1945. Belügyminisztérium, Budapest, 1946. 96. sz. 131–133.

⁵⁸ *Gosztonyi P.*: A Magyar Honvédség a második világháborúban... i. m. 279.

⁵⁹ *Uo.* 283.

⁶⁰ United Nations Relief and Rehabilitation Administration – ENSZ Segélyszervezési és Újjáépítési Hivatala

Refugee Organization⁶¹ (IRO) segélyszervezetek gondozták és támogatták őket. Ezek a személyek továbbvándorlásukig, vagy végleges letelepedésükig DP státuszban maradtak.⁶²

Ravasz István mutatott rá, hogy az 1944–1945-ös emigráció túlnyomó többségét a Horthy Miklós⁶³ kormányzóhoz hű csoportok alkották, akik nem fogadták maguk közé a nyilasokat⁶⁴ (utóbbiak fő kiutazási célpontja Dél-Amerika volt, de a gyakori tévhitell ellentétben a kontinens országai nem csak és elsősorban a háborús bűnösöknek nyújtottak menedéket, a – mint később kiderült nem túl valós alapú – gazdasági és társadalmi lehetőségek csábítóak voltak a többi menekültre is).

Az emigrációnak több vezető szerve is volt, így a Magyar Vöröskeresztből érdekeltségeit megszerző Müncheni Magyar Iroda (MMI), a vitéz kisbarnaki Farkas Ferenc vezérezredes irányításával 1946. május 17-én létrehozott Magyar Szabadság Mozgalom (MSZM), valamint az 1948. október 23-án Klagenfurt központtal megalakult Magyar Harcosok Bajtársi Közössége.⁶⁵

Külön érdemes megemlítenünk a dr. Taubinger László által létrehozott Magyar Jóléti Szolgálatot (MJSZ, az MMI elődszervezete. Egyes források Magyar Menekültügyi Bizottságként (MMB) említik), amelynek sikerült az elhurcolt magyarok hivatalos képviselőként elismertetnie magát mind a német, az angol és az amerikai hatóságoknál is. 1945 júliusától a szervezet az amerikai főparancsnokságnál is képviseltette magát, így az amerikaiak a megszállási zónájukban lévő magyarok ügyeit ezen összekötő törzsnek a

⁶¹ International Refugee Organization – Nemzetközi Menekültügyi Szervezet

⁶² *Gosztonyi P.*: A Magyar Honvédség a második világháborúban... i. m. 283–284.

⁶³ Horthy Miklós (1868–1957): Magyar tengerésztiszt, kormányzó. 1886-tól szolgált az Osztrák–Magyar Monarchia haditengerészeténél. Az első világháborúban jelentős győzelmeket aratott, 1918-ban a Monarchia haditengerészetének utolsó főparancsnoka. A háború után először visszavonult birtokaira, majd a Tanácsköztársaság alatt csatlakozott az ellenforradalmi szerveződéshez, annak katonai parancsnoka lett. 1920 és 1944 között Magyarország kormányzója. Nevéhez kötődik Magyarország a trianoni béke utáni talpra állítása, de a róla elnevezett korszak megítélése a számos ekkor jelentkező probléma miatt komoly viták tárgyát képezi. A második világháborúban 1944-ig kiállt a német szövetség mellett. Az 1944. március 19-i német megszállás után hatalma jelentősen meggyengült, de államfő maradt és igyekezett Magyarországot kivezetni a háborúból. 1944. október 15-én sikertelenül próbálkozott a világháborúból való kiugrással, ezután a németek letartóztatták és elhurcolták. Már nem tért vissza Magyarországra, 1948-ig Bajorországban, majd haláláig Portugáliában élt. Az emigrációban időnként megnyilatkozott egyes vitás ügyekben, de az esetek többségében távol tartotta magát a politikától.

⁶⁴ *Ravasz István*: Magyarország és a Magyar Királyi Honvédség a XX. századi világháborúban, 1914–1945. Püedlo, Nagykovács, 2003. 221–234.

⁶⁵ E szervezetek működése a későbbiekben kerül részletes bemutatásra.

bevonásával intézték. A Magyar Jóléti Szolgálatnak volt köszönhető az, hogy 1945 végére leállították a kényszerű hazatelepítéseket, a hadifogolytáborokban őrzött honvédeket leszerelték, majd szervezeten, önkéntes alapon folytatódtak a további repatriálások.⁶⁶

Nem szabad figyelmen kívül hagyni a rendelkezésre álló adatok keletkezési idejét, mivel a folyamatos hazatelepítések és visszavándorlások miatt a magyarok száma gyorsan csökkent. A francia fogolytáborokról már 1945–1946-ból jelentős forrásokkal rendelkezünk, míg német területeken az előkerült dokumentumok többsége az 1948–1949-es állapotokat mutatja be, amikor az emigrációt választók letelepedése már folyamatban volt. További gondot jelent, hogy a szövetségesek összeírásaikban nem vették figyelembe a nemzetiségeket és a foglyok állampolgárságát születési helyükhöz kötötték. Magyarország tekintetében a trianoni határokat vették alapul.⁶⁷

A német területeken fogságba esettek pontos számát egyelőre nem lehet megállapítani. Visszaemlékezések és a kutatás során előkerült források alapján egyes táborok, gyűjtőhelyek fogvatartottjainak számát meg lehet határozni, azonban ez az összesnek csupán töredéke. A kutatás azért is ütközik nehézségekbe, mert a legtöbb „tábort” mezők közepén, sportpályákon, karámokban alakították ki minimális felügyelettel, és nem volt használható adminisztráció. A hírhedt Bad Kreuznach-i tábor C14-es „Camp”-jében 1945 második felétől kezdődően 4.100 magyar katona és levente raboskodott.⁶⁸ Főként Regensburgban fogságba esett magyarok alkották a zirndorfi tábor legalább 1.000 fős csoportját. A láger különlegessége, hogy itt csupán magyarok voltak.⁶⁹ Az egykori dachauai koncentrációtábor helyén létesített hadifogolytáborban is még legalább 360 magyar katonát tartottak fogva 1946 januárjában.⁷⁰ A Bodeni-tó partján fekvő Lindauban felállított ideiglenes táborban több mint 500 magyar tartózkodott.⁷¹ Riedenburgban összesen csupán 83 magyar katonát tartottak fogva az egykori karthausi kolostorban 1945. júliustól szeptemberig, a hely különlegessége, hogy többségük

⁶⁶ Gosztonyi P.: A Magyar Honvédség a második világháborúban... i. m. 283.

⁶⁷ Borbándi Gy.: A magyar emigráció életrajza... i. m. 41.

⁶⁸ Ponori Thewrewk Aurél: Nyugatosok. Hadifogoly-émlékezések. Mundus, Budapest, 2004. 39. (<http://mek.oszk.hu/09000/09037/pdf/09037.pdf>, 2016. március 28.)

⁶⁹ MMKM Irattára. MCSZ rendezetlen iratai. Kaposvári Gyula levele a hazahozatali kormánybiztosnak a zirndorfi hadifogolytáborról. Zirndorf, 1946. január 31.

⁷⁰ Uo.

⁷¹ Ponori Thewrewk A.: Nyugatosok... i. m. 84.

igen magas rangú tiszt volt.⁷² A Saal an der Donau melletti kőbánya barakkjaiban 1945 júliusától legalább novemberig 138-an raboskodtak (van olyan visszaemlékezés, amely szerint 250-en⁷³), többségében tisztak.⁷⁴ A pockingi táborban folyamatosan 15.000–20.000 magyar menekült várakozott a hazautazásra, az első csoportban 5.000 repülő is volt.⁷⁵ Dieterseimben raboskodott 16.000 magyar tartalékos katona.⁷⁶ Auerbach Westlagerben hozzávetőlegesen 10.000-re tehető a magyar hadifoglyok száma,⁷⁷ Bretsenheimben 900-ra, akik közül 200 volt levente.⁷⁸ Az ulmi, hochsheimi és regensburgi táborokban 2.000–2.000 katona raboskodott.⁷⁹ A felsoroltakon kívül a legnagyobb menekült- és hadifoglytáborok München, Landshut, Passau, Pfarrkirchen, Eggenfelden, Dingolfing, Ganghofen, Metten és Rosenheim mellett voltak,⁸⁰ de ezekről 1945–1946-ból nem rendelkezünk pontos információkkal. Számos kisebb német táborról és telepről kerültek napvilágra adatok, ezek a mellékelt táblázatokban találhatóak.

Az Ausztria területén tartózkodó magyarok számáról viszonylag pontos adatokkal rendelkezünk 1946-ból és 1947-ből, de az itt élő 16.000 emigránsból⁸¹ nem tudjuk, hányan voltak egykori katonák vagy leventék. P. Dénes Gergely jelentése alapján főként sátoztáborokban 7.800-an laktak az amerikai, 5.200-an a brit és 2.600-an a francia megszállási övezetben.⁸²

⁷² PLE Mindszenty-per iratai 5. doboz V-700/17A. 401. (652/1946.) Gyürky Györgyné és Bernáth Klára önkéntes vöröskeresztes nővérek beszámolója II. hadifoglytábor-látogató körútjukról. München, 1945. szeptember 27. (a továbbiakban: II. hadifoglytábor-látogató körút.) 390.

⁷³ Hadifoglyok írnak... Hadifoglysors a második világháborúban. Szerk.: *Papp Tibor*. Petit Real, Budapest, 1999. 43.

⁷⁴ PLE Mindszenty-per iratai 5. doboz V-700/17A. 401. (652/1946.) II. hadifoglytábor-látogató körút. 391.

⁷⁵ *Rozsályi Z.*: Francis... i. m. 72.

⁷⁶ PLE Mindszenty-per iratai 5. doboz V-700/17A. 401. (652/1946.) Gyürky Györgyné és Bernáth Klára önkéntes vöröskeresztes nővérek beszámolója I. hadifoglytábor-látogató körútjukról. München, 1945. szeptember 10. (a továbbiakban: I. hadifoglytábor-látogató körút.)

⁷⁷ Hadifoglyok írnak... i. m. 73.

⁷⁸ PLE Mindszenty-per iratai 5. doboz V-700/17A. 401. (652/1946.) I. hadifoglytábor-látogató körút. 400–401.

⁷⁹ *Uo.*

⁸⁰ *Borbándi Gy.*: A magyar emigráció életrajza... i. m. 26.

⁸¹ PLE Mindszenty-per iratai 5. doboz V-700/17A. 335. (4582/1947.) Részletek a vatikáni Államtitkárságnak küldött jelentésből.

⁸² PLE Mindszenty-per iratai 5. doboz V-700/17A. 369. (6417/1946.) P. Dénes Gergely, a Vatikáni Misszió ausztriai magyar subdelegatusának beszámolója. Bécs, 1946. november 12.; Nem egészen azonos, de igen hasonló adatokat közöl Máday Béla könyvében, amelyben azonban P. Dénes Gergellyel ellentétben nem

A rendelkezésre álló adatok alapján a Franciaországban raboskodó hadifoglyok számát határozhatjuk meg a legpontosabban. Hozzávetőlegesen 7.000 magyar katona raboskodott francia felügyelet alatt (de több amerikai fennhatóságú tábor is volt) szétszórtan az országban.⁸³ Rennes-ben és környékén 1.600 foglyot helyeztek el pár száz fős táborokban.⁸⁴ A Romilly melletti sátoortáborban 1.657 tisztet tartottak fogva.⁸⁵ A foucarville-i 20.000-es hadifogolytábor 19-es részlegében helyeztek el 378 magyar tisztet, akik közül 28 volt tábornok.⁸⁶ A Septemes melletti hatalmas, 200.000 fős sátoortábor foglyai elsősorban németek voltak, a magyarok száma 565 főt tett ki a legénységi állományból, hadapródokból és tisztekből.⁸⁷ A Lyon elővárosában, St. Priest-ben lévő kastélyban 112 magyar tisztet tartottak fogva.⁸⁸ A Brienne le Chateau-i kastély mellett kialakított nagy lágerben 800 legénységi állományú katona volt elhelyezve.⁸⁹

Marseille, Reims, Chalon sur Marne városok közelében számos kisebb, 200–300 főt fogva tartó amerikai fennhatóságú munkatábor működött gyárak és üzemek mellett.⁹⁰ Szintén amerikai felügyelet alatt állt a legnagyobb gyűjtőtábor, Mailly le Camp, ahol 80.000-re tehető magyar hadifoglyok száma.⁹¹

összesített adatokat közöl az Ausztria területén tartózkodó magyarokról, hanem külön vizsgálja az egyes megszállási övezeteket. *Máday B.*: Beszámoló a Magyar Vöröskereszt ausztriai és németországi kirendeltségének tevékenységéről... i. m. 78–79.; 104.; Ugyanakkor Máday adatai annyiból lehetnek pontatlanabbak, hogy a folyamatos vándorlás miatt egyes személyeket többször is nyilvántartásba vehették a különböző zónákban.

⁸³ *Borbándi Gy.*: A magyar emigráció életrajza... i. m. 6.

⁸⁴ *Ponori Thewrewk A.*: Nyugatosok... i. m. 119.

⁸⁵ PLE Mindszenty-per iratai 5. doboz V-700/17A. 401. (652/1946.) II. hadifogolytábor-látogató körút. 393.

⁸⁶ *Uo.* 393.

⁸⁷ *Uo.* 394–395.

⁸⁸ *Uo.* 395.

⁸⁹ *Uo.* 396.

⁹⁰ *Uo.* 395.

⁹¹ *Sebő Ödön*: A halálra ítélt zászlóalj. Magyar Könyvklub, Budapest, 1999. 280.

II/2. A tábori élet⁹²

„Sosem felejttem el az ott látott, egykor ember-formájú csontváz-alakokat. Szögletes fejük csuklónékony, hosszú nyakon imbolygott, válluk minden csontvégződése anatómiai aprólékossággal mutatta az ízületeket. Azt hiszem, homorú hasukon előlről is ki lehetett volna tapintani a gerincüket.”

(Ponori Thewrewk Aurél)⁹³

A megvizsgált források alapján nem lehet túl sok általánosan érvényes megállapítás tenni a hadifoglyok mindennapjaival kapcsolatban. A tábori élet mindenhol más volt, néhol egészen kellemes légkör alakult ki fogva tartók és fogvatartottak között, de volt olyan lágér is, amelynek halálozási aránya a náci koncentrációtáborokéval volt hasonló. Amerikai részről Everett Hughes⁹⁴ vezérőrnagy felelt a hadifogolytáborokért.⁹⁵ Bár elsősorban a táborparancsnokokon múlt a foglyokkal való bánásmód, a figyelmetlenség és a nemtörődomség miatt a nagyobb táborokban nem voltak megfelelőek az ellátási körülmények. A legrosszabb bánásmód a francia fennhatóságú táborokban volt. Ennek oka, hogy bár magyar katonák nem harcoltak a franciák ellen és a háború alatt Magyarországon raboskodó francia katonák próbálták kedvezően feltüntetni a magyarokat,⁹⁶ de a köztudat a magyarokat

⁹² A tábori életről elsősorban az egykori fogvatartottak visszaemlékezései, illetve korabeli vöröskeresztes iratok és egyéb szervezetek anyagai állnak rendelkezésre. Az általam használt visszaemlékezések megítélésém alapján hitelesnek tekinthetők, mivel az egykori foglyok emlékeihez hasonló körülményekről és túlkapasokról számolnak be az egyes szervezetek hivatalos iratai is más – esetenként pedig ugyanazon – táborokból.

⁹³ Ponori Thewrewk A.: Nyugatosok... i. m. 84.

⁹⁴ Everett Strait Hughes (1885–1957): Amerikai katonatiszt. 1908-ban végzett a West Point Katonai Akadémián. Harcolt az amerikai–mexikói határháborúban, az első és a második világháborúban. 1942-ben kinevezték az európai és észak-afrikai hadszíntér ellátási parancsnokának, valamint ekkor kapta meg dandártábornoki kinevezését, majd 1943-ban vezérőrnaggyá léptették elő. A háború utolsó európai szakaszában a harcfront mögötti utánpótlásért felelt, valamint ekkor és a fegyveres harcokat követően feladatául kapta a hadifogolytáborok ellátását is. A világháború alatt mindvégig Eisenhower bizalmi embere és közeli barátja volt. 1949-ben vonult nyugállományba. Egyes korábbi történeti munkák szerint szándékosan éhezett a hadifoglyokat, de az újabb kutatások arra az eredményre jutottak, hogy ezek a vádak alaptalanok.

⁹⁵ Lovelace, Alexander G.: Hughes' War. The Allied High Command through the Eyes of General Everett S. Hughes. MA szakdolgozat. George Washington University, Washington, 2013. 103–125.

⁹⁶ Ponori Thewrewk A.: Nyugatosok... i. m. 95.

mégis a nációkkal egyenrangú bűnösnek tekintette.⁹⁷ A visszaemlékezések többsége megerősíti, hogy a magyar hadifoglyokat átszállítás közben leköpdösték, valamint kövekkel, trágyával, vasdarabokkal dobálták.⁹⁸

Bár a táborok különbözőek voltak és a hadifoglyok el voltak zárva a külvilágtól, mégis képesek voltak valamiféle egységes csoportot alkotni. Erre legjobb példa a vöröskeresztes bizottságok által terjesztett, mindenhol naponta elmondott közös ima:

„Imádunk Téged Krisztus, kit Glóriás születésed a gyermekek közé ölelt s kit a keresztre feszítés során a latrok közé iktattunk. Tudjuk, hogy itt élsz közöttünk a földön nem látható módon, talán valami szegény ember képében. De most eljött az idő, hogy megmutasd magad, mint Tamásnak. Eljött az idő, hogy valami látható jelt adj. Egy felvillanó keresztet az éjszakában, a Győzelem jelét. Most igazán itt az idő, hogy szólj hozzánk, hogy létezésedet a tamáskodók is higgyék és apostolaiddá váljanak. Nélkülözünk Téged Krisztus, de már nem sokáig, mert minden lépés, minden perc közelebb visz minket Országodhoz, mit ígértél s miben hiszünk.

Hisszük, hogy míg a rabság súlyos keresztjét kell viselnünk, meghallgatod szeretteink értünk esdő imáit, az ő nélkülözésük terhén enyhítve megáldod családunk minden tagját. Mi békén várunk nélkülözésben, fogságban, viseljük szent keresztet s teljes hittel mondjuk: Isten legyen meg a Te szent akaratod, hogy minél előbb jöjjön el a Te országod fogságban lévő gyermekeid örömére.

*Ámen.*⁹⁹

II/2/a. Amerikai fennhatóságú táborok

„A szomjúság erősebben kínozta, mint a fáradtság és álmoság. Hamar kitapasztaltuk az ottani körülményeket. A C.5-ös vízellátása kétségbeejtő volt. Csak egyetlen csap működött egy hosszú csővezeték végén. Nem lehetett nagy a víznyomás, mert igen vékonyan csordogált

⁹⁷ Uo. 98.

⁹⁸ Hadifoglyok írják... i. m. 70, 72.; Sebő Ö.: A halálra ítélt zászlóalj... i. m. 277.; Ponori Thewrewk A.: Nyugatosok... i. m. 91.

⁹⁹ PLE Mindszenty-per iratai 5. doboz V-700/17A. 489. (3075/1947.) Magyar hadifoglyok imája.

belőle a folyékony kincs. A foglyok már késő éjjel sorba álltak, hogy legalább másnap napnyugtára sorra kerülhessenek.”

(Ponori Thewrewk Aurél)¹⁰⁰

Az egyik legnagyobb tábor a Bad Kreuznach-i volt, amelyet egy korábbi szántóföldön alakítottak ki. Itt összesen 160.000, többségében német katona raboskodott, „Camp”-ekbe felosztva. A 4.100 magyar hadifogoly aC.5-öst, majd a C.14-est kapta szálláshelyül,¹⁰¹ de amint a németeket elkezdték hazatelepíteni, többször átköltöztették őket. Az 1.100 tisztet és a 3.000 fős légénységi állományt a táboron belül külön helyezték el, de nem voltak elzárva egymástól.¹⁰² A körülmények borzalmasak voltak: nem voltak épületek vagy sátrak, az ételmezés mindig akadozott, de olykor napokig teljesen szünetelt is. A mostoha körülmények között lehetetlen volt a katonai hierarchia fenntartása.¹⁰³ A szántóföldön felállított táborot őrtornyokból figyelő amerikai katonák olykor – saját szórakoztatásukra – a foglyokon tartottak lögyakorlatot. Naponta átlagosan 7–10 halott volt.¹⁰⁴ A legnagyobb gondot mégis az amerikai örök nemtörődömsége jelentette: sokféle ételt adtak, de nagyon keveset és nem érdekelte őket, hogy a foglyok hogyan tudják megfőzni a napi betevőjüket konyhaeszközök nélkül. A „szakácsokat” is találomra választották ki.¹⁰⁵ Mivel a táboron belül az élelmiszer kiosztását a német rabok végezték, így a magyar és egyéb nemzetiségű foglyok jóval kevesebbet kaptak.¹⁰⁶ Miután nyilvánvalóvá vált, hogy rabság pár hétnél tovább tart, „kiépült” a tábor. 1–2 személyes, hulladékból és a foglyok megmaradt ruházatából és felszereléséből készített sátrak illetve a földbe vájt üregek szolgáltak alvóhelyül, de az időjárás viszontagságaival szemben ezek a tákolmányok semmilyen védelmet nem nyújtottak.¹⁰⁷ 1945 júliusában az amerikaiak átadták a tábor felügyeletét a franciáknak, akik nem voltak képesek még az eddigi minimális élelmiszeradagok kiosztására sem.¹⁰⁸ Miután a német hadifoglyokat hazaengedték, elkezdték a tábor felszámolását. Azonban a magyar foglyok többségét a

¹⁰⁰ Ponori Thewrewk A.: Nyugatosok... i. m. 37.

¹⁰¹ Uo. 38–39.

¹⁰² Hadifoglyok írnak... i. m. 43.; Ponori Thewrewk A.: Nyugatosok... i. m. 52.

¹⁰³ Ponori Thewrewk A.: Nyugatosok... i. m. 38–40.

¹⁰⁴ Sebő Ö.: A halálra ítélt zászlóalj... i. m. 276–277.

¹⁰⁵ Ponori Thewrewk A.: Nyugatosok... i. m. 42–43.

¹⁰⁶ Uo. 55.

¹⁰⁷ Uo. 43.

¹⁰⁸ Uo. 67.

hazaengedés helyett főleg franciaországi táborokba szállították át.¹⁰⁹ Az 1945. július 15-én érkező vöröskeresztes bizottság már csak a tábori kórházat találta meg az egykori láger helyén, ahol a rossz bánásmód és a tífuszjárvány miatt még 2.000 különböző nemzetiségű katona betegeskedett.¹¹⁰

A nagyobb táborok közül azonban csak a bad kreuznachiban voltak ennyire rosszak a körülmények. Dieterseimben 16.000 magyar katona raboskodott. A körülmények elfogadhatóak voltak, kivéve a nagyon gyenge étkeztetést, ami miatt sok volt a beteg. Az ide látogató vöröskeresztes bizottságnak sikerült elérnie, hogy a németek mellett a magyarok is beleszólhassanak a francia–amerikai vegyes fennhatóságú tábor vezetésébe, és, hogy az orvosok minden nap vehessenek friss gyümölcsöt a betegeknek és a fiatalok levettéknek. A munkaképes foglyokat 1945 augusztusában Franciaországba szállították át dolgozni, a többieket hazaengedték.¹¹¹

1945-ben az auerbach West-Lager 30.000 fogvatartottja közül 10.000 volt magyar. Itt jó volt az élelmezés, a szállás és még karácsonyi ajándécsomagot is kaptak a rabok, amely cigarettát, csokoládét és imakönyvet tartalmazott. A hadifoglyok viszonylag felügyelet nélkül tölthették mindennapjaikat, így aki akart, a külső munkák alkalmával könnyen megszökhetett.¹¹²

A 15.000–20.000 fős pockingi magyar táborban vegyesen élték mindennapjaikat a menekültek és a hadifoglyok, ez utóbbiak száma nagyjából 5.000-re tehető. Az első hadifogoly-csoport tagjai döntően egykori repülősök voltak, akiket Ternegg Kálmán¹¹³ vezérezredes vezetett.¹¹⁴ Ez a láger szolgált a hazatelepítendőök összegyűjtésére, így az itt

¹⁰⁹ *Uo.* 74.

¹¹⁰ PLE Mindszenty-per iratai 5. doboz V-700/17A. 401. (652/1946.) I. hadifoglytábor-látogató körút. 400.

¹¹¹ *Uo.* 401.

¹¹² Hadifoglyok írják... i. m. 73.

¹¹³ Ternegg Kálmán (1887–1956): Magyar katonatiszt. 1908-ban végezte el a katonai műszaki akadémiát, ezt követően tüzérsztként szolgált, harcolt az első világháborúban, majd 1918–1919-ben olasz hadifogságba került. A két világháború között tüzérsztként szolgált, de közben tanított is, 1940-ben érte el a tábornoki rendfokozatot. 1941-től a keleti fronton szolgált, 1942 októberétől 1944 októberéig a honvéd tábori tüzérség felügyelője, 1943-ban altábornagyi rangra emelték. A nyilas puccsot követően előbb hadseregparancsnoki kinevezést kapott és vezérezredessé léptették elő, majd 1945. január 1-jétől a háború végéig a légierő parancsnoka. Amerikai hadifogságba került, a Himler Márton vezette amerikai OSS alakulat szállította vissza Magyarországra. 1946-ban a Népbíróság 15 évi fegyházra ítélte, börtönben hunyt el.

¹¹⁴ *Rozsályi Z.*: Francis... i. m. 72.

tartózkodók gyorsan cserélődtek.¹¹⁵ Már 1945. július 7-én az amerikaiak kiadták a parancsot, hogy a Magyarországra és az utódállamokba visszatérők Pockingba vonuljanak.¹¹⁶ Sajnos az első vonatszerelvények közül többet, amelyeket az amerikaiak nem felügyeltek, a Vörös Hadsereg katonái feltartóztattak¹¹⁷ vagy egyből a Szovjetunióba irányítottak.¹¹⁸ Az alap élelmszerellátás nem volt kielégítő, de a táborlakók szabadon járhattak így élénk cserekereskedelem folyt a helyiekkel. Az amerikai örök közül többen magyar származásúak voltak, így viszonylag barátságos légkör uralkodott. A magyarok saját sajtóirodát működtettek újsággal és rádióval.¹¹⁹ Itt létesült először emigráns színház, amelynek legnagyobb sztárja Vaszary Piroska¹²⁰ volt.¹²¹ Azonban Pockingban a magyar mellett működött egy SS-tábor is, érthetően jóval szigorúbb ellenőrzés alatt. Egyes magyar katonák a nagy zűrzavarnak köszönhetően ide, és nem honfitársaik közé kerültek.¹²²

A Regensburg melletti „mezőtáborokban” 2.000–3.000 fős csoportokban, karámmal körülvéve helyezték el a hadifoglyokat. 1945. június 20-án, a vöröskeresztes bizottság látogatása idején a magyarok száma jelentős volt: körülbelül 90 tiszt és 2.000 legénységi állományú katona. Mivel kihallgatásuk még nem kezdődött meg, pontos információkat sem a számukról, sem a korábbi beosztásukról nem kaptak a vöröskereszt képviselői. Az itteni foglyok kevés élelmet kaptak és kemény romeltakarítási munkákat végeztek, de friss ivóvízhez jutottak és az amerikaiak biztosították az orvosi ellátást és a tisztálkodást. Július végén kezdődött meg a katonák repatriálása.¹²³

Ulmban 60.000 fős sátortábor hoztak létre. A foglyokat hamar és tömegesen engedték haza, tisztak nem voltak köztük. A körülbelül 2.000 magyar honvéd többsége erdélyi

¹¹⁵ *Borbándi Gy.*: A magyar emigráció életrajza... i. m. 13.

¹¹⁶ Hadifoglyok írják... i. m. 107.

¹¹⁷ Miklós Tamás interjúja Holop Géza egykori katonával és hadifogollyal. 2010. december 29.

¹¹⁸ *Rozsályi Z.*: Francis... i. m. 72.

¹¹⁹ Hadifoglyok írják... i. m. 74.

¹²⁰ Vaszary Piroska (1901–1965): Magyar színésznő. 1920-ban végezte el a színi iskolát, hamarosan a legnagyobb budapesti színházakban játszott, emellett 1926-tól kezdődően közel száz filmben kapott szerepet. 1944 végén elmenekült az országból, többé nem tért vissza. Ausztriában, Németországban, Franciaországban, Argentínában, Venezuelában, Kanadában és Spanyolországban is élt, mindenhol sokat tett az emigráns magyar színjátszás kialakításáért. Mallorcán hunyt el.

¹²¹ *Borbándi Gy.*: A magyar emigráció életrajza... i. m. 40.

¹²² *Hollósy-Kutthy László*: Élményeim a második világháború alatt, 1939–1945. Fejér Megyei Levéltár, Székesfehérvár, 1992. 93.

¹²³ PLE Mindszenty-per iratai 5. doboz V-700/17A. 401. (652/1946.) I. hadifogolytábor-látogató körút. 399.

származású volt, így amikor a román katonákkal együtt szállították őket otthonaikba, újra egy „idegen” országban találták magukat.¹²⁴ Hasonló volt a helyzete a Hochsheimben raboskodó 2.000 felvidéki magyarnak, akik, hogy biztosan szülőföldjükre térhessenek vissza, szlováknak vallották magukat.¹²⁵

Elsődleges forrás áll rendelkezésünkre a Regensburg közelében létrehozott zirndorfi hadifogolytáborról.¹²⁶ Az igen részletes jelentést a lágerben raboskodó Kaposvári Gyula¹²⁷ készítette Millok Sándor¹²⁸ hazahozatali kormánybiztos számára 1946. január 31-én. A leírás szerint az amerikai hadsereg először 28 önként jelentkező magyar utászt telepített ide a regensburgi táborból (köztük Kaposvárit) 1945. május 21-én, a már itt lévő 130 német hadifogoly mellé. Miután látták, hogy a magyarok jobban dolgoznak, a németek helyére további 170 magyar foglyot kértek az auerbach-i Westlagerből, közöttük körülbelül 30 fő 16-19 éves levante is volt. A különböző kisebb telepítések után a magyarok létszáma elérte a 220 főt. A foglyok a tábor területén szabadon mozoghattak, és csupán 4 folyamatosan cserélődő amerikai katona felügyelte a munkát. Utóbbiak között még magyar származásúak is voltak. A rabok által végzett munka sokféle és kemény volt. Az erősebb fizikumúak elsősorban

¹²⁴ Uo. 400.

¹²⁵ Uo. 401.

¹²⁶ MMKM Irattára. MCSZ rendezetlen iratai. Kaposvári Gyula levele a hazahozatali kormánybiztosnak a zirndorfi hadifogolytáborról. Zirndorf, 1946. január 31.

¹²⁷ Kaposvári Gyula (1916–1998): Magyar tanár, múzeumigazgató. A Pázmány Péter Tudományegyetem földrajz–természettudományi szakán tanult. A második világháború alatt katonai szolgálatot teljesített, majd nyugati hadifogságba került, 1946-ban térhetett haza, ekkor szerezte meg diplomáját. Ezt követően 1977-es nyugdíjba vonulásáig különböző pozíciókban majd igazgatóként a Szolnoki Városi Könyvtár és Múzeum munkatársa. Elsősorban múzeum-, kiállítás- és tudományszervező tevékenységével emelkedett ki.

¹²⁸ Millok Sándor (1887–1959): Magyar vasúti tisztségviselő, munkásmozgalmi vezető, újságíró, politikus. Szobrásznak tanult, de 1904-ben anyagi okokból félbehagyta tanulmányait és vasúti tisztségviselő lett, ahol csatlakozott az illegális munkásmozgalomhoz. 1914-től a Szociáldemokrata Párt, 1917-től a közlekedési dolgozók szakszervezetének tagja. Az öszirózsás forradalomtól a Tanácsköztársaság bukásáig a Magyarországi Vasutasok Szövetségének elnöke, majd Bécsbe emigrált, 1924-ben tért haza. Ezt követően több munkásszervezet vezető tisztségviselője és lapjaik munkatársa. Emellett 1930 és 1944 között tagja Fővárosi Törvényhatósági Bizottságnak. 1935-től országgyűlési képviselő, 1939-től tagja a Szociáldemokrata Párt választmányának, 1943-tól a párt központi titkára. 1939-től munkatársa, 1941-től felelős szerkesztője a *Népszavának*. Az 1944-es német megszállást követően letartóztatták és koncentrációs táborba hurcolták. Hazatérését követően, 1945. június 24-től a szakszervezetek képviselőjeként tagja az Ideiglenes Nemzetgyűlésnek. 1945 júliusa és 1947 között hazahozatali kormánybiztos, de emellett több magas párt- és köztisztviselői tisztséget is betöltött. Mivel ellenezte a Szociáldemokrata Párt és a Kommunista Párt fúzióját, kizárták a pártból. Visszavonult a politikától, éjjeliőrként kapott állást.

ruhabálákat és ládákat pakoltak, a rokkantak és betegek takarítottak, de számos ács-, szabó-, asztalos-, valamint műszerézmunka is akadt. Az egyre több munka miatt újabb 200, majd 550 magyart telepítettek a táborba, így 1945 októberére a hadifoglyok létszáma elérte az 1.000 főt. A létszámnövekedés miatt megszűnt az addigi baráti légkör. Az irányítást az 1296. Labor Supervision Co. vette át és két munkásszázadot alakított ki: a 2417. és a 2418. D.E.F. Co-t¹²⁹. A ruhákra rákerült a PW¹³⁰ jelzés. A félreértelmezett hazatérési felhívások miatt a szökések száma 102-re nőtt, bár legtöbbjüknek nem sikerült elérnie Magyarországot. A szökések miatt az amerikai őrséget megszigorították. Novemberre egyre kevesebb lett a munka, ezért 360 főt átszállítottak Dachaubá. Kaposvári Gyula információi szerint a csoport még 1946. január 11-én is az egykori koncentrációs táborban volt. A zirndorfiak és a dachauiak is megkapták az ígéretet, hogy még 1945-ben hazatérhetnek, de szomorúan kellett tudomásul venniük, hogy erre nem került sor. Ugyanis december 17-én állítólag rendelet érkezett a táborba, amely szerint ugyanezen hónap 15-étől az összes magyar hadifoglyot el kell bocsájtani, mivel az Egyesült Államok kormánya bejelentette, hogy az amerikai hadsereg által megszállt területeken lévő magyar katonák már nem hadifoglyok, hanem DP státuszúak.¹³¹ Ezzel szemben azonban a zirndorfi táborban kettős drótkerítést húztak fel és megszigorították az őrséget, az étkezéseket is 30–40 fegyveres katona felügyelte. Ezek az események felkavarták a fogvatartottak érzelmeit és megrendítették a bizalmukat mind az amerikai, mind a magyar hatóságokban. A bizalmatlanságot fokozta a posta teljes hiánya. A fogva tartottak 8 alkalommal próbálták elküldeni névsorukat a Hazahozatali Kormányhatóságnak, sikertelenül.

Ezután Kaposvári leírta a tábor állapotát: 448 magyart tartottak fogva a jelentés elkészítésekor laktanyaszerű barakkokban, megfelelő ételmezés és egészségügyi ellátás mellett, napi 8 óra munkára kötelezve. A rabok szabadidejükben elsősorban a rádiót hallgatták, de alakítottak egy vonószzenekart és havonta kétszer előadásokat is tartottak. Minden vasárnap volt istentisztelet. A táborban két magyar lap is megjelent, egymással vetélkedve. Nagy szerepet kapott a foglyok oktatása is. Kétnaponta angol nyelvórák voltak és a foglyok több száz példányban sokszorosítottak egy magyar–angol nyelvkönyvet, amelyből a többi lágerbe is küldtek. Az analfabétákat írni-olvasni tanították és elsajátítottak több könnyűipari mesterséget.

¹²⁹ Disarmed Enemy Forces Company – lefegyverzett ellenséges haderők százada

¹³⁰ Prisoner of War – hadifogoly

¹³¹ Ebben az esetben valamit félreérthettek a zirndorfi magyar hadifoglyok, mivel a kutatás során nem került elő ilyen vagy ehhez hasonló rendelet az adott dátumra vonatkoztatva.

Ki kell emelni néhány kisebb, főleg tiszteket fogva tartó tábor. A riedenburgi karthausi kolostorban kialakított lágert kétszer is meglátogató vöröskeresztes bizottság jelentése szerint itt 83 magyar hadifogoly volt, többségében magas rangú tisztek: 11 tábornok, 31 ezredes, 28 alezredes, mellettük a legénységi állományból 12 honvéd és 1 tanuló. Az első látogatáskor, 1945. július 30–31-én, a bizottság nem találkozhatott a foglyokkal, csupán a táborparancsnokon és a pasztorációt végző német bencés papon keresztül érintkezettek a fogvatartottakkal. Az ő elmondásuk szerint a katonák állapota kielégítő volt, rossz élelmezésük ellenére. A bizottságnak végül annyit sikerült elérnie, hogy a rabok rajtuk keresztül küldhettek levelet családjuknak.¹³² A szeptember 17-i második látogatáskor már engedélyezték a személyes találkozót. Az élelmszerellátás sokat javult, de a foglyok kihallgatására és tisztázására még nem került sor. A „tábor” ellátása kielégítő volt. Az amerikaiak ekkorra már biztosították a tisztalkodást, a postaszolgáltatást, a kényelmes alvást és étkezést. Rontott a magyar tisztek helyzetén, hogy magas rangú osztrák és német katonákkal voltak összezárva, akikkel többször akadtak konfliktusok. A vöröskeresztes bizottság intézkedett a foglyok mielőbbi hazaengedésének ügyében, de arra vonatkozóan nincs adat, hogy pontosan mikor térhettek haza a rabok.¹³³

Szintén főleg tisztek raboskodtak a Saal an der Donau melletti barakktáborban. A már említett vöröskeresztes bizottság adatai szerint 138 fogoly: 1 alezredes, 4 őrnagy, 28 százados, 34 főhadnagy, 33 hadnagy, 36 zászlós és 2 civil.¹³⁴ Azonban Kis-Pál Ernő visszaemlékezésében 250 tisztet említ, közöttük Jány Gusztáv vezérezredest és Beregfy Károly vezérezredest, a Szálasi-kormány honvédelmi miniszterét és több tábornokot.¹³⁵ A foglyokat napi 12 órában a közeli kőbányában és gyárakban dolgoztatták. Körülbelül 50 főt ezért távolabb, jobb körülmények között, a gyárak mellé épített barakkokban szállásoltak el. A kezdeti rossz élelmszerellátás fokozatosan javult, 1945 novemberére már biztosítva volt a tisztalkodás és az orvosi ellátás is. Mindemellett a rabok bizonytalanságban éltek, az amerikaiak elhanyagolták a kihallgatásokat így a repatriálás nagyon elhúzódott.

Franciaországban volt, de amerikai fennhatóság alatt a hírhedt gyűjtőtábor Mailly le Camp-ban. A láger a háború végétől fennállt, és számos magyar katona megfordult itt, de számuk igazán akkor öltött óriási méreteket, amikor 1945 végén ide telepítették az amerikaiak

¹³² PLE Mindszenty-per iratai 5. doboz V-700/17A. 401. (652/1946.) II. hadifogolytábor-látogató körút. 390.

¹³³ *Uo.* 391.

¹³⁴ *Uo.* 391.

¹³⁵ Hadifoglyok írják... i. m. 43.

a magyar hadifoglyok többségét,¹³⁶ így a tábor rabjainak a száma elérte a 80.000 főt.¹³⁷ A lágerben embertelenül bántak a hadifoglyokkal. A tífzós sátrakban télen is a csupasz földön kellett aludniuk és a nem megfelelő étkeztetés miatt (napi átlagos ebéd: dió nagyságú hagyma és csokoládé) sokan 35–40 kilóra soványodtak. A foglyok között az a pletyka terjengett, hogy a rossz bánásmód oka, hogy a parancsnok pilóta fivérét Magyarország felett lőtték le.¹³⁸ 1946 márciusában kezdődött meg a tábor kiürítése.¹³⁹ A beszivárgott hírek és a francia kommunisták információi alapján a hazatérők pontosan tudták, hogy Magyarországon a Vörös Hadsereg vár rájuk és hamarosan be bekövetkezhet a kommunista hatalomátvétel.¹⁴⁰ Azonban a honvágy, a haza és a család szeretete legtöbbjüket visszahívta Magyarországra.

II/2/b. Francia fennhatóságú táborok

„Általános helyzet: A tábort már többször meglátogatta a Nemzetközi Vöröskereszt és különféle katonai és polgári bizottságok. Sajnos, bár valamennyien megállapították, hogy az élelmezés igen gyenge, a javulás igen gyengén volt érezhető. – A foglyok testi legyengülése nagymérvű de ennek következményeként az erkölcsi erő is alábbhagyott. Nagyfokú elkeseredés vett erőt valamennyiükön, mert családjaikról semmit sem tudnak, nem értik, hogy miért kell nekik francia fogságban lenniük, mikor Magyarország és Franciaország között egyáltalán nem volt háborús viszony. Eddig soha kihallgatva nem voltak, postát nem kaptak. – Általánosan felrázta őket látogatásunk. Nagy megnyugvásukra szolgált, hogy írhattak hozzátartozóiknak. – Miután a Páris-i Vöröskereszt kirendeltség figyelmét különösen felhívtuk erre a táborra, remélhető, hogy ennek állandó segítsége a tábor helyzetét feljavitja.”

(A magyar vöröskeresztes bizottság beszámolója a St. Priest-i hadifogolytáborról)¹⁴¹

A kutatás során jóval több adat került elő a francia táborokról. Ezek a lágerek is különbözőek voltak, de a legtöbben rosszabb körülmények uralkodtak, mint az amerikaiakban. A civil

¹³⁶ Borbándi Gy.: A magyar emigráció életrajza... i. m. 6.

¹³⁷ Sebő Ö.: A halálra ítélt zászlóalj... i. m. 280.

¹³⁸ Uo. 281.

¹³⁹ Hadifoglyok írják... i. m. 71.; 72.

¹⁴⁰ Sebő Ö.: A halálra ítélt zászlóalj... i. m. 286.

¹⁴¹ PLE Mindszenty-per iratai 5. doboz V-700/17A. 401. (652/1946.) II. hadifogolytábor-látogató körút. 396.

lakosság és az örök is ellenségesebben viseltettek a magyarok iránt, és sokkal kevésbé foglalkoztak a fogvatartottak élelmezésével, ruháztatásával. Egyes táborokból kijutási lehetőség volt, ha a hadifoglyok jelentkeztek az idegenlégióba.¹⁴²

A Németország francia megszállási övezetében lévő breitsenheimeri táborban 1945 augusztusában 900 magyar (közülük 200 fő 12–17 év közötti levante) raboskodott francia felügyelet alatt. A lágerben sikerült fenntartani a katonai rendet. Az egészségügyi ellátást önkéntes magyar orvosok biztosították, de gyógyszer és eszközök hiányában kemény munkájuknak nem volt nagy hatása. A gyermekeket, betegeket és 50 éven felülieket hazaengedték, a munkaképes hadifoglyokat átszállították Franciaországba dolgozni.¹⁴³

A Boden-tó partján, német területen fekvő Lindauban német hadifoglyokkal együtt, hozzávetőlegesen 500 magyar katona raboskodott.¹⁴⁴ Az őrség elsősorban gyarmati francia katonákból állt, akikkel igen nehéz volt a kommunikáció. A táborban az alapvető szükségletek sem voltak biztosítva,¹⁴⁵ csak azoknak a raboknak volt könnyebb az életük, akik elég erősek voltak a lágeren kívüli munkákra, ahol szert tehettek némi plusz élelemre, cigarettára vagy ruházatra.¹⁴⁶ A lelki kínzáshoz tartozott, hogy a foglyok látták, ahogy az őrség a szemétre veti a maradék ételét,¹⁴⁷ és volt, hogy a hazatérést kilátásba helyezve sorakoztatták fel a magyarokat a vasútállomáson, majd visszavezették őket a lágerbe.¹⁴⁸ A tábort végül 1945 októberében ürítették ki, de a hadifoglyokkal telezsúfolt marhavagonok úti célja Magyarország helyett Rennes volt.¹⁴⁹

Rennesben és környékén volt egy nagyobb központi tábor és több kisebb, párszáz fős, főleg egyfajta munkára specializálva. Ez a lágercsoport igen rossz hírnévre tett szert a hadifoglyok között. 1945 nyarán a 40.000 fogvatartottból 12.000 vesztette életét,¹⁵⁰ amely arányaiban rosszabb volt a bergen-belsen-i náci koncentrációs tábornál.¹⁵¹ A lindaiakkal együtt hozzávetőlegesen 1.600 magyar raboskodott itt, 120-an bezsúfolva az 50 főre tervezett

¹⁴² Ponori Thewrewk A.: Nyugatosok... i. m. 84.; Borbándi Gy.: A magyar emigráció életrajza... i. m. 8.

¹⁴³ PLE Mindszenty-per iratai 5. doboz V-700/17A. 401. (652/1946.) I. hadifogolytábor-látogató körút. 400–401.

¹⁴⁴ Ponori Thewrewk A.: Nyugatosok... i. m. 77, 84.

¹⁴⁵ Uo. 77–80.

¹⁴⁶ Uo. 83, 85, 86.

¹⁴⁷ Uo. 87.

¹⁴⁸ Uo. 88.

¹⁴⁹ Uo. 91.

¹⁵⁰ Uo. 92.

¹⁵¹ Uo. 118.

barakkokba.¹⁵² Az ételmezés kielégítő volt, a rabok néha cigarettához jutottak és havonta írhattak rövid levelet és lapot a szeretteiknek.¹⁵³ Azonban a tömegnyomor, a rossz szállás, a kemény munka és a tél ellenére a ruhanemű és takarók elvétele nagyban rontották a túlélési esélyeket.¹⁵⁴ A kötelező munkák elsősorban újjáépítési, mezőgazdasági és üzemi jellegűek voltak. A tábort viszonylag későn, 1946. május elején számolták fel, a magyarok vasúton, marhavagonokban térhettek haza.¹⁵⁵

Dr. Bodó László visszaemlékezése szerint a Dieppe-i barakktábor 1.000 magyarjának (köztük 160 leventének) ennél is embertelenebb körülmények között kellett szenvedniük. A napi egyszeri leves nem volt elégséges táplálék, sokan 40 kilóra fogytak le. Aki pedig emellett nem bírta a kemény munkát a malmokban (85 kilós zsákok cipelése), büntetést kapott: gödröt kellett ásnia, amelyben napokig kellett feküdnie. Az arab származású örök szexuálisan is zaklatták a rabokat. A körülmények miatt igen sok volt a halott.¹⁵⁶

A Poitiers melletti hatalmas gyűjtőtáborban nem ismert a magyarok pontos száma, de a körülmények igen. A lágerparancsnok ellopta a kirendelt ellátmányt és a vöröskeresztes csomagokat, hogy azokat eladhassa. A táborban emiatt folyamatos volt az éhínség, járványok törtek ki, amelyeket gyógyszerközök hiányában nem tudtak megfékezni a rab katonáorvosok.¹⁵⁷

A normandiai Foucarville melletti sátoztáborban 20.000 hadifogoly volt, akik közül 378 volt magyar: 28 tábornok – köztük vitéz kisbarnaki Farkas Ferenc vezérezredes¹⁵⁸ –, valamint 350 tiszt és fiatalkorú kadét.¹⁵⁹ A tisztek a táborban szabadon tevékenykedtek, nem kötelezték őket munkára, így szépen ki tudták építeni saját környezetüket. A tábor az 1945. augusztus 25-i vöröskeresztes látogatáskor tiszta volt, a foglyok megszervezték saját lelki gondozásukat, templomot is építettek. Azonban az őrség nem gondoskodott a megfelelő ételmezésről, így a rabok elgyengültek és lesoványodtak. Az első leveleket is csak a vöröskeresztes bizottság kézbesítette. Annak ellenére, hogy sok volt a magas rangú tiszt, a franciák húzódoztak a kihallgatások megkezdésétől, ami a repatriálás előfeltétele volt. Így

¹⁵² *Uo.* 93.

¹⁵³ *Uo.* 94.

¹⁵⁴ *Uo.* 93.

¹⁵⁵ *Uo.* 119.

¹⁵⁶ Hadifoglyok írják... i. m. 70.

¹⁵⁷ *Uo.* 72.

¹⁵⁸ *Borbándi Gy.*: A magyar emigráció életrajza... i. m. 18.

¹⁵⁹ PLE Mindszenty-per iratai 5. doboz V-700/17A. 401. (652/1946.) II. hadifogolytábor-látogató körút. 393.

alakulhatott ki olyan helyzet, hogy volt olyan magyar rab, aki egyenesen a Gestapo fogságából került ide.¹⁶⁰

A Septemes melletti 200.000-es táborban 565 magyar hadifogoly volt három csoportban: tisztek, legénységi állomány, hadapródok. A rabok többsége sátrakban volt elszállásolva, csupán a magas rangú tisztek számára volt néhány barakk. Külön kiemelendő, hogy a körülmények ellenére mindvégig sikerült fenntartani a katonai rendet. Az egészségügyi ellátást az örök megfelelően biztosították, de az élelem itt is igen kevés volt. A szerencsésebbek kijárhattak Marseille-be dolgozni, ahol jobb ellátmányt kaptak. Nagy hátrány volt, hogy a hatalmas többségben lévő német hadifoglyok minden osztásnál elnyomták a magyarokat. Az itt élőknek semmilyen kapcsolatot nem biztosítottak hazájukkal, hozzátartozóikkal.¹⁶¹

A Lyon elővárosa, St. Priest melletti romos kastélyban 112 magyar tiszt raboskodott. Az elhelyezés jónak volt mondható: a helységek szárazak és nagyok voltak, külön orvosi rendelőt, gyengélkedőt, mosdót, konyhát és kápolnát rendezhettek be maguknak a foglyok, működött az áramszolgáltatás. Az igazi gondot az jelentette, hogy a kiosztott élelmiszermennyiség olyan csekély volt, hogy abból csupán napi egyszer lehetett híg levest főzni. Bár több nemzetközi bizottság is meglátogatta a tábort, az ételmezés számottevően nem javult. A magyar foglyok többsége emiatt nagyon rossz állapotban volt, teljesen legyengültek, testüket különböző betegségek kínozták. Lelkileg igen megterhelő volt a külvilággal való kapcsolat teljes hiánya. Nem tudták a rabok fogva tartásuk okát, nem levelezhettek szeretteikkel.¹⁶²

A Brienne le Chateau-i kastélyban és annak parkjában felállított táborban igen rosszak voltak a körülmények. A körzetben 800 legénységi állományú magyar katona volt, de közülük csak 350-en voltak a lágerben. A külvilágtól elzárták őket, a vöröskeresztes bizottságok sem kaptak bebocsájtást. Az ételmezés nagyon rossz volt: napi 3 dl levestérű folyadék és 22 dkg kenyér. A táborban nem volt egészségügyi ellátás és tisztálkodási lehetőség, valamint a legtöbb helyen a latrinák is hiányoztak. A kastély alagsorában és sátrakban élő foglyok teljesen lefogytak és legyengültek.¹⁶³ Egészen más volt a sorsa annak a 450 magyarnak, akik kikerültek a táborból mezőgazdasági munkákra. A magángazdaságoknál elhelyezett raboknak jó soruk volt. Sok esetben a családok befogadták őket, együtt laktak, étkeztek. A munka

¹⁶⁰ Uo. 394.

¹⁶¹ Uo. 394-395.

¹⁶² PLE Mindszenty-per iratai 5. doboz V-700/17A. 401. (652/1946.) II. hadifogolytábor-látogató körút. 396.

¹⁶³ Uo. 396-397.

kemény volt, de ezzel arányosan kaptak ellátmányt és szabadon rendelkezettek szabadidejükkel.¹⁶⁴ Azonban ez a jó bánásmód nem a fogva tartóknak volt köszönhető, hanem a munkát adó gazdák jószívűségének.

Francia fennhatóság alatt is működött olyan láger, ahol humánusan bántak a hadifoglyokkal. Romilly sur Seine-ben 1.657 magyar tiszt tartózkodott 10–25 személyes sátrakban, teljesen elkülönítve és külön kezelve a németektől. A tábor tiszta és jól szervezett volt, a foglyok a sátrakat szabályosan helyezték el, közöttük kis utcákat építve. Volt orvos, kórház, gyengélkedő, gyógyszertár, víz, világítás. Az egészségügyi problémát a B-vitamin hiánya és annak következményei okozták. A táborban 5 katolikus pap és 2 protestáns lelkész raboskodott, akik az amerikai lelkipásztorokkal együtt végezték a foglyok lelkigondozását. A magyarok külön művészi kivitelezésű oltárt készítettek, amelyen a Magyarok Nagyasszonya mellett egy angyal a szabadság pálmáját vitte a hadifoglyoknak. Állandóak voltak a misék, gyóntatások, rózsafüzér-ájtatosságok, ez nagyban hozzájárult, hogy lelkileg nem törtek meg a rabok.¹⁶⁵ A foglyok helyzetén sokat javított, hogy a táborparancsnok humánus, megértő és tisztességes ember volt. A tiszteket nem kötelezhatték munkára, de a táborparancsnok kérésére végeztek könnyebb fizikai munkát, hogy így több és változatosabb kosztot kapjanak.¹⁶⁶ 1945 augusztusára már minden magyar tisztet kihallgattak és bebizonyosodott, hogy egyikük sem követett el háborús bűnöket. Ezért (szerencsétlenségükre) hazaszállítás és leszerelés végett augusztus 18-án az egész csoportot átszállították Mailly le Camp-ba.¹⁶⁷ Az amerikai gyűjtőtáborban sokaknak még bő fél évet kellett szenvedniük.

Arról nincs pontos információ, hogy meddig éltek magyarok nyugati hadifogságban. A feltárt dokumentumok arról tanúskodnak, hogy 1946 tavaszán kiürítették az utolsó táborokat is. Azonban van egy árulkodó adat a pockingi temető magyar halottainak listáján: e szerint az utolsó, a térségben elhunyt hadifogoly 1947. december 12-én halt meg Beilngriesben.¹⁶⁸

¹⁶⁴ Hadifoglyok írnak... i. m. 70–71.

¹⁶⁵ PLE Mindszenty-per iratai 5. doboz V-700/17A. 401. (652/1946.) II. hadifoglytábor-látogató körút. 392–393.

¹⁶⁶ *Sebő Ö.*: A halálra ítélt zászlóalj... i. m. 278–280.

¹⁶⁷ PLE Mindszenty-per iratai 5. doboz V-700/17A. 401. (652/1946.) II. hadifoglytábor-látogató körút. 393.

¹⁶⁸ MMKM irattára. MCSZ rendezetlen iratai. Pockingi temető magyar halottjainak listája. Pocking, 1970. december 15.

II/3. Hazatérés vagy emigráció?

„Mindenki jósolgatott, s azon töprenkedett, hogy vajon lehet-e hinni azoknak a francia kommunistáknak, akik egypárszor bejöttek a táborunkba, s arról győzködtek bennünket, hogy reánk szüksége lesz a pártnak, nyugodtan menjünk csak haza. Én azt mondtam bajtársaimnak, hogy részemről mindenképpen hazamegyek, mert személyesen akarom látni a helyzetet, és különben sem fog hazánkban a kommunizmus tovább tartani öt évnél. Erre aztán majdnem meglincseltek. Az egész vagon felzúdult, hogy egy ilyen értelmes tiszt, aki évfolyamában a kettőszázötvenkét felavatott közül kettes rangszámmal került ki, hogy lehet ilyen hülye.”

(Sebő Ödön)¹⁶⁹

A hazatérés vagy emigráció kérdése a legtöbb szabaduló hadifoglyot foglalkoztatta. Azok, aki hosszabb ideig voltak nyugati hadifogságban, legkésőbb a leszereléskor megtudták az általános helyzetet Magyarországon: az új államforma köztársaság¹⁷⁰ és a szovjet Vörös Hadsereg megszállva tartja az országot. Érdekes, hogy a hadifoglyok egy része sokkal inkább tisztában volt a megszállás valódi céljával, mint a magyar politikai elit.¹⁷¹

A hazavágyóknak sok mindennel számolniuk kellett. Minél később szabadult valaki a hadifogságból, annál erősebb volt honvágya, de annál több információja volt a Magyarországon kialakult helyzetről. Természetesen a legtöbb egyszerű katona a visszatérést választotta családjához, szülőföldjéhez, munkájához. 1946 márciusáig a Honvédelmi Minisztérium és a Hazahozatali Kormánybiztosság adatai alapján 114.900 katona ért haza, de ebben a számban csak azok szerepelnek, akik átestek a rendőrégi igazgatású szűrőtáborok vizsgálatain.¹⁷² Az egykori katonák jelentős része azonban ekkor még valamelyik fogolytáborban raboskodott.

Sokan voltak, akik egy jobb élet reményében „Nyugaton” telepedtek le. Sokan haza akartak térni, de féltek az esetenként jogos, de általában alaptalan számonkérésektől. A tiszteket ez a veszély különösen fenyegette.¹⁷³ Az, hogy a fogság alatti kihallgatások során a

¹⁶⁹ Sebő Ö.: A halálra ítélt zászlóalj... i. m. 286.

¹⁷⁰ 1946. február 1-jén lépett hatályba az 1946. évi I. törvény, amely Magyarország államformáját köztársaságként határozta meg.

¹⁷¹ Sebő Ö.: A halálra ítélt zászlóalj... i. m. 286.

¹⁷² Stark T.: Magyarország második világháborús embervesztése... i. m. 56–57.

¹⁷³ Borbándi Gy.: A magyar emigráció életrajza... i. m. 8.

nyugati szövetségesek ártatlannak nyilvánították őket, még nem volt garancia arra, hogy Magyarországon nem vár rájuk meghurcolás. A hatóságok sokakat már a vonatról leszállva elhurcoltak,¹⁷⁴ a Székesfehérváron, Komáromban, Kaposváron és Zalaegerszegen kialakított szűrőtáborokban pedig a rendőrség és a Katonapolitikai Osztály közösen vontak szigorú ellenőrzés alá minden hazatérő katonát, sokakat már kész névlistáról kerestek.¹⁷⁵ A legrosszabb helyzetben azok az egykori SS katonák voltak, akiket az akaratukon kívül soroztak be. Bár a Volksbund tagok között már a második világháború elejétől toborozhatott az SS, az 1944-es megszállás után a hadra fogható 17. életévüket betöltött svábokat automatikusan ide sorozták be.¹⁷⁶ A háború után azonban nem számított, hogy valaki önként lépett be a fegyveres alakulatba vagy akarata ellenére vitték el, egyaránt mindenki „fasisztává” változott és minimum a kitelepítésre kellett számítnia.¹⁷⁷ Ezért a tisztek és az SS-ben szolgálók jó része nem kockáztatta meg a hazatérést.

Azok az egykori hadifoglyok, akik idegen országban maradtak, hamar megtalálták az utat a többi emigráns magyarhoz, így ekkortól kezdve nem lehet szétválasztani a katonák és a civilek történetének vizsgálatát.

Még 1945–1946-ban sok egykori katona választotta a francia idegenlégiót. Egy 1951-es adat szerint ekkor hozzávetőlegesen 10.000 magyar idegenlégiós szolgált.¹⁷⁸ Részt vettek az afrikai és indokínai harcokban, majd visszatérve ők is beilleszkedtek az emigráns magyarságba.¹⁷⁹ Az 1948-ban kezdődött nagy kivándorlási hullám idején sokan vágytak az

¹⁷⁴ Ponori Thewrewk A.: Nyugatosok... i. m. 121.; Miklós Tamás interjúja Holop Géza egykori katonával és hadifogollyal. 2010. december 29.

¹⁷⁵ Erdős Kristóf: A Hazahozatali Kormánybiztosság a politikai ellenőrzés szolgálatában (1945–1947). In: Súlypontáthelyezés a diplomáciában. A NEB külügyi munkacsoportjának tanulmányai. I. kötet. Szerk.: Soós Viktor Attila. Nemzeti Emlékezet Bizottsága, Budapest, 2015. 171–196. 174.

¹⁷⁶ 1944. április 14-én Csatay Lajos honvédelmi miniszter és Edmund Veessenmayer megállapodást írtak alá arról, hogy a 17 év feletti német nemzetiségű fiúknak az SS-ben kötelező szolgálni. Magyarország a második világháborúban. Lexikon A–Zs. Szerk.: Sipos Péter – Ravasz István. Petit Real, Budapest, 1996. 391–392.; A svábok német megszállás utáni helyzetéről bővebben lásd: Spannenberger, Norbert: A magyarországi Volksbund Berlin és Budapest között. Lucidus, Budapest, 2005. 353–380.; Az események átélőjének beszámolóját lásd: Leitold Attila és Nyári Gábor interjúja Röt Márton egykori akarata ellenére besorozott SS katonával és hadifogollyal. 2008. március 2.

¹⁷⁷ A nemzeti kormány 1945. évi 12.330. M. E. számú rendelete a magyarországi német lakosságnak Németországba való áttelepítéséről. 1945. december 22. A rendelet teljes szövegét lásd: Magyarországi rendeletek tára, 1945... i. m. 702. sz. 1027–1028.

¹⁷⁸ Hungária. 1951. december 7.

¹⁷⁹ Borbándi Gy.: A magyar emigráció életrajza... i. m. 8.

Egyesült Államokba vagy Kanadába. Nekik a Magyar Harcosok Bajtársi Közössége *Tájékoztató Körlevelében* jó tanácsokkal igyekezett segíteni: mely hivataloknál szükséges illetve tanácsos jelentkezni, hogyan lehet kihasználni az ingyenes oktatási rendszert, milyen munkalehetőségek vannak, mennyire hálásnak kell lennie a már kint lévő magyarságnak az „assurance”-ért,¹⁸⁰ hogyan lehet integrálódni és közösségi életet élni az egyházakon keresztül.¹⁸¹ A volt katonák számára különösen nehéz volt bejutni az Egyesült Államokba, mivel a bevándorlási törvények őket hátrányosan érintették. 1950-től azonban (részben Varga Béla¹⁸² közreműködésével) a hatóságok minden esetet külön bíráltak el.

Az egykori hadifoglyoknak és menekülteknek többsége a Horthy-rendszer politikáját támogatta. Jóval kevesebben voltak a nyilasok és a szélsőségesekkel szimpatizálók, akik – főleg a kezdeti időben –, szándékosan a háttérben is maradtak. Három fő szervezetet kell megemlíteni, mint a hadifoglyok politikai érdekképviselőit: a Magyar Szabadság Mozgalmat, a Magyar Harcosok Bajtársi Közösségét, valamint a Münchener Magyar Irodát, amelyek a későbbi fejezetekben kerülnek bővebb bemutatásra.

¹⁸⁰ A letelepedéshez szükséges támogató nyilatkozat egy amerikai állampolgártól. Az esetek túlnyomó többségében egy magyar származású amerikai állampolgár vállalt felelősséget a bevándorolni kívánó személyért. A támogató nyilatkozat mellett sok esetben segítettek az új élet megkezdésében: szállást biztosítottak, segítettek a munkaszerzésben, a nyelvtanulásban és hivatali ügyek intézésében is.

¹⁸¹ *Borbándi Gy.*: A magyar emigráció életrajza... i. m. 28–29.

¹⁸² Varga Béla (1903–1995): Magyar katolikus pap, politikus. 1921 augusztusától októberéig részt vett a nyugat-magyarországi felkelésben és a Lajtabánság létrehozásában. 1926-ban szentelték pappá, Somlóvásárhelyen, majd Várpalotán volt káplán. 1929-től Balatonboglár plébánosa, munkásságának köszönhetően 1931-ben szentelték fel a település új templomát. Részt vett a Független Kisgazdapárt 1931-es újjászervezésében. A második világháború kitörése után pártfogolta a Magyarországra menekülő, Balatonbogláron elhelyezett menekülteket, és segítette a lengyel emigráció működését. 1944. március 19-e után bujdosnia kellett. A második világháború után a Kisgazdapárt egyik vezető politikusa, 1946. február 1-től a Nemzetgyűlés elnöke lett. A Magyar Kommunista Párt le akarta tartóztatni, ezért 1947. június 2-én elhagyta az országot, az Egyesült Államokban telepedett le, ahol a Magyar Nemzeti Bizottmány, majd az 1957-ben ebből létrejött Magyar Bizottság elnöke lett. Elnökölt az 1990 áprilisában szabadon megválasztott magyar országgyűlés első ülésén. 1991-től haláláig ismét Magyarországon élt.

II/4. A hadifoglyok történetének áttekintése

„A magyar hadifoglyok elbocsátása 1946 áprilisában kezdődött meg. A kiadott rendelkezések szerint hadifoglyink az északi zónában Bretzenheim, a déli zónában Singen és Offenburg táborain keresztül Tuttlingen gyűjtőtáborába irányítottak, ahol megkapták elbocsátó irataikat. Ugyanakkor elvi intézkedések történtek a foglyok azonnali hazaszállítására, amelyre azonban vasuttechnikai akadályok miatt egyelőre nem került sor.”

(Máday Béla)¹⁸³

A második világháború után a nyugati szövetségesek fogságába esett katonák története igen változatos. Egy olyan nagyszámú csoportról és hozzátartozóikról van szó, akiknek történetét részletesen meg kell vizsgálnia a magyar történettudománynak. A bejárt életutak csoportonként, emberenként mások voltak, de fel lehet vázolni egy képet, amely jól érzékelteti az egykori katonák önként vállalt vagy kikényszerített lépéseit.

A források, visszaemlékezések és szakirodalmi adatok alapján meg lehet állapítani, hogy melyek voltak az adott helyzetben a motiváló erők. Ez lehetett az étkezés egy amerikai gyűjtőtábor kényelmes barakkjában, robotolás egy francia munkatábor sártengerében, polgári egzisztencia kiépítése egy idegen országban vagy elmélkedés a hazafelé robogó zsúfolt vonatban. A hadifoglyok fő indítéka pedig – akár visszatértek Magyarországra, akár az élethosszig tartó emigrációt választották – a haza és a család szeretete volt. Mindent megtettek, hogy megszabaduljanak terheiktől és kiutat találjanak maguknak a második világháború utáni szörnyű pokolból. A legtöbbjüknek sikerült.

¹⁸³ Máday B.: Beszámoló a Magyar Vöröskereszt ausztriai és németországi kirendeltségének tevékenységéről... i. m. 129.

Németország nyugati hatalmak által megszállt területének magyarok lakta táborai, telepei, amelyekről bővebb információk állnak rendelkezésre¹⁸⁴			
Település	Magyarok összlétszáma	(Egykori) Hadifoglyok száma	Vezető személyiségek
Ansbach (1949. szeptember 16.)	95	Ismeretlen	Somló Bertalan
Auerbach Westlager (1945 nyara)	kb.: 10.000	kb.: 10.000	Ismeretlen
Bad Kissingen (1949. február 18.)	Ismeretlen	Ismeretlen	Fodor Jenő
Bad Kreuznach (1945. május – július)	kb.: 4.100	kb.: 4.100	Ismeretlen
Bretsenheim (1945. július 16-17.)*	kb.: 900	kb.: 900 (200 levente)	Ismeretlen
Dachau (1946. január 31.)	Ismeretlen	360	Ismeretlen
Dachau (1949. február 17.)	160	kb.: 60–65	Kozler Ferencné
Deggendorf (1948. december 17.)	450	Ismeretlen	Hajdu István, vitéz Tasnády Ferenc
Dietersheim (1945. július 17-18.)	kb.: 16.000	kb.: 16.000 (tartalékosok)	Ismeretlen
Dillingen (1949. március 13.)	48	Ismeretlen	Kertész János
Dorsten (1945. augusztus)	800	Ismeretlen	Ismeretlen
Donauwörth (1948. október 11.)	91	kb.: 35–45	Tóth Béla
Eggenfelden (1945 nyara)	kb.: 15.000 (hadifoglyok családjai)	-	Ismeretlen

¹⁸⁴ MMKM Irattára. MCSZ rendezetlen iratai.; *Ponori Thewrewk A.*: Nyugatosok... i. m.; *Borbándi Gy.*: A magyar emigráció... i. m.; *Rozsályi Z.*: Francis... i. m.; PLE Mindszenty-per iratai. 5. doboz V-700/17A. alapján. A német területekről származó adatok többsége 1948–1949-ből származik, amikor már csak az emigrációt önként választó katonák nem tértek haza és jóval kisebb létszámban éltek táborokban vagy alkottak közösségeket telepeken.

Eggenfelden (1948. április 7.)	Ismeretlen	Ismeretlen	Kálózdny Nándor, Szigeti Szabó Géza ezredes
Eichstätt (1948. június 4.)	323	Ismeretlen (korábbi hadifogolykórház)	Dr. Tölgyes Lajos, Gosztonyi Elemér
Eickelborn (1945. augusztus)	kb.: 300	kb.: 300 (hadifogolykórház)	Ismeretlen
Eselheide (1945. augusztus)	kb.: 2.600	kb.: 2.600	Ismeretlen
Esens (1945. augusztus)	kb.: 2400	Ismeretlen	Ismeretlen
Freising (1949. április 28.)	Ismeretlen	Ismeretlen	Majtényi János
Ganghofen (1948. november 4.)	88	Ismeretlen	Ismeretlen
Gieboldshausen (1945. augusztus)	kb.: 220	Ismeretlen	Ismeretlen
Griesbach (1949. február 12.)	415	Ismeretlen	Jámbor József
Gütelsloch (1945. augusztus)	kb.: 50	kb.: 50 (hadifogolykórház)	Ismeretlen
Hahn (1945. augusztus)	kb.: 85	kb.: 85 (hadifogolykórház)	Ismeretlen
Hochsheim (1945. július)	kb.: 2.000	kb.: 2.000 (többség felvidéki)	Ismeretlen
Hohne (1945. augusztus)	kb.: 1.000	Ismeretlen	Ismeretlen
Holzminden (1945. augusztus)	kb.: 290	Ismeretlen	Ismeretlen
Irlbach (1949. február 25.)	114	Ismeretlen	Hajdu István
Keupten (1949. március 25.)	kb.: 200	Ismeretlen	Tóth Béla
Lindau (1945. július - október)*	kb.: 884	kb.: 500	-
Lintorf bei Düßesldorf (1945. augusztus)	kb.: 400	Ismeretlen	Ismeretlen
Lübeck-Kücknitz (1945.	kb.: 200	Ismeretlen	Ismeretlen

augusztus)			
Klausthal-Zellerfeld (1945. augusztus)	kb.: 450	Ismeretlen	Ismeretlen
Markt Bibart (1949. május 24.)	17	Ismeretlen	Horányi Ödön
München, BMW gyár (1945. május)	kb.: 500	kb.: 500	Ismeretlen
Münster (1945. augusztus)	kb.: 1.300	kb.: 1.300	Ismeretlen
Neu-Ulm (1949. október 30.)	67	Ismeretlen	Nagy Géza
Nördlingen (1949. március 31.)	37	Ismeretlen	Tóth Béla
Osterode (1945. augusztus, 2 tábor)	kb.: 1.350	Ismeretlen	Ismeretlen
Parsberg (1949. február 25.)	180	Ismeretlen	Hajdu István
Passau környéke (1945 nyara)	kb.: 53.000	Ismeretlen	Ismeretlen
Passau városának táborai (1945 nyara)	kb. 7.000	Ismeretlen	Ismeretlen
Plattling (1949. február 25.)	690	Ismeretlen	Bencsik Gábor, Hajdu István
Pfarrkirchen (1949. június 20.)	Ismeretlen	Ismeretlen	Unger Béla, Pauer Frigyes
Piding (1948. szeptember 29.)	7	Ismeretlen	Ismeretlen
Pocking (1945 nyara)	15.000–20.000 (Elengedett hazatérni vágyók gyűjtőtábora)	5.000 (Elengedett hazatérni vágyók gyűjtőtábora)	Ternegg Kálmán altábornagy
Ravensburg (1949. október 11.)	2.568	Ismeretlen	Dr. Nyika Béla
Regensburg (1945. június)	kb.: 2.000	kb.: 2.000	Ismeretlen

20.)			
Riedenburg (1945. július 30.)	83	83	Ismeretlen
Saal an der Donau (1945. szeptember 18.)	138 (250)	138 (250)	Jány Gusztáv vezérezredes, Beregffy Károly vezérezredes, volt honvédelmi miniszter
Ulm (1945. június)	kb.: 2.000	kb.: 2.000 (többség erdélyi)	Ismeretlen
Waldwerke (1947 tavasza)	Kb.: 2.200	Ismeretlen	Csejtey Béla
Waldwerke (1949. január)	Kb.: 480	Ismeretlen	Megay László, Nechay Jenő
Wangen (1945 ősze)	223	Ismeretlen	Ismeretlen
Württemberg (1945 ősze)	561	Ismeretlen	Ismeretlen
Zirndorf (1945. május – 1946. január)	kb.: 1.000	kb.: 1.000	Kaposvári Gyula

*Francia fennhatóságú tábor

Franciaországi magyar fogolytáborok ¹⁸⁵			
Település	Magyarok összlétszáma	(Egykori) Hadifoglyok száma	Vezető személyiségek
Brienne le Chateau (1945. augusztus 17.)	kb.: 800	kb.: 800	Ismeretlen
Chalon sur Marne (1945 nyara)*	Több 200–300 fős tábor	Több 200–300 fős tábor	Ismeretlen

¹⁸⁵ PLE Mindszenty-per iratai. 5. doboz V-700/17A.; Hadifoglyok írnak... i. m.; *Borbándi Gy.*: A magyar emigráció... i. m.; *Sebő Ö.*: A halálra ítélt zászlóalj... i. m.; *Ponori Thewrewk A.*: Nyugatosok... i. m.; *Máday B.*: Beszámoló a Magyar Vöröskereszt ausztriai és németországi kirendeltségének tevékenységéről... i. m.; Az írás megmarad. A németországi magyar gimnáziumok története. Szerk.: *Koncz Lajos*. 1945–1956. Seattle, 2006. (<http://mek.niif.hu/06500/06552/06552.pdf>, 2012. március 30.) alapján.

Dieppe (1946)	kb.: 1.000	kb.: 1.000 (160 levente)	Ismeretlen
Foucarville (1945. augusztus 25.)	378	378	vitéz kisbarnaki Farkas Ferenc vezérezredes
Mailly le Camp (1945 – 1946)*	kb.: 80.000	kb.: 80.000 (amerikai gyűjtőtábor)	Ismeretlen
Marseille (1945 nyara)*	Több 200–300 fős tábor	Több 200–300 fős tábor	Ismeretlen
Reims (1945 nyara)*	Több 200–300 fős tábor	Több 200–300 fős tábor	Ismeretlen
Rennes (1945. november – 1946. május)	kb.: 1.600	kb.: 1.600	Ismeretlen
Romilly (1945. augusztus 15-16.)	1.627	1.627	Ismeretlen
Septemes (1945. augusztus 19.)	565	565	Ismeretlen
Sermais les Bains (1945. augusztus 28.)	kb.: 800	Ismeretlen (leventék)	Ismeretlen
St. Priest (1945. augusztus 8.)	112	112	Ismeretlen
Voves (1945. június)	kb.: 1.100	kb.: 1.100	Ismeretlen

*Amerikai fennhatóságú tábor

III. Civilek

„Boldogságos Szűz Mária, szeretett drága Anyám! Tekints le ránk kegyesen, és nézd széjjelszórt családom helyzetét, fájdalmas hontalanságunkat, az üldöző rágalmak hadjáratát, mely engem láb alól el akar tenni. (...) Add, hogy visszatérhessek szeretett magyar hazámba enyéimmal együtt és ott, hátralévő napjaimat ember- és honfitársaim javának és Isten dicsőségének szentehlessem.”

(Habsburg József: Hontalanok imája)¹⁸⁶

A hadifoglyokénál nagyobb nehézségekbe ütközik a menekült civilek közvetlenül háború utáni történetének bemutatása. Amíg az egykori katonák viszonylag szervezeten kerültek táborokba és indultak vissza Magyarországra, addig a civilekkel jóval kevesebbet törődtek a megszálló hatóságok. A polgári lakosság a kezdeti időszakban nem is törekedett arra, hogy a katonákéhoz hasonló szervezeteket hozzon létre. Mivel sem a megszálló hatalmak, sem pedig a magyar szervek nem mutattak túl nagy érdeklődést a menekültek iránt, ezért a különböző egyházak próbálták őket összefogni. A történelmi egyházak szerepével külön fejezet is foglalkozik, így a munka ezen része csupán a mindenképpen szükséges mértékig érinti ezt a témát. Teljesen szétválasztani mégsem lehet, mivel a források jelentős része egyházi intézmények irattárából került elő.

Az 1945-ben kitelepített és menekült polgári lakosság történetét két részre lehet osztani. 1945 és 1949 között a szervezetlen és kétségbeesett tömeg a mindennapi megélhetésért küzdött a menekülttáborokban. A legtöbben visszatértek Magyarországra, sokan pedig az 1948–1949-es kivándorlási hullám során Nyugat-Európába vagy más kontinensre települtek. Bár a kivándorlás 1949-ben még nem ért véget, már ekkor körvonalazható volt, hogy kik azok, akik Nyugat-Németország vagy Ausztria területén kívánnak hosszabb időre letelepedni. Innentől kezdve nagyjából 1953-ig tart az a folyamat, amelynek keretein belül a német nyelvterületen maradt magyarság nemzeti értékeit, hagyományát, kultúráját és nyelvét megőrizve integrálódott a német vagy az osztrák társadalomba.

¹⁸⁶ Habsburg József: Imák, 1945–1949. Katolikus Magyarok Vasárnapja, Cleveland, 1949. 63.

III/1. A magyar menekültek története a világháború végétől a kivándorlásig

„A németországi és ausztriai menekült magyarság helyzetének okát 'ex-enemy' állapotával indokolják és a náci bűnök bélyegét nyomják reánk. (...) Ehhez még csak az fogható, amikor édes hazánk felől pedig a nyugatos reakció és a hazaárulás vádját olvassák reánk. Ezekkel szemben ugyanis az igazság az, hogy itt nem egy náci vagy nyilas és nem is egy reakciós nyugatos emigráns, hanem egy mérhetetlenül és szívettépően szerencsétlen és nyomorult néproncs sínylődik, a szellemi és fizikai nyomorúság mélyén.”

(Részlet a Református Lelkigondozó Szolgálat jelentéséből)¹⁸⁷

1945. május 8-án hozzávetőlegesen egymillió magyar állampolgár tartózkodott osztrák és német területeken: katonák, rendőrök, csendőrök, leventék, köztisztviselők, kitelepített intézmények és vállalatok alkalmazottai, diákok, a szovjet megszállás elől menekülők, politikusok, újságírók, művészek, elhurcoltak és koncentrációs táborokban fogvatartottak. Belőlük alakult ki a nyugati magyar emigráció legnépesebb csoportja. A legtöbben bíztak a korai visszatérésben, és arra készültek, hogy akár magukkal cipelt javaikkal együtt, a harcok befejezése után egyből elindulhatnak régi otthonaikba.

III/1/a. A menekültek helyzete közvetlenül a világháború után

„A Semmering-hágó alatt 30 kilométeres szekérsor torlódott össze. Jöttek a Ratak, az amerikai és angol »humanista« mélyrepülőök, akik ugyanúgy belegéppuskáztak a magyar menekülők végeláthatatlan soraiba, mint Bruck-Királyhídnál az ukrán sorokba. Gyalogszerrel és kiéhezetten teljes egy hónapon át jöttünk, pajtában hálva inkább kiűzve, mint befogadva, a Führer vendégeiként.”

(Böszörményi Endre)¹⁸⁸

¹⁸⁷ Jöjjetek, 1948. július

A kormányzati szervek többsége 1945 márciusában hagyta el Magyarországot. Szálasi Ferenc és törzse március 29-én költözött el Kőszegről. Ezután Bleibachba majd Salzburgba kerültek. Szálasi május 10-én fogták el az amerikaiak.¹⁸⁹ A „nemzetvezetőt” végül több háborús bűnösrel együtt a Himler Márton¹⁹⁰ vezette OSS¹⁹¹ alakulat hallgatta ki, majd szállította vissza Magyarországra.¹⁹²

Horthy Miklóst és családját a bajorországi Hirschberg kastélyban tartotta fogva az SS, amikor május 1-jén az amerikaiak elfoglalták a területet. A volt kormányzót hadifogolyként vitték Göppingenbe majd Augsburgba és több más táborba. Jugoszlávia és Magyarország is kérte kiadatását, de ezt sem a nyugati szövetségesek, sem a Szovjetunió nem támogatta. A nürnbergi perben – és később Edmund Veessenmayer 1948 márciusában zajlott perében – tanúként hallgatták ki. Miután 1945. december 17-én szabadult az amerikai védőőrizetből, a bajorországi Weilheimben telepedett le 1948-as portugáliai áttelepedéséig. Megélhetését XII. Piusz pápa, John Flounoy Montgomery, az Egyesült Államok korábbi budapesti követe, civil személyek – köztük sok zsidó származású, aki Magyarországon lelt menedéket a világháború alatt – és szervezetek támogatták.¹⁹³

A háború végén a legtöbb magyar menekült Ausztriában és Bajorországban tartózkodott az amerikaiak által megszállt övezetben. A német területeken lévő menekültek és kitelepítettek is megkapták a *Displaced Person* státuszt, amelyet először azoknak adtak, akiket a szövetséges csapatok szabadítottak fel (kényszermunkások, hadifoglyok, koncentrációs táborok foglyai). A DP-k ügyeivel kezdetben a UNRRA, majd 1947. április 20-

¹⁸⁸ *Böszörményi Endre*: A menekülő ország. In: *Trianoi Almanach, 1920–1960*. Szerk.: *Marschalkó Lajos*. Hídő, München, 1960. 155–160.

¹⁸⁹ *Borbándi Gy.*: A magyar emigráció életrajza... i. m. 4.

¹⁹⁰ Himler Márton (1888–1961): Magyar származású amerikai újságíró, hírszerző, katonatiszt. 1908-ban vándorolt ki az Egyesült Államokba, ahol szélsőbaloldali propagandát folytatott, 1918 és 1928 között pedig egy magyar munkásokból álló bányásztelepet létesített és vezetett. Ezt követően előbb az FBI, majd az OSS ügynöke lett. Kommunista és baloldali személyekből magyarországi hírszerző sejtet épített ki. A világháború után ő vezette azt az OSS különítményt, amely összegyűjtötte, kihallgatta, majd hazaszállította a háborús bűnösökkel vádolt magyar személyeket.

¹⁹¹ OSS: Office of Strategic Services, 1942 júniusa és 1945 szeptembere között az Amerikai Egyesült Államok hírszerző szervezete, a CIA elődje.

¹⁹² Himler Márton – igencsak vegyesen megítélt – munkásságáról saját visszaemlékezésében számolt be, amelyet lásd: *Himler Márton*: *Így néztek ki a magyar nemzet sírásói*. St. Marks, New York, 1958.

¹⁹³ *Horthy Miklós*: *Emlékirataim*. Juan B. Alberdi, Buenos Aires, 1953. 306–322.

tól az IRO foglalkozott. Az IRO intézte a hazatelepítéseket, a nyilvántartásba vételt, a segélyezést, a jogi védelmet.¹⁹⁴ A 10.800.000 fős tömeg (az amerikai hadsereg 8 millióval számolt) mozgását Eisenhower tábornok megtiltotta, hogy ezzel se zavarják a szövetséges csapatok mozgását. Összesen 1.500, egyenként 3.000 fős tábor létrehozását helyezték kilátásba a DP-k ideiglenes lakhelyül és elsődleges célnak nevezték rendezett hazaszállításukat. A terv csak részben valósulhatott meg, elsősorban azért, mert a menekültek száma közel 3.000.000-val több volt, mint amennyivel a nyugati szövetségesek számoltak, valamint nem voltak adottak a feltételek a rendezett ellátásra és hazaszállításra. A DP-ket három csoportra osztották: Az Egyesült Nemzetek tagállamainak polgárai; volt ellenséges országok polgárai – „*ex-enemy*” státusz, amelybe a magyarok is tartoztak, emiatt nem kaphattak a UNRRA segélyeiből, és 1947-ben is csupán 9.026 magyar személy részesült IRO segélyből¹⁹⁵ –; ellenséges országok polgárai. Nyugat-Németországban 1951-ig a DP-kért a katonai kormányzat volt felelős, ezután átvette őket a német közigazgatás, státuszuk pedig „*heimatlose Ausländer*”-re¹⁹⁶ változott.¹⁹⁷

A háború után nem csak a DP-ket kellett ellátni, hanem hozzávetőlegesen 10.000.000 német lakost is, akiknek megsemmisült korábbi lakhelyük vagy elmenekültek onnan. Az élelmezésről a megszálló hatóságok és a különböző nemzetközi segélyszervezetek gondoskodtak, de a rendelkezésre álló források nem voltak elegendőek, éhínség tört ki. Az élelmiszeradagok biztosítása terén a DP-k előnyt élveztek a németekkel szemben. Míg egy rászoruló német naponta átlagosan az amerikai övezetben 1.500, a brit övezetben 800 kalória ételt kapott, addig a DP-k 2.200. illetve 1.500 kalóriányit.¹⁹⁸ A németek és a DP-k jogállása a brit és az amerikai megszállási övezetben 1946-tól lett egyenlő.¹⁹⁹ Az NSZK kormánya 1951-

¹⁹⁴ Borbándi Gy.: A magyar emigráció életrajza... i. m. 41.

¹⁹⁵ Displaced Persons and the International Refugee Organization. Report of a Special Subcommittee of the Committee on Foreign Affairs. Szerk.: *Fulton, James G. – Javits, Jacob K. – Pfeifer, Joseph L. – Chelf, Frank L.* United States Government Printing Office, Washington, 1947. 5.

¹⁹⁶ Heimatlose Ausländer – német, jelentése: hontalan külföldi

¹⁹⁷ Borbándi Gy.: A magyar emigráció életrajza... i. m. 5.

¹⁹⁸ *Wiggers, Richard Dominic*: The United States and the Refusal to Feed German Civilians after World War II. In: *Ethnic Cleansing in Twentieth Century Europe*. Szerk.: *Várdy, Steven Béla – Tooley, T. Hunt*. East European Monographs, New York, 2003. 274–288.

¹⁹⁹ MNL OL, XIX-J-1-k 4. d. 83. tétel. Menekültek, elhurcolt személyek Németországban. (Az elhurcolt személyek gyűjtőfogalmának értelmezésével kapcsolatos problémák, helyzetük Németországban, repatriálás, hazatérés.) 1947. (a továbbiakban: 83. t.) A müncheni Magyar Konzulátus jelentése a Külügyminisztériumnak.

ben ismerte el a DP-k és a német lakosság ugyanazon jogait, azzal az egyetlen kivétellel, hogy előbbieket nem szavazhattak.

A repatriálás közvetlenül a háború után kezdetét vette. A különböző szövetséges bizottságok – elsősorban a szovjetek – több esetben folyamodtak erőszakhoz. Az erőszakkal visszatelepítettek általában szovjet munkatáborok vagy börtönök vártak, így többen az öngyilkosságba menekültek. Azok a DP-k, akik választhattak hazatérés és az emigráció között, sok esetben félve a szovjet megszállástól, inkább a menekülteletet választották. Az IRO hivatalos adatai szerint 1947-ig mintegy 6.500.000 menekültet repatriáltak (a UNRRA 1946. decemberi adatai szerint ez a szám 6.961.400²⁰⁰), Ausztria és Németország nyugati szövetségesek által megszállt területein 1.279.000 DP tartózkodott.²⁰¹ A menekültek nehéz helyzetét mutatja, hogy ugyanebben az időben csupán 732.493 személy kapott valamilyen formában támogatást a UNRRA-tól (de ide beleszámították a más államokban lévő hozzávetőlegesen 150.000 menekültet is).²⁰² A felsorolásban nincsenek külön feltüntetve a magyarok, akik abba a 281.000 fős – és alábecsült számú – csoportba kerültek, ahova a románok, szlovákok és csehek tartoztak. Azonban nem feltétlenül megbízhatóak az IRO adatai, mivel a menekültek összlétszámát még ez a kimutatás is csupán 8.000.000-ra teszi a valószínűleg 10.800.000 helyett.²⁰³ A magyarság 1945–1946-os számarányát igen nehéz megadni, mivel a rendelkezésre álló adatok többsége is csak becslés. További nehézség, hogy amíg sokan egyáltalán nem voltak regisztrálva, addig egyesek akár több helyen is, és külön gondot jelentett, hogy magyar nemzetiségüként csak a trianoni határon belülről érkezetteket jegyezték be. A hivatalos magyar külügyi adatok szerint 1946. október 1-jéig a németországi amerikai, brit és francia övezetekből összesen 114.645 magyar állampolgárt repatriáltak.²⁰⁴ Azonban egyrészt a különböző kormányzervek adatai is eltérőek és pontatlanok voltak,

Menekültek ügye. Grabenstädt, 1946. december 19. (Köszönöm Erdős Kristófnak, hogy felhívta a forrásra a figyelmem.)

²⁰⁰ MNL OL, XIX-J-1-k 4. d. 83. t. Elhurcolt magyar személyek Németországban. Grabenstädt, 1947. február 10. (Köszönöm Erdős Kristófnak, hogy felhívta a forrásra a figyelmem.)

²⁰¹ Yearbook of the United Nations, 1946–1947. UN, New York, 1947. 807.

²⁰² MNL OL, XIX-J-1-k 4. d. 83. t. A müncheni Magyar Konzulátus jelentése a Külügyminisztériumnak. Elhurcolt magyar személyek Németországban. Grabenstädt, 1947. február 10. (Köszönöm Erdős Kristófnak, hogy felhívta a forrásra a figyelmem.)

²⁰³ Yearbook of the United Nations, 1946–1947... i. m. 807.

²⁰⁴ MNL OL, XIX-J-1-k 4. d. 83. t. A müncheni Magyar Konzulátus jelentése a Külügyminisztériumnak. Elhurcolt magyar személyek Németországban. Grabenstädt, 1946. október 28. (Köszönöm Erdős Kristófnak, hogy felhívta a forrásra a figyelmem.)

másrészt ebben az időszakban a – főleg osztrák területen lévő menekültek – jelentős része magánúton indult haza.

III/1/b. Kockázatos hazatérés vagy küzdelmes emigráns élet?

„Passauban és a szomszédos tíz járásban 1945 nyarán körülbelül 60.000 magyar tartózkodott, csak Passauban, a Waldwerke-i és a Schaldingi táborban 7.000-en voltak. A folyamatos hazaszállítás miatt mára csak 1.300-an maradtak a városban és Passau körzetében. (...) A passauai pályaudvarról 1945 októberében indult el az utolsó vonat 1.400 emberrel, akiket hazahúzott a szívük.”

(Passauer Neue Presse, 1947. szeptember 30.)²⁰⁵

A katonák, leventék és kitelepítettek többsége minél előbb szeretett volna hazatérni. A koncentrációs táborból szabadult zsidók közül sokan Palesztinába vándoroltak. Elsősorban azok döntöttek az emigráció mellett, akik politikusként felléptek mind a szélsőjobb, mind a szélsőbal ellen, ezért már a németek elhurcolták őket, valamint azok, akik a nyilas uralom alatt kiszolgálták a rendszert.²⁰⁶ Ez azonban nem azt jelentette, hogy mindannyian nyilasok lettek volna. Ebbe a csoportba tartoztak a katonatisztek, csendőrök és hivatalnokok is, akik családjakkal együtt az 1945-ös emigráció többségét alkották.

Az emigrációt választók okkal félték a hazatéréstől, abban az esetben is, ha nem követtek el háborús bűnöket. 1945 tavaszán, még a háború vége előtt megindultak az internálások a szovjetek által ellenőrzött ország részben. Az első internáltak pedig a nyilasok mellett a korábbi hivatalnokok és politikusok voltak, akiknek egyetlen „bűnük” az volt, hogy a Horthy-korszak intézményrendszerében dolgoztak, tehát „reakciós elemeknek” számítottak. A Politikai Rendészeti Főosztály 1945. április 12-ig 8.260 „fasisztát és reakcióst” vett őrizetbe, 1946 márciusáig további 35.000 főt tartóztatott le. Közülük 18.916 főt nyilasnak, 4.064-et volksbundistának minősítettek. 5.642 fő ellen indult bírósági eljárás, 17.418 személyt internáltak, 9.360 személyt rendőri felügyelet alá helyeztek.²⁰⁷ A *Kis Újság* már 1945.

²⁰⁵ 1300 Ungarn noch in Passau. Passauer Neue Presse, 1947. szeptember 30.

²⁰⁶ Borbándi Gy.: A magyar emigráció életrajza... i. m. 6–7.

²⁰⁷ M. Kiss Sándor: Közéletek – 1956. Kairosz, Budapest, 2011. 184–185.

december 5-én közölte azt a rendelettervezetet, amely az 1946 elején indult B-listázások alapjául szolgált.²⁰⁸ Természetesen a „nyugatos” menekültek nem rendelkeztek ilyen pontos információkkal a magyarországi eseményekről, de nem is voltak teljesen tudatlanok. A szovjet Vörös Hadsereg bizonyította, hogy a háborús propaganda állításai a kegyetlenkedésekről nem voltak alaptalanok. A vöröskeresztes bizottságok a menekülteket nem csak felkutatták és támogatták, hanem informálták is a magyarországi helyzetről.²⁰⁹ Azok, akik már a háború befejezése után, elsősorban az internálás elől menekültek nyugatra, szintén értesítették a már kint lévőket. Azoknak a DP-knek a többsége, akik végül a további emigráció mellett döntöttek, tisztában voltak azzal, hogy a hazatéréssel saját magukat és családjukat is veszélyeztetnék.

A „nyugatosok” soraiban voltak ugyan szélsőjobbaldaliak, de nem lehet az egész emigrációra rásütni a „fasiszta” bélyeget. Az emigrációt választók többsége a Horthy-korszak konzervatív, keresztény, a hagyományokon és a Szent Korona országa ezer éves államiságán alapuló szemléletét vallotta.²¹⁰

A „nyugatosok” nagyobb számban ott éltek, ahova a háború végén eljutottak vagy telepítették őket: Ausztriában (Graz, Salzburg, Innsbruck) és Bajorországban (München, Landshut, Passau, Pfarrkirchen, Eggenfelden, Dingolfing, Ganghöfen, Metten, Rosenheim).²¹¹ Az első hazatelepítési hullámok után megszűntek a korábbi hivatali kinevezésen alapuló vezetői pozíciók és a menekültek által választott vezetők kerültek az egyes csoportok élére. 1948-ban a járásvezetők, tartományvezetők és táborparancsnokok 85%-a a menekültek által választott tisztviselő volt.²¹² Ahol a megszálló hatóságok engedélyezték, a menekült magyarok fenntartottak vagy létrehoztak egyfajta katonai hierarchiára alapozott rendszert, amely megkönnyítette a mindennapi életet.²¹³ Azonban a hozzátartozók felkutatása még két évvel a háború után sem fejeződött be. A Vatikáni Tudakozó Iroda 1947 júliusában még mindig 600 családot és 220 egykori hadifoglyot keresett.²¹⁴

²⁰⁸ Kis Újság, 1945. december 5.

²⁰⁹ PLE Mindszenty-per iratai 5. doboz V-700/17A. 401. (652/1946.) I–II. hadifoglytábor-látogató körút.

²¹⁰ *Borbándi Gy.*: A magyar emigráció életrajza... i. m. 7.

²¹¹ MMKM Irattára. MCSZ rendezetlen iratai. München, Landshut, Passau, Pfarrkirchen, Eggenfelden, Dingolfing, Ganghöfen, Metten, Rosenheim tagzervezetek iratai.

²¹² *Borbándi Gy.*: A magyar emigráció életrajza... i. m. 13.

²¹³ *Uo.* 8.

²¹⁴ MMKM Irattára. MCSZ rendezetlen iratai. Ki tud rólu? Wer weiss von ihnen? 1947. július 18.

Ausztriában a francia megszállási övezetbe tartozó Innsbruck lett a magyar menekültek központja. A francia hatóságok nem gátolták az emigránsok tevékenységét így már 1945 őszén létrejött a Magyarok Egyesülete nevű segélyszervezet.²¹⁵ Nyugat-Németországban az egyházi szervezeteket leszámítva a dr. Ordódy Sándorné²¹⁶ vezette Magyar Segítő Szolgálat tett szert nagyobb befolyásra és tiszteletre az emigránsok körében. Ordódyné a Nemzetközi Vöröskereszt támogatását élvezte, jelentős amerikai kapcsolatokkal rendelkezett, így viszonylag nagy összegű adományokhoz jutott.²¹⁷

1947 végére a hazatérni vágyók többsége már visszatelepült Magyarországra, ugyanakkor megindult azoknak a hulláma, akik a kibontakozó kommunista diktatúra elől menekültek el. Ketté kell osztani az ekkor Magyarországról távozókat is. Azok a politikusok vagy személyek, akik részt vettek az 1945-ben induló demokratikus alapú, de mindvégig veszélyeztetett átmeneti korszak kialakításában és vezetésében, általában csak rövid ideig tartózkodtak német vagy osztrák területeken, és továbbindultak – elsősorban, de nem kizárólag – az Egyesült Államok felé. Ennek oka kettős. Egyrészt nehezen tudtak beilleszkedni a Horthy-korszak politikai és társadalmi berendezkedésével szimpatizáló többi menekült közé az általános nézetbeli ellentétek miatt, valamint sok esetben kommunista kémet láttak bennük, másrészt az Egyesült Államok kormányától támogatásra is számíthattak politikai–közéleti tevékenységük folytatásához. A Magyarországról ekkor menekülők másik

²¹⁵ *Borbándi Gy.*: A magyar emigráció életrajza... i. m. 17.

²¹⁶ Ordódy Sándorné (1895–?, születési név: Jahraus Krisztina): Magyar segélyszervezeti vezető. Ordódy Sándornéről annak ellenére igen kevés személyes információ áll rendelkezésre, hogy a magyar menekültek egyik legkiemelkedőbb segítője volt. Férje, vitéz dr. Ordódy Sándor (1880–1954) katonarvosként a tábornoiki rangig jutott, és 1945-ben feleségével együtt távozott az országból, menekülésük részletei azonban nem ismertek. Jahraus Krisztina (lánykori nevét szinte sohasem használta, azt csak kevesen ismerték) Magyarországon is kiemelkedő karitatív tevékenységéről lett ismert. 1936-tól kezdve tagja volt a Magyar Vörös Kereszt-Egylet Ápolónői Szakosztálya Központi Bizottságának, tevékenységéért több kitüntetést is kapott. 1942-ben alapító tagja volt az Önkéntes Női Honvédelmi Munkaszervezet mátyásföldi csoportjának. Emellett számos jótékonyági akció támogatójaként vagy kezdeményezőjeként jegyezték fel. 1945-ben Nyugaton is először vöröskeresztesként látott a menekültek segítéséhez, majd még ez év őszén megalapította és vezette a Magyar Segítő Szolgálatot. A közvetlen segélyező munka mellett részt vett a legtöbb németországi magyar iskola létrehozásában és finanszírozásának biztosításában – külön fontosnak tartotta a lányok iskoláztatását –, valamint a hozzá forduló menekült fiatalok számára minden dokumentált esetben valamilyen támogatást biztosított. Munkája sikerességének érdekében szoros kapcsolatban állt a legtöbb emigráns szervezettel, a politikai csatározásokba azonban sohasem folyt bele.

²¹⁷ MMKM Irattára. MCSZ rendezetlen iratai. Dr. Ordódy Sándorné levele a Magyar Caritas Szolgálathoz. München, 1953. december 10.

része azonban olyan személyekből állt, akik szintén a Horthy-korszak társadalmának hivatalnok vagy közigazgatásban részt vevő – elsősorban csendőrök – rétegeihez tartoztak, de kivártak itthon, és csak a helyzet súlyosbodásával döntöttek az ország elhagyása mellett vagy – általában internálás miatt – nem volt lehetőségük a korábbi távozásra. Ez utóbbi réteg sokkal könnyebben beilleszkedett a „45-ösök” közé, bár a kezdeti időben nekik is számolniuk kellett azzal, hogy a már kint lévők – nem mindig alaptalanul – a kommunisták ügynökeinek gondolják őket.

Bár a repatriálás nagy része 1946 tavaszán befejeződött, az utolsó hivatalos transzport 1948 februárjában indult el Magyarországra.²¹⁸

III/1/c. A menekültek mindennapjai

„1946 elején beköltöztünk a waldwerkei magyar menekülttáborba, azaz lágerba. Az alsó táborban voltunk először, egy betonkockákból épült barakkban, vagy 20–24-en egy teremben. Még tél lehetett (február, március?) mert nagyon kellett fűteni a benzinhordóból eszkábált kályhában, ennek ellenére csurgott a lecsapódó víz belül a hideg falakon. Itt nem volt, legalább is nem emlékezem korombeli barátokra. Annál inkább emlékezem a mindennapi drámára; én jártam az ételért a konyhára a felső táborba, egy olyan százötven méteres ösvényen, ami a jugó tábor mellett ment el. És kerülgetni kellett fűrgén a köveket, amiket dobáltak a magas szögesdrót-kerítésen át a jugó srácok.”

(Mátéffy István)²¹⁹

A háború után a magyar menekültek túlnyomó része táborokban élt. Ezek részben újonnan létrehozott lágerek voltak, amelyekben hadifoglyokat és civil menekülteket egyaránt elhelyeztek. A legnagyobb ilyen táborok Pockingban és Eggenfeldenben voltak.²²⁰ Esetenként a nyugati szövetséges hatóságok korábbi náci koncentrációs táborokban, például Dachauban helyezték el a DP-eket.²²¹ Volt számos olyan kisebb tábor, amelyeket korábbi laktanyákból

²¹⁸ PA B11 Die ungarische Emigration 6.

²¹⁹ Az írás megmarad... i. m. 52.

²²⁰ MMKM Irattára. MCSZ rendezetlen iratai. Pocking, Eggenfelden tagszervezetek iratai

²²¹ MMKM Irattára. MCSZ rendezetlen iratai. A dachauai táborban tartózkodó magyarok névsora. 1948.

vagy iskolákból alakítottak ki. A lágerek többségében a kelet-közép-európai menekülteket vegyesen helyezték el. A különböző nemzetiségek között nem volt jó a viszony. A magyar csoportok általában megválasztották helyi vezetőiket, akiknek az érdekképviseleten és a menekültek összeírásán kívül egyik fő feladatuk a többi magyarral való kapcsolat felvétele volt.²²²

Az idő múlásával egyre több magyar és más nemzetiségű menekült tért vissza hazájába, így a csoportok létszáma erősen csökkent. Megszüntették a családok egy helységbe költöztetését, 1–3 személy élt egy barakkban. Azonban gondot okozott, hogy a táborok sok esetben kieső helyen, sivár környezetben voltak. Nem volt biztosítva a folyóvíz, a mellékhelyiségek, mosdók, szeméttárolók rossz állapotban voltak, de a fűtés kielégítő volt, egy táborlakó 1945–1946 telén már átlagosan minden téli hónapra 35 kg. brikettet kapott.²²³

A főbb problémák azonban nem változtak, mivel kevés munka akadt, a DP-k nagy része még 1948-ban is élelmiszersegélyre szorult az életben maradáshoz. Az egy heti élelmiszersegély egy főre átlagosan 255 gramm liszt, 227 gramm bab és borsó, valamint 68 gramm rizs volt.²²⁴ Az élelmiszeradag nem csupán mennyiségre volt kevés, nem tartalmazott sem gyümölcsöt, sem húst. A segély mellett csak minimális mennyiségű ételt tudtak szerezni a DP-k. Több helyen gondot okozott, hogy a segélyek kiosztásánál nem az aktuális névlistát vették alapul, így a menekültek nem egyenlő arányban részesedtek az adományokból.²²⁵ Emellett előfordultak szándékosan elkövetett súlyos visszaélések is. Ilyen volt például az az eset, amikor 1949 januárjának végén a Passau-Waldwerke táborban az amerikai segélyszállítmányokban lévő új használati tárgyakat (törülköző, fésű, fogkefe, stb.) a kiosztás előtt használtakra cserélték, nagy mennyiségű ruhaneműt ki sem osztottak, a szeretetsomagokban elhelyezett amerikai leveleket pedig 5 márkáért árusították. Az ügyért a táborvezető, Megay László és annak fia volt a felelős. A 480 főnyi magyar táborlakó azonnali

²²² MMKM Irattára. MCSZ rendezetlen iratai. Jegyzőkönyv a donauwörthi külföldi táborban tartózkodó magyarság gyűléséről. 1948. október 6.; MMKM Irattára. MCSZ rendezetlen iratai. Horváth Árpád levele a Karitásznak. Valka tábor, 1951. október 25.

²²³ MMKM Irattára. MCSZ rendezetlen iratai. Beszámoló a németországi francia megszállási zónában élő magyarság helyzetéről az 1949-es évben. (a továbbiakban: 1949-es beszámoló a francia övezetről.) 3–4.

²²⁴ MMKM Irattára. MCSZ rendezetlen iratai. Magyar Caritas Szolgálat Ganghöfeni csoportjának jegyzőkönyve. 1948. október 25.

²²⁵ MMKM Irattára. MCSZ rendezetlen iratai. Almay Béla feljegyzései a Dachauban történt látogatásáról. Dachau, 1950. április 3.

vizsgálatot követelt, de ezt Megay megtagadta. Végül a körzet közigazgatása függesztette fel azonnal azonnali hatállyal a már korábban is többször bepanaszolt Megayt.²²⁶

1949-re a kivándorlási hullám miatt szinte mindenhol egyharmaddal csökkent a menekültek száma az egy évvel korábbihoz, de a DP-k 35%-a még mindig úgynevezett „B-kategóriásként” az élelmiszersegélyekből élt.²²⁷

Sokkal jobb volt azoknak a helyzetük, akik magánelhelyezést kaptak. Az így élők többsége vidéken élt. Itt a német átlag életszínvonalnak megfelelő lakásokhoz juthattak a menekültek, de a lakbér magas volt.²²⁸ A városokban olcsóbban lehetett lakáshoz jutni, de itt kisebb területen, zsúfoltabban éltek az emberek és az épületek többsége is romos volt.²²⁹

A „nyugatosok” háború utáni elsődleges célja az életben maradás volt olyan – nem is létező – országokban, amelyek még nem tették magukat túl a háború pusztításain. A magyar menekültek többsége szellemi foglalkozású vagy fegyveres szervezet tagja volt. Azonban az adott helyzetben a DP-k szinte kizárólag kemény fizikai munkákat kaptak. A legtöbben a következő munkákban tudtak elhelyezkedni: fakitermelők, gyári-, üzemi munkások, alkalmi napszámosok, mezőgazdasági munkások, irodai-, raktári alkalmazottak. A legtöbb DP csak nehéz és kevés bérrrel járó alkalmi munkát kapott, mivel a munkáltatók feltételezték későbbi kivándorlási szándékukat. A legjobb és legfizetettebb a megszálló vagy segélyező szerveknél végzendő értelmiségi irodai munka volt, de ilyenhez csak azok juthattak, akik végleg Nyugat-Németországban vagy Ausztriában kívántak letelepedni. Számos tanfolyam szerveződött még, amelyeken a szakképesítéssel nem rendelkező vagy értelmiségi foglalkozású DP-k elsajátíthattak egy-egy „praktikus” (fizikai) szakmát. A magyarok többsége alkalmazkodott a körülményekhez és új munkájukat jól, alázattal végezték.²³⁰

A ruházódás terén is akadtak problémák. A menekülteknek nem volt pénzük újat venni a munka és a tábori élet során tönkrement ruhák helyett. A német hatóságok textiljegyeket nem osztottak és néhol még az IRO „B-kategóriásai” sem jutottak ruhaneműhez. A ruhák ára az általános hiány miatt az egész vizsgált időszakban magas volt. A legrosszabb helyzetben azok a magyarok voltak, akik a világháború befejezte után hagyták

²²⁶ ÁBTL, 3.2.5. O-8-2001/39 Szabadságharcosok fn. dosszié 39. sz. melléklete, 1945–1951. 482. doboz. (A magyar emigráció iratai, 1945–1951). (a továbbiakban: 3.2.5. O-8-2001/39) „D” Tájékoztatók (Emigrációs „hírszolgálat”), 1949. 1. számú Titkos Tájékoztató. 1949. február 28. 261–264. 261.

²²⁷ MMKM Irattára. MCSZ rendezetlen iratai. 1949-es beszámoló a francia övezetről. 2–3.

²²⁸ *Uo.* 3–4.

²²⁹ *Mike Valéria: Mike (Mádl) János és kora. METEM, Budapest, 2010. 110–111.*

²³⁰ MMKM Irattára. MCSZ rendezetlen iratai. 1949-es beszámoló a francia övezetről. 5–7.

el hazájukat. A többségnek csupán egyetlen ruhája volt, amelyet viselt, és amelyben a hosszú utat megtette. Mivel őket nem illette meg az IRO DP státusza, ezért csak a különböző vallási szervezetektől számíthattak segítségre.²³¹

III/1/d. Kivándorlás

„Amikor megindultak a kivándorlások (...), úgy határoztunk, hogy Venezuelába megyünk. Ide, Amerikába, semmiképpen sem akartam jönni. A Venezuelába való kivándorlás sem sikerült, s csak egyetlen lehetőségünk maradt: Amerika. 1951-ben meg is érkeztünk. Idegenként jöttem, idegen vagyok, mindig is idegen leszek itt. (...) Sokféle jeles állásom volt: képeretező, munkás egy üdvözlőlapokat készítő gyárban, munkás egy dobozgyárban, könyvkötő, nyomdász (...), irodai alkalmazott, titkárnő egy gimnáziumban, retusáló, varrónő. 1972 óta a mai napig könyvtáros vagyok.”

(gróf Pálffy Alexa)²³²

A nagy kivándorlási hullám 1948–1949-ben ment végbe. Ez az időszak sok szempontból töréspont a magyar emigráció életében. A valutareformmal ideiglenesen súlyos gazdasági problémák keletkeztek, amelyek a menekülteket hatványozottan érintették. A két német állam létrejötte pedig stabilizálta a nemzetközi helyzetet.²³³ Az addigi bizonytalanság volt az, amely reményt adott a magyar menekülteknek a mielőbbi hazatérésre. Az emigrációt ez idáig egy ideiglenes állapotnak tekintették és várták azt az eseményt, amely visszaveti a Szovjetuniót és felszabadítja Kelet-Közép-Európa államait. Nyilvánvalóvá vált, hogy ez a fordulat rövid időn belül nem következik be. Ezt erősítette a kivándorlás megindulása is. Nyugat-Németország nem volt képes tovább fenntartani a menekültek tömegeit, akiknek nem tudott munkát adni. Ausztriában nem volt ilyen súlyos a helyzet, így onnan a kivándorlás mértéke is jóval kisebb volt. Így azok az országok, amelyeknek szüksége volt munkásokra, megnyitották a kapuikat a

²³¹ Uo. 4–5.

²³² Dunai Ákos: Magyar főnemesek az emigrációban. Katolikus Magyarok Vasárnapja, Youngstown, 1984. 64–65.

²³³ A Német Szövetségi Köztársaság 1949. május 23-án, a Német Demokratikus Köztársaság 1949. október 7-én jött létre.

DP-k előtt. A magyar – és más európai – menekültek előtt megnyílt a lehetőség, hogy egy új hazában biztos egzisztenciát teremtsenek maguknak és családjuknak, de így a nagyobb csoportok elaprózódtak és megszűnt a lehetőség az anyaországba való visszatérésre. A kivándorlással járó lélektani folyamatokat talán a hasonló sorsú Márai Sándor fogalmazta meg a legjobban:

„Kilépni az emigráció állapotából, ez a feladat. Megszüntetni a hontalanság állapotát. Megszüntetni azt, hogy idegen országban rendőri felügyelet alatt éljünk. Egy nagyobb közösséghez tartozni, annak legalább papír és törvény szerint teljes jogú tagjává lenni. Ez a nagy feladat, s ezért érdemes többféle áldozatot hozni.”²³⁴

Az ekkor született statisztikák félrevezetőek és pontatlanok, több esetben alábecsülik a magyarok számát. A regisztrációkor nem a nemzetiség, hanem a születési hely és az azt „birtokló” ország számított. Az IRO koordinálta a kivándorlást, szigorúan ellenőrizve, hogy a kérvényezők erre alkalmasak, jogosultak-e. Az IRO és a magyar menekültek között a Münchener Magyar Iroda közvetített.²³⁵

Nyugat-Európán belül szinte mindenhova kerültek magyar menekültek, hiszen a megélhetéshez szükséges feltételek, a kínáló munkalehetőségek, Olaszországot kivéve mindenütt jobbak voltak. Az NSZK a keletről érkező németeknek is csak nehezen tudott munkát biztosítani, így a magyarok egyik legközelebbi célja Franciaország volt, ahol földmunkásokra, gyári munkásokra és bányászokra volt szükség, akik vihették magukkal családjukat és korlátozottan személyes vagyontárgyaikat is.²³⁶

Az Egyesült Királyságba körülbelül 4.000 magyar érkezett, akiknek előzetesen 4 éves szerződést kellett aláírniuk a franciaországiakhoz hasonló munkák vállalására. Svédországban 200–300 magyar menekült telepedett le. 1947-ben további 500 család költözhetett ide Magyarországról, főként mezőgazdasági munkások. Ők eredetileg csak néhány évre maradtak volna, de a kommunista hatalomátvétel után többségük menedékjogot kért. 1955-ig valamilyen úton számos magyar érkezett az országba, így a magyarok száma elérte a 2.200–2.300 főt. Közvetlenül a háború után 5.000 magyar telepedett le Belgiumban, 1948 után őket további 3.000 követte. Kezdetben itt is az ipari üzemekben, a bányákban és a mezőgazdaságban volt munka, de a Leuveni Katolikus Egyetemen a fiatal értelmiségiek magyar kollégiumot is alapítottak.²³⁷

²³⁴ Márai Sándor: Ami a Naplóból kimaradt. 1950–1951–1952. Vörösváry, Torontó, 2000. 145.

²³⁵ Borbándi Gy.: A magyar emigráció életrajza... i. m. 41–42.

²³⁶ Uo. 42.

²³⁷ Uo. 43–44.

A legtöbben az Egyesült Államokba szerettek volna jutni, de a meghatározott kvóták gátat vetettek a tömeges bevándorlásnak. 1948. június 25-én végül a kongresszus engedélyezte 202.000 kelet-közép-európai menekült betelepítését két év alatt.²³⁸ Ahhoz, hogy valaki a kivándorlási listára jusson, rendelkeznie kellett az úgynevezett „*assurance*”-cal, amely egy amerikai állampolgár eskü alatt tett nyilatkozata volt arról, hogy a bevándorló integrálását oly mértékben elősegíti, hogy az ne legyen az állam terhére. Az amerikai magyarok nagylelkűségükről tettek tanúbizonyságot, amikor ezrével küldték az „*assurance*”-okat.²³⁹ Közben megindult a „47-esek”, főleg a politikusok kivándorlása is. Az Amerikai Magyarok Szövetsége (AMSZ) mindenkit „*assurance*”-hoz segített a Münchener Magyar Iroda közvetítésével és ajánlásával, de voltak olyan baloldali szervezetek és újságok, amelyek nem látták volna szívesen a „rég alapokon állókat” az Egyesült Államokban.²⁴⁰ A nyilasok és háborús bűnösök nem nyerhettek bebocsátást, és hivatalosan azok a katonák sem, akik fegyverrel harcoltak az amerikai hadsereg ellen. A magyar katonák így érdekes helyzetbe kerültek. Papíron a Magyar Királyság háborúban állt az Egyesült Államokkal, de valójában a magyar katonák csak kivételes esetekben keveredtek fegyveres konfliktusba – elsősorban a Magyarországot bombázó gépeket lőtte a magyar légvédelem, illetve vadászgépek, ritka esetekben pedig kialakultak kisebb közvetlen harcok a nyugati fronton – az amerikaiakkal. A helyzet végül úgy oldódott meg az MMI-n keresztül, hogy 1950-től az egykori katonák is kérvényezhették a kitelepülést, de egy külön IRO-bizottság is leellenőrizte őket. Mivel ez a nagyban lassította a folyamatot, a Magyar Nemzeti Bizottmány (MNB) és annak vezetője, Varga Béla közbenjárására októbertől ezt is megszüntették.²⁴¹ Az 1952. június 27-én elfogadott új bevándorlási törvény szerint azok nem kérvényezhették a letelepedést, akik tagjai voltak valamilyen szélsőséges pártnak; demokráciaellenes rendszer hívei; kommunistának nyilvánított szervezetek (volt) tagjai, olyan mozgalomban vettek részt, amely az Egyesült Államok vagy annak kormánya ellen irányult; faji, vallási vagy nemzeti alapon üldöztek másokat; ténylegesen harcoltak az Egyesült Államok ellen.²⁴² Az IRO adatai szerint

²³⁸ Displaced Person's Act of 1948. S. 224; Pub.L. 80-774; 62 Stat. 1009. 80th Congress; Session II. June 15, 1948. Chapter 647.

²³⁹ Borbándi Gy.: A magyar emigráció életrajza... i. m. 44.

²⁴⁰ *Uo.* 45.

²⁴¹ *Uo.* 46.

²⁴² 1952 Immigration and Nationality Act. H.R. 13342; Pub.L. 414; 182 Stat. 66. 82nd Congress; June 27, 1952. Chapter 477.

17.000 magyar menekült került az Egyesült Államokba, de ez a szám a valóságban kiegészül az elcsatolt területek magyarságával és azokkal, akik nem az IRO-n keresztül utaztak.²⁴³

Lényegesen egyszerűbb volt a bejutás Kanadába. Mivel ide elsősorban kemény munkákra (mezőgazdasági munkás, favágó, gyári munkás, iparos) vártak emigránsokat, a fő feltétel az erős fizikum, a jó állóképesség és a hasznosítható tudás volt. Hozzávetőlegesen 5.000 magyar érkezett Kanadába, akik integrációját a „régik magyarak” és az egyházak segítették. A munkavállalók után családjaik általában csak hónapokkal később mehettek,²⁴⁴ de kivételt képezett például az a 200 magyar munkás családjaikkal együtt, akiknek kiutazását 1949 februárjában tette lehetővé Pincehelyi István kanadai–magyar vállalkozó.²⁴⁵

Ausztráliában is menekültekkel próbálták megoldani a fizikai munkások hiányát, ide körülbelül 14.000 magyar érkezett, többségük a nagyvárosokban telepedett le. Barcza György²⁴⁶ korábbi londoni követ nem csak a magyarok helyi képviselője lett, hanem az összes kelet- és közép-európai emigránst összefogó szervezet, az Ausztráliai Bevándorlók Egyesített Tanácsa (ABET) is elnökévé választotta.²⁴⁷ Ugyanakkor a pozitív hírek mellett meglehetősen ijesztő szöveg is elterjedt, miszerint a kivándorolt magyarokat fegyveres őrőség fogadta, majd a lakott területtől távol kigyóvadászatra kényszerítették őket.²⁴⁸

Számos magyar emigrált Dél-Amerikába. Általánosan elterjedt, hogy Brazília és Argentína a nemzetiszocialista érzelműek új lakhelye lett, hiszen a bevándorlási törvények viszonylag mindenki számára könnyűvé tették a letelepülést. Azonban a legtöbb magyar nem menekülési útvonalként tekintett Dél-Amerikára, hanem mint az új lehetőségek földjére, ahol

²⁴³ Borbándi Gy.: A magyar emigráció életrajza... i. m. 47.

²⁴⁴ *Uo.* 47.

²⁴⁵ ÁBTL, 3.2.5. O-8-2001/39 „D” Tájékoztatók (Emigrációs „hírszolgálat”), 1949. 2. számú Titkos Tájékoztató. 1949. április 15. 165–272. 269.

²⁴⁶ Barcza György (1888–1961): Magyar diplomata. Egyetemi tanulmányait Bécsben és Budapesten végezte, politikai doktorátusa után 1911-ben tette le a diplomáciai vizsgát Bécsben. 1911-től az Osztrák–Magyar Monarchia külképviseletein többféle beosztásban működött. 1924-től a Külügyminisztérium politikai osztályának vezetője. 1927-től vatikáni, 1938 és 1941 között londoni követ. Hazatérte után újból a Külügyminisztériumban dolgozott. Kállay Miklós miniszterelnök meghatalmazásával Svájcban megalakította a Követi Komitét, amely a német megszállása után a Nyugati hatalmak felé képviselte Magyarországot érdekeit. 1945 után nem tért haza. Az International Refugee Organization politikai tanácsadója, 1948-tól a New York-i Magyar Nemzeti Bizottmány tagja, 1952-től ausztráliai képviselője, emellett az Ausztrál–Magyar Társaság és az Ausztráliai Bevándorlók Egyesített Tanácsa elnöke.

²⁴⁷ Kunz Egon: Magyarok Ausztráliában. Teleki László Alapítvány, Budapest, 1997. 130–136.

²⁴⁸ ÁBTL, 3.2.5. O-8-2001/39 „D” Tájékoztatók (Emigrációs „hírszolgálat”), 1949. 3. számú Titkos Tájékoztató. 1949. május 29. 273–275. 274.

az értelmiségiek is könnyebben találhattak szakmájukhoz illő munkát és a népes magyar kolóniák segíthetik az integrálódást.²⁴⁹

Dél-Amerika még 1954-ben is annyira csábító, lehetőségekkel teli célpontnak tűnt, hogy az Ausztriában élő magyarok számára katolikus lelkipásztoraik segítettek Kolumbiába jutni, és az egyház a következő üzenet hirdetésére utasította papjait:

„Mivel egyre több azok száma, kik valamely egészségi ok miatt az USA-ba vagy CANADA-ba nem nyerhettek bebocsájtást, P. Dénes Gergely odaadó munkával lehetővé tette, hogy bármilyen képzettségű, de szorgalmas és becsületos katolikus magyarok Kolumbiába kivándorolhassanak. A kereseti lehetőség a legtöbb foglalkozási ágban jó. A lakosság jóindulattal és szeretettel fogadja az új bevándorlókat. A vízum megadása nincs orvosi vizsgálatához kötve.”²⁵⁰

Ez az esemény jól árnyalja azt a közfelfogásba beleivódó, de igazából valótlanúságokat állító képet, miszerint Dél-Amerika a háborús bűnösök új letelepedési helye lett volna. A kínálkozó lehetőségek, a kormányzatok részéről érkező – általában kevés valóságallappal rendelkező – ígéretek hatására sok menekült vette úti célként valamely dél-amerikai országot, függetlenül attól, hogy milyen szerepet tölthettek be 1945 előtt Magyarországon.

A koncentrációs táborokból szabadult magyar zsidók egy része visszatért az anyaországba, de a legtöbben, mintegy 115.000-en az alakuló Izrael államba emigráltak. Jelentős zsidó közösség vándorolt ki az Egyesült Államokba is.²⁵¹

A fentebb elemzett, főként Borbándi Gyula által összegyűjtött adatokhoz képest sok esetben egészen mást mutatnak a bonni külügyminisztérium iratai. Ezek alapján összesen 100.000–110.000 magyar vándorolt ki: 7.000 Argentínába, 12.000 Ausztráliába, 10.000 Brazíliába, 20.000 Kanadába, 20.000–30.000 az Egyesült Államokba és további 30.000 valamelyik nyugat-európai országba.²⁵² Ugyanakkor Kádár Lynn Katalin arról ír, hogy 16.000 magyar települt le az Egyesült Államokban.²⁵³ Az eltérő adatok is jól mutatják, hogy egyrészt a hivatalos szervezetek statisztikái sem voltak egészen pontosak, másrészt nagy eltéréseket eredményezett, hogy a különböző államok és szervezetek az etnikai származás vagy az aktuális országhatárok alapján kategorizálták a menekülteket.

²⁴⁹ Borbándi Gy.: A magyar emigráció életrajza... i. m. 48–49.

²⁵⁰ MMKM Irattára. MCSZ rendezetlen iratai. II. sz. lelkészi eligazítás. Catholicum Hungarorum, Centrum Curae Pastoralis in Austria. 454/954. sz. 1954. május 3.

²⁵¹ Borbándi Gy.: A magyar emigráció életrajza... i. m. 49–50.

²⁵² PA B11 Die ungarische Emigration 6–7.

²⁵³ Kádár Lynn Katalin: Eckhardt Tibor amerikai évei, 1941–1972. L'Harmattan, Budapest, 2006. 125.

A kivándorlási hullám befejezése után igen erősen lecsökkent a német és osztrák területeken élő magyar menekültek száma. Kótai Zoltán²⁵⁴ Vatikánba küldött jelentése szerint 1949-re Nyugat-Németország amerikai zónájában 25.000, a britben 2.000, a franciában 3.000 magyar maradt.²⁵⁵ Kótai adatait – bár a korábbi évek tekintetében voltak súlyos tévedései – a valósághoz közelállónak tekinthetjük, mivel a jelentésében a francia zónára vonatkozó részek nagyon hasonlóak Hámory Dezső igen részletes és hivatkozásokkal alátámasztott beszámolójának közléseihez. A francia megszállási övezetben az 1949-es év végén 2.830 magyar élt, 950-nel kevesebb, mint egy évvel korábban (Baden tartományban 815 fő; Rajna-Pfalz tartományban 850 fő, Württemberg tartományban 1.165 fő). Az IRO 1950-re további 1.330 kivándorlóval és 1.500 maradóval számolt.²⁵⁶ A bonni külügyminisztérium szerint 1952-ben Nyugat-Németországban mindösszesen 7.000 magyar élt, míg Ausztriában 20.000.²⁵⁷

Az osztrák és német területeken élő magyarok számának hozzávetőleges változása 1945–1952 között*					
	1945	1946–1947	1948	1949–1951	1952
Németország	?	?	140.000	25.000	7.000
Ausztria	?	16.000– 20.000	16.000– 20.000	16.000– 20.000	20.000
Német és osztrák területeken összesen	1.000.000	?	160.000	45.000	27.000

²⁵⁴ Kótai Zoltán (1914–1980): Magyar katolikus pap. Az emigráció egyik legismertebb egyházi vezetője volt. 1938-ban szentelték pappá. Bizonyos források szerint tábori lelkészként szolgált, de egyes állítások szerint azért nevezték őt ki vatikáni delegátussá, mert nem szolgált a katonaságnál, és fiatal kora miatt egyik politikai irányzathoz sem volt köthető. Kinevezésében szerepet játszott, hogy többedmagával már 1945 tavaszán létrehozta Landshut székhellyel a Vatikáni Tudakozó Irodát, amely a szétszakadt családokat egyesítette újra és számba vette az idegen országba került magyarokat. A menekültek vatikáni delegátusaként kiemelkedő szerepe volt a segélyezés és a lelkigondozás megszervezésében. A Münchener Magyar Katolikus Misszió Irattárában fennmaradt éves jelentései nélkülözhetetlen források az 1945-ös emigráció történetének vizsgálatához. 1949-től a Magyar Szabadság Mozgalom Elnöki Tanácsának tagja. 1950-ben Argentínába települt ki, majd 1959-ben az Egyesült Államokba költözött. Mindkét helyen lelkipásztori teendői mellett bekapcsolódott a szellemi életbe, lapokat szerkesztett, könyvkiadókat vezetett.

²⁵⁵ MMKM Irattára. MCSZ rendezetlen iratai. Kótai Zoltán vatikáni delegátus éves jelentése Rómába. 1948. 1.

²⁵⁶ MMKM Irattára. MCSZ rendezetlen iratai. 1949-es beszámoló a francia övezetről. 1.

²⁵⁷ PA B11 Die ungarische Emigration 7.

Magyarországra hazatért	725.000	1.212 ²⁵⁸	-	-
Kivándorolt	115.000	120.000	18.000	?

* A táblázat adatai nem fedik a teljes valóságot, mivel a rendelkezésre álló források sem pontosak és több esetben ellentmondanak egymásnak. Az egyes területeken élőkre vonatkozó számadatok az adott naptári év (évek) elejét tükrözik, míg a kivándorlási és hazatelepülési adatok az egész évet (éveket) fedik le.

III/2. A kivándorlás végétől az integráció befejezéséig

„Meghívó a Münchenben lakó magyar menekültekből és a Szabad Európa Rádió alkalmazottaiból összeállított labdarúgó csapatok mérkőzésére. (...) Belépődíj nincs, adományokat szívesen és köszönettel veszünk a magyar iskola javára. A mérkőzés után a résztvevő csapatok és a mélyen tisztelt közönség barátságos sörözésen vesz részt.”

(A müncheni magyar menekültekből összeállított labdarúgócsapat rendezősege)²⁵⁹

A kivándorlási hullám végével teljesen megváltozott a német és osztrák területeken maradt menekültek élete. Legnagyobb részt csak azok maradtak, akik már korábban is biztos megélhetéssel rendelkeztek vagy idős koruk miatt nem vállalták a hosszú utazást. A DP-k tömegeinek távozásával már könnyebben lehetett munkát kapni és a valutareform pozitív hatásai is mutatkoztak, a bérek egyre emelkedtek.²⁶⁰ A magyaroknak már nem a mindennapi betevő falatért kellett megküzdniük, így alkalmuk nyílt aktívabban bekapcsolódni a társadalmi életbe. Ezekről a folyamatokról (oktatás, kulturális és politikai élet, egyházak működése) a munka további fejezetei bővebb elemzést adnak, ezért itt az emigráns társadalom mindennapi élete kerül bemutatásra.

Természetesen a problémák nem szűntek meg egyik pillanatról a másikra. Több esetben a családfők (értelmiségiek vagy volt katonák) a nehéz emigránsévek alatt annyira legyengültek, hogy nem tudtak tovább dolgozni, vagy nem kaptak egészségi állapotuknak

²⁵⁸ Yearbook of the United Nations, 1947–1948. UN, New York, 1948. 961.

²⁵⁹ MMKM Irattára. MCSZ rendezetlen iratai. Meghívó labdarúgó mérkőzésre. München, 1954. június.

²⁶⁰ MMKM Irattára. MCSZ rendezetlen iratai. 1949-es beszámoló a francia övezetről. 5.

megfelelő munkát. Ezek a familiák elsősorban lakhatási, ruháztatási és anyagi problémákkal küzdöttek, további segélyekre szorultak.²⁶¹

Számos levél érkezett még a különböző magyar szervezetekhez, amelyekben a levelek írói elsősorban munkahely keresésében kérnek segítséget saját maguk vagy valamelyik – általában pályakezdő fiatal – családtagjuk számára.²⁶² A táborok lassan megszűntek illetve átalakultak, átépültek a normális élethez elengedhetetlen telepekké. Azok a menekültek is, akik eddig nem tudtak, ekkorra már megtanultak németül, de nem felejtették el magyar gyökereiket és a gyermekek magyar szellemű és nyelvű oktatására is nagy figyelmet fordítottak.²⁶³

Azonban újra a felszínre kerültek a régi ellentétek. Ameddig a magyarság a megélhetéséért küzdött, kiváló példát mutatott együttműködésből és kitartásból. Az egymásra utaltság viszont megszűnt, így fellépett az ellenségeskedés. A sinbachi magyarok például két csoportra oszlottak. Egyik részük egy korábbi szociáldemokrata pártfunkcionárius köré gyűlt, míg a többség egy konzervatív személyt támogatott. A viszony olyannyira elmérgesedett, hogy a segélycsomagok kiosztásánál sem tudtak a felek megegyezni és mindegyik meg akarta magának szerezni az összes adományt.²⁶⁴

Egyre gyakrabban fordultak elő olyan esetek is, hogy egyes magyar közösségek nem voltak megelégedve az egyes szervezetek munkáival – elsősorban a kihelyezett vezetőkkel voltak problémák –, és ezért megszüntették a kapcsolatokat. Erre példa, hogy az ingolstadti magyarok kiléptek a Münchener Magyar Iroda szervezetéből a kiküldött megbízott elégtelen munkája miatt.²⁶⁵

Mivel a politikai vonal egyre hangsúlyosabb lett az emigrációban is, a magyarországi kommunista állambiztonsági szervek is egyre aktívabban működtek. A vizsgált dokumentumok között szerepel egy olyan emigránsokhoz intézett felhívás, amely bejelenti, hogy Horthy Miklós az „államfői hatalmat és a legfelsőbb hadúri jogok gyakorlását az

²⁶¹ MMKM Irattára. MCSZ rendezetlen iratai. Az eggenfeldeni járás vezetőinek segélykérő levele a Magyar Caritas Szolgálathoz. Eggenfelden, 1949. május 20.

²⁶² MMKM Irattára. MCSZ rendezetlen iratai. 1952–1953-as segélykérő levelek.

²⁶³ Erről lásd bővebben a munka *V.I. Oktatás* című fejezetét.

²⁶⁴ MMKM Irattára. MCSZ rendezetlen iratai. Thurzó Sándor levele a Magyar Caritas Szolgálathoz. Simbach am Inn, 1952. szeptember 2.

²⁶⁵ MMKM Irattára. MCSZ rendezetlen iratai. Az ingolstadti magyarok nyilatkozata. Ingolstadt, 1953. július 13.

emigrációban átvette”. Ez alapján bízta meg Sónyi Hugó²⁶⁶ egykori gyalogsági tábornokot az emigráció katonai ügyeinek vezetésével. Sónyi felszólította a tiszteket, hogy amennyiben tehetik, támogassák munkáját. Illetve megkérdezte, hogy a szolgálati szabályzatot magukra nézve továbbra is kötelezőnek tartják-e. A felhívást bizalmasan kezelte, tiltotta, hogy azt sokszorosítsák.²⁶⁷ Eddig szólt a „hivatalos” közlemény és innentől a dokumentum nagyobbik részében a magát a Magyar Alkotmány Védők Csoportjaként definiáló társaság hosszasan elítéli a fentebb leírtakat. Azonban ez az elítélés rengeteg valótlanítást tartalmaz, amelyek jó részét egyáltalán nem lehet a félreértelmezés vagy csupán az elferdítés kategóriájába sorolni. Horthyt és Sónyit azzal vádolták, hogy titkos katonai szervezetet akartak létrehozni és ezzel megdönteni minden demokratikus magyar intézményt. Mindemellett Horthyt egybemossák az USA-ban működő Magyar Nemzeti Bizottmánnyal, elsősorban annak balszárnyával!²⁶⁸ Ismerve Horthy emigrációban tanúsított magatartását és viszonyát a Magyar Nemzeti Bizottmányhoz, ez a közlemény inkább mosolyt csalhatott az azt olvasók arcára. Ráadásul a Magyar Alkotmány Védők Csoportja máshol nem került elő a kutatás során és szakirodalmi utalás sincs rá. Így valószínűsíthető, hogy egy nem létező szervezetről van szó és az egész

²⁶⁶ Sónyi Hugó (1883–1958, eredeti nevén: Solarcz): Magyar katonatiszt. 1901-ben végezte el a hadapródiskolát, majd katonai szolgálatba lépett. 1906 és 1909 között tanult a bécsi Hadiiskolán, tanulmányai befejezésekor érte el a főhadnagyi rendfokozatot. Az első világháború idején a szerb és az olasz hadszíntéren, valamint Albániában és Macedóniában teljesített szolgálatot. A Tanácsköztársaság idején a Vörös Hadsereg tisztjeként sikeresen vette fel a harcot a csehekkel. Ezt követően a Honvédelmi Minisztériumban töltött be különböző tisztségeket. 1928 novemberében léptették elő tábornokká, 1929-től dandárparancsnokként szolgált – közben 1933–1934-ben Budapest városparancsnoka is. 1934 novemberében altábornaggyá, 1936 októberében gyalogsági tábornokká nevezték ki. 1936 szeptemberétől 1940 márciusáig a Honvédség főparancsnoka, majd nyugállományba vonult. 1939-től a felsőház tagja. 1944-ben elhagyta az országot, Nyugat-Németországban telepedett le, ahol aktív tagja lett a politizáló katonai emigrációnak.

²⁶⁷ Sem a katonai, sem a civil emigráció nagy része nem vette komolyan Sónyi Hugó azon állítását, hogy Horthy megbízásából cselekszik. Az általános vélekedés szerint Sónyi csak azért használta fel a volt kormányzó nevét, hogy így saját és szervezete, a Magyar Katonai Emigráció Képviselőtársaság befolyását, követőinek számát növelje, de próbálkozásait nem követte jelentős siker. Sónyi egyetlen „eredménye” az volt, hogy gyengíteni tudta az 1954 májusában a Magyar Harcosok Bajtársi Közössége és a Magyar Szabadság Mozgalom által közösen létrehozott Magyar Honvédelmi Tanácsot. ÁBTL, A-1144 Emigráns ellenséges szervezetek anyagai II. (1958–1969) (A továbbiakban: A-1144). Feljegyzések a magyar emigrációs katonai szervezetekről. 27.; ÁBTL, A-1145 Emigráns ellenséges szervezetek anyagai III. /MHBK/ (A továbbiakban: A-1145). Magyar Népköztársaság Belügyminisztériuma. Információ. Magyar Harcosok Bajtársi Közössége. 8.

²⁶⁸ MMKM Irattára. MCSZ rendezetlen iratai. Felhívás a magyar emigrációhoz! Nyugat-Németország, 1953. július.

akciót a magyar állambiztonság szervezte, hogy ezzel is próbálja rombolni az emigránsok egységét.

A kutatás záró időpontját jelentő 1956-os évre – nagyjából 1953-tól kezdődően – a magyarság már megkezdte saját vállalkozásainak és gazdasági szervezeteinek a kiépítését, és ezek érdekvédelmi intézményeinek megalapítását is.²⁶⁹ A német és osztrák területeken maradt magyarság sikeresen integrálódott a befogadó ország társadalmába, de nem asszimilálódott.

Nyugat-németországi települések listája, ahol a kivándorlás alatt és után ismert létszámban magyarok éltek²⁷⁰		
Település	Magyarok összlétszáma	Vezető személyiségek
Ansbach (1949. szeptember 16.)	95	Somló Bertalan
Bad Kissingen (1949. február 18.)	Ismeretlen	Fodor Jenő
Baden tartomány (1950. január)	815	Hámory Dezső
Dachau (1949. február 17.)	160	Kozler Ferencné
Deggendorf (1948. december 17.)	450	Hajdu István, vitéz Tasnády Ferenc
Dillingen (1949. március 13.)	48	Kertész János
Donauwörth (1948. október 11.)	91	Tóth Béla
Eggenfelden (1948. április 7.)	Ismeretlen	Kálózdy Nándor, Szigeti Szabó Géza ezredes
Eichstätt (1948. június 4.)	323	Dr. Tölgyes Lajos, Gosztonyi Elemér
Freising (1949. április 28.)	Ismeretlen	Majtényi János

²⁶⁹ MMKM Irattára. MCSZ rendezetlen iratai. Meghívó a MIKE kaszinóavató ismerkedési estjére. 1954. augusztus.

²⁷⁰ MMKM Irattára. MCSZ rendezetlen iratai.; *Ponori Thewrewk A.*: Nyugatosok... i. m.; *Borbándi Gy.*: A magyar emigráció... i. m.; *Rozsályi Z.*: Francis... i. m.; PLE Mindszenty-per iratai. 5. doboz V-700/17A.; PA B11 Die ungarische Emigration; MMKM Irattára. MCSZ rendezetlen iratai. 1949-es beszámoló a francia övezetről alapján.

Ganghofen (1948. november 4.)	88	Ismeretlen
Griesbach (1949. február 12.)	415	Jámbor József
Irlbach (1949. február 25.)	114	Hajdu István
Keupten (1949. március 25.)	kb.: 200	Tóth Béla
Markt Bibart (1949. május 24.)	17	Horányi Ödön
Neu-Ulm (1949. október 30.)	67	Nagy Géza
Nördlingen (1949. március 31.)	37	Tóth Béla
Parsberg (1949. február 25.)	180	Hajdu István
Plattling (1949. február 25.)	690	Hajdu István
Pfarrkirchen (1949. június 20.)	Ismeretlen	Unger Béla, Pauer Frigyes
Piding (1948. szeptember 29.)	7	Ismeretlen
Rajna-Pfalz tartomány (1950. január)	850	Hámory Dezső
Ravensburg (1949. október 11.)	Ismeretlen (valószínűleg több száz)	Dr. Nyika Béla
Waldwerke (1947 tavasza)	Kb.: 2.200	Csejtey Béla
Württemberg tartomány (1950. január)	1165	Hámory Dezső

III/3. A civilek helyzetének áttekintése

„A magyar menekültek helyzete Európában változatlanul igen nehéz, sőt, egyes rétegekre vonatkozóan súlyosnak mondható. Ennek oka, hogy a kivándorlás [az USA-ba] 1951. december 31.-én teljesen leállt, tehát azon csoportok, melyek nem kerültek az említett időpontig

a quotára, kénytelenek voltak Európa különböző országaiban maradni és ezek abban reménykednek, hogy a segítség egy szép napon majd megjön. (...) A magyar emigráció helyzete a többi nemzeti csoportokhoz viszonyítva mindig nehezebb volt, mert sem UNRRA, sem IRO ellátásban nem részesültek és szétszórtan éltek, ami nagy hátrányt jelentett a táborellátással szemben.”

(Hennyey Gusztáv)²⁷¹

1945 tavaszán hozzávetőlegesen egymillió magyar tartózkodott az egykori Harmadik Birodalom területén, embertelen körülmények között. A hadifogolytáborok és menekültlágerok magyarjai azonban kiválóan példát mutattak kitartásból és összefogásból. Az emigráció száma bár folyamatosan csökkent és a nagyobb közösségek kisebb csoportokra estek szét, nem felejtették el gyökereiket. A DP-k egymást segítve túlélték a táborokat, megküzdöttek a mindennapi betevő falatért, majd amikor reménytelenné vált, hogy rövid időn belül visszatérjenek egy szabad és független Magyarországra, továbbálltak a világ más pontjaira, hogy saját maguknak és családjuknak biztos jövőt teremtsenek.

Azok, akik pedig német és osztrák területeken maradtak, kiépítették saját szervezeteiket, munkába álltak, otthont hoztak létre maguknak és beilleszkedtek befogadó országuk társadalmába, amelynek hasznos tagjaivá váltak.

²⁷¹ MMKM Irattára. MCSZ rendezetlen iratai. Hennyey Gusztáv beszéde a Katolikus Liga vacsoráján. Tudósító, 1953. február 17. 16.

IV. Politikai, társadalmi és érdekvédelmi szervezetek

„Ezt a magyar emigráns katonai szervezetet 1946-ban kezdték megszervezni Kisbarnaki Farkas Ferenc volt vezds. irányítása mellett. A szervezés célja, mint az MHBK. esetében is az volt, hogy a magyar fasiszta emigráció katonai szolgálatra alkalmas tagjait összefogja és adott esetben a Magyar Népköztársaság ellen használják fel. A szervezet, ellentétben az MHBK-val, kifelé nem katonai, hanem politikai jelleggel alakult.”

(Részlet a magyar állambiztonság összefoglaló jelentéséből)²⁷²

A német és osztrák területeken tucatjával jöttek létre a hosszabb-rövidebb ideig működő magyar emigráns szervezetek. Ezek központjai általában vagy Németország amerikai zónája, vagy Ausztria francia zónája voltak. Az előbbire azért esett a választás, mert Bajorországban élt a legtöbb magyar menekült, utóbbi területén pedig a megszálló hatóságok – a hadifogolytáborok őrzőivel szöges ellentétben – megértően viselkedtek az emigránsokkal és figyelembe vették, hogy Magyarország és Franciaország között nem volt hadiállapot.

A szervezeteket három csoportra lehet osztani: politikai, társadalmi és érdekvédelmi jellegűekre. Egyes szervezetek – mint például a Magyar Szabadság Mozgalom – több funkciót is betöltöttek. Minden társaság egyik legfőbb feladatának a menekültek segélyezését tartotta, de emellett megjelentek más célok is. Bár a Horthy-korszak pártjai – a Hungarista Mozgalom kivételével – nem szerveződtek újra, a legtöbb csoportnak határozott politikai képe volt. Ez az esetek többségében egy nemzeti, keresztény, konzervatív eszme volt, amely alapjának az 1939-ben megválasztott országgyűlést tekintették. A politizáló menekültek többsége erre, mint az utolsó szabad választásra tekintett, amelynek jogi alapjai – a visszaélések ellenére – demokratikusak voltak. Az összhang mégsem valósult meg a politikai szervezetek között, mert mindegyik magának szerette volna megszerezni a vezető hatalmat, és közben egyre nagyobb szerephez jutott az 1945-ös alapon álló, New Yorkban megalakuló Magyar Nemzeti Bizottmány, amely bár nem rendelkezett számszerűleg jelentős társadalmi bázissal, az Egyesült Államok kormányzatának hivatalos támogatását élvezte.

Az érdekvédelmi szervezetek elsősorban egy-egy fegyveres csoport (katonaság, csendőrség), szakma vagy korábbi szervezet egykori tagjait szerették volna összefogni és

²⁷² ÁBTL, A-1144 „Magyar Szabadság Mozgalom” /MSZM/. Összefoglaló jelentés. 12–14.

segíteni. Ezek, ha a napi politikába nem is szóltak bele, de szintén a Horthy-korszak eszmei talaján álltak. Kevésbé látványos tevékenységet folytattak, mint a politikai csoportok, de a menekült magyarok szempontjából jóval fontosabbat. Erőiket kevésbé emésztették fel a belső és külső harcok, így jobban koncentrálnak a kitűzött célokra.

Érdekes megvizsgálni azt is, hogy kikből lettek a nyugat-európai emigráció vezető személyiségei. Ezeket a feladatokat akarva vagy akaratlanul, de elsősorban az egykori magas rangú katonatisztek vállalták magukra. Farkas Ferenc, Zákó András²⁷³ vagy Hennyey Gusztáv is elsősorban katonák voltak, és ebből a szerepből teljesen sosem tudtak vagy nem is akartak kilépni. A katonák előtérbe kerülésének fő oka az lehetett, hogy a háború után uralkodó körülmények között a hadseregen belüli hierarchiához szokott tábornokok jobban tudtak alkalmazkodni, cselekvőképesebbek voltak.

A katonákkal szemben az egykori politikusok nem játszottak jelentős szerepet Nyugat-Európában. A német megszállás után a posztjukról lemondott diplomatákból létrejött Követi Bizottság tagjai megtalálták a hangot a később emigráló politikusokkal, és az Egyesült Államokban létrehozott Magyar Nemzeti Bizottmányhoz csatlakoztak, abban magas pozíciókat kaptak.²⁷⁴ A háború után kevés korábbi meghatározó politikus maradt német vagy

²⁷³ Zákó András (1898–1968, reszneki): Magyar katonatiszt. 1916-ban végezte el a honvéd hadapródiskolát, ezt követően a román és az olasz fronton szolgált. A háború után a Honvédelmi Minisztérium VI-2. osztályának beosztott tisztje. 1924–1926-ban végezte el a Ludovika Akadémiát, a következő évekből nincs pontos adat. 1936-tól különböző egységeknél vezérkari tisztként szolgált, majd 1940 és 1942 között a Ludovika Akadémia tanára. 1942. május 1-jén léptették elő vezérőrnaggyá és nevezték ki VI. honvéd hadtest vezérkari főnökévé. 1943–1944-ben hadosztályparancsnok, majd az 1944. október 16-i nyilas puccsot követően a vezérkari főnökség 2. osztályának parancsnoka egészen a háború végéig. Ebben a pozíciójában dolgozta ki a Vörös Hadsereg ellen partizánokként fellépő „Kopjások” haditerveit. 1945 májusában rövid időre amerikai fogságba került, majd szabadulása után azonnal nekilátott az egykori magyar tiszték hírszerző szervezetének felállításához, hogy munkája sikeres legyen, több alkalommal visszaszökött Magyarországra. Bár nem sikerült elérnie, hogy az amerikaiak kelet-közép-európai hírszerző hálózata magyar irányítás alatt működjön, külföldi támogatást szerzett, és 1948-ban létrehozta a Magyar Harcosok Bajtársi Közösségét.

²⁷⁴ Csak néhány példa: Bakach-Besseney György korábbi jugoszláviai, vichyi és svájci követ 1948 és 1956 között az MNB külügyi igazgatója volt; Barcza György korábbi vatikáni és londoni követ szintén tagja volt a Bizottságnak; Eckhardt Tibor korábbi kisgazda pártvezér – aki 1941 óta emigrációban élt – az MNB Honvédelmi Bizottságát vezette; Hennyey Gusztáv korábbi külügyminiszter a Belügyi és Menekültügyi Bizottság alelnöke volt, Ullein-Reviczky Antal korábbi stockholmi követ az angliai részleget vezette, Kállay Miklós korábbi miniszterelnök pedig 1954-től volt tagja az MNB Végrehajtó Bizottságának.

osztrák területeken, közülük is talán a legjelentősebb Keresztes-Fischer Ferenc²⁷⁵ volt, aki 1931 és 1935, valamint 1938 és 1944 között töltötte be a belügyminiszteri posztot. Ő – bátyjával, Keresztes-Fischer Lajos tábornokkal, a Kormányzói Katonai Iroda korábbi főnökével együtt – súlyos betegen, 1948 márciusában bekövetkezett haláláig Ausztriában maradt. Mivel Keresztes-Fischer egyaránt fellépett a jobb- és baloldali szélsőségek ellen, személye az emigráció minden táborának elfogadható volt, így esetleges támogatásáért hamar megindult a vetélkedés az egyes csoportok között. 1947-ben még az a Nagy Ferenc²⁷⁶ is igyekezett levelekkel meggyőzni Keresztes-Fischert, hogy csatlakozzon a kialakulóban lévő Magyar Nemzeti Bizottmányhoz, aki 1946 februárja és 1947 májusa között az átmeneti időszaknak volt második miniszterelnöke, és régi ismeretség kötötte a korábbi belügyminiszterhez.²⁷⁷ Keresztes-Fischer azonban hajthatatlan maradt, és nem volt hajlandó egyik csoporthoz vagy szervezethez sem csatlakozni.²⁷⁸

²⁷⁵ Keresztes-Fischer Ferenc (1881–1948): Magyar politikus. A budapesti tudományegyetemen végzett jogi tanulmányokat. 1901-től Pécsen ügyvéd, a Pécsi Takarékpénztár Rt. jogtanácsosa. Az első világháborúban több fronton teljesített szolgálatot. 1919-ben a szerbek által megszállt Pécsen az ellenforradalmi erők egyik szervezője. 1921-től Baranya vármegye és Pécs, 1925-től egyúttal Somogy vármegye főispánja. 1931. augusztus 24-től 1935. március 4-ig belügyminiszter előbb Károlyi Gyula, majd Gömbös Gyula kormányában, közben országgyűlési képviselő. 1936 januárjában felsőházi tag lett. Elnöke volt a Pénzügyi Központnak. 1938. május 24-től 1944. március 22-ig ismét belügyminiszter az Imrédy-, Teleki-, Bárdossy-, majd a Kállay-kormányban, valamint többször is ideiglenesen ellátta a miniszterelnöki teendőket. A második világháború idején, mint Horthy személyes környezetének tagja, a Bethlen és Kállay vezette konzervatív csoporthoz tartozott, az angolszász orientáció képviselője volt. A német megszállás idején a Gestapo elfogta, és a mauthauseni koncentrációs táborba hurcolták el. 1945. április 30-án az amerikaiak a flossenbürgi tábort felszabadították, innen távozott el súlyos betegen. A háború után, habár a magyar kormány kikérte mint háborús bűnöst, nem adták ki. Vöcklabruckban halt meg tüdőrákban, 1948. március 3-án.

²⁷⁶ Nagy Ferenc (1903–1979): Magyar politikus. 1924-ben lépett be az Egységes Párba, majd 1930-ban alapító tagja és 1944-ig főtitkára a Kisgazdapártnak. 1939-től országgyűlési képviselő, 1941-ben a Magyar Parasztszövetség egyik alapítója. A német megszállás után letartóztatták, de a kiugrási kísérlet idején szabadlábra helyezték, a nyilas hatalomátvétel után illegálisba vonult. 1945-től az Ideiglenes Nemzetgyűlés, majd a Nemzetgyűlés tagja, a Kisgazdapárt és a Parasztszövetség elnöke. 1945-ben újjáépítési miniszter majd a Nemzetgyűlés elnöke, 1946. február 4-től miniszterelnök. Kormányfősége idején komoly harcot folytatott a kommunistákkal, akik egyre jobban ellehetetlenítették munkáját, munkatársait és pártja tisztségviselőit sorra letartóztatták. 1947. június 1-jén, svájci szabadsága alatt lemondatták, ez után nem tért vissza Magyarországra. Az Egyesült Államokban telepedett le, aktív tagja volt a politizáló magyar emigrációnak, *Küzdelem a vasfüggöny mögött* címen megírta emlékiratait.

²⁷⁷ Keresztes-Fischer Ferenc és Nagy Ferenc mindketten Baranya vármegyéből származtak és a megyei politikai életben ismerkedtek meg. Nagy 1941-ben Keresztes-Fischer támogatásával hozta létre a Parasztszövetséget, egy

Jelen munka keretei nem adnak lehetőséget mindegyik szervezet részletes bemutatására, hiszen számos olyan kisebb társaság működött, amelyekről még nem kerültek elő (értékelhető) források. De szükséges bemutatni a legnagyobb és legbefolyásosabb szervezetek (Magyar Szabadság Mozgalom [MSZM], Magyar Harcosok Bajtársi Közössége [MHBK], Münchener Magyar Iroda [MMI], Magyar Királyi Csenedő Bajtársi Közösség [MKCSBK], Magyar Cserkészlet) tevékenységét, az adott korszak legfontosabb politikai és társadalmi eseményét (1947. augusztus 20-i altöttingi országgyűlés és zárandoklat), valamint a magyar állambiztonság emigráns szervezetek elleni tevékenységét.

IV/1. Magyar Szabadság Mozgalom

„Számítalan felkérés után 1946. május 17-én a Starnberg melletti Mühltalban, több volt neves magyar katona, politikus és lelkesült jött össze és alapvető vita és tárgyalás után megszületett az úgynevezett Magyar Szabadság Mozgalom, mint az emigráció lelki és szellemi egysége, melynek első vezetősége remélte, hogy a megszállók – legalábbis hallgatagon – tudomásul veszik ezt a (...) kezdeményezést.”

(vitéz kisbarnaki Farkas Ferenc)²⁷⁹

Az 1945-ös emigráció legnagyobb és kezdetben legfontosabb szervezete a Magyar Szabadság Mozgalom volt, amely már politikai célokat is tűzött ki maga elé. Az MSZM vezetősége bár igen kiterjedt volt, elnökének, vitéz kisbarnaki Farkas Ferencnek megkérdőjelezhetetlen volt tekintélye. Farkas az emigráció soraiban a legnépszerűbb vezetők közé tartozott. A háború utáni időkben kezdetektől fogva segítette a magyar menekülteket, valamint korábban Horthy bizalmasa és miniszterelnök-jelöltje volt. 1944. október 15-e után a nyilas kormányban is több pozíciót töltött be és ekkor kapta meg vezérezredesi kinevezését, ez rontott hírnevén és a kormányzóhoz való viszonya is sajátságos volt: tisztelte Horthyt, de mint államfőt, már nem

olyan paraszti érdekvédelmi szervezetet, amely fellépett a Volksbund és a németek egyre erősödő befolyása ellen, valamint készült a háború utáni jelentősebb politikai szerepre. Erről bővebben lásd: *Vörös Vince: Magyar Parasztszövetség, 1941–1944. Történelmi Szemle, 25. évf. (1982) 2. sz. 245–275.*

²⁷⁸ Keresztes-Fischer Ferenc emigrációs levelezése, 1946–1948. Az eredeti levelek a család birtokában, a másolatok a szerző birtokában vannak.

²⁷⁹ Farkas F.: Az altöttingi országgyűlés... i. m. 18.

fogadta el. Az október 15-e után játszott szerepe miatt megítélése nem volt egységes az emigrációban sem, és mai napig vitákra ad okot. A Hadtörténeti Levéltárban őrzött dokumentumok alapján valószínűsíthető, hogy a rábízott feladatokat kényszerből, illetve a magyarságot segítő szándékkal hajtotta végre, a nyilasokkal nem szimpatizált.²⁸⁰

IV/1/a. Farkas Ferenc tevékenysége az emigrációban és az MSZM megalapítása

„Még a német kapituláció előtt – 1945. április 25-én – a Honvédelmi minisztérium vitéz Farkas Ferenc vezérezredes vezetése alatt egy négy tagú bizottságot állított fel, hogy a küszöbön álló amerikai megszállás után, az amerikai főhadiszálláson, a m. kir. honvédséget és általában a menekülteket képviselje.”

(vitéz kisbarnaki Farkas Ferenc)²⁸¹

A Honvédelmi Minisztérium 1945. március 28-án kapott parancsot a Kőszeg–Sopron–Szombathely háromszög kiürítésére és a nyugati irányban történő visszavonulásra. Több alakulat Alsó-Bajorországba került, a minisztérium új központja a metteni bencés kolostor lett. Vargyassy Gyula altábornagy, mint rangidős, az amerikaiakkal történő tárgyalásokra egy bizottságot hozott létre, amelynek tagjai a következők voltak: Pogány Imre vezérkari ezredes, Hadváry Pál vezérkari őrnagy, Spaeth Gyula volt győri polgármester, dr. Petres Antal orvos, Tasnádi Kovács Ferenc vezérkari őrnagy és Radnóczy Antal²⁸² vezérkari százados.

²⁸⁰ Kisbarnaki Farkas Ferenc nyilasokkal való kapcsolatáról és megítéléséről lásd bővebben: *Bonhardt Attila: Kisbarnaki Farkas Ferenc és a rendelkezésre álló levéltári dokumentumok. Hadtörténelmi Közlemények*, 120. évf. (2007) 1. sz. 203–219.

²⁸¹ *Farkas F.:* Az altöttingi országgyűlés... i. m. 15.

²⁸² Radnóczy Antal (1912–2003, vitéz, eredeti néven: Reidl): Magyar katonatiszt. 1934-ben végezte el a Ludovika Akadémiát és lépett hadnagyként katonai szolgálatba, majd 1942-ben a Hadiakadémia elvégzése után vezérkari tiszt lett századosi rangban. Szolgálatot teljesített a Honvédelmi Minisztériumban, majd a keleti fronton hadtest szállásmesterként. Ezt követően ismét a Honvédelmi Minisztériumban szolgált – 1944. október 15-e után i szerepe a mai napig viták tárgyát képezi –, 1945 kora tavaszán ennek személyi főcsoportfőnöksége tagjaként telepítették ki nyugatra. Először Münchenben telepedett le, majd 1957 és 1962 között Ausztriában élt, ezt követően haláláig ismét Münchenben élt. Alapítója és vezető tisztségviselője volt a Magyar Harcosok

Kisbarnaki Farkas Ferenc vezérezredes látszott a legalkalmasabbnak a bizottság vezetésére. A Magyar Cserkészzet vezetőjeként, az 1938-as Eucharisztikus Világkongresszus szervezőjeként, a Ludovika Akadémia parancsnokaként és nem utolsósorban a Tatár-hágónál mutatott harci teljesítményéért²⁸³ nemzetközi hírnévre tett szert. Ekkor tábornoki rendelkezési állományban²⁸⁴ tartózkodott Johanneskirchenben. Csak az után mondott igent a felkérésre, hogy – csellel – sikerült Beregfy Károly honvédelmi minisztertől hivatalos kinevezést kapnia. A bizottságba került még Farkas helyetteseként Lengyel Béla²⁸⁵ nyugállományú altábornagy, korábbi varsói katonai attasé és beosztott vezérkari tisztként Kern Károly vezérkari őrnagy. A deggendorfi katonai erők a megbízottakat, mint a Honvédelmi Minisztérium Kapitulációs

Bajtársi Közösségének. 1957-ben Farkas Ferencsel együtt kezdte meg a nyugatra menekült vitézek összeírását, majd az 1958-ban létrehozott Vitézi Szék tagja lett. 1977-től a Vitézi Rend főkapitány-helyettese, 1992-től haláláig főkapitánya – bár ebben az időszakban a belső ellentétek hatására a rend több ágra szakadt, az új szervezetek nem ismerték el Radnóczy vezető szerepét. Az 1960-as évektől kezdve jelentek meg elsősorban katonai és hadtörténeti írásai különböző emigrációs, majd a rendszerváltást követően magyar lapokban, folyóiratokban. 1996-ban nyugalmazott dandártábornoki rangot kapott.

²⁸³ Lásd bővebben: *Farkas Ferenc: Tatárhágó visszanez.* Kárpát, Buenos Aires, 1952.

²⁸⁴ A források eltérőek arra vonatkozóan, hogy Farkast rendelkezési állományba helyezték vagy önként vonult nyugdíjba.

²⁸⁵ Lengyel Béla (1897–1988, vizét ebesfalvi): Magyar Katonatiszt. 1914-ben fejezte be a hadapródiskolát. Harcolt az első világháborúban, a főhadnagyi rangig jutott. 1918–1919-ben olasz hadifogságban volt, hazatérése után ismét a hadsereg kötelékében szolgált. 1923–1925 között elvégezte a Hadiakadémiát, ezt követően vezérkari tisztként, valamint a Honvédelmi Minisztériumban szolgált. 1934 és 1939 között (több országba is akkreditálva) Varsóban katonai attasé. 1939 júliusától ismét vezérkari tisztként, majd 1940-től a Honvédelmi Minisztériumban szolgált. 1942 augusztusától 1944 augusztusáig vezérőrnagyi rangban hadosztályparancsnokként harcolt a keleti fronton, ezt követően a Varsó környékén bevetett II. hadtest parancsnoka lett, 1944 szeptemberétől altábornagyként. 1944. szeptember 22-től december 1-ig a VIII. hadtest parancsnokaként vett részt Erdély, majd az ország trianoni területeinek védelmében. Ezt követően tartalékba, majd nyugállományba helyezték. A világháború végén Bajorországba menekült, ahol amerikai hadifogságba került, majd önként hazatért. 1946-ban letartóztatták és két évre bebörtönözték, ezt követően korábbi bajtársai segítségével Ausztriába távozott, Grazban telepedett le. Az emigrációban nem vett részt a politikai csatározásokban, nem lett tagja politikai szervezetnek, de fontos tájékoztató és segélyező munkát végzett. Az 1956-os forradalom idején a menekült tisztek igazolását végezte, valamint a First Aid for Hungary segélyszervezet tisztviselőjeként segítette a menekülteket. Visszaemlékezései *Európa forgószeleiben* címen jelentek meg.

Bizottságát szállították Revinbe.²⁸⁶ Itt Farkas és társai George C. Patton tábornokkal tárgyaltak.²⁸⁷

A Patton-nek átnyújtott memorandum tartalmazta a katonák és a menekültek létszámát és elhelyezkedését,²⁸⁸ valamint Horthy Miklós 1944. október 15-i rádióbeszédének másolatát. A memorandumban kérték továbbá, hogy az amerikai hadsereg gondoskodjon a Szent Koronáról, a Szent Jobbról és a Magyar Nemzeti Bank aranykészletéről, ameddig nincs egy demokratikus vezetés Magyarország élén.²⁸⁹ A bizottság továbbá kérte, hogy a nyugati szövetségesek vegyék figyelembe, hogy a magyar haderő szinte kizárólag a szovjetek ellen harcolt. A javaslatot az amerikai vezetés elutasította,²⁹⁰ de Patton és később a republikánus amerikai tisztek támogatták Farkast, aki tőlük várta a nemzetközi elismerést és segítséget.²⁹¹

Farkas pozícióját tovább erősítette, hogy négy másik magyar memorandum is érkezett a nyugati szövetséges parancsnokságokra. Májusban vitéz Szügyi Zoltán²⁹² vezérőrnagy, az akkor brit szolgálatban lévő Szent László hadosztály parancsnoka a brit főparancsnokságtól kérte, hogy a menekültek ügyével foglalkozó bizottság élére Farkas Ferenc kerüljön. A június 15-én kelt dokumentumban a Foucarville-i hadifogolytábor 20 tábornoka elismerte, hogy a menekültek vezetésére kisbarnaki Farkas Ferencet kérték fel, valamint kérte, hogy a hadifoglyokat a Passau–Regensburg–München–Landshut területén helyezték el, ahova korábban a tisztek családjai kitelepülni kényszerültek. Október 11-én a neustadti táborban raboskodó 26 magyar tábornok kérte, hogy Farkas Ferenc minél nagyobb részt vállalhasson a magyar menekültek ügyének rendezésében.²⁹³

²⁸⁶ Radnóczy A.: A magyar katonai emigráció története... i. m. 730.

²⁸⁷ Farkas F.: Az altöttingi országgyűlés... i. m. 14–15.

²⁸⁸ Ezek az adatok minden bizonnyal csak hozzávetőleges pontosságúak lehetnek, mivel olyan hivatalos magyar katonai dokumentumokon alapulhattak, amelyek nem tartalmazhattak pontos adatokat.

²⁸⁹ Farkas F.: Az altöttingi országgyűlés... i. m. 14–15.

²⁹⁰ Radnóczy A.: A magyar katonai emigráció története... i. m. 731.

²⁹¹ George C. Patton tábornok, a szovjetellenes amerikai katonák legbefolyásosabb alakja, 1945. december 21-én tisztázatlan körülmények között hunyt el egy autóbaleset következtében, így Farkas elveszítette legfőbb támogatóját.

²⁹² Szügyi Zoltánt (1896–1967), miután a briteknek már nem volt szüksége a Szent László Hadosztály szolgálataira, szovjet követelésre átadták Magyarországnak 1946. március 15-én. Szügyinek a brit hatóságok felkínálták a szökés lehetőségét, de nem élt vele. A népbíróság 1948. február 23-án 10 évi fegyházbüntetésre ítélte, amelyet 1949. november 28-án életfogytiglanra módosított. 1956-ban szabadult, 1957-ben kegyelmet kapott.

²⁹³ Farkas F.: Az altöttingi országgyűlés... i. m. 16.

Közvetlenül a háború utáni időkből egy olyan kezdeményezést ismerünk, amely nem Farkasnak adta volna a vezető pozíciót. Az amerikaiak által kiszabadított magyar politikai foglyok június 8-án a bajorországi Zimmernben kelt levelükben kérték, hogy őket bízzák meg az emigráció vezetésével.²⁹⁴

Farkast a tárgyalások után – saját kérésére – a Foucarville-i hadifogolytáborba szállították.²⁹⁵ Itt Vattay Antal altábornagy kikérdezte az október 15-e utáni tevékenységéről. Farkas válaszában arra hivatkozott, hogy a kiürítési kormánybiztosi címre Beregfy kényszerítette – ez előző hadtestparancsnoki szolgálatához képest lefokozás volt –, a sopronkőhidai perben való szerepéről pedig kifejtette – szintén kinevezték, mert törvény szerint vezérezredesi rangú tisztnek is lennie kellett a bírósági testületben –, hogy ígéretet kapott az ítélet utáni kegyelmi tanács azonnali létrehozásáról.²⁹⁶ 1946. január 17-én szabadult, visszatért családjához Johanneskirchenbe és megkezdte az emigráns szervezetek kiépítését.²⁹⁷

Farkas Ferenc, mint főcserkész alapította meg 1946. április 2-án a Teleki Pál Cserkész Munkaközösséget, amely az első hivatalos, az emigrációban létrejövő szervezet volt.²⁹⁸

Az emigráció szempontjából fontosabb esemény, hogy szintén Farkas Ferenc vezetésével jött létre 1946. május 17-én Mühlthalban²⁹⁹ a Magyar Szabadság Mozgalom,³⁰⁰ amelynek megalapítását számos magyar tiszt, politikus és egyházi személy támogatta és – ekkor – a nyugati nagyhatalmak is elismerték. A menekülttáborokban létrejöttek az MSZM helyi szervei, így a Mozgalom 1946 végére már 64.000 tagot számlált.³⁰¹ Az MSZM kezdetektől fogva megpróbálta kitölteni azt a közjogi űrt, amely Magyarország (kettős) megszállásával keletkezett.³⁰² A legnagyobb támogatást a menekültek körében Farkas Ferenc és szervezete kapta, ennek két fő oka lehet: egyik, hogy az ekkor emigrációba kényszerült magyar tömegek többsége a Horthy-korszak politikai rendszerét és szellemiségét támogatta, így szimpatizált annak egyik emblematikus alakjával is. Másik, hogy az MSZM volt az első

²⁹⁴ *Uo.* 17.

²⁹⁵ *Bonhardt A.*: Kisbarnaki Farkas Ferenc és a rendelkezésre álló levéltári dokumentumok... i. m. 213.

²⁹⁶ ÁBTL, K-1709/2 Farkas Ferenc pere. Vattay Antal feljegyzése. 181–183.

²⁹⁷ *Radnóczy A.*: A magyar katonai emigráció története... i. m. 731.

²⁹⁸ A Cserkészet újraalapításával külön fejezet foglalkozik.

²⁹⁹ Farkas Ferenc visszaemlékezéseiben és az MSZM egyes dokumentumaiban tévesen Mühlthal szerepel.

³⁰⁰ *Borbándi Gy.*: A magyar emigráció életrajza... i. m. 18.

³⁰¹ *Farkas F.*: Az altöttingi országgyűlés... i. m. 18.

³⁰² *Borbándi Gy.*: A magyar emigráció életrajza... i. m. 18.

komoly szervezet, amely kísérletet tett a menekültek ügyének felkarolására, így azok közül is többen csatlakozhattak, akik politikai és ideológiai alapon nem teljesen az MSZM oldalán álltak.

IV/1/b. A Magyar Szabadság Mozgalom működése

„A szervezet felépítése az MHBK felépítéséhez hasonlóan főcsoportokból, csoportokból, stb. áll. Ilyen főcsoportjai vannak Nyugat-Németországban, Ausztriában, Angliában, Franciaországban, Belgiumban, stb. Az MSZM tagok tagdíjat nem fizetnek, szervezeti életet – esetenkénti gyűléseken kívül – nem élnek.”

(Részlet a magyar állambiztonság összefoglaló jelentéséből)³⁰³

Az alakulóban lévő magyar szervezetek közötti ellentéteket már a kezdetektől súlyosbították az amerikai politikai csatározások. Hennyey Gusztávot és a később az Egyesült Államokban létrejött Magyar Nemzeti Bizottmányt a kormányon lévő Demokrata Párt támogatta. A Magyar Szabadság Mozgalmat, amelyhez elsősorban a táborokban élő magyarság nagy része csatlakozott, az amerikai hadsereg republikánus, a szovjetek ellen keményebb fellépést szorgalmazó vezetői pártolták.³⁰⁴

A Magyar Szabadság Mozgalom, bár nagyrészt katonákból állt, az egész menekült magyarság ügyét kívánta szolgálni. Éppen ezért a szerveződő félben lévő katonai csoportot, amelyből később a Magyar Harcosok Bajtársi Közössége megszületett, Farkas is támogatta, valamint ő javasolta, hogy reszneki Zákó András vezérőrnagyot kérjék fel a vezetésre.³⁰⁵ Farkas úgy számolt, hogy a rangban alatta lévő, tehetségesnek tartott Zákó egy olyan

³⁰³ ÁBTL, A-1144 „Magyar Szabadság Mozgalom” /MSZM/. Összefoglaló jelentés. 12–14.

³⁰⁴ Radnóczy A.: A magyar katonai emigráció története... i. m. 733.

³⁰⁵ Borbándi Gy.: A magyar emigráció életrajza... i. m. 27.

szervezetté alakítja az MHBK-t, amely idővel az MSZM katonai szárnyává fejlődhet. Arra nem számított, hogy Zákó csoportja inkább vetélytárs lesz, mint szövetséges.

Az MSZM 1947-ben létrehozott 60 fős intézőbizottságában minden nagyobb menekülttábor képviselője helyet kapott, és hirdette a jogfolytonosságot, 27 korábbi országgyűlési képviselő is részt vett a munkában. Az alapelv szerint a Mozgalom az „örökéletű magyar eszmét és nemzeti gondolatot” szolgálta, a cél pedig az „igaz magyar érdekek megőrzése és a menekült magyarság szellemi egységének megteremtése” vallási és nemzeti alapon. A célok eléréséhez Bokor Pál³⁰⁶ vezetésével lapot is alapítottak *Magyar Szabadság* címen, valamint Magyar Földalapítvány néven megkezdte működését az a szervezet is, amely a magyar föld néhány porszemét gombjelvény és plakett formájában kívánta terjeszteni, hogy a nemzeti érzés fenntartható legyen a menekültek között. A kezdeményezés a tömeges kivándorlás, az anyagi problémák és az ellenakciók következtében nem teljesedhetett ki.³⁰⁷

Az MSZM felvette a kapcsolatot több nemzet emigráns szervezeteivel. Ennek eredménye lett a Duna Club létrehozása, amelyben a magyaron kívül szlovák, ukrán, román, szlovén és horvát szervezetek képviseltették magukat. A következő célokat tűzték ki maguk elé:

1. Baráti összejöveteleken és társadalmi értekezések keretében jobban megismerik egymást.
2. Kulturális, gazdasági és történelmi kérdéseket megvitatnak.
3. A menekültek problémáit tudományos alapon vizsgálják és felszínen tartják.

A Duna Club azonban 1946 folyamán csak hat hétig működhetett.³⁰⁸

A Duna Club betiltása miatt 1947-ben csatlakozott az MSZM az Antiboldsevista Nemzetek Blokkjához (ABN) – egyes adatok szerint 1946-ban³⁰⁹ –, amely vitatható lépésnek

³⁰⁶ Bokor Pál (1887–1977, hanvai): Magyar jogász, újságíró. Kecskeméten, Kolozsváron és Berlinben folytatott jogi tanulmányokat. A világháború után alapító tagja a Magyar Szabadság Mozgalomnak, 1950-ig a szervezet tájékoztató kiadványának szerkesztője, és *Hazánk* című folyóiratának kiadója. Ezt követően az MSZM társelnöke. 1951-ben az Egyesült Államokban telepedett le. Írásai jelentek meg a *Hídő*, az *Új Hungária*, *Szabad Magyarország* hasábjain.

³⁰⁷ Farkas F.: Az altöttingi országgyűlés... i. m. 18.

³⁰⁸ *Uo.* 19–20.; A megszüntetés részletesebb okairól a kutatás folyamán nem kerültek elő egyéb adatok, de valószínűsíthető, hogy az amerikai megszálló közigazgatás azon álláspontja miatt került rá sor, amely szerint nem engedélyezik menekült politikai szervezetek működését. A Duna Club a tag nemzetek között fennálló feszültségek miatt valószínűleg a betiltás nélkül sem működött volna sokáig.

tekinthető. Az ABN a világháború alatt főleg az ukrán fronton harcolt a szovjetek ellen. De ahhoz, hogy megakadályozzák, hogy a Szovjetunió új megszállóként birtokba vegye a területet, felhasználták a másik megszálló, a Harmadik Birodalom segítségét. A kifogásolható múlt mellett az ABN világháború utáni politikája is megkérdőjelezhető. Az, hogy semmilyen formában nem ismerte el a Párizs-környéki békéket, a legtöbb kelet- és közép-európai emigráns szemében vonzó erőként hatott, hiszen a világháború alatti szövetséges konferenciák mellett ez adta a szovjet megszállás alapjait és határozta meg az országhatárokat. Ezzel a kemény politikával viszont elveszítették a nyugati szövetségesek támogatását és így a reális esélyt is, hogy komoly tevékenységet fejtsenek ki.

Az MSZM csatlakozását követően Farkas a szervezet társelnöke és 1949-től katonai vezetője lett. Az 1950-es években nyilvános szereplésein Farkas elsősorban az ABN-ben betöltött tisztségeit használta.³¹⁰ Az ABN népszerűségét mutatta, hogy baltikumi, Duna-medencei és albán csoportok is tagjai voltak. Az MSZM 1962-ig volt tagja az Antibolsevista Nemzetek Blokkjának.³¹¹

Az MSZM megpróbált részt venni a napi politikában, képviselve az emigránsok ügyét. Kapcsolatban állt nemzetközi szervezetekkel és államokkal. Többek között tiltakozott a párizsi békeszerződések, Mindszenty József bíboros letartóztatása, és a régi magyar címer eltörlése ellen.³¹²

Az MSZM legfontosabb – és szintén megkérdőjelezhető – politikai lépése az altöttingi országgyűlés megrendezése, és az emigráns kormány kikiáltása volt 1947. augusztus 20-án. Az altöttingi eseményekkel jelentőségük miatt külön fejezet foglalkozik.

Az Altöttingben megalakult kormány nem tudott működni, de az MSZM és elsősorban Farkas Ferenc továbbra is nagy hatással volt az emigrációra és világszerte elismertségre tett szert. Az MSZM irányítását 1949-től az Elnöki Tanács végezte, amelynek elnöke továbbra is Farkas volt, viszont a régi vezetőségből csak Esseő Sándor és Bocsáry Kálmán maradtak. Új tagokként érkeztek: Bachó László, Bokor Pál, Csicséry Zsigmond, Dobák Dénes, Kolbai-Thill Sándor, Haán László, Hollós Ferenc, Horváth Béla, Kótai Zoltán, Koráni Elemér, Mátéffy István, Medgyesi-Micháng Károly, gróf Révay László, Szabó Géza, Teleki Katalin grófnő és

³⁰⁹ *Sosenko, Alexander Nicholas: Eastern European Unity under Russian Communism and the Anti-Bolshevik Bloc of Nations: Conception, Ideology, and Conferences.* Urbana, Illinois, 2010. 15.

³¹⁰ ÁBTL, A-1144 Anti-Bolsevik League of Nations. 16.

³¹¹ *Farkas F.:* Az altöttingi országgyűlés... i. m. 20–22.; *Borbándi Gy.:* A magyar emigráció életrajza... i. m. 31–32.

³¹² *Borbándi Gy.:* A magyar emigráció életrajza... i. m. 32.

Thorma Tibor.³¹³ A Tanácsra és a tisztújításra azért volt szükség, mert a korábbi vezetőségi tagok közül néhányan elhunytak, többen pedig kivándoroltak.

A Magyar Szabadság Mozgalom részben azért tudott sikeres lenni a magyar emigráció köreiből, mert a civileket és a katonákat összefogta. Ennek azonban hátrányai is voltak. A katonák többsége nem akart a napi politikával és az ebből adódó polgári ügyekkel foglalkozni, míg a civilek nehezen fogadták el, hogy rájuk is a katonai szolgálati szabályzat vonatkozik. Viszont ezen kívül nem voltak nagyobb viták. Farkas Ferenc rendelkezett akkora tekintéllyel, hogy vezető szerepét nem kérdőjelezték meg. 1952-től a szervezet a bajorországi Lindenbergbe tette át a székhelyét,³¹⁴ három irányvonalát, a katonait, a politikait és a kulturálist pedig három társelnök, Justy Emil³¹⁵ vezérezredes, Liptay Lajos³¹⁶ volt takarékpénztári vezérigazgató és felsőházi tag, valamint Nyirő József³¹⁷ író képviselte. 1953-

³¹³ PA B11 Die ungarische Emigration 25.

³¹⁴ ÁBTL, A-1144 „Magyar Szabadság Mozgalom” /MSZM/. Összefoglaló jelentés. 12–14.

³¹⁵ Justy Emil (1890–1959, vitéz nemes): Magyar katonatiszt. 1908-ban fejezte be a tüzér hadapródiskolát, ezt követően tüzéerként szolgált, harcolt az első világháborúban, majd Laibachban vezérkari tiszti képzésen vett részt. 1918 és 1921 között a Ludovika Akadémia oktatója. Ezt követően különböző alakulatoknál és a Honvédelmi Minisztériumban teljesített szolgálatot. Tüzér és légvédelmi alakulatok parancsnokaként harcolt a második világháborúban. 1940-től tábornok, 1942-től altábornagy, 1944-től vezérezredes. 1945. január 1-jétől a Honvédelmi Minisztérium és a Honvédség Főparancsnoka törzskülönítmény állományába került. Nem ismert, hogy pontosan hogyan került nyugatra, ahol részt vett a politizáló katonai emigráció munkájában. Magyarországon 1945 júniusában lefokozták és kicsapták a honvédségtől.

³¹⁶ Liptay Lajos (1888–?): Magyar közgazdász, politikus, újságíró. 1912-ben szerzett közgazdasági doktorátust. 1928-tól a Budapest Székesfővárosi Takarékpénztár munkatársa, 1935 és 1945 között vezérigazgatója. 1943 és 1945 között választott felsőházi tag. Az 1947. augusztus 20-i altöttingi országgyűlésen miniszterelnök-helyettesnek és pénzügyminiszternek választották, 1952-től a Magyar Szabadság Mozgalom társelnöke. 1946 és 1949 között a *Magyar Harangok* szerkesztője, de rendszeresen jelentek meg írásai a *Nemzetvédelem* és a *Bujdosó Szemle* hasábjain is.

³¹⁷ Nyirő József (1889–1953): Erdélyi magyar író, újságíró, politikus, kilépett katolikus pap. 1912-ben teológiai doktorátust szerzett és katolikus pappá szentelték. 1919-ben kilépett az egyházi rendből és családot alapított. 1920-tól kezdve rendszeresen jelentek meg írásai, hamarosan az erdélyi magyar irodalmi élet egyik kiemelkedő személyisége lett, több irodalmi folyóirat munkatársa. Az 1940. augusztus 30-i második bécsi döntést követően behívott erdélyi képviselő, ekkor Budapestre költözött, ahol képviselői munkája mellett több nemzeti érzelmű újság munkatársaként is dolgozott. Az 1944. október 16-i nyilas puccsot követően is megtartotta képviselői pozícióját a Törvényhozók Nemzeti Szövetségében, és követte nyugatra a Szálasi-kormányt. A háború után német területen maradt, több emigráns lap munkatársa lett és bekapcsolódott a menekültek politikai életébe. Az 1947. augusztus 20-i altöttingi országgyűlésen nemzetnevelési miniszternek nevezték ki. 1950-ben áttelepült Spanyolországba, 1952-től a Magyar Szabadság Mozgalom egyik társelnöke. A nyilas puccs után betöltött

ban a szervezet 32 országban volt jelen 100 csoporttal és 21.000 taggal.³¹⁸ A korábbi 64.000-ről 21.000-re való csökkenés radikálisnak tűnik, de ha tekintetbe vesszük, hogy a kivándorlás vagy a hazatelepedés folyamán hányan mondtak le tagságukról, kevésre tehető azoknak a tagoknak a száma, akik azért léptek ki, mert nem értettek egyet az MSZM tevékenységével. Ugyanakkor nem lehet túlértékelni sem a taglétszám jelentőségét, ugyanis az MSZM-nek nem volt kifejezett „szervezeti élete”, és a tagok túlnyomó többsége teljesen inaktív volt az egyesület ügyeivel kapcsolatban.³¹⁹

Mindeközben Farkast meghívták Rómába, az Actio Catholica 1948-as ifjúsági nagygyűlésére. 1950. június 9-e és 25-e között előadóként részt vett Edinburghban a Scottish League for European Freedom³²⁰ szervezet konferenciáján. Ezután Londonban vett részt a Central European Federal Movement³²¹ fogadóestjén, ahol jó kapcsolatokat alakított ki a lengyel, cseh és szlovák emigráció egyes vezetőivel és információkat adott Carlile Aylmer Macartney történészprofesszornak az akkor készülő *Október Tizenötödike*³²² című monográfiához. Az edinburghi és londoni szervezetek rendezvényein ezután is gyakran megjelent. Szeptember 6-án római zarándoklaton volt, amelynek keretében részt vett XII. Piusz általános kihallgatásán és a pápától megkapta a Szentév Ezüst Érmét. 1951 augusztusában főcserkészi minőségben részt vett a Bad Ischl-ben megtartott világjamboreen. 1952 májusában díszelnök volt az American Friends of Antiboldshevist Block of Nations³²³ kongresszusán, ahol 4.500 vendég – köztük jelentős amerikai politikusok – előtt tartott előadást. Az MSZM és Farkas amerikai támogatottságát mutatja, hogy a kongresszus után Washington, Richmond, Pittsburgh, Cleveland, Buffalo, New Brunswick, Garfield, és Passaic

szerepe miatt személyének megítélése a mai napig viták tárgyát képezi, politikai tevékenysége pedig rányomja bélyegét irodalmi elismertségére.

³¹⁸ Borbándi Gy.: A magyar emigráció életrajza... i. m. 32.

³¹⁹ ÁBTL, A-1144. „Magyar Szabadság Mozgalom” /MSZM/. Összefoglaló jelentés. 12–14.

³²⁰ Angol, jelentése: Skót Liga az Európai Szabadságért

³²¹ Angol, jelentése: Közép-Európai Szövetségi Mozgalom

³²² Carlile Aylmer Macartney (1895–1978): Skót–ír származású brit történész. A két világháború között sokat tartózkodott Magyarországon, tanulmányozta a magyar történelmet és jó viszonyt alakított ki a politikai elittel. Emellett 1936 és 1946 között a brit külügynek is dolgozott, valamint a brit hírszerzés kelet-európai részlegének egyik vezetője. A Horthy-korszakról kétkötetes monográfiát írt, amely mind a mai napig kiváló forrása a korszaknak. Eredeti kiadását lásd: *Macartney, Carlile Aylmer: October Fifteenth. A History of Modern Hungary, 1929–1945. I–II. kötet.* Edinburgh University Press, Edinburgh, 1956–1957.; Magyar kiadását lásd: *Macartney, Carlile Aylmer: Október Tizenötödike. I–II. kötet.* Gede Testvérek, Budapest, 2006.

³²³ Angol, jelentése: Antiboldshevista Nemzetek Tömbjének Amerikai Barátai

magyar csoportjai hívták meg előadások tartására. 1953-ban belgiumi és franciaországi magyar szervezetek kérésére több előadást is tartott és meglátogatta az ottani magyarokat.³²⁴

Ugyanakkor az MSZM, mint szervezet jelentősen meggyengült. A kivándorlással tömegbázisa megapadt, a vezetők pedig nem voltak képesek áthidalni az országok, kontinensek közötti távolságokat. Ugyancsak nehézkes volt fenntartani a kényes egyensúlyt a katonai és a polgári vonal között, főleg úgy, hogy előbbit az MHBK, utóbbit az MNB térnyerése gyengítette, az anyagi lehetőségek pedig mindvégig szűkösek maradtak. Farkasék szorult helyzetét a magyar állambiztonság is felfedezte:

„A hatalomra és a vezetésre való törekvése miatt Kisbarnaki Farkast állandóan támadták saját szervezetén belül is. Az MHBK kiválása az MSZM-ből³²⁵ megfosztotta a szervezetet aktív tagjaitól. Kisbarnaki Farkas nemzetközi kapcsolatait felhasználva többször megkísérelte az MHBK-t és Zákót maga alá rendelni, de ez mindig meghiúsult.”³²⁶

Valószínűleg Farkas egyre nehezebb helyzete miatt a magyar állambiztonság nem is fordított arra nagyobb erőket, hogy az MSZM-et ellehetetlenítsék.

Egyfajta kétségbeesett kísérletként az MSZM összefogott a szintén egyre nagyobb gondokkal szembesülő MHBK-val, és a két szervezet tábornoki karából 1954 májusában létrehozta a Magyar Honvédelmi Tanácsot, amelynek vezetője hivatalosan Habsburg József főherceg volt, két titkára pedig Zákó és Farkas.³²⁷ Azonban a sikeres működést hamar meggátolta a fentebb említett, Sónyi Hugó egykori vezérezredes – aki korábban az MHBK egyik vezető tisztségviselője volt – által alapított Magyar Katonai Emigráció Képviselőte elnevezésű – és Sónyi szerint Horthy támogatását bíró – szervezet, amelynek egyetlen kézzel fogható eredménye az MHT gyengítése volt. Az MSZM-nek még jobban beszűkült a mozgástere az 1956-os forradalom és szabadságharc után, ugyanis megjelentek nyugaton Király Béla vezetésével azok a forradalmárok, akik arra hivatkozva, hogy fegyverrel harcoltak a kommunizmus ellen, komoly pozíciókat követeltek és szereztek maguknak a katonai emigráción belül.³²⁸

³²⁴ Farkas F.: Az altöttingi országgyűlés... i. m. 63–64.

³²⁵ Az MHBK valójában sohasem volt része az MSZM-nek, bár Farkas az alakulás idején szerette volna, ha Zákó csoportja az MSZM katonai szárnyaként működne.

³²⁶ ÁBTL, A-1144 „Magyar Szabadság Mozgalom” /MSZM/. Összefoglaló jelentés. 12–14.

³²⁷ ÁBTL, A-1145 Magyar Népköztársaság Belügyminisztériuma. Információ. Magyar Harcosok Bajtársi Közössége. 8.; ÁBTL, A-1144 Feljegyzés a magyar emigrációs katonai szervezetekről. 27.

³²⁸ ÁBTL, A-1144 Feljegyzés a magyar emigrációs katonai szervezetekről. 28.

Farkas Ferenc és a Magyar Szabadság Mozgalom további tevékenységének vizsgálata már nem jelen munka tárgya, de szükséges megemlíteni, hogy az egykori tábornoikat 1956 után is különböző magyar és nemzetközi szervezetek gyakran felkérték előadások tartására és látogatókörutakra. 1957. március 27-e és április 1-je között Saigonban részt vett a kommunistaellenes Ázsiai Liga harmadik konferenciáján. Itt egy magyar kiállítást is bemutatott, amelyet elsősorban ő állított össze emigráns és 1956-os anyagokból. Ezt a tárlatot aztán több ázsiai országban is megismertették az érdeklődőkkel. Farkas a konferenciát követően még két hetet Tajvanban töltött, ahol előadások tartása mellett Csang Kaj-sekkel is tárgyalt.³²⁹

Azonban azaz MSZM, amely 1946-ban még a legtámogatottabb magyar menekültügyi szervezetnek számított, 1947-ben pedig „országgyűlést” és tízezres zárandoklatot hívott össze, a forradalom után már csak árnyéka volt önmagának. Kiöregedő katonák és politikusok közössége, amely tagjaival együtt lassan a sírba szállt.

IV/2. Magyar Harcosok Bajtársi Közössége

„Három emberrablási kezdeményezésünk volt. Kettő a Magyar Harcosok Bajtársi Közösségét, az MHBK-t érintette. Ezeket ma is jogosnak és helyesnek tartom, hiszen a Zákó András, volt vezérőrnagy által vezetett MHBK dolgozott a legaktívabban és a legagresszívebb módon a Magyar Népköztársaság ellen.”

(Farkas Vladimir)³³⁰

Az osztrák és német területeken élő magyar emigráció második legfontosabb szervezete a Magyar Harcosok Bajtársi Közössége volt, amely az egykori katonákat gyűjtötte össze. Az MHBK létrehozásának ötlete már akkor felmerült, amikor a hadifoglyok többsége kiszabadult a táborokból és egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy kik lesznek azok, akik nem térnek vissza Magyarországra. A hosszas és több helyen folyó szervezőmunka azonban éveket vett igénybe.

³²⁹ ÁBTL, A-1144 „Magyar Szabadság Mozgalom” /MSZM/. Összefoglaló jelentés. 14.

³³⁰ Farkas Vladimir: Nincs mentség. Az ÁVH ezredese voltam. Budapest, 1990. 304.

IV/2/a. Az MHBK megalapítása

„Az MHBK fasiszta katonai szervezet, melynek célja, hogy volt horthysta katonatiszteket, csendőröket, valamint a katonai szolgálatra alkalmas embereket katonailag összefogják és egy esetleges Magyarország elleni támadás esetén azokat felhasználják. Az MHBK 1949. január 1.-én alakult meg illetve vált ki a Farkas Ferenc által vezetett MSZM-ből. Szervezése már 1946-ban megkezdődött az MSZM-en belül. Támogatói az u.n. »Kopjás mozgalom« Nyugatra menekült tagjainak sorából kerültek ki.”

(Részlet a magyar állambiztonság jelentéséből)³³¹

Az MHBK kizárólag katonai szervezetnek tekintette magát. A szervezés elsősorban ott kezdődött, ahol nagyobb számban telepedtek le az egykori katonák: Innsbruckban, Karintiában és Bajorországban.³³² Innsbruckban a francia megszálló hatóságok engedékenyek voltak a magyar menekültekkel, mivel Franciaország és Magyarország hivatalosan nem állt hadban. Levalt-Jeziarski László őrnagy vezetésével még egy őrszolgálatot ellátó fegyveres század is alakult 1946 októberében. Ezután került szóba a katonák összeírása és közös szervezetbe tömörítése. A szervezet célja a katonák és családjaik segítése és támogatása volt, ekkor még Korponay Miklós³³³ vezérkari százados vezetésével.³³⁴ Kisbarnaki Farkas Ferenc tanácsolta a kezdeményezőknek, hogy a vezetésre kérjék fel reszneki Zákó András vezérőrnagyot, a Vezérkari Főnökség 2. osztályának³³⁵ korábbi vezetőjét. Zákó a háború után

³³¹ ÁBTL, A-1145 Magyar Népköztársaság Belügyminisztériuma. Információ. Magyar Harcosok Bajtársi Közössége. 3.

³³² Borbándi Gy.: A magyar emigráció életrajza... i. m. 27.

³³³ Korponay Miklós (1912–1987): Magyar katonatiszt. 1935-ben fejezte be a Ludovika Akadémiát, gyalogos főhadnagyi rendfokozattal. 1938-ban vezérkari iskolát végzett, ezt követően a debreceni hadtestnél, majd a Honvédelmi Minisztériumban szolgált. Az 1944. október 16-i nyilas puccs után parancsot kapott a Kopjás mozgalom megszervezésére. A Kopjásokat a Vkf. 2., így Zákó András felügyelete alá rendelték, a két tisztt a hivatali együttműködés mellett szoros barátságba került. Korponay a háború után Ausztriába került, itt kezdte el szervezni a Magyar Harcosok bajtársi Közösségét, amelynek vezető tisztségviselője volt 1950-es Kanadába történő kivándorlásáig. Kanadában a Rákóczi Alapítvány alapító vezetője, valamint a Magyar Helikon Társaság és a Kanadai Magyarok Szövetsége alapítója.

³³⁴ ÁBTL, A-3174 A fasiszta magyar emigráció és főbb szervei. Budapest, 1952. október 28. (a továbbiakban: A-3174) MHBK. 10.

³³⁵ A Magyar Királyi Honvédség hírszerző szerve.

kalandos utat járt be, míg végül egy hosszabb, titkos magyarországi tartózkodás után 1947-ben Innsbruckba csempészték.³³⁶

Zákó szinte azonnal elkezdte kiépíteni kapcsolatait, és Farkas támogatását maga mögött tudva nekiállt a későbbi MHBK titokban történő szervezéséhez. A körülbelül egy éves fázis alatt bizalmi embereivel zónánként megkezdték a 16 éven felüli, katonai szolgálatra alkalmas személyek jegyzékbe vételét.³³⁷ Ez azért sem lehetett egyszerű feladat, mert még 1947–1948-ban is folyamatosan változott a menekültek száma és tartózkodási helye. Emellett Zákó jó hírszerző módjára a rendelkezésére álló információk alapján feltérképezte az amerikai, brit, francia és szovjet hírszerzőhálózatot, és eltervezte azokat a működési alapokat, amelyek alapján későbbi szervezetét irányítani akarta.

A tervezési és szervezési munkálatok után elérkezett az MHBK nyílt színre lépésének ideje. Adonyi-Naredy Ferenc vezérkari őrnagy Karintiában végzett összekötő munkát a brit hatóságok és az egykori katonák között. 1948 nyarán hozta létre a Honvéd Bajtársak Közösségét, amely felvette a kapcsolatot Zákó András szerveződő csoportjával. Az MHBK németországi csoportjait Koszorús Ferenc vezérkari ezredes, Almay Béla vezérkari ezredes, Radnóczy Antal vezérkari százados, Sónyi Kurt vezérkari ezredes és Hódossy Pál rendőr vezérőrnagy szervezte. Hamarosan a többi nyugat-európai országban majd más kontinenseken is létrejöttek MHBK csoportok. Franciaországban Bak András vezérkari százados,

³³⁶ Zákó Andrást 1944-ben a nyilas puccs után vezérőrnagyi rangban a Vkf. 2. parancsnokának nevezték ki. 1943–1944-ben már tisztában volt azzal, hogy a náci Németország elveszíti a háborút, de abban reménykedett, hogy a nyugati szövetségesek hamar szembekerülnek a Szovjetunióval, és egy kialakuló konfliktusban a magyar ellenállásnak nagy szerepe lehet. Ezért 1944-ben elkezdte szervezni az úgynevezett Kopjás Mozgalmat, amely a szovjetekkel szembeni katonai ellenálló szervezetként működött. A háború után, 1946 januárjában az üldözött Zákó hazaszökött 15 hónapra, hogy részt vegyen a mozgalom szervezésében. Ezután visszaszökött Ausztriába, ahol korábbi bajtársai segítették át a francia megszállási zónába. Zákó 1946–1947-es magyarországi tevékenységét a magyar állambiztonság is megemlítette egy 1968-as összefoglaló jelentésben, azonban itt a vezérőrnagy motivációit egészen másképp, már-már az 1950-es évek kommunista propagandájának stílusában írták le. A nem túl életszerű leírás szerint Zákó 1945–1946 telén attól való félelmében, hogy az Egyesült Államokba szállítják (!) inkább visszaszökött Magyarországra szeretőjéhez (ennek a résznek a valóságtartalma, hogy ténylegesen szeretőjénél rejtőzött, akit ki akart szöktetni magával Ausztriába). De mivel attól is félt, hogy lebukás esetén Népbíróság elé állítják, ezért 1947-ben szeretőjét hátrahagyva, hamis papírokkal szökött vissza Ausztriába. ÁBTL, A-1145 A „Magyar Harcosok Bajtársi Közössége” elnevezésű – volt ht. horthysta katonatiszti – emigráns szervezet tevékenységéről, és a szervezet irányában meglévő, vagy megteremthető operatív lehetőségeinkről. Összefoglaló jelentés, 1968. május 7. BM III/III-3-b. alosztály. 36–37.

³³⁷ ÁBTL, A-1145 Magyar Népköztársaság Belügyminisztériuma. Információ. Magyar Harcosok Bajtársi Közössége. 6.

Belgiumban Kozma Ferenc vezérkari őrnagy állt a kezdeményezés élére.³³⁸ Zákó vezetői szerepét 100 vezérkari tiszt az aláírásával ismerte el.³³⁹

Zákó 1948. június 18-án felkereste Weilheimben Horthyt is, aki a nyugati szövetségeseknek tett ígéretéhez híven tartózkodott a politikai szerepvállalástól, de hallgatólagosan támogatta az MHBK ügyét. Zákó és Horthy között Radnóczy Antal tartotta a kapcsolatot, amíg a kormányzó Portugáliába távozott.³⁴⁰

A két Ausztriában működő szervezetből jött létre a Magyar Harcosok Bajtársi Közössége 1948. október 23-án, bár több esetben 1949. január 1-jét említik kezdő dátumnak, amikor a németországi csoportok is csatlakoztak.³⁴¹ A – főleg korábbi kopjásokból állt vezetőség – azért döntött a nyilvános szerveződés mellett, mert félt, hogy az egymással vetélkedő politikai csoportok a megbontják a katonák egységét.³⁴² Az MHBK nyilvános létrejöttének legfőbb akadálya Farkas Ferenc volt, aki nehezen viselte el, hogy a katonai emigráció nem hajlandó az MSZM szervezetén belül működni. A helyzetet végül egy 1948. december 3–4-én Münchenben tartott találkozó oldotta meg, gyakorlatilag ekkor győzték meg a politikailag már-már bukott Farkast, hogy ne álljon az MHBK útjába. Zákó pedig kijelentette, hogy szervezete pártpolitikával egyáltalán nem fog foglalkozni, de elismeri, hogy a politikai emigráció összekovácsolásának folyamatában Farkas „nehezen nélkülözhető”.³⁴³ Ezt követően, 1949. február 7-én több MHBK tag vitte el Zákó levelét Henneynek, amelyben a Münchener Magyar Irodával közölték a megalakulást. A volt külügyminiszter vonakodott elismerni az új szervezetet, a vita pedig hamarosan parttalanná vált.³⁴⁴ A létrehozás után a tagság megnyílt mindenki előtt, az egyetlen feltétel az volt, hogy az illető férfi vagy nő töltsen be a 16. életévét.³⁴⁵

³³⁸ Zsitnyányi Ildikó: Egy „titkos háború” természete. A Magyar Harcosok Bajtársi Közössége ellen lefolytatott internálási és büntetőeljárás gyakorlat. Hadtörténelmi Közlemények, 115. évf. (2002) 4. sz. 1086–1101. 1087.

³³⁹ Borbándi Gy.: A magyar emigráció életrajza... i. m. 28.

³⁴⁰ Radnóczy A.: A magyar katonai emigráció története... i. m. 735.

³⁴¹ Uo. 732.

³⁴² ÁBTL, 3.2.5. O-8-2001/39 „B” A Magyar Harcosok Bajtársi Közösségének (MHBK) iratai, 1949–1950. A magyar katonai ellenállási mozgalom. Szerző és dátum nélkül. 91–103. 96.

³⁴³ ÁBTL, 3.2.5. O-8-2001/39 „H” Emigrációs szervezetek által készített emlékeztetők, 1948. Emlékeztető Farkas Ferenc vezérezredessel München-ben 1948. XII. 3–4-én folytatott megbeszélésről. 311–312.

³⁴⁴ ÁBTL, 3.2.5. O-8-2001/39 „H” Emigrációs szervezetek által készített emlékeztetők, 1948. Jegyzőkönyv az MHBK megbeszéléséről Henney Gusztáv volt külügyminiszterrel. München, 1949. február 7. 317.

³⁴⁵ PA B11 Die ungarische Emigration 19.

Az MHBK *Tájékoztató Körleveleket* adott ki, majd *Hadak Útján* címen lapot indított, amely szorosan együttműködött a *Hungária* folyóirattal. A szervezet programját a *Tájékoztató Körlevél* első számában a következőképpen határozta meg:

„Ha szükség lenne ránk, úgy kizárólag csak a magyar nemzet egyetemes érdekében, hivatott és elismert politikai vezetés rendelkezhet velünk. Addig függetlenségünket minden irányban és mindenkivel szemben megőrizzük. (...) Minden jog egyedüli forrásának jelenleg csak a hazánk felszabadítása érdekében végzett munkát ismerjük el. Ezért saját magunk is addig, ameddig a felelős politikai vezetés meg nem alakulhat, vezetőinknek azokat tartjuk, akikben volt annyi hit és erő, hogy a harcok gondolat zászlaját a legnehezebb körülmények között is tudták és merték töretlenül a magasban tartani.”³⁴⁶

A részletesebb célkitűzésekről és működési keretekről pedig külön tájékoztató dokumentumban számoltak be:

„A világpolitikai helyzet állandó kirobbanással fenyegető forrongása, ezzel szemben a magyar emigrációs egység létrejöttnek sajnálatos vajudása a nagyvilágba szétszóródott katonabajtársak lelkét nyugtalansággal és aggodalommal töltötte el, hazánk és saját bizonytalan sorsunkat illetően.

Ehhez járult a nyomasztó magárahagyatottság érzése is, ami itt az idegenben hatványozottan hatott ki életünknek minden mozzanatára. Így a dolgok tovább nem mehettek!

Vártuk türelemmel, hogy mikor az otthon élet-halál harcát vívja a megsemmisítéssel fenyegető moszkovita elnyomók ellen, az emigrációs politikai körök meg fogják találni egymás kezét és megteremtve az egységet, megadják nekünk katonáknak a szükséges támaszt Hazánk és fajtánk felszabadításáért vívott harcunkhoz.

Sajnos ez az egység mindeddig még nem valósult meg és egészen bizonytalan, hogy mikor fog megvalósulni.

Tovább nem várhattunk, hanem legalább is saját katonasorsunk irányítását, érdekeink képviselését és a haza felszabadításáért vívott harc katonai természetű részét a magunk kezébe vettük.

Ennek az összefogásnak a formája a »Magyar Harcosok Bajtársi Közössége«, mely jelenleg itt nyugaton a fegyvertelen honvédséget jelenti, de amikor üt az óra, belőle fog kinőni a magyar nemzeti fegyveres haderő.

Tehát nem új szervezetről és nem mozgalomról van szó! Ez a magyar hadsereg!

A közösségnek tagjai lehetnek önkéntes csatlakozás alapján:

³⁴⁶ Tájékoztató Körlevél. 1949. január 1.

a./ Az összes volt honvéd, csendőr és rendőr egyének, rendfokozatra való tekintet nélkül /nincs különbség ht.³⁴⁷ és tart.³⁴⁸ között/, itt mindenki ténylegesen szolgáló katona, hiszen mi a haza felszabadulásáig, vagy halálunkig harcban állunk az elnyomókkal úgy, ahogy csak módunkban áll! Számunkra nincsen béke, hanem örök hadiállapot!

b./ Az ifjuságnak az a rétege, mely közben katonai szolgálatra serdült fel.

c./ Kivételes esetekben olyanok, kik soha katonák nem voltak ugyan és katonai szolgálatra alkalmatlanok, de egyéb eszközökkel és különös képességeiknél fogva más formában akarnak a bolsevizmus ellen harcot vállalni.

CÉLKITÜZÉSEK:

a./ A katonaszme és erkölcsök, harcierények és harckészség fenntartása és fejlesztése.

b./ A Haza felszabadításáért és a bolsevizmus elleni harc minden formában és az adott lehetőségek szerinti fokozatban.

c./ A bajtársi összetartozandóság érzésének fejlesztése és annak gyakorlati megvalósítása.

d./ Tökéletes politikamentesség.

e./ Bajtársi szociális segítő munka, a lehetőségek szerint, minden téren és fokozódóan.

f./ Érdekképviselet a megszálló hatalmaknál.

g./ Bárhova vesse is a sors a magyar harcost, vigye magával lelki utravalóként, hogy nem esett ki a magyar hadsereg kötelékéből. A bajtársi szeretet tüzéből és támogatásából részesüljön, bárhol is éljen a világon.

A szervezet nem korlátozódik bizonyos területekre, hanem mindenhová, ahol magyar harcosok élnek, tehát joggal mondhatni, minden földrészre.

Jelentőségének helyes értékeléséhez szem előtt kell tartani, hogy a nyugatra kitelepült magyarság tulnyomó többsége katona, de legalább is valamilyen köze volt, vagy van a hadsereghez. E tény mérlegeléséből máris levonható a következtetés, hogy a Bajtársi Közösség egyszersmind az emigrációs egység kialakításának leggyakorlatibb megvalósítása és minden emigrációs probléma /segítő, tájékoztató, stb./ intézésének legkézenfekvőbb lehetősége az egész világot behálózó szervezet révén.”³⁴⁹

Az szervezet létrejöttéről külön tájékoztatták azokat a személyeket is, akiket az emigráció fontos vezetőjének vagy a célok esetleges támogatójának tartottak:

³⁴⁷ Katonai rövidítés, jelentése: hivatásos.

³⁴⁸ Katonai rövidítés, jelentése: tartalékos.

³⁴⁹ ÁBTL, 3.2.5. O-8-2001/39 „B” A Magyar Harcosok Bajtársi Közösségének (MHBK) iratai, 1949–1950. Összefoglaló dokumentum az MHBK céljairól. Szerző, cím és dátum nélkül. 87–88.

- Baranyai Lipót, a Nemzeti Bank volt elnöke, London
- Bonczos Miklós volt belügyminiszter, Innsbruck
- Bakach-Besseney György volt követ, Párizs
- Eckhardt Tibor³⁵⁰ volt kispártvezér, Washington
- Habsburg Ottó főherceg, Párizs
- Horthy Miklós volt kormányzó, Estoril
- Hennyey Gusztáv vezérezredes, volt külügyminiszter, München
- Farkas Ferenc volt vezérezredes, München
- Közi-Horváth József, a Keresztény Népmozgalom volt elnöke, Párizs
- Peyer Károly, a Szociáldemokrata Párt volt elnöke, Zürich
- Nagy Ferenc volt miniszterelnök, Washington
- Pálffy József, a Keresztény Néppárt volt elnöke, Párizs
- Szemák Jenő, a Kúria volt elnöke, Salzburg
- Ullein-Reciczky Antal volt követ, Genf
- Teleki Béla, az Erdélyi Párt volt elnöke, Innsbruck³⁵¹

³⁵⁰ Eckhardt Tibor (1888–1972): Magyar jogász, hivatalnok, politikus. 1908-ban szerzett államtudományi doktori címet, később képviselőként jogi doktorátust szerzett. 1908-tól 1914-ig vármegyei és belügyminisztériumi hivatali tisztségeket látott el. Az első világháború alatt az erdélyi kormánybiztosságon, majd Torda-Aranyos vármegyei főszolgabíróként dolgozott. A világháború után fegyveres ellenállást vezetett a betörő román csapatok ellen, majd az aradi és szegedi ellenkormányok sajtóügyeket irányító osztályvezetője, ezt követően a Nemzeti Hadsereg vezérkarának külpolitikai osztályvezetője. 1919 novemberében létrehozta a Külügyminisztérium sajtóosztályát, majd 1920 és 1922 között a Miniszterelnökség sajtóosztályának vezetője. 1922-től az Egységes Párt színeiben képviselő, 1923-ban átlépett a Fajvédő Pártba, amelynek egyik vezetője lett. Miután 1926-ban alulmaradt a választásokon, ideiglenesen visszavonult a politikától. 1928-tól a Magyar Revíziós Liga ügyvezető alelnöke, 1930-tól a szerveződő Kisgazdapárt alapítója, 1932-től a párt elnöke, 1931-től újra országgyűlési képviselő, elsődlegesen a földreformért és az általános és titkos választójog bevezetéséért harcolt. 1934–1935-ban Magyarország népszövetségi megbízottja. Hitler hatalomra kerülését követően németellenes politikát folytatott. 1941 tavaszán Teleki Pál és Horthy Miklós utasítására az Egyesült Államokba távozott, hogy ott a független Magyarország képviselőjeként kapcsolatokat alakítson ki, és előkészítse egy emigráns kormány működését. Részt vett a titkos diplomáciai folyamatokban. 1945-től kezdve az antikommunista magyar emigráció egyik vezetője. 1948-tól a Magyar Nemzeti Bizottmány egyik vezetője, 1954-től a Magyar Harcosok Bajtársi Közössége tagja (emiatt kilépett az MNB-ből), 1956-ban a First Aid for Hungary segélyszervezet alapítója. Haláláig a Republikánus Párt magyar csoportjának vezetője.

³⁵¹ ÁBTL, 3.2.5. O-8-2001/39 „B” A Magyar Harcosok Bajtársi Közösségének (MHBK) iratai, 1949–1950. A magyar katonai ellenállási mozgalom. Szerző és dátum nélkül. 91–103. 101.

Közülük többen támogatásukról biztosították a Közösséget,³⁵² de ezek sokkal inkább csak az emigráció egységesítésének lehetőségét szolgáló elméleti állásfoglalások voltak. Ezt mutatja az is, hogy a fentiek közül Eckhardt Tibort – és egy-egy közös akció erejéig Farkas Ferencet és Horthy Miklóst – kivéve a többség elég hamar elhatárolódott az MHBK-tól.

Az MHBK nem tekintette magát semmilyen korábbi politikai vagy közjogi rendszer utódjának – bár kétség kívül 1939-es alapon állt –, saját magát egyszerűen a törvényes magyar haderőnek tekintette, legfőbb célja pedig Magyarország felszabadítása volt. Emiatt szembe került Farkas Ferencel, aki korábban javasolta Zákó kinevezését, és így az MHBK a kezdeti tervektől eltérően nem is tagozódott be az MSZM-be. Ez a viszony 1949-re már odáig fajult, hogy az MHBK nem volt hajlandó elismerni az MSZM vezető szerepét az emigrációban, főképp nem, mint hivatalos magyar szervezetet. De ugyanilyen alapon nem ismerte el a New Yorkban székelő MNB-t sem. Vitatható volt az MHBK viszonyulása Horthyhoz, illetve a nyilas uralomhoz is. Zákóék Horthy 1944. október 15-i kiugrási kísérletét és fegyverszüneti proklamációját hibásnak tartották, mivel arra úgy tekintettek, mint a bolsevizmussal való megalkuvásra. Az MHBK nézete szerint a magyar haderő a nyilas puccsot követően a bolsevizmus ellen folytatta a harcot, és nem Szálasi nézeteiért, amelyről véleményt sem alkottak, mivel a politikába nem szóltak bele.³⁵³

Egy évvel a megalakulás után az MHBK-nak 4 földrész 22 országában már 10.000 tagja volt.³⁵⁴ Ez a szám 1952-re 14.000-re nőtt.³⁵⁵

IV/2/b. Az MHBK szervezeti felépítése

„Tisztelettel javaslom a Közép-Európában működő legmagasabb USA. hírszerző szervén belül önálló magyar hírszerző szervezetet létesíteni szakemberekből, hivatásos hírszerzőkkel, mely a magyar vonatkozású hírszerzést esetleg az egész Kelet-Európait egységesen vezeti. (...) A szerv feladata: A bolsevizmussal szembeni katonai, politikai, ipari, és gazdasági

³⁵² ÁBTL, 3.2.5. O-8-2001/39 „C” A Kopjás mozgalom iratai, 1945–1948. 197.

³⁵³ ÁBTL, 3.2.5. O-8-2001/39 „B” A Magyar Harcosok Bajtársi Közösségének (MHBK) iratai, 1949–1950. A magyar katonai ellenállási mozgalom. Szerző és dátum nélkül. 91–103. 93.

³⁵⁴ Radnóczy A.: A magyar katonai emigráció története... i. m. 735.; PA B11 Die ungarische Emigration 19. (Némileg eltérő adatok szerepelnek: 5 kontinens, 20 állam)

³⁵⁵ PA B11 Die ungarische Emigration 21.

felderítés végrehajtása. Erre alkalmas egyének felkutatása, beállítása és működtetése. Egy esetleg beálló súlyos feszültség, vagy konfliktus esetén a felderítés és összeköttetés továbbműködésének biztosítása.”

(Zákó András)³⁵⁶

Az MHBK titkos és nyilvános tevékenységet folytatott, előbbi vegyes, utóbbit jónak mondható eredménnyel. A több éves nem nyilvános szervező munka eredményeként az MHBK gyakorlatilag a nyilvános megalapulás pillanatában már egy jól kiépített csoport benyomását keltette, pontosan leosztott tisztségekkel, központi vezetőséggel és helyi szervezetekkel:

Az MHBK központi vezetősége ³⁵⁷		
Tisztség	Név és rang	Korábbi beosztás
Vezető	reszneki Zákó András vezérőrnagy	a Vkf. 2. osztály vezetője
Segédhivatal vezetője	Gévay Ervin hadnagy	századparancsnok
Kapcsolati vezető	Korponay Miklós vezérkari százados	Vkf. különleges osztályának vezetője
Személyügyi vezető	vitész Benkő Béla vezérőrnagy	Erdélyi vitézi székkapitány
Nyilvántartás vezetője	Nádas Lajos vezérkari ezredes	Vkf. 1. osztályvezető
Propagandaügyek vezetője	Hóry László tartalékos hadnagy	követségi sajtóattasé
Önvédelmi szolgálat vezetője	Záhonyi Arzén százados	nyomozóosztály parancsnok
Magyarországi	Kovács Attila főhadnagy ³⁵⁸	századparancsnok

³⁵⁶ ÁBTL, 3.2.5. O-8-2001/39 „A” Javaslatok a magyar katonai ellenállási mozgalom hírszerző szolgálatának kiépítésére, 1948–1949. Javaslat, a kelet-európai hírszerzésnek magyarokkal való végrehajtására. Zákó András, Ausztria, 1948. október. 5–6.

³⁵⁷ ÁBTL, 3.2.5. O-8-2001/39 „B” A Magyar Harcosok Bajtársi Közösségének (MHBK) iratai, 1949–1950. Tájékoztató a Magyar Harcosok Bajtársi Közösségéről. 119–128. V. Vezető személyek: 120–121. alapján.

³⁵⁸ Kovács Attila szerepe egykori rangjánál és szervezeti beosztásánál valójában jóval fontosabb volt. Pozíciója lefedte az MHBK hírszerző osztályának vezetését, így gyakorlatilag a második ember volt Zákó mögött a

helyzet megfigyelésének vezetője		
Gazdasági vezető	Ujszászy György százados	repülő felderítő osztály parancsnoka

Az MHBK területi vezetői³⁵⁹			
Terület	Név és rang	Korábbi beosztás	Akkori munka
Ausztria brit zónája	Lengyel Béla altábornagy	hadtestparancsnok	IRO tisztviselő
	Tömöry Jenő vezérőrnagy	4. vezérkari osztály vezető	IRO tisztviselő
	Adonyi Ferenc vezérkari őrnagy	hadosztály vezérkari főnök	
	Szinay András vezérkari százados	hadtest szállásmester	írnok
Ausztria amerikai zónája	Kovách Gyula altábornagy	hadtestparancsnok	gyári munkás
	Burget Lajos vezérőrnagy	hadtest tüzérparancsnok	tűzoltó
	Görgényi József vezérkari százados	elvi előadó	tolmács
Ausztria francia zónája	Vasváry József altábornagy	hadosztályparancsnok	DP Social Service vezető
	Jákó László vezérkari őrnagy	páncélos hadosztály vezérkari főnöke	munkavezető
	Csongor György orvos vezérőrnagy	hadtest orvosfőnök	szereleműmunkás

szervezetten belül, viszont ő elsősorban a francia hírszerző szerveknek dolgozott, ezek megbízásából lépett be az MHBK-ba.

³⁵⁹ ÁBTL, 3.2.5. O-8-2001/39 „B” A Magyar Harcosok Bajtársi Közösségének (MHBK) iratai, 1949–1950. Tájékoztató a Magyar Harcosok Bajtársi Közösségéről. 119–128. V. Vezető személyek. 120–121. alapján.

Németország brit zónája	Sónyi Hugó vezérezredes	hadsereg főparancsnok	tolmács
	Mészöly Elemér vezérőrnagy	Legfelsőbb Honvédelmi Tanács vezértitkára	munkás
	Szurmay Tibor vezérkari őrnagy	hadosztály vezérkari főnöke	munkás
Németország amerikai zónája	Tölgyessy István vezérőrnagy	csendőrfelügyelő	rakodómunkás
	Koszorús Ferenc vezérkari ezredes	hadtest vezérkari főnöke	raktári munkás
	Almay Béla vezérkari ezredes	hadtest vezérkari főnöke	Caritas vezető
Németország francia zónája	Janik Béla alezredes	utász zászlóaljparancsnok	műszaki rajzoló
	Apostaghy Endre vezérkari őrnagy	beosztott vezérkari tiszt	tolmács
	Ijjas József vezérkari százados	híradó előadó	IRO tisztviselő
Franciaország	Aday János vezérkar ezredes	katonai attasé	kereskedelmi utazó
	Somoskuthy Béla vezérkari őrnagy	hadtest beosztott vezérkari tisztje	bőrgyári munkás
	Bak András vezérkari százados	hadosztály vezérkari főnöke	műszaki rajzoló
Spanyolország	Szánthay Jenő vezérkari ezredes	katonai attasé	vállalati tisztviselő
	Berzeviczy Albert alezredes	osztályparancsnok	munkás
Portugália	Ferenczhalmy Antal alezredes	tüzérségi ezredparancsnok	gyári munkás

Belgium	Kozma Ferenc vezérkari őrnagy	hadosztály vezérkari főnöke	bányász
	Jókuthy Albert százados	híradó századparancsnok	bányász
Nagy Britannia	Csatay Aladár vezérkari ezredes	katonai attasé	szobainas
	Bogyay Kamill alezredes	osztályparancsnok	szövőgyári munkás
	Borosnay Miklós százados	szárnyparancsnoka	vasgyári munkás
Amerikai Egyesült Államok	Dobák Dénes vezérkari ezredes	országmozgósítás osztályvezető	alkalmi munkás
	Dr. Ágh László tartalékos főhadnagy	ügyvéd	pékinas
	Dr. Balassa Jenő tartalékos főhadnagy	konzul	vállalkozó
Kanada	Demian Zoltán vezérkari őrnagy	hadosztály vezérkari főnöke	traktorvezető

Ezek azonban csupán a főbb csoportok voltak, a Bajtársi Közösség valójában ennél jóval összetettebb volt. Az 1949-es évben már 24 országban 32 tagszervezettel volt jelen.³⁶⁰

Szervezetileg pedig az MHBK tíz osztályt hozott létre:

1. Központi törzs;
2. Mozgalmi és szervezési osztály (ide értve Nyilvántartó osztályt);
3. Honi osztály (ide értve a hadifogoly szolgálatot);
4. Közigazgatási és anyagi osztály (ide értve a bajtársi segítő szolgálatot és a fegyelmi ügyeket intéző részleget);
5. Tanulmányi és továbbképző osztály (ide értve az archívumot);
6. Önvédelmi osztály (ide értve a Különleges Szolgálatnak (KGLS) nevezett hírszerző osztályt, amely valójában az egész szervezet legfontosabb részét képezte);

³⁶⁰ ÁBTL, A-1144 Feljegyzés a magyar emigrációs katonai szervezetekről. 26–33. 26.

7. Összekötő osztály;
8. Nemzetpolitikai osztály;
9. Női csoport;
10. Tájékoztató- és sajtóosztály.³⁶¹

Zákó pontos irányelvekkel határozta meg az MHBK működését, amelyek lényege a teljes és szigorú titoktartás, valamint minden hónapban részletes jelentések tétele minden a működéssel kapcsolatos eseményről.³⁶² Jól megválogatták a Közösség tagjait is, minden jelentkezőt a lehetőségekhez mérten részletesen átvilágítottak, kikérdeztek, és amellet, hogy így megbízhatóságukat tesztelték, egyben kiértékelték, hogy milyen munkára lennének alkalmasak.³⁶³

Azonban a jól kiépített rendszer sok esetben csak a látszat. A területi vezetők többsége nem folytatott aktív tevékenységet az MHBK-n belül. A Közösségre úgy tekintettek, mint az egykori katonákat összefogó és segélyező szervre, amely egy esetleges világháború esetén fegyvert foghat. A tényleges munkát csupán a központi vezetőség és az egyes osztályok fizetett tagjai végezték, de az ő számuk valószínűleg az 1950 és 1953 közötti „csúcsideszakban” sem haladta meg a 250–300 főt.³⁶⁴

IV/2/c. Az MHBK titkos tevékenysége³⁶⁵

³⁶¹ ÁBTL, A-1145 Magyar Népköztársaság Belügyminisztériuma. Információ. Magyar Harcosok Bajtársi Közössége. 3–10. 4–4.

³⁶² ÁBTL, 3.2.5. O-8-2001/39 „B” A Magyar Harcosok Bajtársi Közösségének (MHBK) iratai, 1949–1950. Irányelvek a területi központ részére. 136–138.

³⁶³ ÁBTL, 3.2.5. O-8-2001/39 „B” A Magyar Harcosok Bajtársi Közösségének (MHBK) iratai, 1949–1950. Kiértékelés végrehajtása. 143–144.

³⁶⁴ Az MHBK és a francia hírszerző szervek együttműködésének időszaka a későbbiekben kerülnek részletezés elemzésre.

³⁶⁵ Az MHBK titkos tevékenységéről elsősorban a magyar állambiztonsági szervezetek dokumentumai állnak a kutató rendelkezésére, amelyek sok esetben egyoldalúak és torzítóak. Emiatt a dolgozatban azok az események kerülnek részletesebb bemutatásra, amelyekre más források is utalnak, ugyanakkor az MHBK titkos tevékenységéről kialakult kép nem lehet teljes, amíg nem kerülnek elő a szervezet saját iratai vagy egyéb külföldi források.

„A Belügyminisztérium III/5. alosztálya kb. 1948 óta foglalkozik nevezett [Zákó András] feldolgozásával. Ez idő alatt több kísérletet tettünk úgy személye, mint az általa vezetett és irányított Magyar Harcosok Bajtársi Közössége /MHBK/ elnevezésű fasiszta magyar katonai emigrációs szervezet lejáratására, kompromittálására s ellenséges tevékenységének bénítására. Úgy Zákóval, mint az általa vezetett szervezettel kapcsolatos fenti célú kísérleteink eddig hatástalannak bizonyultak.”

(Turi József r. szds.)³⁶⁶

A titkos tevékenység elsősorban hírszerző feladatokat takart, amelyeknek Zákó igen nagy célkitűzésekkel kezdett neki. Részletes tanulmányt dolgozott ki az Egyesült Államok katonai hírszerzésének számára, amelyben kifejtette, hogy a CIC³⁶⁷ szervezetlen, gyengén működik, vezetői tanácsstanok, ügynökei nem ismerik a térséget, meglévő magyar tanácsadóinak többsége nem rendelkezik hírszerzési tapasztalatokkal, nem összehangolt a tevékenysége a többi hírszerző szervezettel, céljai pedig tisztázatlanok. A bevetett képzetlen ügynökök lebukásának az esélye nagy, ami a személy elvesztésén kívül is komoly kellemetlenségeket okozhat. Ezzel szemben a szovjet elhárítás és a magyar állambiztonság is céljainak megfelelően, hatékonyan működik. Zákó azt javasolta, hogy a CIC központi szervének alárendelve hozzanak létre egy magyar csoportot, amely megszervezné és vezetné kelet-európai hírszerzést. Előnyként tüntette fel, hogy a lehetséges magyar ügynökök jól ismerik a térséget, gyűlölik a bolsevizmust, és rokoni, baráti kapcsolataikon keresztül Magyarország mellett Romániából, Csehszlovákiából és Jugoszláviából is tudnak adatokat szerezni. Zákó az ügynököket elsősorban amerikai vállalatok alkalmazottaiként vagy DP csoportok tagjaként kívánta lefedni. A tanulmány szerint a kiépített hálózat vezetését egy 27 főből álló törzsre bízta volna, amelynek központját München közelében képzelte el.³⁶⁸

A teljes hírszerző hálózatot nagyjából 450–600 személlyel kívánta működtetni, és előzetesen havonta 80.000 osztrák schilling költségekkel számolt a következő lebontásban:

³⁶⁶ ÁBTL, A-2127/20/1 Hírszerzés-történeti kutatás. A magyar emigráció és a nyugati titkosszolgálatok. 1949–1964. I. kötet. (a továbbiakban: A-2127/20/1) L/1/3–4. BM III/I. csoportfőnökség, T-2 archív. Zákó András MHBK vezető. BM. II/3–5. alosztály. Tárgy: Zákó András volt vezérőrnagy ügye. Javaslat. Budapest, 1958. május 24. Készítette: Turi József r. szds. 29–32. 29.

³⁶⁷ Counterintelligence Corps – Az Egyesült Államok Hadseregének Kémelhárító Alakulata

³⁶⁸ ÁBTL, 3.2.5. O-8-2001/39 „A” Javaslatok a magyar katonai ellenállási mozgalom hírszerző szolgálatának kiépítésére, 1948–1949. H. szervezetre és működésre való javaslat. Zákó András, 1948. 1–2.; Javaslat, a kelet-európai hírszerzésnek magyarokkal való végrehajtására. Zákó András, Ausztria, 1948. október. 3–15.

A tervezett magyar hírszerző szervezet havi költségvetése ³⁶⁹			
Szám	Megnevezés	Pénzszükséglet részleteiben	Összesen
1.	Parancsnokság	Személyi költségek: 3.000 S	3.000 S
2.	Mozgalmi törzs	Személyi költségek: 6.000 S Ügykódések, ügykezelés: 10.000 S	16.000 S
3.	Hírszerzés	Személyi költségek: 5.000 S Futárköltések: 20.000 S Magyarországi hírszerzőszervezet: 10.000 S Határátlépő helyek költségei: 5.000 S	40.000 S
4.	Kémelhárító szolgálat	Személyi kiadás: 1.000 S Ügyködés: 1.000 S	2.000 S
5.	Szabotázs szolgálat	Személyi költségek: 1.000 S 5 futár költsége: 10.000 S Magyarországi szabotázs szervezés: 5.000 S	16.000 S
6.	Propaganda szolgálat	Személyi költségek: 1.000 S Ügykezelés: 2.000 S	3.000 S

Azonban Zákó ezen elképzelései csak tervek maradtak. Az MHBK szervezete komolyan kiépült ugyan, de nem sikerült komoly együttműködést kialakítani az amerikai hírszerző szervekkel. Ugyanakkor Zákó személyes képességeit az amerikaiak is elismerték és tartották vele a kapcsolatot, emiatt még 1968-ban is külön dolgozószobája volt – legalábbis a

³⁶⁹ ÁBTL, 3.2.5. O-8-2001/39 „A” Javaslatok a magyar katonai ellenállási mozgalom hírszerző szolgálatának kiépítésére, 1948–1949. 3. sz. melléklet. Anyagi szükségletek /1 hónapra/. 40. alapján.

magyar állambiztonság információi alapján – a bonni Bad Godesberg kerületben, az Egyesült Államok európai hírszerzőközpontjában.³⁷⁰

Zákó megpróbált kapcsolatba lépni a brit hírszerzéssel, és 1949 februárjában el is készült egy tanulmány a lehetséges együttműködésről,³⁷¹ de ezek a tárgyalások végül eredménytelenül záródtak. Szintén volt egy közeledési kísérlet az egykori olasz katonák felé,³⁷² de a kutatás folyamán nem került elő arra vonatkozó forrás, hogy ez ügyben végül bármilyen gyakorlati lépések végbementek volna. Zákó azonban a kudarcok ellenére nem adta fel a partnerség keresését az angolszász hatalmakkal, bár egy idő után más utat keresett. 1952. március 12-e és 15-e között Párizsban konferenciát tartottak a szocialista blokk országaiból menekült magas rangú katonatisztek, Magyarországot Zákó képviselte. A konferencia résztvevői végül memorandumban kérték az Egyesült Államokat, hogy egy esetleges harmadik világháborúban csapataik a NATO kötelékében harcolhassanak.³⁷³ De Zákónak ez a próbálkozása sem hozott eredményt.

Az MHBK azonban mégis partnerre talált. 1948 végén kezdte meg Korponay és Zákó a gyors sikerrel záruló tárgyalásokat a francia hírszerzéssel, a Service de Documentation Extérieure et de Contre-Espionnage-zsal,³⁷⁴ amely összekötőként Zákó törzséhez a német származású Alex Rauchert rendelte.³⁷⁵ Az SDECE anyagi támogatást nyújtott az MHBK-nak, amely ezért alárendelte magát a szervezetnek és megosztotta minden információját.³⁷⁶ Az SDECE fedezte az MHBK hírszerző osztályának a Baden-Württembergi Langenargenben lévő központi irodájának és az ausztriai kirendeltségeknek az üzemeltetését, ami havonta 2.000–8.000 márkát tett ki, valamint az MHBK központi vezetőségének fizetését. Az anyagi támogatás legnagyobb részét azonban az ügynökök átdobására szánt összeg tette ki, amely

³⁷⁰ ÁBTL, A-1145 A „Magyar Harcosok Bajtársi Közössége” elnevezésű – volt ht. horthysta katonatiszti – emigráns szervezet tevékenységéről, és a szervezet irányában meglévő, vagy megteremthető operatív lehetőségeinkről. Összefoglaló jelentés, 1968. május 7. BM III/III-3-b. alosztály. 35–52. 38–39.

³⁷¹ ÁBTL, 3.2.5. O-8-2001/39 „J” Javaslat az angol–magyar együttműködés megszervezésére Ausztriában. 1949. 323–331.

³⁷² ÁBTL, 3.2.5. O-8-2001/39 „K” Javaslat az olasz–magyar katonai bajtársi együttműködésre. Év nélkül. 332–336.

³⁷³ ÁBTL, A-3174 MHBK.16.

³⁷⁴ Service de Documentation Extérieure et de Contre-Espionnage (francia, jelentése: Külföldi Hírszerző és Kémelhárító Szolgálat) – 1944 és 1982 között működő francia hírszerző szervezet.

³⁷⁵ ÁBTL, A-2127/19/1 Hírszerzés-történeti kutatás. MHBK. (a továbbiakban: A-2127/19/1) MHBK, 1948–1953. 22.

³⁷⁶ ÁBTL, A-3174 MHBK. 10–13.

körülbelül 2.000 márka volt személyenként. Ez elméletileg fedezte volna a kiképzést, a felszerelést és az egyéb ide tartozó költségeket, de az összeg felét az MHBK vezetősége általában másra, sok esetben saját egzisztenciális célokra költötte.³⁷⁷ A magyar állambiztonság nem véletlenül jegyzete meg némi fanyar humorral:

„(...) az MHBK vezetésében (...) sok olyan személy volt, aki mindenek előtt pénzkereseti forrásnak, megélhetési lehetőségnek tekintette az egész tevékenységet, s csupán a szocialista országok gyűlöletében voltak egységesek. Minden más vonatkozásban érvényesült az emigráció összes ellentmondása. Mindezeket tetézte a vezetők felelőtlen, csak közvetlen érdekeket szem előtt tartó magatartása.”³⁷⁸

A franciák továbbá 1949 júniusában, majd 1950 áprilisában is indítottak egy-egy kéthónapos továbbképzést az MHBK ügynökei számára. 1950-ben az MHBK a langenargeni iroda mellett létrehozta elhárító osztályának újabb központját is Innsbruckban, Bécsben és Grazban pedig hírszerző kirendeltségeket állított fel. Ugyancsak ennek az évnek a végén, miután az SDECE hangot adott elégedetlenségének, az MHBK toborzásba kezdett francia területeken újabb ügynökök után. Összesen 24 egykori magyar katonát vagy idegenlégióist sikerült beszervezni.³⁷⁹

Ugyancsak az 1950-es évhez kapcsolódik a magyar állambiztonság, azon belül is a Katonapolitikai Osztály első komoly MHBK elleni, külföldön végrehajtott akciója, amely a küldetés teljesítése ellenére mégsem nevezhető sikernek. A Katpol januári akciója során lelőtték Kovács Attilát, az MHBK hírszerző szolgálatának vezetőjét. A cél nem Kovács kiiktatása volt, hanem a nála lévő titkos iratok megszerzése, a végzetes lövésre az „előre nem tervezett dulakodás” alatt került sor. Zákónak azonban kedvező helyzetet teremtett Kovács halála, ugyanis a két vezető viszonya meglehetősen feszült volt. Kovács elsősorban a franciák és nem az MHBK embere volt – korábban a Deuxième Bureau³⁸⁰ szolgálatában állt –, míg Zákó folyamatosan kereste az angolszász hírszerző szervezetekkel is a kapcsolatot, így meglehetősen bizalmatlanok voltak egymás irányában. Kovács halála után megnyílt Zákó előtt a lehetőség, hogy az MHBK-n belül további jelentős pozíciókba saját embereit juttassa, és a Közösség és az SDECE kapcsolatát olyan módon alakítsa, hogy minél jobban megőrizze szervezete „cselekvési szabadságát”. Ennek megfelelően a hírszerző osztály végül Zákó két

³⁷⁷ ÁBTL, A-2127/19/1 MHBK, 1948–1953. 36.

³⁷⁸ Uo. 35.

³⁷⁹ ÁBTL, A-3174 MHBK. 10–13.

³⁸⁰ Deuxième Bureau de l'État-major général (francia, jelentése: A Vezérkari Főnökség Második Osztálya) – Francia katonai hírszerző szervezet.

bizalmi emberének a kezébe került: Beróthy László lett az egész hírszerző szolgálat vezetője, de a legfontosabbnak mondható offenzív csoport irányítását Vértes Bélára bízták.³⁸¹

Az MHBK és az SDECE egyik legfontosabb közös tevékenysége magyar ügynökök átdobása volt, amelyet a magyar állambiztonság a következő mondatokkal foglalt össze:

„Az MHBK. kémszervezete 1950.-ben; de különösen 1951-ben igen aktívan szervezett be és dobott át ügynököket Magyarország területére. Megállapítható az, hogy az ügynököket /:ezeket az ügynököket általában futároknak nevezték:/ Magyarországra több, különféle feladattal dobták át. Pld. ügynökök beszerzése /:pld. rádióval ellátható és ennek kezeléséhez értő ügynökök beszerzése, már beszerezett ügynököktől anyagok átvételére. Egy ügynöknek tehát több különálló feladatot adtak. Ez a konspirációs szempontból helytelen intézkedés a fasiszta MHBK. vezetőinek ragadozó kapzsiságát, mohóságát mutatja /:több eredmény, több pénzt jelent az imperialistáktól:/. Az 1950-ben átdobott ügynököket csak úgy, mint általában az MHBK. francia részről indított ügynökeit a bódeni tó környékén, Nyugat-Németországban képezték ki és onnan dobták át Ausztrián keresztül Magyarországra.”³⁸²

Az MHBK legfontosabb és egyben legvitatottabb tevékenysége a „futároknak” nevezett ügynökök „átdobása” volt. Ezek az ügynökök nem kaptak megfelelő kiképzést, és a küldetések indításában inkább a mennyiség, mint a minőség játszott szerepet. Így történhetett meg, hogy nem egy esetben a futárok végérvényes lebukásához olyan amatőr hibák vezettek, mint az egyértelműen beazonosítható osztrák ruházat vagy egyéb tárgyak használata.³⁸³ 1950-ben volt a legaktívabb a „harc” a magyar állambiztonság emberei és az MHBK hírszerző osztálya között. Ekkor a magyar állambiztonság leleplezett egy 15 fős MHBK csoportot, és kivégeztek egy korábban elfogott és MHBK ügynökként azonosított személyt.³⁸⁴ A „nagy fogás” azonban ez után következett. Novemberben az ÁVH a határon lecsapott négy „átdobásból” visszatérő ügynökre, akik közül kettő, Bálint Antal és Jakabfy Gyula egy kiterjedt magyarországi MHBK-csoport vezetője volt. Bálintot lelőtték, Jakabfy és egy társa elmenekült, a negyedik személyt pedig elfogták. A Bálintnál talált iratok és az elfogott személy vallomása alapján kiterjedt vizsgálat indult, majd az ebből indított pert követően 3 embert kivégeztek, egy személyt életfogytiglanra ítélték, valamint további 26 fő kapott 1 és 15 év közötti börtönbüntetést.³⁸⁵

³⁸¹ ÁBTL, A-2127/19/1 MHBK. MHBK, 1948–1953. 16.; 20.

³⁸² ÁBTL, A-3174 MHBK. 11.

³⁸³ Uo. 14.

³⁸⁴ ÁBTL, A-2127/19/1 MHBK, 1948–1953. 49–50.

³⁸⁵ Uo. 50–51.

Összességében Magyarországon 1948–1950 között egy nagyszabású akció- és persorozat zajlott az államvédelmi szervek vezetésével az MHBK-val kapcsolatban állókkal szemben. Ennek végére 16 személyt a szovjet katonai törvényszék, 54-et a magyar bírósági szervek ítétek el. 7 halálos ítélet született, amelyeket végre is hajtottak.³⁸⁶

Bár az adatok minden bizonnyal túlzóak, a magyar állambiztonság úgy gondolta, hogy sikerült ezeknek az átdobott ügynököknek 90%-át lebuktatnia.³⁸⁷ A lebukott futárok pontos aránya azért sem ismert, mert azt sem lehet tudni, hogy hányszor és hány ügynököt dobott át az MHBK a magyar határon, ahogy azt sem, hogy a lebukás előtt milyen adatokat sikerült kijuttatni az országból. Minden esetre a lebukások száma és a későbbi botrányok arra engednek következtetni, hogy a hírszerző osztály sikerességi mutatója ebben a tekintetben tekintetében igen alacsony lehetett.

Azonban nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy 1950-től kezdve az ÁVH határon túli főosztálya folyamatosan megpróbált beépülni az MHBK-ba, de jelentősebb sikereket az emigráció köreiből nem értek el.³⁸⁸

Az MHBK tevékenységét a magyar állambiztonság – nem sokkal a Közösség és az SDECE szakítása előtt – röviden a következően foglalta össze: „*A »Magyar Harcosok Bajtársi Közössége« a legfontosabb fasiszta magyar emigráns kémszervezet, amely a francia hírszerzés irányítása alatt működik. Az MHBK azért alakult meg, hogy szervezetébe tömörítse a fasiszta katonai kádereket, előkészítse azokat egy harmadik világháború kitörésére, de már ezt megelőzően is a Magyar Népköztársaság ellen kémkedéssel, diverziós és terror cselekményekkel bizonyítsa be az amerikai imperialistáknak, hogy számíthat az MHBK-ra.*”³⁸⁹

A lebukások és a részsikerek következményeként az 1950–1951-es igen aktív évek után az MHBK hírszerző osztályának tevékenysége gyors hanyatlásba kezdett. Az első aggasztó jel már 1950 decemberében jelentkezett, amikor a belső ellentétek miatt az alapításban és működtetésben is kulcspozíciókat betöltő Korponay Miklós kilépett a szervezetből és áttelepült Kanadába.³⁹⁰ Ezt követték azok a botrányok, amelyek számos lebukott, és egyesek nézete szerint Zákó által egyszerűen csak feláldozott futárok miatt

³⁸⁶ Zsitnyányi I.: Egy „titkos háború” természete... i. m. 1086–1099.

³⁸⁷ ÁBTL, A-2127/20/1 L/1/3–4. BM III/I. csoportfőnökség, T-2 archív. Zákó András MHBK vezető. BM. II/3–5. alosztály. Tárgy: Zákó András volt vezérőrnagy ügye. Javaslat. Budapest, 1958. május 24. Készítette: Turi József r. szds. 29–32. 30.

³⁸⁸ Zsitnyányi I.: Egy „titkos háború” természete... i. m. 1086–1099.

³⁸⁹ ÁBTL, A-3174 MHBK. 7.

³⁹⁰ ÁBTL, A-2127/19/1 MHBK, 1948–1953. 51.; 68.

robbantak ki. 1952 nyarán a langenargeni központ vezetője, Lovász Olivér vezérkari őrnagy és segédtsíztje, Bódi Jenő zászlós kiléptek az MHBK-ból,³⁹¹ és leleplező cikket közöltek a hírszerző tevékenységről, amely a New Yorkban megjelenő *Ember* című lap július 26-i számában jelent meg.³⁹² Ezt követte egy még súlyosabb ügy, amikor a korábban futárként Magyarországra többször is átdobott³⁹³ Bánhegyi Sándor, akit zavart, hogy a gyengén kiképzett és felszerelt ügynököket a szinte biztos halálba küldik,³⁹⁴ 1952. december 31-i nyílt emlékiratokban fogalmazta meg kétségeit és követeléseit:

„Felhívás!

Az emigrációban élő magyar katonai és politikai élet minden tagjához!

Emlékirataimat elfogulatlanul, tárgyilagosan, a bizonyítható tényeknek megfelelően írtam meg.

Mélyen fájlalom, hogy ezekben a sorsdöntő időkben kényszerültem arra, hogy a nyilvánosság elé tárjam emlékiratomban foglalt szomorú valóságokat.

Okulva a múlt eseményein, bajtársaim nevében is kijelentem, hogy nem vagyunk hajlandóak ZÁKÓ tbk. partizánjai lenni.

Éppen ezért a BK.-ból kivált »futárok« nevében is, ehhez a csoporthoz 168 aláírással csatlakozva, a volt tisztek és tiszthelyettesek nevében és megbízásából csatlakozunk LOVÁSZ Olivér vk. őrnagy bajtársunk által 1952. szept. havában kelt emlékiratában foglaltakhoz! – Mely szerint felhívjuk az emigrációban élő magyar katonai és politikai tényezők figyelmét arra, hogy ZÁKÓ tábornok az emlékiratba foglaltak alapján zsákutcába vezette a tisztán politika mentes cézzal megalakult emigrációs magyar katonai összefogást!

Míg ZÁKÓ tábornok kezében van a magyar katona sorsa, nem lehet az emigrációban egészséges és egységes katonai és politikai összefogás és kibontakozás.

Éppen ezért a magyar sors irányítására hivatottak követeljük, mint ahogy fenn említett és egyesült két csoport, a magunk részéről követeljük:

Az MHBK. jelenlegi vezetőségének azonnali eltávolítását!!!

KÖVETELJÜK, hogy az MHBK. vonalán eddig történeteket az általam előadottakat és mindazon szerződéseket, amelyeket ZÁKÓ tbk.

³⁹¹ ÁBTL, A-1445 Magyar Népköztársaság Belügyminisztériuma. Információ. Magyar Harcosok Bajtársi Közössége. 3–10. 7.

³⁹² ÁBTL, A-3174 MHBK. 17–18.

³⁹³ ÁBTL, A-1445 Magyar Népköztársaság Belügyminisztériuma. Információ. Magyar Harcosok Bajtársi Közössége. 3–10. 7.

³⁹⁴ ÁBTL, A-1145 1. Hírszerzés és az ezzel összefüggő kérdések. 42–46. 43.

jogtalanul, akár a nyugati hatalmakkal, akár a vasfüggönyön túli nemzeti emigrációban élő vezetőivel, a magyar emigráció megkérdése nélkül saját hatalmának biztosítása érdekében, az egyetemes Nemzet terhére megkötött, egy kívülálló tábornoki bizottság vizsgálja felül.

Ugyanezen tábornoki bizottság vegye kézbe az MHBK. vezetését. Politikai vezetőink mielőbb találják meg az utat vezető tábornokainkkal való együttműködésre, és a katonai kérdés megoldásához szükséges anyagi fedezet előteremtésére.

A tizenkettedik órát éljük! Amikor a magyar katona-kérdés megoldásához a lehetőség nyitvaáll, a magyar emigráció mostmár kérdés nélkül VEZETŐIKTŐL TETTEKET vár!!!

Nyugaton, 1952. Szilveszter napján.

Becsülettel a hazáért!

BÁNHEGYI Sándor sk. „³⁹⁵

Bánhegyi súlyos vádjai és követelései mellett kilépési nyilatkozatában pontosan megfogalmazta az indokokat is:

„Alulírott Bánhegyi Sándor ezennel bejelentem az MHBK kötelékéből való kilépésemet. Ezen súlyos elhatározásra tíz hónapos futárszolgálatom alatt szerzett szomorú tapasztalatok indítottak. Az említett tíz hónap alatt és azóta – meg kellett győződnöm arról, hogy az MHBK mai vezetősége a futárszolgálatban kapcsolatban nem járt el olyan felelősségérzettel, amilyent a nagy nemzeti ügy és az azt hazafiúi idealizmussal szolgáló bajtársak és otthoniak biztonsága megkövetelte volna. A futárok beszerzése körül megtévesztésekkel operáltak és megdöbbentő felelőtlenességgel jártak el. Ugyanígy a futárszolgálatra kapott pénzek kezelésénél is. Az MHBK működésében, a politikamentesség hangoztatása mellett lépten-nyomon politikát keverték. Aki kritikát merészelt gyakorolni, azt habozás nélkül kommunista bérencnek és hazaárulónak kiáltották ki. Ez a szellem tette lehetővé, hogy az MHBK kötelékében a legfelsőbb helyekre is – mérhetetlen károkat okozva a magyar ügynek – ÁVÓ-s ágensek férközhettek.³⁹⁶ Mint olyan ember, aki a magyar ügyért a

³⁹⁵ ÁBTL, A-1145 Bánhegyi Sándor felhívása a magyar emigrációhoz, 1952. december 31. 65.

³⁹⁶ A magyar állambiztonság bár beépült az MHBK-ba és az iratok alapján legalább nyolc fő jelentett a szervezetről, valójában az emigráns körök között – saját bevallásuk alapján is – igen kevés dolgot értek el. Az ügynökök többsége csak 1956 után tudott beférközni az MHBK-ba, amikor az már túl volt hatalma csúcán. Az egyetlen olyan ügynök, aki az MHBK–SDECE együttműködés idején viszonylag magas pozíciót tölthetett be a szervezeten belül, egy „Dunai” fedőnéven jelentő személy volt, akinek pontos kilétére a kutatás során nem derült fény.

legnagyobb áldozatot sem késlekedtem vállalni, akinek családja minden tagját – éppen az MHBK vezetőségéből kikerült áruló juttatta börtönbe, vagy halálba – követelem, hogy az MHBK vezetőségében a legszigorúbb vizsgálat nyomán, teljes nagytakarítás történjen.”³⁹⁷

A széthúzásra jellemző módon Farkas Ferenc is akcióba lépett, és megpróbálta kihasználni a helyzetet. 1953. február 28-án vezetésével „tábornoki összejövetelt” tartottak, amelyen a résztvevők állást foglaltak amellett, hogy Bánhegyi vádjai igazak, Zákónak pedig le kell mondania. Zákó azonban nem fogadta el sem a „tábornoki összejövetel” jogosságát, sem pedig azt, hogy az MHBK vezetésébe bármilyen külső szervezet beleszólhatna.³⁹⁸

Zákó 1953 áprilisában kiadott tájékoztatójában igyekezett válaszolni a vádakra, de csak még kínosabb helyzetbe hozta saját szervezetét azzal, hogy beismerte az SDECE közvetlen irányítását.³⁹⁹

A botrányok következményeként az SDECE is elindította 1953-ban saját, teljes körű vizsgálatát, amely megvizsgálta az egész addigi közel öt éves, egyre kínosabbá váló együttműködést. A francia hírszerző szerv a vizsgálat eredményeként mindenfajta együttműködést megszakított a Bajtársi Közösséggel.⁴⁰⁰

Zákó igyekezett új támogatót keresni az MHBK számára, és személyesen tárgyalt Konrad Adenauer német kancellárral. Ugyan a Bajtársi Közösség kapcsolatba került a nyugatnémet Gehlen⁴⁰¹ hírszerző szervezettel, de ez a kötelék sokkal lazább volt, mint korábban az SDECE-vel való viszony, és nem voltak konkrét akciók sem.⁴⁰²

Ugyancsak kereste Zákó a kapcsolatot a spanyol hírszerzéssel is. Már 1953-ban sikerült egy megállapodást kötnie MHBK tisztek továbbképzéséről. 1955-ben újra Madridban tárgyalt, ekkor rohamcsapatok kiképzését és létrehozását szeretne volna elérni, de ezt a Magyar Nemzeti Bizottmány végül megakadályozta.⁴⁰³ Ugyanakkor 1955-ben Nagy Ferenc

³⁹⁷ ÁBTL, A-2127/19/1 MHBK, 1948–1953. 55–56.

³⁹⁸ *Uo.* 60.

³⁹⁹ ÁBTL, A-2127/19/2 MHBK II. kötet. Bánhegyi Sándor emlékirata és Zákó András válasza.

⁴⁰⁰ ÁBTL, A-2127/19/1 MHBK, 1948–1953.

⁴⁰¹ Organisation Gehlen – Reinhard Gehlen által létrehozott és vezetett nyugatnémet hírszerző szervezet, amely 1946-tól 1956-ig az amerikai hírszerző szervekkel szorosan összekötve működött.

⁴⁰² ÁBTL, A-1145 Magyar Népköztársaság Belügyminisztériuma. Információ. Magyar Harcosok Bajtársi Közössége 3–10. 4.

⁴⁰³ ÁBTL, A-1145 Katonai felszabadítás. 46–50. 47.

korábbi miniszterelnökkel is egyeztetett Zákó arról, hogy az MHBK milyen módon dolgozhatna az MNB hírszerző szerveként, de a tárgyalások hamar vakvágányra futottak.⁴⁰⁴

Mindeközben jóval csendesebben, de sikerebben működött az MHBK elhárító osztálya, amely viszonylag sikeresen szűrte ki a magyar állambiztonság beépülési- és szabotázs kísérleteit.⁴⁰⁵ Így elmondható, hogy mindkét szerv sikertelenül próbált bejutni a másik hálózatába, de sikeresen kivédte a másik támadásait.

Az MHBK tevékenysége azonban hiába szűkült be, teljesen nem szűnt meg. A nyilvános tevékenység a továbbiakban is folytatódott, és amikor az 1956-os forradalom és szabadságharc idején elérkezett a lehetőség, hogy a Bajtársi Közösség az alapvető céljának megfelelően Magyarország felszabadításáért harcolhasson, Zákó pillanatok alatt lépett. A forradalom kitörése után azonnal tiszták és tiszthelyettesek százai várták Ausztria területén, hogy fegyverrel harcolhassanak a Szovjetunió ellen.⁴⁰⁶ Tízes Bizottság alakult, Zákó áttette székhelyét Bécsbe, ahol 12 fős „rádiótörzsével” irányította az MHBK tagokat, és a Magyarországról érkező személyek kihallgatását.⁴⁰⁷ Ugyanekkor felmerült az is, hogy Eckhardt Tibor és Lengyel Béla közreműködésével egy emigráns kormányt is létrehoznak az osztrák fővárosban.⁴⁰⁸

Eközben Radnóczy Antal felvette a kapcsolatot Washingtonnal és jelezte, hogy az MHBK bevetésre kész. Az Egyesült Államok először üdvözölte az MHBK terveit, de október 28-án azt az üzenetet küldte, hogy nem szándékozik Magyarország segítségére sietni és az esetleges akciókért az emigrációt teszi felelőssé. Azonban az Egyesült Államok megpróbálta fenntartani a segítségnyújtás látszatát: A Szabad Európa Rádió biztatta a felkelőket, a Pentagonban pedig Paavo Kairinen ezredest kijelölték a Magyarországon bevetendő ejtőernyős alakulatok parancsnokává. A bevetés természetesen nem történt meg, ez után Kairinent Münchenbe küldték, hogy segítse a menekült szabadságharcosokat. Az MHBK amerikai főcsoportja Kovács Gyula vezetésével és más, elsősorban orosz emigráns szervezetek is fegyverekre kezdtek pénzt gyűjteni. Egy orosz és egy balti származású

⁴⁰⁴ ÁBTL, A-1145 Magyar Népköztársaság Belügyminisztériuma. Információ. Magyar Harcosok Bajtársi Közössége. 3–10. 8.

⁴⁰⁵ PA B11 Die ungarische Emigration 19.

⁴⁰⁶ Radnóczy A.: A magyar katonai emigráció története... i. m. 739.

⁴⁰⁷ ÁBTL, A-1145 1. Hírszerzés és az ezzel összefüggő kérdések. 42–46. 43–44.

⁴⁰⁸ ÁBTL, 3.1.5. O-15101/1 Magyar Harcosok Bajtársi Közössége volt horthysta katonatiszti emigrációs szervezet anyagai. „Lovag” fedőnevű ügynök jelentése, 1964. november 26. Ausztriai kiutazás, II. rész. 86–90. 89.; ÁBTL, A-1145 Katonai felszabadítás. 46–50.

emigráns tisztet Szentgotthárdnál rádiókkal felszerelve juttatták át a magyar határon, hogy tájékoztassák a szovjet katonákat arról, hogy nem Szuennél vannak.⁴⁰⁹

Az MHBK ekkori tevékenységéről – nyilvánvaló túlzással ugyan – a magyar állambiztonság egyik nyugatra szánt propagandaanyaga is kitért:

„Az ellenforradalom idején az MHBK. fegyveres egységeit fel is akarták használni. Egyrészüket már össze is vonták Nyugat-Németország és Ausztria területére. Az volt a szándékuk, hogy onnan közvetlen segítséget nyujtanak a magyarországi ellenforradalmi csoportoknak. Bécsben a Keleti Pályaudvar környékén egy szállóban volt az összejövételük, ahol 1956. november 2-án a katonai vezetők tervet dolgoztak ki Magyarország megtámadására. Bécs és környékén több ezer hazaáruló tartózkodott, akik parancsra vártak, hogy fegyveresen a magyar népre törjenek. Ugyanebben az időben több ezren Nyugat-Németországban várakoztak. Tapasztalatunk szerint /Az USÁ-ból, Kanadából, Délamerikai országokból/ a fegyveres egységeket Nyugat-Németországba, a nyugat európai országokból pedig Ausztriába gyűjtötték össze. Pl. Szabó István kihallgatása során elmondta, hogy november első napjaiban Münchenben több, mint 2.000 volt cső.⁴¹⁰ készült Magyarországra.”⁴¹¹

Bár az MHBK végül nem játszott jelentős szerepet az 1956-os forradalom és szabadságharc idején, az egyetlen olyan magyar emigráns szervezet volt, amely fel volt készülve az eseményekre. Így mind az emigráció, mind a magyar állambiztonság – és talán kicsit maga a Bajtársi Közösség is – hirtelen ráébredt, hogy az MHBK a kudarcok ellenére nem szűnt meg. Zákó újabb tervekkel állt elő, és többek között egy Nyugat-Európát behálózó, két vonalból álló hírszerző szervezet alapjait is felvázolta,⁴¹² de valószínűleg maga a hálózat részleteiben már nem épült ki.

A magyar állambiztonság pedig újult erővel vágott neki az MHBK, és a Zákó elleni hadjáratnak. Ügynökeik révén már sokkal könnyebben be tudtak épülni a Bajtársi Közösségbe, amelyet fel is térképeztek ugyan, de komoly akcióra nem került sor. Azonban az MHBK lehetséges erejéről igen árulkodó a Belügyminisztérium II/3–5. alosztályának 1958. május 24-i jelentése, amelyben Zákó likvidálására tesznek – igen részletesen kidolgozott – javaslatot:

⁴⁰⁹ Radnóczy A.: A magyar katonai emigráció története... i. m. 739.

⁴¹⁰ Csendőr

⁴¹¹ ÁBTL, A-1144 A Hazahozatali Bizottság XII. számú értesítője. 34–44. 34.

⁴¹² ÁBTL, A-1145 Magyar Népköztársaság Belügyminisztériuma. Információ. Magyar Harcosok Bajtársi Közössége. 3–10. 5.

„A Magyar Népköztársaság, de a béketábor más országai további erősítése és védelmének érdeke megköveteli, hogy az ilyen ellenséges szervek, gócok aknamunkáját ártalmatlanná tegyünk, megbénítsuk és ezzel egyidejűleg az egész fasiszta magyar emigrációt dezorganizáljuk. Ennek leghatásosabb eszköze, illetve módja a szervezet vezetőjének kiemelése, likvidálása. Éppen ezért az MHBK egész tevékenységének ártalmatlanná tétele, megbénítása és az egész fasiszta magyar emigráció dezorganizálása céljából az alábbi feladatok végrehajtását javaslom:

1./ Zákó András volt vezérőrnagyot, mint az MHBK teljhatalmú vezetőjét, likvidáljuk.

2./ Ennek megvalósítása érdekében egy olyan kisméretű, de igen hatásos robbanóanyaggal ellátott preparált csomagot juttassunk el Zákó részére, mely csomag felbontása alkalmával a célnak megfelelően exponálni fog.

3./ Fenti csomagot a megfelelő kombinációval a nyugatnémetországi Magyar Szabadságharcos Szövetség nevében javaslom eljuttatni Zákónak.

4./ A fenti akció megvalósítása után illegális úton előállított röplapokkal, a lebukott MHBK ügynökök vallomásai és az MHBK-val szemben álló különböző fasiszta magyar emigrációs szervezetek ellentéteinek felhasználásával tovább fokozzuk a Zákó és szervezete irányában kialakult ellenszenves érveket és leleplező nyilatkozatokat.

5./ Az akció végrehajtása után az MHBK-ban lévő ügynökségünket felhasználjuk a még életképes MHBK főcsoportok, csoportok és alcsoportok további bomlasztására, s ezzel egyidejűleg az egész fasiszta magyar emigráció bomlasztására.”⁴¹³

A kutatás során arra nem derült fény, hogy a javaslatot elfogadták-e, illetve ha igen, a megvalósítás milyen fázisig jutott el, de az bizonyos, hogy a merénylet-kísérlet már nem zajlott le. De már maga a javaslat léte is jól bizonyítja, hogy a magyar állambiztonság az emigrációs csoportok közül egyértelműen az MHBK-t és annak vezetőjét tartja a Magyar Népköztársaságra legveszélyesebbnek. A magyar állambiztonsági szervek és a Bajtársi Közösség utóbbi megalapulásának első fázisától kezdve komoly harcban álltak, amely 1950–1951-ben érte el csúcspontját, egyértelmű győztes azonban nem született. Az viszont tény, hogy az MHBK háttere közel sem volt olyan komoly, amely egyenrangú féllé tette volna ebben a küzdelemben.

⁴¹³ ÁBTL, A-2127/20/1 L/1/3–4. BM III/I. csoportfőnökség, T-2 archív. Zákó András MHBK vezető. BM. II/3–5. alosztály. Tárgy: Zákó András volt vezérőrnagy ügye. Javaslat. Budapest, 1958. május 24. Készítette: Turi József r. szds. 29–32. 31–32.

IV/2/d. Az MHBK nyilvános tevékenysége

„(...) a hadifogollyszolgálat, mely a még Szovjetunióban lévő magyar és más nemzetiségű elítélt háborús bűnösök [értsd: hadifoglyok és egyéb elhurcoltak] felderítését végzi és időnként közleményt ad ki. Szoros kapcsolata van a nyugati vöröskeresztes szervezetekkel. Adatok szerint a szerv pl. 1955-ben a Szovjetunióból szabadon bocsájtott német hadifogoly, ill. háborús bűnösök között kihallgatásokat folytatott a még Szovjetunióban lévő elítélt és büntetésüket töltő magyar háborús bűnösök felderítése céljából.”

(Részlet a magyar állambiztonság jelentéséből)⁴¹⁴

Az MHBK nyilvános tevékenysége nem volt olyan kiterjedt, mint a titkos, de utóbbival ellentétben minden szempontból hasznosnak mondható. A nyilvános tevékenységet elsősorban az úgynevezett Zrínyi-alapból fizették, amely a tagdíjakból tevődött össze. Az alap összege a gyorsan változó körülmények miatt folyamatosan változott, és a kutatás folyamán nem került elő hozzávetőleges adat arról, hogy ez mekkora lehetett, de ismert az 1955-ös arányos szétosztás, amely szerint 70%-ot tett ki a sajtóanyagok kiadása és terjesztése, 27%-ot az ügyviteli költségek, és 3%-ot az egyéb kiadások.⁴¹⁵

Az MHBK nyilvános alakulása megegyezett a kivándorlás kezdetének idejével, amikor a Bajtársi Közösség nagyban segítette a magyar menekülteket. Tájékoztatóikban alapelveikről írtak, valamint pontos információkat adtak a befogadó országokról, azok törvényeiről, a fontos intézményekről, beszerzendő iratokról, közösségi- és kulturális életről, munkalehetőségekről.⁴¹⁶ Az MHBK legfontosabb sajtóterméke a *Hadak Útján* volt, amelyet világszerte 3.000–6.000 példányszámban adtak ki. A havilap 20 oldalon tájékoztatta az MHBK és az emigráció érdeklődő tagjait a legfontosabb politikai, társadalmi és katonai kérdésekről. A lap felelős kiadója és főszerkesztője Szilágyi Alajos egykori alezredes volt, de

⁴¹⁴ ÁBTL, A-1145 Magyar Népköztársaság Belügyminisztériuma. Információ. Magyar Harcosok Bajtársi Közössége. 3–10. 7.

⁴¹⁵ *Uo.* 8.

⁴¹⁶ *Borbándi Gy.*: A magyar emigráció életrajza... i. m. 28–29.

a valódi arcukat Apostaghy Endre egykori vezérkari őrnagy határozta meg.⁴¹⁷ Az aktuálpolitikától mentes, elsősorban a hasznos tájékoztatást szem előtt tartó újság a magyar emigráció egyik legfontosabb sajtótermékének számított. Fontos volt még a *Tájékoztató Körlevél*, de ezt elsősorban a tagoknak szánták, az MHBK működésével kapcsolatos eseményekről számolt be. Bizonyos mértékig szintén az MHBK-hoz kötődött a *Hungária*⁴¹⁸ című folyóirat,⁴¹⁹ de szoros kapcsolatot ápolt a Bajtársi Közösség a *Vagyunk*, a *Bajtársi Szemle*, a *Magyar Harangok*, a *Magyar Út*, valamint a *Délamerikai Magyar Hírlap* című lapokkal is.⁴²⁰

1950. július 15-én, Münchenben zajlott az MHBK első nyilvános gyűlése, amelyen 7 főcsoportvezető és 20 csoportvezető vett részt. Zákó itt nyíltan beszélt magyarországi tapasztalatairól – azonban természetesen az MHBK akkori hírszerző akcióit nem részletezhette. Zákó előadásában elismételte, hogy a Bajtársi Közösség egy olyan, viszonylag egységes mozgalmat hozott létre, amely elzárkózott a napi politikától. Az altöttingi országgyűlést bátor, de hibás kiállásnak tartotta, a Magyar Nemzeti Bizottmányt viszont csak helyi jelentőségűnek. Az ülésen a vezetőség két fontos döntést hozott:

1. A titkosszolgálati tevékenységet a nyugati szervezetekkel együttműködő személyek saját felelősségükre végzik.
2. Az MHBK nem jogutódja a Magyar Királyi Honvédségnek.⁴²¹

Ezek a határozatok azonban ellentmondtak mind az MHBK alapuló nyilatkozatainak, amelyekben az szerepelt, hogy a Bajtársi Közösség a valós magyar haderő, és potenciális tagjának tekint minden magyar katonát, mind a megvalósuló titkos tevékenységnek, amelyben ugyan törekedett Zákó a minél nagyobb cselekvési önállóságra, de valójában az SDECE szinte teljes befolyást gyakorolt a szervezet felett.

⁴¹⁷ ÁBTL, A-1145 A „Magyar Harcosok Bajtársi Közössége” elnevezésű – volt ht. horthysta katonatiszti – emigráns szervezet tevékenységéről, és a szervezet irányában meglévő, vagy megteremthető operatív lehetőségeinkről. Összefoglaló jelentés, 1968. május 7. BM III/III-3-b. alosztály 35–52. 41.

⁴¹⁸ A *Hungária* folyóirattal bővebben az *V/3. Sajtó* című fejezet foglalkozik.

⁴¹⁹ ÁBTL, A-1145 Magyar Népköztársaság Belügyminisztériuma. Információ. Magyar Harcosok Bajtársi Közössége. 3–10. 8.

⁴²⁰ ÁBTL, 3.2.5. O-8-2001/39 „B” A Magyar Harcosok Bajtársi Közösségének (MHBK) iratai, 1949–1950. A magyar katonai ellenállási mozgalom. 91–103. 97.

⁴²¹ Radnóczy A.: A magyar katonai emigráció története... i. m. 736.

Az MHBK felvette a kapcsolatot a nyugati hatalmakkal. Létrehozták a legfelső tanácsadó testületet, amelynek tagja a három legidősebb tábornok volt, de a testület – a hasonló katonai tanácsadó szervekhez hasonlóan – igencsak passzívan működött.⁴²²

Külön csoport jött létre, amely a jelentkező asszonyokat ápolónőnek vagy hivatali segéderőnek képezte ki, és végig napirenden volt a rászoruló katonák segélyezése is.⁴²³

Időközben az MHBK a nyílt színen is egyre jobban elidegenedett a többi emigráns szervezettől, mindezt úgy, hogy nem is politizált. Farkassal és az MSZM-mel éppen azért romlott meg a viszony, mert Zákó nem támogatta azok politikai törekvéseit. A Bajtársi Közösség természetesen nem ismerte el az 1944. decemberi Ideiglenes Nemzeti Kormánytól kezdve egyik Magyarországon székelő kormányt sem, amelyeket a szovjetek kiszolgálóinak tartott. Így rossz viszony állt fenn azokkal a politikusokkal is, akik bármilyen szerepet vállaltak Magyarországon 1945 után, és csak később emigráltak. A Magyar Nemzeti Bizottmány és a demokrata amerikai kormány által támogatott Szabad Európa Rádió (SZER) nem is engedte mikrofonja elé Zákót, még az után sem, hogy 1952-ben a párizsi és a madridi rádióban már beszédet mondhatott.⁴²⁴

A kivándorlással az MHBK tagsága is szétszóródott, és bár a vezetőség német területen maradt, a társadalmi és anyagi bázis az Egyesült Államokba került át. Hathatós támogatást azonban nem kapott a washingtoni kormánytól, mivel a Magyar Nemzeti Bizottmány keményen dogozott azon, hogy a Közösség ne tudjon megszabadulni a „fasiszta” jelzőtől.⁴²⁵

Az MHBK jelentetett meg két igen fontos dokumentumkönyvet. Makra Zoltán és Palásthy Rezső 1950-ben adták ki *Fehér Könyv*⁴²⁶ című munkájukat, amely a magyar hadifoglyok és elhurcoltak sorsát mutatta be magyar, angol és spanyol nyelven. Ezt követően a szerzőpáros 1951-ben – miután az adatokat részletekben magyar nyelven már közölték a *Hungária* hasábjain⁴²⁷ – jelentette meg a *Fekete Könyvet*⁴²⁸, amely angol nyelven számolt be a

⁴²² Uo. 736.

⁴²³ PA B11 Die ungarische Emigration 20.

⁴²⁴ Borbándi Gyula: Magyarok az Angol Kertben. Mundus, Budapest, 2004. 68.

⁴²⁵ Kádár Lynn K.: Eckhardt Tibor amerikai éve... i. m. 133–134.

⁴²⁶ Fehér könyv a Szovjetunióba elhurcolt hadifoglyok és polgári deportáltak helyzetéről... i. m.

⁴²⁷ Palasik Mária: „Lehetetlen, hogy a város legdöntőbb részében ezrével lakjanak a régi rendszer elszánt hívei...” A budapesti kitelepítések politikai háttere és levelezénylése, 1951–1953. Századok, CXLIX. évf. (2015) 6. sz. 1363–1395. 1363.

⁴²⁸ Balck Book. Concerning the Mass-deportation in Hungary. Szerk.: Makra Zoltán – Palásthy Rezső. Hungária, München, 1951.

magyarországi deportálásokról, így elsőként tájékoztatva az ENSZ-t és a nemzetközi közvéleményt.⁴²⁹ Emellett több kiadvány látott napvilágot – például a Mindszenty-per háttéréről –, amelyekkel az MHBK az antibolsevista szellemet kívánta ápolni.⁴³⁰

Összességében a nagy szervezetek közül a Magyar Harcosok Bajtársi Közössége fejtette ki – minden vitatható lépést beszámítva is – a leghasznosabb és legkiterjedtebb tevékenységet, de mivel ez elsősorban háttérmunka volt, és Zákó csoportja csak kevésbé szólt bele a napi politikába, nem kapta meg a kellő figyelmet. Az MHBK-nak egyedülként volt közvetlen hatása Magyarországra, bár ez a sajnálatos lebukásokba és persorozatba torkollott. Mindemellett a Bajtársi Közösség a menekült magyarságot folyamatosan informálta és segítette, hozzájárult a nyugat-európai – elsősorban a francia – titkosszolgálatok szovjetellenes tevékenységéhez. Az MHBK munkáját és felkészültségét mutatja, hogy bár bevetésére nem került sor, de az egyetlen emigráns szervezet volt, amely felkészülten várta az 1956-os forradalmat. Visszaemlékezésében Radnóczy Antal elfogultan, de találóan foglalta össze:

„A katonai emigráció tagjai egykoron esküvel erősítették meg szándékukat, hogy életük árán is, életük végéig szolgálni fogják hazánkat, a sokat szenvedett Magyarországot. (...) tanúsíthatom, hogy hazánktól távol is, számkivetettségben is, soha nem rendülő hittel maradtunk hűek fogadalmunkhoz.

Tiszta lélekkel állhatunk honfitársaink és majdan a Legfelső Bíró elé, mert teljesítettük a legfontosabbat, szent feladatunkat: idegen népek tengerében, az egész világon szétszórva is megmaradtunk magyarnak.”⁴³¹

IV/3. Müncheni Magyar Iroda

„A működési szabályzat módosításával kapcsolatban a Magyar Menekültügyi Iroda (...) azt a kívánságát fejezte ki, hogy a M.M.I. legyen a németországi magyar emigráció képviselői illetve végrehajtó szerve, a szövetség pedig annak tanácsadó testületeként működjék. A többi

⁴²⁹ Radnóczy A.: A magyar katonai emigráció története... i. m. 738.

⁴³⁰ ÁBTL, 3.2.5. O-8-2001/39 „B” A Magyar Harcosok Bajtársi Közösségének (MHBK) iratai, 1949–1950. A magyar katonai ellenállási mozgalom. 91–103. 97.

⁴³¹ Radnóczy A.: A magyar katonai emigráció története... i. m. 744.

szervek ehhez nem járultak hozzá, mert ezen elgondolás ellentétben áll a szövetség létesítésekor lerögzített azon alapelvekkel, hogy a németországi emigrációt csak az összes szervek együttesen képviselhetik.”

(Részlet a Németországi Magyar Menekültügyi Szervezetek Szövetségének hirdetményéből)⁴³²

A Münchener Magyar Iroda több néven, több vezetővel működve igen érdekes utat járt be. A menekültek segélyezési szervéből idővel egyre inkább politikai babérokra törő csoport lett, amely rugalmasan alkalmazkodott ugyan, de talán éppen emiatt nem kapta meg a társadalmi támogatottságot.

IV/3/a. A félhivatalos segélyszervezet

„Az arcvnal 1945. május elején bekövetkezett összeomlása után eltartott még egy ideig, amíg a bajorországi menekültek és (...) egyáltalán a menekültek kérdésével foglalkozni lehetett. Csak júniusban sikerült úgy-ahogy áttekintenünk a magyar menekültek általános helyzetét. Elsősorban dr. Taubinger László lépett kapcsolatba a Nemzetközi Vöröskereszttel, és kezdett fokozatosan foglalkozni a magyar menekültkérdéssel.”

(Hennyey Gusztáv)⁴³³

1945 őszén Taubinger László létrehozta a Magyar Menekültügyi Bizottságot, így bizonyos szempontból ez volt az első komoly magyar szervezet, de ekkor még nem töltött be semmilyen politikai funkciót. A már ekkor Magyar Jóléti Szolgálatként is emlegetett szervezet különös helyzetben találta magát. A magyarok ekkor a „nácik volt szövetségesei” státuszt kapták, és mint ilyenek, nem részesülhettek a UNRRA és kezdetben az IRO segélyeiből. A Magyar Vöröskereszt működhetett ugyan, de nem zökkenőmentesen. Az amerikai hatóságok és szervezetek így az MMI-t és elődszervezeteit tekintették partnernek a

⁴³² MMKM Irattára. MCSZ rendezetlen iratai. A Németországi Magyar Menekültügyi Szervezetek Szövetségének hirdetménye. 1953. július.

⁴³³ Hennyey Gusztáv: Magyarország sorsa Kelet és Nyugat között. Egy volt magyar királyi külügyminiszter visszaemlékezései. Európa – História, Budapest, 1992. 152.

segélyezés kérdésében. A Bizottság idővel szerepet kapott a repatriálásokban, a hadifoglyok leszerelésében és a magyar javak nyilvántartásba vételében.⁴³⁴

Taubinger betegségére hivatkozva 1946. június 1-én lemondott, helyét Hennyey Gusztáv vezérezredes, a Lakatos-kormány volt külügyminisztere vette át. Ekkor a szervezet már az amerikai megszállási zónában élő magyarok hivatalos képviselője volt.⁴³⁵ Münchenen kívül több magyarok lakta központban is kialakultak irodái.⁴³⁶ Az MMI-nek, mivel segélyszervezetként indult, sosem volt igazi tagsága. Egy 1952-ben készült nyugatnémet kormányzati jelentés kissé gúnyosan a létszámhoz ezt írta: *„Minden magyar, akit az Iroda nyilvántartásba vett.”*⁴³⁷

IV/3/b. Politikai szerepvállalás

„Hallottam, hogy néhány csirkefogó Hennyeyt mindenféle hazug rágalomokkal támadta és Téged [Soos Károly vezérezredes] becsületbírósági elnökének kértek fel. Nincs a magyar emigrációnak még egy tagja, aki annyit dolgozott, szaladgált, könyörgött volna honfitársai érdekében, mint ő. Én külügyminisztersége óta szoros együttműködésben vagyok vele és alaposan ismerve őt, nagyra becsülöm. Bizom benne, hogy kérésemre, a vele fennálló félreértést mielőbb barátságosan elintézed.”

*(Horthy Miklós)*⁴³⁸

A szervezet Hennyey vezetésével vette fel a Müncheni Magyar Iroda⁴³⁹ nevet, kapta meg a Magyar Vöröskereszt korábbi irodáját⁴⁴⁰ és az egykori külügyminiszter volt az, aki elkezdett politizálni. Bár az MMI korábbi segélyező munkája miatt számíthatott volna az emigránsok

⁴³⁴ PA B11 Die ungarische Emigration 17.

⁴³⁵ Borbándi Gy.: A magyar emigráció életrajza... i. m. 13.

⁴³⁶ Radnóczy A.: A magyar katonai emigráció története... i. m. 733.

⁴³⁷ PA B11 Die ungarische Emigration 18.

⁴³⁸ ÁBTL, 3.2.5. O-8-2001/39 „M” A magyar emigráció levelezése. 1949–1951. Horthy Miklós levele Soos Károly vezérezredesnek. Estoril, 1949. október 18. 348.

⁴³⁹ A szakirodalomban és a különböző visszaemlékezésekben a szervezetet általában csak Magyar Irodaként említik, de a hivatalos dokumentumok többségén teljes névként Müncheni Magyar Iroda szerepel.

⁴⁴⁰ Farkas F.: Az altöttingi országgyűlés... i. m. 14.

támogatására is, elsősorban más szervezetektől várta a segítséget. Hennyey malmára hajtotta a vizet, hogy a meghatározó emigráns vezetők közül egyedül neki voltak diplomáciai tapasztalatai.

Először a budapesti kormány küldöttei jelentek meg. A Müncheni Magyar Iroda Millok Sándor hazahozatali kormánybiztossal együtt intézte a magyar menekültek Pockington keresztül történő hazatelepítését. Az MMI vezetésében Magyarországról küldött hivatalnokok is részt vettek.⁴⁴¹ Az Iroda bizonyos fokig részt vett a háborús bűnökkel vádolt személyek felkutatásában és hazaszállításában is – bár Himler Márton visszaemlékezésében erről megfedkezett, és a volt külügyminiszterrel kapcsolatban csak annyit jegyzett meg, hogy nem engedte visszaszállítani Budapestre.⁴⁴² Hennyey a Horthy-korszak katonai és politikai elitjéhez tartozott, így érdekes tőle az a magatartás, hogy a legtöbb politikával foglalkozó emigránstól elfordult, és annak a budapesti kormánynak segített, amelynek közvetlen elődje még a kiadatását kérte. Ugyanakkor nem lehet megfedkezni arról sem, hogy Hennyey elsődlegesen a menekültek kérdésével foglalkozott, akik mihamarabbi repatriálása érdekében vállalta a tárgyalásokat. 1949-ben maga Horthy Miklós kelt Hennyey védelmére az ekkorra már egyre gyakoribb politikai támadásokkal szemben, kiemelve, hogy a volt külügyminiszter tette a legtöbbet a magyar menekültekért.⁴⁴³

Idővel a segélyező tevékenység mellett azonban hangsúlyos lett a politika, és több szervezethez hasonlóan Hennyey is a menekültek egységét kívánta létrehozni, bár nem kizárólag a saját vezetése alatt. Ahogy Magyarországon a hatalom lépésről-lépésre a kommunisták kezébe került át, az MMI a Magyar Nemzeti Bizottmányhoz kezdett húzni, amelynek gyakorlatilag nyugat-németországi kirendeltsége lett.⁴⁴⁴ Ez a közeledés azért is mehetett zökkenőmentesen, mert az Irodának már 1945 óta megvoltak a jó kapcsolatai az amerikai szervekkel. Az együttműködés legfontosabb alapját azonban az MMI egyik legjelentősebb, az emigrációt nagyban segítő lépése határozta meg. 1947–1948-ban Hennyey fontos tárgyalásokat kezdett az IRO-val arról, hogy ismerjék el hivatalosan menekültként a magyar emigrációt, és így ne gördüljön komolyabb akadály a későbbi kivándorlás felé. Hennyey azonban felismerte, hogy egyedül nem tud sikereket elérni, ezért Habsburg Ottóval és a szerveződő Nemzeti Bizottsággal fogott össze, hogy elérje a célját. A sikeres akciónak

⁴⁴¹ *Uo.* 13.

⁴⁴² *Himler M.*: Így néztek ki a magyar nemzet sírásói... i. m. 24.

⁴⁴³ ÁBTL, 3.2.5. O-8-2001/39 „M” A magyar emigráció levelezése. 1949–1951. Horthy Miklós levele Soos Károly vezérezredesnek. Estoril, 1949. október 18. 348.

⁴⁴⁴ *Borbándi Gy.*: A magyar emigráció életrajza... i. m. 32–33.

köszönhető, hogy mire a nagy kivándorlási hullám elindult, a menekültek már nem estek a volt ellenséges állampolgárokat érintő kemény jogi korlátozások alá.⁴⁴⁵

Viszont az Iroda így egyre jobban elidegenedett a német területek emigráns csoportjaitól. Hennyey a Magyar Szabadság Mozgalom által szervezett 1947-es altöttingi országgyűlést és zarándoktatot már a tervezési fázisban ellenezte – egyébiránt helyesen – arra hivatkozva, hogy az amerikai szervek teljes támogatása nélkül nem lehet egy ilyen politikai eseményt elfogadtatni. Amikor pedig 1949 februárjában az MHB küldöttei jelentették be neki a szervezet nyílt megalakulását, a volt külügyminiszter mindenképpen szeretne volna elérni, ha a Bajtársi Közösség elismerné a Nemzeti Bizottmány felsőbbségét. A küldöttek és Hennyey azonban nem tudtak közös nevezőre jutni, és miután összevesztek a magyar honvédség 1944. október 16-i szerepvállalását illetően is, a vita teljesen parttalanná vált.⁴⁴⁶ Ugyanakkor a Hennyey volt az, aki a különböző szervezetek vezetői Horthy Miklóssal a legjobb kapcsolatban maradt.⁴⁴⁷ Ennek elsődleges oka azonban nem az volt, hogy Horthy támogatta volna Hennyey politikáját – bár a menekült magyarságért tett erőfeszítéseit több alkalommal is elismerte –, hanem az, hogy vele volt a legjobb emberi és munkakapcsolatban, és a volt külügyminiszter Farkassal és Zákóval ellentétben nem vállalt szerepet az 1944. október 16-i nyilas puccs után.

Részben az MMI-nek köszönhető az is, hogy kudarcba fulladt az emigrációs szervezetek egységesítésére történő, 1956 előtti utolsó kísérlet. 1952. szeptember 2-án Münchenben magyar szervezetek létrehozták a Németországi Magyar Menekültügyi Szervezetek Szövetségét, hogy közös képviseletük legyen a hatóságok előtt. A 11 alapító szervezet mellé hamarosan további 6 csatlakozott. A következő év tavaszán a március 31-i és április 30-i tisztújító gyűléseken vita alakult ki arról, hogy a Szövetség csak tanácsadó testületként működjön-e. Ebben az esetben a képviseleti és végrehajtó irányítást a Magyar Menekültügyi Iroda képviseletében báró Pongrácz Imre vette volna át, azonban ebbe a többi szervezet nem egyezett bele. Az MMI inentől kezdve távol tartotta magát az ülésektől és mivel több másik szervezet sem jelent meg, nem volt meg a következő üléseken a

⁴⁴⁵ Hennyey G.: Magyarország sorsa Kelet és Nyugat között... i. m. 158–161.

⁴⁴⁶ ÁBTL, 3.2.5. O-8-2001/39 „H” Emigrációs szervezetek által készített emlékeztetők, 1948. Jegyzőkönyv az MHBK megbeszéléséről Hennyey Gusztáv volt külügyminiszterrel. München, 1949. február 7. 317.

⁴⁴⁷ Erről Horthy több nyilatkozata is árulkodik, például Horthy Soos Károly vezérezredeshez írott, fentebb idézett levele vagy az 1956. május 7-i Hennyeynek küldött levél, amelynek szövegét lásd: A kormányzó 1956. május 7-i levele Hennyey Gusztáv vezérezredeshez. In: Hennyey G.: Magyarország sorsa Kelet és Nyugat között... i. m. 280.

határozathoz szükséges kétharmad. A szabályzat értelmében a megjelent képviselők előbb kizárták a háromszor igazolatlanul hiányzó MMI-t és a Magyar Cserkészszövetséget, majd mivel nem tartották továbbra is alkalmasnak a Szövetséget a teljes magyar emigráció képviselőjére, 1953. július 9-én feloszlatták. A rövid életű Szövetség fontosságát mutatja, hogy mindegyik meghatározó szervezet képviseltette magát és számos kisebb, elsősorban érdekvédelmi csoport is részt vett a munkában: Magyar Harcosok Bajtársi Közössége; Magyar Kulturális Szövetség; Magyar Menekült Közigazgatási Tisztviselők és Alkalmazottak Szakcsoportja; Magyar Orvosok Nemzeti Szövetsége; Magyar Segítő Szolgálat; Magyar Szabadság Mozgalom; Menekült Magyar Vasutasok Szövetsége; Németországi Magyar Diákok Szövetsége; Németországi Magyar Evangélikus Misszió Gyülekezet; Németországi Magyar Nyugdíjogosult Tisztviselők Egyesülete; Németországi Magyar Református Segélybizottság; Amerikai Barátok Uniója; Magyar Caritas Egyesület; Németországi Magyar Vagyongondnokság.⁴⁴⁸

A széthúzás fő okai az eltérő politikai nézetek és a hatalomvágy voltak.⁴⁴⁹ A felelősség természetesen nem csak a Müncheni Magyar Irodát terheli, mivel mindegyik nagyobb szervezet magának szerette volna a vezető szerepet. Mégis az MMI volt az, amely ellehetlenítette a Szövetség munkáját.

Az MMI a háború után segélyszervezetként igen sokat tett a menekült magyarokért. Viszont kihasználva, hogy mind a UNRRA, az IRO, az amerikai kormány, a magyar kormány majd később az MNB szövetségként tekintett rá és támogatta, egyre inkább a politikai életben vállalt szerepet. A Müncheni Magyar Iroda mentalitásában is hasonló volt a Magyar Nemzeti Bizottmányhoz: a nemzetközi politikai elvárásokhoz igazodva hatalomra tett szert, amellyel megpróbálta visszaszorítani a riválisait, de a hajlékonyság miatt nem kapta meg az emigráció társadalmi támogatását.

IV/4. Magyar Cserkészzet

⁴⁴⁸ MMKM Irattára. MCSZ rendezetlen iratai. A Németországi Magyar Menekültügyi Szervezetek Szövetségének hirdeteménye. 1953. július.

⁴⁴⁹ *Borbándi Gy.*: A magyar emigráció életrajza... i. m. 33.

„Ők voltak a dípik. Barakk-táborokban éltek, sok család együtt egy-egy nagy teremben, amelyből pokrócokból vagy papírból próbáltak maguknak kis »szobát« elkülöníteni. Mindenüket elvesztették, munkájuk nem volt, nem tudták mi lesz a jövőjük, visszamehetnek-e hazájukba, vagy tovább kell-e menekülniük. Nagyon nehéz idők voltak. Ilyen körülmények között kezdték a cserkészvezetők (...) összeszedni a gyerekeket, őrsöket alkotni. Ekkor kapcsolódott (Bodnár) Gábor bá is a munkába. (...) Megszervezte a szövetség központját, és az Ausztriába, Franciaországba és más országokba emigrált magyar cserkészvezetőknek ő lett a Vezetőtisztje.”

(dr. Némethné Kesserű Judit)⁴⁵⁰

Az emigrációban első magyar nem segélyező szervezetként a cserkészlet jött létre. 1946. április 2-án,⁴⁵¹ Teleki Pál halálának 5. évfordulóján a waldwerki menekülttáborban alakult meg kisbarnaki Farkas Ferenc főcserkész vezetésével a Teleki Pál Cserkész Munkaközösség.⁴⁵² Erre azért volt ilyen gyorsan szükség, mert a menekülttáborokban az ifjúságra rossz hatást tett volna a semmittevés.

1947-ben Farkas Ferenc Bodnár Gábort kérte fel – ügyvezető elnöki jogkörrel felruházva – a szervezőmunka koordinálására.⁴⁵³ Bodnár és még Magyarországon kiképzett cserkészársai megalapították a Hontalan Sasok nevű csoportot, amelynek tagjai Beodray Ferenc, Bernhardt Béla, Bodnár Gábor, Falvy György, Grósz Ferenc, Jámbor Pál, Kővári Lajos, Lajtaváry Endre, Olgyay György, Ravasz Dezső, Rónay Tamás, Szőke József, Szöllösi Dániel, Tokaji László és Tumbász Lajos lettek. A csoport elkezdte a menekülttáborok látogatását. Munkájuknak köszönhetően az év végén már több mint 40 cserkészcsapat jött létre, saját folyóirat indult és megírták az első magyar külföldi cserkész törvényt. Ausztriában Bánáthy Béla kezdte meg a csapatok szervezését. Megindult a vezetőképzés, 1948 és 1950 között összesen 20 cserkész tisztképző-tábor működött. A vezetők képzése azért volt jelentős,

⁴⁵⁰ Száz éves a magyar cserkészlet. Szerk.: *Avvakumovits Erzsébet – Avvakumovits Ottó – Benedekné Micsinay Mária – Bócsay Zoltán – Glaser János – Goór György – Ledvai-Lintner Imre – Lomniczy József – McGinn Erika – dr. Némethné Kesserű Judit – Pillénné Tircza Éva – Szórád Gábor*. Cleveland, 2010. 28–29.

⁴⁵¹ Egyes források szerint egy évvel később, 1947. április 2-án alakult a Cserkészlet, de Farkas Ferenc és több korabeli elsődleges forrás is az 1946-os dátumot említi, így a szerző véleménye szerint ez tekinthető hitelesnek.

⁴⁵² *Farkas F.*: Az altöttingi országgyűlés... i. m. 17–18.

⁴⁵³ Az 1946–1947-es szervezőmunkát Bodnár Gábor és társai precízen dokumentálták. Erről és az indulás egyes részleteiről lásd: *Marosvári Attila*: A Magyar Cserkészlet megindítása a nyugat-európai menekülttáborokban (1945–1947). In: *Studia Historica 5. A Móra Ferenc Múzeum évkönyve*. Szerk.: *Zombori István*. Móra Ferenc Múzeum, Szeged, 2002. 189–228.

mert ezek a fiatalok később az emigráció többi tagjához hasonlóan az egész világban szétszóródtak, így új hazájukba érkezve már képzett tisztekként megkezdhatték a szervezetek létrehozását.⁴⁵⁴

Az adott körülmények között a cserkészmozgalom beindítása is nehézségekbe ütközött. Voltak táborok, ahol a résztvevőknek saját maguknak kellett gondoskodniuk az élelemlről. A Hontalan Sasok hosszú útjaikat gyalog vagy kerékpárral voltak kénytelenek megtenni. Egyenruhák, jelvények és kiadványok létrehozására pedig végképp nem volt anyagi háttér. Egyenruha és jelvény gyanánt így meg kellett elégedni azokkal, amelyeket a menekült anyák és lányok készítettek katonai ruhákból, a kiadványokat pedig indigóval sokszorosították.

A fiatal cserkészvezetők mellett Farkas is aktivizálta magát – bár szemléit politikai kapcsolatok építésére is használta. 1947 áprilisától havonta körlevelekben tájékoztatta és bízta a cserkészeket.⁴⁵⁵ 1949 februárjának elején meglátogatta a plattlingi és passau-waldwerkei táborokat, ahol – a politikai magánbeszélgetéseken kívül – a cserkészeknek tartott nyílt előadásokat,⁴⁵⁶ és számos más cserkészrendezvénynek volt kezdeményezője, résztvevője. Farkas bármennyire is használta fel a cserkészetet saját politikai pozíciója erősítésére, Bodnár Gábor jogosan írta róla, hogy másodszer teremtette meg a magyar cserkészetet.⁴⁵⁷

1948–1949 a cserkészmozgalom életében is jelentős fordulatnak tekinthető. 1948 augusztusában megrendezésre kerülhetett Plattingban az első Nemzeti Munkatábor, amelyen 140 magyar cserkész vett részt. 1949-ben Landauban már 300-an táboroztak, míg az 1951-es ausztriai II. Világ jamboreen is részt vettek a magyar cserkészek. Az idő múlásával azonban a lehetőségek is megnőttek és egyre több család tudott továbbvándorolni más országokba. Ez a cserkészetet annyiban érintette, hogy a német és osztrák területeken kialakult munkacsoportok feloszlottak vagy létszámukban erősen megcsappantak, de az új lakhelyeken is megjelentek a kisebb csapatok.⁴⁵⁸ A Magyar Cserkészzetnek 1953-ban már világszerte 41 csapata és 2.800 tagja volt. A cserkészzet kiegészítette az iskolai oktatást, ébren tartotta a gyermekekben a

⁴⁵⁴ Száz éves a magyar cserkészzet... i. m. 13.

⁴⁵⁵ MMKM Irattára. MCSZ rendezetlen iratai. Főcserkész Körlevelek. 1947. április – 1947. október.

⁴⁵⁶ ÁBTL, 3.2.5. O-8-2001/39 „D” Tájékoztatók (Emigrációs „hírszolgalat”), 1949. 1. számú Titkos Tájékoztató. 1949. február 28. 261–264.

⁴⁵⁷ *Marosvári A.*: A magyar cserkészzet megindítása a nyugat-európai menekülttáborokban... i. m. 203.

⁴⁵⁸ Száz éves a magyar cserkészzet... i. m. 14.

magyarságtudatot.⁴⁵⁹ Amíg Magyarországon fokozatosan felszámolták a cserkészetet, majd 1948-ban beolvasztották a Magyar Úttörők Szövetségébe,⁴⁶⁰ addig az emigrációban megmaradt a legfontosabb magyar ifjúsági szervezetként.

IV/5. Magyar Királyi Csendőr Bajtársi Közösség

„Az első csendőrnapot az asztaltársaság 1949. február 13-án, vasárnap rendezte meg. A megemlékező beszédet Karsay [Jenő] alezredes mondta, amelyet könnyes szemmel hallgattak végig az emigrációba kényszerült csendőrök. Május 1-én bajtársi találkozót rendeztek, ahol több mint száz résztvevő csendőr jelenlétében beszélték meg a bajtársi segélyezés részleteit.”

(Dr. Rektor Béla)⁴⁶¹

Nem ismert, hogy pontosan hány csendőr menekült el az országból, és helyzetük olyan módon is sajtószerű volt, hogy bár a „45-ösököz” tartoztak, többségük a világháború befejezése után, a várható – de a legtöbb esetben nem megérdemelt – felelősségre vonás elől menekült nyugatra. Szakály Sándor adatai szerint a csendőrség felső vezetéséből 25 fő választotta az emigrációt, míg az itthon maradottak 95%-át érte valamilyen retorzió.⁴⁶²

A csendőrök saját szervezetüket 1947 júniusában hozták létre Grazban Magyar Királyi Csendőr Bajtársi Asztaltársaság néven. A szervezetet Jegenyés Pál főtörzsőrmester, majd őt váltva Karsay Jenő alezredes irányította, és elsősorban azoknak a csendőröknek és családjaiknak nyújtott segítséget, akik a világháború után hagyták el Magyarországot, amikor sok korábbi csendőrt internáltak vagy bíróság elé állítottak. 1948. november 20-tól rendszeresen jelent meg lapjuk, a *Bajtársi Levél*.⁴⁶³ 1949 nyarára a szervezet már világméretet öltött, így nevét Magyar Királyi Csendőr Bajtársi Közösségre változtatta. Az MKCSBK – a

⁴⁵⁹ Borbándi Gy.: A magyar emigráció életrajza... i. m. 16.

⁴⁶⁰ A cserkészet 1945 utáni magyarországi történetéről lásd: Gergely Ferenc: A magyar cserkészet története, 1910–1948. Göncöl, Budapest, 1989. 348–379.

⁴⁶¹ Rektor Béla: A Magyar Királyi Csendőrség oknyomozó története. Árpád, Cleveland, 1980. 324.

⁴⁶² Szakály Sándor: Akik a magyar királyi csendőrséget 1919 és 1945 között vezették. Magyar Napló, Budapest, 2013. 51–53.

⁴⁶³ Kőrössy Zoltán – Soltész Katalin: Magyar Királyi Csendőr Bajtársi Közösség. Szerzői kiadás, Kensington, 2011. 4. (<http://csendor.com/konyvtar/Bibliografia.htm>, 2012. március 18.)

Magyar Harcosok Bajtársi Közösségéhez hasonlóan – nem vagy csak kivételes esetekben szült bele a napi politikába, de legitimnek csak az 1944 előtti rendszert és törvényeket fogadta el. 1951-ben Folkusházy Lajos altábornagy és Dobolyi Lajos ezredes vették át az MKCSBK vezetését.⁴⁶⁴

A Közösség több szempontból kilógott az emigrációs szervezetek közül. Már az alapításkor nehézségek adódtak, mivel a csendőrség megítélése a zsidóság elhurcolásában játszott szerepe miatt rossz volt.⁴⁶⁵ A tagok is kivételes helyzetben voltak. A csendőröket és családjaikat csak részben telepítették nyugatra.⁴⁶⁶ A Magyarországon maradtakat rossz helyzetbe hozta, hogy az Ideiglenes Nemzeti Kormány rendeletében elítélte és feloszlatta az intézményt,⁴⁶⁷ ezzel alapot adva az internáláshoz. A csendőrök Magyarországon elveszítették munkájukat, megélhetési lehetőségüket, és számíthattak a számonkérésre, megtorlásra. Nem meglepő, hogy sok csendőr családjával együtt az emigrációt választotta, de ők külföldön is rosszabb helyzetbe kerültek, mint a korábbi menekültek. Azok a menekültek, akik a háború befejezte után kerültek idegen állam területére már nem kapták meg a DP státuszt, így nem kaphattak a hivatalos IRO segélyszállítmányokból, nehezebben kaphattak munkát és komplikáltabbá vált a kivándorlásuk is.⁴⁶⁸ A rossz életkörülmények miatt 150–200 csendőr belépett a francia idegenlégióba.⁴⁶⁹ Az egykori csendőrök és családjaik többsége azonban csak új hazájában szeretett volna boldogulni. Ezt úgy sikerült elérniük, hogy példamutatóan segítették egymást és jó kapcsolatot alakítottak ki az MHBK-val. 1971-es adatok szerint 1.100 egykori magyar csendőr élt szétszórtan a világban.⁴⁷⁰ Az MKCSBK központja hivatalosan mindig ott volt, ahol az aktuális vezető lakott. 1958-ig ez Ausztrián belül volt, utána viszont az Amerikai kontinens területén.⁴⁷¹

⁴⁶⁴ Borbándi Gy.: A magyar emigráció életrajza... i. m. 30.

⁴⁶⁵ Uo. 30–31.

⁴⁶⁶ Kőrössy Zoltán – Soltész Katalin: Az MKCsBK története. Szerzői kiadás, Kensington, 2011. 11.

(<http://csendor.com/konyvtar/Bibliografia.htm>, 2012. március 24.)

⁴⁶⁷ „Az ideiglenes nemzeti kormány 1.690/1945. M. E. számú rendelete a csendőrség feloszlásáról és az államrendőrség megszervezéséről.” A rendelet értelmében a korábbi „népellenes kormányok” teljes kiszolgálása miatt minden csendőr elveszítette munkáját és családjával együtt nyugdíjra illetve egyéb illetményekre való jogosultságát. A Belügyminisztérium különleges bizottságot hozott létre a korábbi csendőrök igazolására.

⁴⁶⁸ MMKM Irattára. MCSZ rendezetlen iratai. 1949-es beszámoló a francia övezetről. 16–19.

⁴⁶⁹ Kőrössy Z. – Soltész K.: Az MKCsBK története... i. m. 11.

⁴⁷⁰ Uo.

⁴⁷¹ Kőrössy Z. – Soltész K.: Magyar Királyi Csendőr Bajtársi Közösség... i. m. 4.

IV/6. Az altöttingi országgyűlés és zarándoklat

„Az országgyűlés tagjai nem akartak egyebet, mint megőrizni a független magyar állameszmét, a magyar alkotmányosságot, a magyar szuverenitást elvét, gondolatát és erkölcsi tartalmát, hogy mindezt egy jobb jövőre átmentse, annak töretlen folytonosságát fenntartsa és az abban rejlő erőit tisztán adhassa át a magyar népnek, minden fenntartás és haladék nélkül, mihelyt szabad országban, szabad népként veheti át tőle.”

(Az altöttingi országgyűlés résztvevőinek nyilatkozata)⁴⁷²

A menekült magyarok történetét vizsgálva kiemelendők az 1947-es altöttingi események. A Szent István ünnepén megrendezett zarándoklat és országgyűlés elsősorban nem politikailag fontos, hanem a DP-kre mért hatása miatt. Az emigráns magyarok a második világháború után először gyűltek össze egy tömegrendezvényen, amelyen megtudhatták, hogy nincsenek egyedül, lelki és szellemi támogatásra számíthatnak honfitársaiktól, volt képviselőik pedig még mindig törődnek velük.

IV/6/a. Előzmények

„Az utolsó magyar békerendszerű, demokratikus és alkotmányos parlament, az 1938. évi XIX. t.-c. alapján, általános és titkos választással 1939-ben alakult meg. Az időközben kitört 2. világháború miatt az alkotmányosan meghozott 1944. évi VII. t.-c. az országgyűlés élettartamát a békekötés ratifikálásától számított további fél évre meghosszabbította és ugyanilyen törvényes módon lehetővé tette, hogy kényszerhelyzetben külföldön is ülésezhessen.”

(vitéz kisbarnaki Farkas Ferenc)⁴⁷³

⁴⁷² Az altöttingi zarándoklat, 1947. augusztus 20. Szerk.: Kótai Zoltán. Herder-Druck, München, 1948. 4.; Farkas F.: Az altöttingi országgyűlés... i. m. 26.

⁴⁷³ Farkas F.: Az altöttingi országgyűlés... i. m. 25.

Az Egyesült Államok hadserege által megszállt bajorországi Altötting városa adott otthont a rendezvényeknek, amely magyar vonatkozásokkal is rendelkezett. A kalandozó magyarok 903-ban porig égették Altöttinget, csak a Mária-szobor maradt sértetlen. A katolikus egyház ezt csodának minősítette, így a város híres búcsújáró hely lett.⁴⁷⁴

A világháború utáni első években a Farkas Ferenc vezette Magyar Szabadság Mozgalom számított a legjelentősebb emigráns szervezetnek. Az 1939-es alapon álló csoport ahhoz, hogy befolyását és elismertségét növelje, úgy döntött, hogy szükség van egy olyan országgyűlés megtartására, amely a Magyar Királyság és a Szent Korona jogfolytonosságának elvén törvényes kereteket ad a további működéshez. Az MSZM abban reménykedett, hogy nemzetközi elismertség megszerzésével hatékonyabban fel tud lépni a Magyarországot megszálló Szovjetunió ellen.

Az altöttingi országgyűlés létrejötte jogi szempontból meglehetősen érdekes. Az országgyűlés résztvevői az 1938. évi XIX. törvénycikk alapján választott, 1939-ben megalakult parlamentet tekintették alkotmányosnak. Ez az álláspont részükről védhető, valamint tény, hogy ezt az országgyűlést senki sem oszlatta fel. Azonban rosszul hivatkoztak az 1944. évi VIII. törvénycikkre, amely az országgyűlés mandátumának meghosszabbításáról szól. Az altöttingi dokumentumokban az szerepel, hogy ez a törvény a békekötéstől számított fél évig tolja ki a képviselők mandátumát.⁴⁷⁵ Egyrésztől téves a törvény idézése, mivel az az 1944. június 9-én lejáró mandátumot egy évvel hosszabbította meg.⁴⁷⁶ Kisbarnaki Farkas tanulmányában helytelenül „VII.”-nek is nevezi a törvénycikket. Másrészt pedig egy olyan békeszerződés megkötéséhez igazították az országgyűlés mandátumát, amelyet sem az MSZM, sem a vele kapcsolatban álló képviselők nem fogadtak el.

Az altöttingi országgyűlés létrejöttének körülményei nem tették lehetővé az elsődleges jogi források vizsgálatát, így a fentiek véletlen tévedések is lehetnek. Azonban az 1944. évi VIII. törvénycikk elfogadása már erkölcsi felelősséget is von maga után. A törvényt a

⁴⁷⁴ Farkas F.: Az altöttingi országgyűlés... i. m. 24.

⁴⁷⁵ Uo. 25.

⁴⁷⁶ A Törvény pontos szövege a következő: 1944. évi VIII. törvénycikk az 1939. évi június hó 10. napjára összehívott országgyűlés tartamának kivételes meghosszabbításáról.

1. § Az 1939. évi június hó 10. napjára összehívott országgyűlésnek az 1886:I. tc. 1. §-a értelmében az 1944. évi június hó 9. napján lejáró tartama egy évvel meghosszabbíttatik. Az országgyűlés tartamának meghosszabbítása az 1848:IV. tc. 5. §-ában, az 1867:X. tc. és az 1933:XXIII. törvénycikkben megállapított szabályokat nem érinti.

2. § A jelen törvény a kihirdetésének napján lép hatályba.

(<http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8206>, 2014. április 3.)

képviselők 1944. június 8-án fogadták el. Németország 1944. március 19-én szállta meg Magyarországot, ezzel megszüntetve az ezeréves jogállamiságot. A megszállás után hozott törvényt tehát csak igen ellentmondásosan lehet hivatkozási alapnak tekinteni, mivel egy olyan totális diktatúra nyomása alatt jött létre, amelyhez hasonló ellen tiltakoztak az altöttingi országgyűlés résztvevői. Amennyiben a képviselők mégis hatályosnak tartották ezt a törvényt, felelősséget kellett vállalniuk minden másért, amely a német megszállás alatt történt.

Az országgyűlés későbbi résztvevői azért nem fogadták el az 1945 utáni magyarországi rendszert, mert így elfogadták volna a megszállt országban létrejött kormányokat, a népbíróági ítéleteket. Ez az álláspont érthető, de jogi szempontból nézve újabb kérdések merülnek fel. A „csonka országgyűlés” nem fogadta el az 1945 novemberében Magyarországon megválasztott nemzetgyűlést, mivel az egy megszállt országban egy megszálló hatalom közreműködésével jött létre. Ugyanakkor Bajorország az amerikai megszállási zónában volt és Farkasék is egy megszálló hatalomtól kértek és kaptak engedélyt az altöttingi országgyűlés megtartására.

A szervezkedni kezdő képviselők arra az álláspontra jutottak, hogy közösen fel kell lépniük a szovjet megszállás ellen, és hitet tenni az alkotmány és az emberi jogok mellett. Kinyilvánították, hogy Magyarország a „Nyugathoz” tartozik és továbbra is a nyugati civilizáció és kultúra őrzője akar maradni. A cél egy olyan szervezet létrehozása volt, amely tartaná a kapcsolatot a Nyugattal és hirdetné a „magyar igazság” ügyét.⁴⁷⁷ Erre a célra az altöttingi országgyűlés korlátozottan szolgálhatott. Ahhoz, hogy a nyugati hatalmak hivatalosan elismerjék a megalakított kormányt, el kellett volna ismerni a párizsi békeszerződést és lemondani a Horthy-korszak politikai rendszerének folytatásáról. Ennek beismerésével azonban elveszthették volna a tömegek támogatását, valamint ekkor már az Egyesült Államokban volt több, az 1945-ös nemzetgyűlés vezető személyisége, akikre az amerikai kormány támaszkodott.

A kezdeményező képviselők az előzetes tárgyalások után 1946 őszén kineveztek egy husztagú intézőbizottságot, amely a tartandó országgyűlés előkészítésébe kezdett. A bizottság tagjai többségben az MSZM tagjai voltak, de a tárgyalások hivatalosan a Mozgalom keretein kívül folytak, hogy így biztosítva legyen a menekült magyarság szervezetek feletti képviselete.⁴⁷⁸

⁴⁷⁷ *Farkas F.*: Az altöttingi országgyűlés... i. m. 26.

⁴⁷⁸ *Uo.* 26.

Az intézőbizottság rosszul ítélte meg az aktuális politikai helyzetet vagy legalábbis túl optimistán szemlélték az Egyesült Államok külpolitikáját. Úgy vélték, hogy a Truman-kormányzat hajlandó az agresszív lépésekre a Szovjetunió ellen.⁴⁷⁹ Azt viszont helyesen látták, hogy Magyarországnak szüksége lenne egy képviseleti szervre nyugaton. Az 1939-es képviselők úgy gondolták, hogy ennek létrehozása az ő feladatuk és kötelességük.⁴⁸⁰ Az MSZM tanult a korábbi mulasztásokból. Pelényi János korábbi washingtoni követ már 1938-ban súlyos hibának tekintette, hogy az első világháború alatt nem volt magyar diplomáciai képviselet az antant hatalmáknál, míg a környező nemzetek hatásosan képviseltették magukat. A második világháború alatt Pelényi és Teleki Pál terve alapján már előkészületek történtek egy washingtoni emigráns kormány létrehozására. Kállay Miklós miniszterelnöksége alatt ugyancsak próbált minél jobb kapcsolatot kiépíteni a nyugati szövetségesekkel, de összességében az ő kísérleteit sem követte siker.⁴⁸¹ Egy olyan helyzetben, amikor külső szemlélők számára lehetséges volt egy újabb háború kirobbanása, legalábbis gondos elővigyázatosságnak volt tekinthető egy olyan szervezet kiépítése, amely egy Nyugattal szövetséges ellenkormányként is működhet, ahogyan például a lengyel vagy a csehszlovák a második világháború alatt. Azonban itt is gondot okozott az MSZM helyzete. A Mozgalom nem tehetette magáévá a hivatalos amerikai külpolitikát, mert az alapelvek nem egyeztek meg, és elveszíthette volna az emigráció támogatását. Mindemellett az Egyesült Államokban már elkezdte munkáját a Magyar Nemzeti Bizottmány, amelynek alapelvei egyeztek a washingtoni állásponttal.

A bizottság elismerte Horthy kormányzói érdemeit, de elfogadta lemondó levelét is, amelyben kényszer hatására Szálasi Ferencre bízta a hatalmat. Így megüresedettnek tekintették az államfői tisztséget. Bár meghagyták annak lehetőségét, hogy Horthy visszatérjen a hatalomba, ha bizonyítja, hogy lemondását kierőszakolták, de ez a lépés akkor is komoly jogi aggályokat vet fel.⁴⁸² Amennyiben a bizottság jogilag elfogadta az 1944. március 19-e, de még az október 15-e utáni eseményeket is, mint amilyen Horthy lemondása volt, Magyarországot a német megszállás ellenére egy független államként kellett elismernie. Ezt az elvet követve azonban Magyarország nem csak a törvényhozásért és a jogi folyamatokért felelős, hanem a zsidó és számtalan egyéb nemzetiségű, vallású, politikai

⁴⁷⁹ *Uo.* 26-27.

⁴⁸⁰ *Uo.* 28.

⁴⁸¹ *Nyári Gábor*: A Sándor-palotától a ravatalig. Teleki Pál második miniszterelnöksége, 1939–1941. Kairosz, Piliscsaba – Budapest, 2015. 61–88.

⁴⁸² *Farkas F.*: Az altöttingi országgyűlés... i. m. 28–29.

gondolkodású állampolgárok százezreinek halálért és szenvedéseiért. A bizottság és a későbbi országgyűlés tagjainak a többsége nem eshetnek azon vádak alá, hogy részt vettek volna háborús bűnökben vagy egyáltalán elismerték volna, hogy Magyarország ezeket szuverén államként cselekedte. Valószínűsíthető, hogy ebben az esetben az önmagának minél biztosabb jogalapot kialakítani próbáló szervezet azon lépéseiről van szó, amelyekről akár írásos bizonyítékkal is rendelkeztek és ezek segítségével könnyebbnek vélték megszerezni az amerikai megszálló hatóságok támogatását.

A bizottság nem fogadta el sem a debreceni Ideiglenes Nemzetgyűlést és Ideiglenes Kormányt, sem az 1945-ös választás alapján összeült parlamentet, arra hivatkozva, hogy ezek egy idegen megszálló hatalom ellenőrzőse és irányítása alatt alakultak ki. Példaként felhozták az erre vonatkozó nemzetközi jogszabályokat is.⁴⁸³ A bizottság érvelése sok pontban helytálló, mivel megkérdőjelezhetetlen tény, hogy Magyarországot a szovjet Vörös Hadsereg megszállás alatt tartotta és minden politikai intézkedést csak a szovjet vezetésű Szövetséges Ellenőrző Bizottság engedélyével hajthattak végre. De újra hangsúlyozandó, hogy ilyen alapon az altöttingi országgyűlés sem lehetett legitim, mivel szintén egy megszálló hatalomtól függött.

Végül az előkészítő bizottság arra a következtetésre jutott, hogy az 1939-ben megválasztott országgyűlés bár jogait de facto nem gyakorolhatja, azonban de jure a magyar nemzet és állameszme egyetlen képviselője. Mindezek alapján a bizottság javasolta az országgyűlés összehívását Altöttingbe.⁴⁸⁴

IV/6/b. Az altöttingi országgyűlés

„Az Országgyűlés megállapítja, hogy megbízatása ma is tart, alkotmányos jogköre ma is fennáll és a nemzeti szuverenitás kérdésében a megoszthatatlan magyar államhatalom gyakorlására – az alkotmányos jogfolytonosság alapján – egyedül jogosult.

Ennek a közjogi jogállapotnak birtokában felismerve a világtörténelmi jelenségek során a magyar nemzetre nézve sorsdöntő idő elérkezését, az Országgyűlés ünnepélyesen kijelenti, hogy a háborús események kényszere folytán megszakadt működését folytatja és

⁴⁸³ Uo. 30–31.

⁴⁸⁴ Uo. 31–32.

együttal megállapítja, hogy a nemzet szuverén akarata, a magyar állam nevében és képviselőjében ezen az országgyűlésen nyilvánulhat és nyilvánul meg.”

(Az altöttingi országgyűlés résztvevőinek nyilatkozata)⁴⁸⁵

Az országgyűlés előkészítői felkeresték az amerikai közigazgatási szerveket és a követséget, ahol hallgatólagosan tudomásul vették a készülő eseményt. A hatóságok kérték a képviselők listáját, a tervezett programot és kilátásba helyezték a biztosítást.⁴⁸⁶ Az engedélyt valószínűleg D. S. Root őrnagy, az amerikai katonai közigazgatás altöttingi parancsnoka adta ki.⁴⁸⁷ Az amerikai hírszerzés felkészületlenségét mutatja, hogy még akkor is titkos magyar szervezkedésről számoltak be, amikor az MSZM már hivatalos tárgyalásokat folytatott az országgyűlés megrendezéséről a megszálló közigazgatási szervekkel.⁴⁸⁸

1947. augusztus 19-én gyülekeztek a képviselők az altöttingi Schloss Guttenburgban, ahol az esti vacsorán meghallgatták az intézőbizottság beszámolóját és nagy többséggel az országgyűlés megtartása mellett döntöttek. A vacsorát megzavarta egy CIC különítmény, amely Farkas vélekedése szerint Hennyey Gusztáv közbenjárására félbe akarta szakítani az eseményt.⁴⁸⁹ Természetesen nem zárható ki Hennyey szervezkedése sem, de az amerikai szervek dokumentumai alapján elsősorban a fejtelenség és az információáramlás hiánya idézte elő a váratlan fellépést.⁴⁹⁰ Végül D. S. Root őrnagy simította el a helyzetet.

Az országgyűlés két házának augusztus 20-án hajnali 3 órakor kezdődő együttes ülésén báró Feilitzsch Berthold (Felsőház) és Spett Ernő (Magyar Élet Pártja [MÉP]) elnökölt. A jegyzőkönyvet Liptay Lajos (Felsőház) és Incze Antal (Magyar Megújulás Pártja [MMP]) vezette. A köszöntő után Bocsáry Kálmán (MÉP) indítványozta, hogy az országgyűlés a következő javaslatokat országos határozatként fogadja el:

1. Az országgyűlés megbízatása fennáll, egyedül jogosult az államhatalom gyakorlására;
2. A háború hatására félbehagyott munkát az országgyűlés folytatja;
3. Legfőbb cél: biztosítani a nemzet fennmaradását, szabadságát, függetlenségét, biztonságát és egységét;

⁴⁸⁵ *Uo.* 40.

⁴⁸⁶ *Uo.* 32.

⁴⁸⁷ Weekly Information Bulletin. 1947. augusztus 4.

⁴⁸⁸ Kádár Lynn K.: Eckhardt Tibor amerikai éve... i. m. 132.

⁴⁸⁹ Farkas F.: Az altöttingi országgyűlés... i. m. 32–33.

⁴⁹⁰ Carmel Office's report to the State Department. Document n. o. 287. Top Secret. NARA/CP RG:59; File: 864.00

4. Az országgyűlés figyelembe veszi a rendkívüli időket és a haladás eszméjét, rendeleteit ezek alapján hozza meg;
5. Az ezeréves Magyarország lakossága jogosult a döntésekre, de ezt csak akkor tudja gyakorolni, ha nincs idegen megszállás alatt;
6. Az országgyűlés elismeri minden nemzet szabadságát és az emberi szabadságjogokat;
7. Magyarország a nyugati hatalmakhoz csatlakozva kívánja elérni felszabadítását.

Az országgyűlés elfogadta az indítványt.⁴⁹¹

Marton Béla (MÉP) indítványozta, hogy Farkas Ferencet hatalmazza fel az országgyűlés egy emigráns kormány megalakításának előkészítésével. Ezzel szemben Incze Antal azt javasolta, hogy Farkas azonnal alakítson kormányt, nevezzék ki miniszterelnökké és ideiglenes államfővé. A vitában felszólalt még Maróthy Károly (Keresztény Nemzeti Szocialista Front [KNSZF]), Mosonyi Kálmán (pártonkívüli) és Máté Imre (MÉP).

Érdekes, hogy az egyetlen olyan képviselő, aki indítványozta, hogy az országgyűlés csak úgy hozzon határozatot, ha az összes párt megfelelően képviselve van, a nemzetiszocialista érzelmű Maróthy Károly volt. Az ő megnyilatkozásából két következtetés vonható le: valószínűleg szerette volna, hogy egy későbbi időpontban több szélsőjobboldali képviselő jelenlétében döntsön az országgyűlés, tehát nem igazak azok a vádak, miszerint Altöttingben egy „fasiszta csoport” gyűlt volna össze. Másrészt, ha Maróthy indítványa érvényesül, be kellett volna vonni a Szociáldemokrata Párt, a Kisgazdapárt, a Polgári Szabadságpárt és a Kereszténypárt képviselőit.

Az országgyűlés öt ellenszavazattal Incze Antal indítványát fogadta el. Az újonnan megválasztott állam- és kormányfőt küldöttség hívta meg az eskütételre, amelynek Soós Károly (Felsőház), Liptay Lajos és Konkoly-Thege Kálmán (MÉP) voltak tagjai.⁴⁹² Farkas megérkezése után letette az esküt, az ülést ezek után berekesztették. A két ház együttes ülése hajnali 4 óra 5 perckor véget ért.⁴⁹³ Az ügyek gyors lebonyolítása mutatja, hogy előre meghatározott lépésekről volt szó.

Délután 15 órakor, a zarándoklat után, Feilitzsch Berthold megnyitotta az országgyűlés következő ülését, ahol Soós Károly és Vámos János (Behívott képviselő, Délvidék) töltötték be a jegyzői tisztséget. Farkas Ferenc ezen az ülésen mutatta be kormányát:

⁴⁹¹ Farkas F.: Az altöttingi országgyűlés... i. m. 34–35.

⁴⁹² Uo. 36–37.

⁴⁹³ Uo. 38.

Miniszterelnök-helyettes és pénzügyminiszter: Liptay Lajos

Belügyminiszter: Esseő Sándor (MÉP)

Földművelésügyi miniszter: Máté Imre

Igazságügy miniszter: Bocsáry Kálmán

Kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter: Tömböly Dénes (MÉP)

Iparügyi miniszter: Zsilinszky Gábor (vegyészmérnök, Bajcsy-Zsilinszky Endre öccse, korábban nem volt képviselő)

Kisgazda miniszter: Szilvássy Pál (MÉP)

Nemzetnevelés: Nyirő József (író, pap, 1941-től behívott erdélyi képviselő)

Közegészségügyi miniszter: Incze Antal

Kisbarnaki Farkas Ferenc az állam- és kormányfői, valamint a külügyi- és honvédelmi tárcát tartotta fenn magának.

Farkas későbbi tanulmányában kiemelte, hogy a kormány tisztában volt azzal, hogy nem működhet és nem is kívánt az emigráció vezető szerve lenni.⁴⁹⁴

A kormány nyilatkozatában kifejtette, hogy elfogadja az Egyesült Nemzetek, az Atlanti Charta és a Wilsoni pontok irányadó elveit, ugyanakkor elvárja, hogy a nyugati nagyhatalmak is ezek alapján segítsék Magyarország függetlenségének ügyét. A nyilatkozat tétele után az országgyűlés következő ülését elnapolták. Az altöttingiek többé nem ültek össze.⁴⁹⁵

Az altöttingi országgyűlés egyik legvitatottabb pontja és alkotmányosság szempontjából is fontos kérdése, hogy az 1939-es képviselők közül kik és hányan vettek részt az üléseken. A szakirodalmi munkákban és visszaemlékezésekben sem szerepelnek pontosan alátámasztható adatok. A legfontosabb ismert forrás Farkas Ferenc 20 évvel későbbi munkája nem tér ki a megjelent képviselők számára. Az országgyűlés teljes jegyzőkönyve – amelyet Farkas szerint minden nyugati szövetséges hatalomnak elküldtek – pedig a kutatás során nem került elő. Egy – egyébiránt kissé pontatlan – magyar állambiztonsági jelentés szerint 56 egykori képviselő volt jelen.⁴⁹⁶ Az eddigi információk alapján 40–60 közé tehető a megjelent képviselők száma. A legmagasabb szám egy 1952-es német külügyi jelentésen található, amelyben 135 képviselőről írnak.⁴⁹⁷ Bár pontos számadat ez idáig nem került elő, vannak olyan 1939-ben megválasztott képviselők – némelyek később kerültek be a parlamentbe –,

⁴⁹⁴ *Uo.* 44–45.

⁴⁹⁵ *Uo.* 48.

⁴⁹⁶ ÁBTL, A-2127/19/1 Farkas Ferenc életrajza. 70.

⁴⁹⁷ PA B11 Die ungarische Emigration 23.

akikről biztosan tudható, hogy részt vettek a csonka országgyűlésen: Bocsáry Kálmán (MÉP), Esseő Sándor (MÉP), Feilitzsch Berthold (Felsőház), Hinleder Fels Ákos (Behívott, Erdély), Habsburg József (Felsőház), Incze Antal (MMP), Konkoly-Thege Kálmán (MÉP), Krüger Aladár (MÉP), Lill János (Nyilaskeresztes Párt [NYKP]), Liptay Lajos (Felsőház), Maróthy Károly (KNSZF), Marton Béla (MÉP), Máté Imre (MÉP), Mosonyi Kálmán (NYKP), Nyirő József (Behívott, Erdély), Polonkay Tivadar (Behívott, Erdély), Rosta Lajos (MÉP), Spett Ernő (MÉP), Szilvássy Pál (MÉP), Tömböly Dénes (MÉP), Váczy György (MÉP), Vámos János (Behívott, Délvidék).⁴⁹⁸

A 22 ismert képviselőből 3 volt felsőházi tag, 4 az országgyűlés mandátumának ideje alatt Magyarországhoz visszacsatolt területekről (Délvidék, Erdély) behívott képviselő, 11 a Magyar Élet Pártjának tagja, 1 a Magyar Megújulás Pártjának tagja és csupán 3 valamelyik szélsőjobboldali párt képviselője.

Az eddigi adatok alapján nem igazolható az a később az emigráció köreiben is hangoztatott vád, hogy az altöttingi országgyűlést egy „nyilas csoport” szervezte volna. Kétségtelen, hogy voltak a képviselők között szélsőjobboldali beállítottságúak, de a törvényhozók többsége a korábbi kormánypárt soraiból került ki.

Más megítélés alá eshet az, hogy az Altöttingben megjelent politikusok közül kik vettek részt az Országgyűlés munkájában 1944. március 19-e után. A teljes névlista nélkül ez sem megállapítható, de az altöttingi dokumentumok és állásfoglalások alapján feltételezhető, hogy a többség részt vett a parlamenti munkában a német megszállást követően is. De ettől még nem lehet azt állítani, hogy nyilasok lettek volna. Ez esetben egyéenként kell megvizsgálni, hogy ki miért vett részt a parlamenti üléseken. Az ok ugyanúgy lehetett az utolsó lehetőségek megragadása a függetlenség visszaszerzéséhez, mint a Harmadik Birodalom végső győzelmébe vetett hit. Azok a képviselők, akik az 1944. október 16-i nyilas puccs után is az akkor létrejövő Törvényhozók Nemzeti Szövetségének is tagjai maradtak, már súlyosabb elbírálás alá esnek, de itt is fontos megvizsgálni a személyes célokat. Az ismert „altöttingiek” közül ez három főt érint: Bocsáry Kálmánt, Marton Bélát és Nyirő Józsefet.⁴⁹⁹

⁴⁹⁸ MMKM Irattára. MCSZ rendezetlen iratai.; *Macarmey, Carlile Aylmer*: Október Tizenötödike... i. m.; Országgyűlési Almanach az 1939–1944. évi országgyűlésről. Szerk.: *Haeffler István*. MTI, Budapest, 1940.; *Farkas F.*: Az altöttingi országgyűlés... i. m.; *Borbándi Gy.*: A magyar emigráció életrajta... i. m.; Az írás megmarad... i. m.; Magyar Katolikus Lexikon; Az altöttingi zarándoklat... i. m.; MMKM Irattára. MCSZ rendezetlen iratai. Kótai Zoltán vatikáni delegátus éves jelentése Rómába. 1947.; 1948., *Radnóczy A.*: A magyar katonai emigráció története... i. m.; PA B11 Die ungarische Emigration 24.

⁴⁹⁹ *Rozsnyói Ágnes*: 1944. október 15. Századok, 93. évf. (1959) 2–4. sz. 373–403. 400.

Az Altöttingben összegyűlt képviselőket sokkal inkább érheti az a vád, hogy a közjogi mellett nem tárgyaltak a gyakorlatban megvalósítható és sürgető kérdésekről. Az „altöttingiekre” is jellemző volt az a sajátos, valóságtól elszakadó politikai gondolkodás, amely már az Osztrák–Magyar Monarchia utolsó éveiben a magyar politikai elit sajátja volt. A mindennapi, sürgető ügyeket figyelmen kívül hagyva tárgyaltak a jogfolytonosság fenntartásáról. 1947-ben a magyar menekültek túlnyomó többségben menekülttáborokban éltek, nem volt önálló jövedelmük és a túlélésért kellett küzdeniük. Az országgyűlés még csak nem is tervezte, hogy tárgyalni fog a menekültek sorsának javításáról. Az adott körülmények között ez mindenképpen hibának tekinthető. A politikai emigráció még az 1950-es években is hasonló közjogi vitákat folytatott, amelyek következtében a különböző csoportok és szervezetek érdekei olyannyira eltávolodtak egymástól, hogy legtöbb erejüket az egymás elleni harc kötötte le, ami az emigráció gyakorlati segélyező segítségének rovására ment.⁵⁰⁰

IV/6/c. Az altöttingi kormány „tevékenysége”

„Vitéz kisbarnaki Farkas Ferenc 1949. február 3-án Plattlingban megtartott cserkész-szemléje után egy magánbeszélgetés során az 1947. augusztus 20-i ismeretes Altötting-i gyűlés (az úgynevezett »Emigrációs Parlament«) jelentőségét méltatta. Hangsúlyozta, hogy a gyűlésnek, mely a Szent Korona tana jegyében a jogfolytonosság elve alapján állott, a fontosságát elvitetni nem lehet. Nézete szerint a különböző magyar emigráns csoportok egyre jobban közelednek már azokhoz az elgondolásokhoz, melyek annak idején a fenti gyűlés indítékául szolgáltak. Kijelentette, hogy amikor létre jön a magyar emigráció egysége, az Altöttingben kapott megbízását vissza fogja adni megbízóinak.”

(A Magyar Harcosok Bajtársi Közösségének titkos tájékoztatója)⁵⁰¹

⁵⁰⁰ MMKM Irattára. MCSZ rendezetlen iratai. Felhívás a magyar emigrációhoz! Nyugat-Németország, 1953. július.

⁵⁰¹ ÁBTL, 3.2.5. O-8-2001/39 „D” Tájékoztatók (Emigrációs „hírszolgálat”), 1949. 1. számú Titkos Tájékoztató. 1949. február 28. 261–164. 263–264.

A megválasztott kormány kijelentette, hogy nem fog aktívan politizálni, elsősorban a jogfolytonosság miatt érezte szükségesnek létrejöttét. Ennek ellenére a jelenlévő képviselők és az országgyűlés támogatói szerették volna, ha a kormányfő és kormánya a gyakorlatban is megmutatja cselekvőképességét. Erre esélyük sem volt, mivel Farkast már 1947. szeptember 3-ra berendelték a müncheni generálkonzulátusra, hogy a megszálló amerikai hatóságok képviselőinek információkat szolgáltatson az altöttingi eseményekről, és jegyzőkönyvileg rögzítsék álláspontjukat. A találkozón jelen volt Delmar R. Carlson alkonzul, a katonai kormányzó képviselőjében Paul Burns alezredes, a müncheni OMGUS⁵⁰² képviselőjében egy bizonyos Mr. Warhaftig, valamint Farkas és Esseő. A helyzet tisztázása érdekében Carlson – a korábbi amerikai ígéretekkel ellentétben – a következőket jelentette ki:

1. Semmiféle menekült kormány nem tűrhető az amerikai megszállási övezetben, legyen az nyílt vagy titkos;
2. Menekült- és DP-csoportok politikai tevékenysége a katonai kormányzáság rendelkezésébe ütközik;
3. Szervezett menekült- és DP-csoportok által egy másik szövetséges nemzet ellen kifejtett kritika nem tűrhető;
4. Mindem menekült kormány megalakítására tett kísérlet azonnal megszüntetendő.

Farkas állítása szerint ennek ellenére a kormány még másfél évig csendes belső munkát végzett.⁵⁰³ Valójában nincs annak nyoma, hogy a miniszterek ebben a pozícióban bármiféle tevékenységet folytattak volna, és a politikailag igen tevékeny Farkas Ferenc sem állam- vagy kormányfőként dolgozott, hanem a Magyar Szabadság Mozgalom elnöki vagy az ABN alelnöki tisztségét használta.

Az „altöttingiek” kötelességüknek érezték, hogy Horthy Miklóst is tájékoztassák az eseményekről. Nyirő József és Máté Imre képviselők fel is keresték az egykori kormányzót Weilheimben, de annak távolléte miatt a memorandumot Horthy István özvegyének, Edelsheim-Gyulai Ilonának adták át 1947. december 12-én. A grófnő apósa nevében közölte, hogy az államfői jogköröket az adott helyzetben nem lehet gyakorolni.⁵⁰⁴ Ez a figyelmeztetés elsősorban kisbarnaki Farkas Ferencnek szólt. Megjegyzendő, hogy a konfliktusok elkerülése végett valószínűleg direkt olyan időpontot választottak a képviselők a látogatásra, amikor Horthyt nem találták otthon. Farkas és az egykori kormányzó között a korábbi jó viszony az

⁵⁰² Office of Military Government, United States – Az Egyesült Államok Katonai Kormányzásának Hivatala

⁵⁰³ *Farkas F.*: Az altöttingi országgyűlés... i. m. 51–52.

⁵⁰⁴ *Uo.* 55–56.

emigrációban megromlott. Ennek elsődleges oka az volt, hogy Horthy árulásnak tekintette Farkas részvételét az 1944. október 15. utáni eseményekben.⁵⁰⁵ Azzal, hogy Altöttingben Farkast ideiglenes államfőnek választották, még rosszabb lett kettejük kapcsolata, aminek következtében már nem köszöntötték egymást.⁵⁰⁶

Az altöttingi országgyűlés híre nagy port kavart a politizáló emigránsok köreiben. A Magyar Nemzeti Bizottmány teljesen elítélte az altöttingi országgyűlést, amelyet egy „nyilas banda” politizálásának tartott. Ez az állítás ebben a formában nem volt igaz, de a „45-ösök” sem voltak jobb véleménnyel a „47-es” Bizottmányról, amelyet nemzetárulónak, hazafiatlannak mondtak.⁵⁰⁷ A még csak alakulófélben lévő MHBK vezető katonái bár elviekben az 1939-es alapon álltak és ők maguk sem ismerték el a budapesti kormányt, az altöttingi országgyűlést egy jó szándékú, de szerencsétlen eseménynek tartották, amely többet ártott a magyar menekültek ügyének, mint használt.⁵⁰⁸ Később többen is felhívták Farkas figyelmét, hogy az országgyűlés szervezésénél és az emigránskormány alakításánál nem vette figyelembe, hogy az 1945 novemberében megválasztott kormányt a nyugati szövetségesek is legitimnek ismerték el, amelyet alkalmasnak tartottak arra, hogy aláírja a békét.⁵⁰⁹ A Henyey vezette Münchener Magyar Iroda hozzáállását jól mutatja, hogy a volt külügyminiszter már az események előtt jelezni akarta Farkasnak, hogy hibának tartja azok megtartását,⁵¹⁰ az országgyűlés előestéjén történt incidens mögött pedig a szervezet állhatott. Mivel az MMI tartotta a kapcsolatot az MNB-vel és több, a magyar menekülteket érintő akcióban az amerikai megszállók is hivatalos partnerként tekintettek rá, tisztségéből kifolyólag sem állhatott a kezdeményezés mellé. Azok a volt szélsőjobboldali képviselők és prominens személyek, akiket valamilyen okból kizártak az altöttingi országgyűlésről, Szemák Jenő korábbi kúriai elnök vezetésével Ország Tanács néven hoztak létre szervezetet, amelyet a

⁵⁰⁵ Horthy Miklós nagy szerepet szánt Farkasnak a kiugrási kísérletben és az utána lezajló folyamatokban. A tervek kidolgozásának folyamán Farkas neve esetleges miniszterelnökként is szóba került. Farkas azonban – sok más Horthyhoz hű tiszttel egyetemben – nem kapott kellő információt a kiugrási kísérletről, így nem is vett aktívan részt benne. A nyilasok alatt betöltött tisztségeit valószínűleg kényszerből vagy a magyarságot segítő szándékkal vállalta el, de ez mai napig viták tárgyát képezi, Horthy pedig érthetően érezte úgy, hogy egykori bizalmasa elárulta.

⁵⁰⁶ *Edelsheim-Gyulai Ilona*: Becsület és kötelesség. II. kötet. Európa, Budapest, 2001. 134.

⁵⁰⁷ *Farkas F.*: Az altöttingi országgyűlés... i. m. 54–55.

⁵⁰⁸ *Radnóczy A.*: A magyar katonai emigráció története... i. m. 733.

⁵⁰⁹ *Uo.*

⁵¹⁰ ÁBTL, 3.2.5. O-8-2001/39 „H” Emigrációs szervezetek által készített emlékeztetők, 1948. Jegyzőkönyv az MHBK megbeszéléséről Henyey Gusztáv volt külügyminiszterrel. München, 1949. február 7. 317.

jogfolytonosság kizárólagos fenntartójaként próbálták feltüntetni.⁵¹¹ Utólag a német külügyminisztérium is úgy gondolta, hogy hiba volt az országgyűlés összehívása.⁵¹²

A hosszas tétlenség után 1949. május 29-re Farkas minisztertanácsot hívott össze Münchenbe, ahol – miután három miniszter már kilépett – kormányával együtt lemondott. Ezt a lépést a következőkkel indokolta:

1. Az amerikai elnökválasztáson nem az MSZM-et támogató republikánusok nyertek;
2. Az Egyesült Államok a Magyar Nemzeti Bizottmányt támogatta, amely így hathatós propagandát folytatott Farkas és az „altöttingiek” ellen;
3. Horthy Miklós – már Nürnbergben – kijelentette, hogy csak erőszak hatására mondott le a kormányzói tisztségről;
4. Mindszenty József letartóztatása kihatott az altöttingi kormányra;
5. Időközben több 1939-ben megválasztott képviselő is emigrált, akik újabb országgyűlést szerettek volna összehívni. Véleményük szerint az altöttingi országgyűlés szellemi vonalon teljesítette a kitűzött célokat;
6. A képviselők és a kormánytagok között viták támadtak;
7. Néhány 1939-ben választott képviselő szerepet vállalt a Magyar Nemzeti Bizottmányban, ezzel elfogadva a „köztársasági alapot”;
8. A nyilas képviselők támadólag léptek fel az altöttingi országgyűlés ellen és külön politikai szervezkedésbe kezdtek.⁵¹³

Az Altöttingben megválasztott kormány sikertelenségének egyik fő okának tekinthető – miközben az adott időszakban a nyugati szövetségesek sem hajlottak annak elfogadására –, hogy a többi emigráns szervezet, elsősorban a Magyar Nemzeti Bizottmány is az ellehetetlenítésén fáradozott. Az „1945-ösök” és „1947-esek” között a fő különbség az volt, hogy nem fogadták el egymás alapállításait.⁵¹⁴ A „45-ösök” szemében a világháború után Magyarországon történt események illegitímek voltak, mivel egy megszállt állam területén, egy megszálló hatalom irányítása és ellenőrzése alatt mentek végbe, eldobva a történelmi jogot és hagyományt. Nézeteik szerint, aki elismerte az 1945 utáni politikai rendszert, az egyben elismerte a népbírósi ítéleteket, az egyházak meghurcolását és a törvénytelenégeket. Ezzel szemben az 1947-es emigráció a világháború után kialakult

⁵¹¹ ÁBTL, 3.2.5. O-8-2001/39 „B” A Magyar Harcosok Bajtársi Közösségének (MHBK) iratai, 1949–1950. A magyar katonai ellenállási mozgalom. 91–103. 100.

⁵¹² PA B11 Die ungarische Emigration 23.

⁵¹³ Farkas F.: Az altöttingi országgyűlés... i. m. 56–58.

⁵¹⁴ Uo. 53–54.

politikai rendszert tekintette alapnak, amelyről azt tartotta, hogy bár a Szovjetunió veszélyeztette és idővel a kommunisták kezébe játszotta át a hatalmat, de a törvényi keretek demokratikusak voltak. A Horthy-korszakot és annak szellemiségét nem fogadták el, mivel az konzervatív nemzeti, nem pedig demokratikus alapokon nyugodott és felelőssé tették olyan második világháború alatti bűnökért, amelyekért csakis a megszálló németeket és az őket kiszolgálókat terhelte a felelősség.

Az emigráció két csoportjának ugyanaz volt a problémája. Nem fogadta el a másik eredményeit, a kudarcokat viszont túlzottan kihangsúlyozták. Elsősorban azért ítélték el a másikat, amit egy megszálló hatalom kényszerítésére tettek vagy nem volt módjuk ellene fellépni. Így szinte lehetetlen volt, hogy ez a két csoport közös nevezőre jusson és közös harcot folytasson Magyarország függetlenségéért.

Az altöttingi országgyűlés fontossága nem csak az elvégzett feladatokban áll. A jogfolytonosság fenntartásának kísérlete nemes és a magyar menekültek által támogatott cél volt, de az adott körülmények között jogilag is megkérdőjelezhető volt, a gyakorlatban pedig nem volt lehetőség a megvalósítására. Az országgyűlés legnagyobb érdeme, hogy ez volt az első olyan jelentős politikai rendezvény, amely kísérletet tett a menekültek összefogására. Egy ilyen eseménynek nagy lélektani hatása lehetett azokra a magyarokra, akik túléltek ugyan a világháború pusztításait, de minden vagyonukat és korábbi egzisztenciájukat elveszítve egy idegen országban kellett megküzdeniük megélhetésükért, miközben Magyarországon a szovjet hadsereg felügyelete alatt teljes társadalmi és politikai rendszerváltás ment végbe.

IV/6/d. Az altöttingi zarándoklat

„Ezren meg ezren voltunk Altöttingben hontalan és otthontalan magyarok s kopott oltárlépcsőin az öreg kápolnának, amelynek őseink megkegyelmeztek ezernegyvennégy esztendővel ezelőtt, beleimádkoztuk minden bánatunkat, minden nyomorúságunkat és megalázottságunkat, üldözöttségünket és elhagyatottságunkat és minden forró és kínlódó nosztalgiánkat ami fényes és csodás Szent István ünnepeink elvesztett mesevilága után, ennek az ezernegyvennégy esztendőnek lélekzetszegő perspektívája.”

(„Pannonicus Viator”)⁵¹⁵

⁵¹⁵ Magyar Vándor. 1947. augusztus 30.

A csonka országgyűlésnek az altöttingi zarándoklat adott keretet, amely az első nagy emigráns rendezvény volt. 1947. augusztus 20-án 10.000–12.000⁵¹⁶ magyar menekült érkezett – többségük táborokból –, akik az Altöttingi Madonnához imádkoztak a szenvedő magyar népért. A menekültek első nagy megmozdulását Kótai Zoltán vatikáni delegátus szervezte és vezette le,⁵¹⁷ a német egyház részéről Ludwig Eisenreich atya működött közre.⁵¹⁸ Kótai a bazilikában tartott szentbeszédében kifejtette, mennyire fáj a szíve, hogy ezt a magyar tömeget „*koldussorson, rongyos ruhákban és tépett zászlókkal*” kell látnia, ugyanakkor becsülte a menekültek kitartását és hitét, ami nehéz körülmények között is elvezette őket az ünnepre.⁵¹⁹ A felvonulás élén Habsburg József főherceg (az MSZM tiszteletbeli elnöke) haladt. A zarándokok a kápolna egyik oszlopán elhelyezték márványtáblájukat, amely Szent Istvánt ábrázolta, amint a Szent Koronát a Szűzanyának ajánlja fel, és a következő szöveget tartalmazta:

*„Koronádnak legszebb éke,
Hozzád sír fel Hunnia,
Nem felejt el Árpád népe,
Amíg lesz egy hű fia.”⁵²⁰*

Az emléktábla elhelyezése után 200 cserkész újította meg hűségfogadalmát és vont a magyar zászlót.⁵²¹ A délután folyamán újra a bazilikában gyűltek össze a zarándokok litániára és hangversenyre. Megható szónoklatot tartott Fazekas László, a vilshofeni körzet magyar lelkésze.⁵²²

Az altöttingi események közül a zarándoklat az, amely a legfontosabb lélektani hatással bírt. Németország amerikai övezetében ekkor 180.000–200.000 magyar menekült élt. Közülük 12.000-en jelentek meg a zarándoklaton. Ennek a magas számnak az értékét tovább emeli, hogy az adott viszonyok között gyakorlatilag csak gyalogosan lehetett közlekedni, és az emigráns magyarok többsége ekkor még az életben maradáshoz szükséges betevőkért

⁵¹⁶ MMKM Irattára. MCSZ rendezetlen iratai. Kótai Zoltán vatikáni delegátus éves jelentése Rómába. 1947. 5.; Farkas F.: Az altöttingi országgyűlés... i. m. 24.; Radnóczy A.: A magyar katonai emigráció története... i. m. 6.

⁵¹⁷ Az altöttingi zarándoklat... i. m. 11.

⁵¹⁸ MMKM Irattára. MCSZ rendezetlen iratai. Kótai Zoltán vatikáni delegátus éves jelentése Rómába. 1947. 5.

⁵¹⁹ Az altöttingi zarándoklat... i. m. 12–15.

⁵²⁰ Uo. 23.

⁵²¹ Uo. 24–25.; Farkas F.: Az altöttingi országgyűlés... i. m. 24.

⁵²² Az altöttingi zarándoklat... i. m. 27–31.

küzdött. A zarándokok bizonyították, hogy nem felejtették el magyarságukat, hitüket, hagyományaikat, értékeiket, összetartozásukat. Mindezt politikai felhang nélkül, hiszen az ide vándorlók túlnyomó többsége nem az országgyűlés miatt érkezett.⁵²³ Az altöttingi zarándoklat a legjobb példa arra, hogy amíg a politikai színtéren folyamatosak voltak a csatározások és a viták kibékíthetetlen ellentétekké fokozódtak, addig a menekültek nagy része összetartott a legnehezebb időkben.

1947. augusztus 20-án, Altöttingben a menekült magyarság egyik legnagyobb eseménysorozatára került sor, amelyhez hasonló méretű megmozdulás csak Mindszenty József hercegprímás 1975. május 15-i mariazelli temetése volt. Amíg az előbbieket meghatározó értékét az adta, hogy közvetlenül a második világháború pusztításai után, a szinte elviselhetetlen nyomorban is összegyűltek a magyarok, és hitet tettek hazájuk, kereszténységük mellett, addig az utóbbi azt bizonyította, hogy 30 évvel a száműzetés kezdete után sem veszítették el a nemzetbe és Istenbe vetett hitüket. Hogy ez így alakult, abban meghatározó szerepe volt az altöttingi országgyűlésnek és zarándoklatnak.

IV/7. A szervezetek működésének áttekintése

A hatalomra és a vezetésre való törekvése miatt Kisbarnaki Farkast állandóan támadták saját szervezetén belül is. Az MHBK kiválása az MSZM-ből megfosztotta a szervezetet aktív tagjaitól. Kisbarnaki Farkas nemzetközi kapcsolatait felhasználva többször megkísérelte az MHBK-t és Zákót maga alá rendelni, de ez mindig meghiúsult.”

(Részlet a magyar állambiztonság összefoglaló jelentéséből)⁵²⁴

⁵²³ Egymással ellentmondásos vannak arról, hogy a zarándoklatra érkezők közül hányan tudhattak az országgyűlésről. Farkas és társai igyekeztek bizalmasan intézni a szervezést, de arról politikusokon és vezetőkön kívül sokan mások is tudomást szerezhettek. A kutatás során sikerült adatokat szerezni a zarándoklaton résztvevő két, ma is élő személytől. Clara von Osváth-Czanik édesanyjával együtt vett részt a zarándoklaton, de ők sem korábban, sem a zarándoklat ideje alatt nem hallottak az országgyűlésről. Ezzel szemben Bárány Ferencné Kerecseny Alice és családja tudtak arról, hogy a zarándoklattal egy időben országgyűlést tartottak, amelyen Farkas Ferencet ideiglenes államfőnek és kormányfőnek választották. Clara von Osváth-Czanik levele Miklajuc Istvánnak. München, 2013. augusztus 15.; Bárány Ferencné Kerecseny Alice személyes közlése a szerzőnek. 2016. szeptember 1.

⁵²⁴ ÁBTL, A-1144 „Magyar Szabadság Mozgalom” /MSZM/ Összefoglaló jelentés. 12–14. 14.

A konzervatív „nyugatos” politikusok hibája volt, hogy nem határolódtak el eléggé a nyilasoktól, így Szálasi hívei magukat úgy állíthatták be, mint a Horthy-korszak képviselőit. Ezzel áthárították felelősségük egy részét a kormányzó híveire, akiknek romlott a megítélése.⁵²⁵ A konzervatív szervezetek többsége nem rokonszenvezett a nyilas és nemzetiszocialista csoportokkal, de fontosabbnak tartották a történelmi alkotmány jogfolytonosságát, így nem zártak ki senkit a politikai párbeszédéből, akinek 1939-ben helye volt az országgyűlésben.

Az egyes szervezetek elemzésében csak érintőlegesen került elő, de 1945-ös csoportnak tekinthető a Követi Komité, amely 1944. március 19-ét követően jött létre a németellenes magyar diplomatákból. A Barcza György és Bakach-Besseney György vezetésével működő csoport a háború végén a nyugati szövetségesekkel vette fel a kapcsolatot, akiknek közvetítették a Magyarországon történt eseményeket, kihangsúlyozva, hogy a német megszállással az ország elveszítette maradék szuverenitását is. A Követi Komité kereste a kapcsolatot az 1944 decemberében létrejött Ideiglenes Nemzetgyűléssel, de erre nem érkezett válasz. A szervezet a háborút követően a menekült magyaroknak szerzett segélyeket, majd miután a nyugati szövetségesek felvették a diplomáciai kapcsolatot a magyar kormánnyal, 1945 novemberében feloszlatta magát. A Követi Komité és az 1945-ös emigráció többsége között az volt a legnagyobb különbség, hogy a diplomaták rájöttek: Magyarország elveszítette a háborút, és hiába hisznek még ugyanazokban az elvekben, mint a Horthy-korszakban, azok már nem hozhatók vissza.⁵²⁶

A politikai csoportoktól némileg függetlenül, a menekültekre mégis nagy hatást téve tevékenykedett és jelentős támogatást szerzett Habsburg Ottó. A trónörökös híveinek száma tovább nőtt az után, hogy bebizonyosodott: Horthy nem vesz aktívan részt az emigrációs politikában. A legitimisták száma nem volt mérvadó, jogi alapjaik is erősen ingadoztak, ráadásul Ottó főherceg sem szeretett volna mindenáron magyar király lenni. Elsősorban személye volt vonzó: Nyugaton is ismert és elismert antifasiszta politikus volt, aki aggódott „népeiért” és azért dolgozott, hogy a menekülteknek jobb élete legyen, az otthon maradottak pedig felszabadulhassanak.⁵²⁷ Habsburg Ottó 1950-től folyamatosan látogatta a kórházakat és táborokat, minden magyarnak igyekezett segítséget és támaszt nyújtani.⁵²⁸

⁵²⁵ *Borbándi Gy.*: A magyar emigráció életrajza... i. m. 8–9.

⁵²⁶ *Uo.* 10–11.

⁵²⁷ *Krónika*, 1948. március

⁵²⁸ *Borbándi Gy.*: A magyar emigráció életrajza... i. m. 35–36.

Az 1945-ös emigráció vezetői nem adták fel régi elveiket, nézeteiket. Egy olyan konzervatív, keresztény, nemzeti hagyományokon alapuló Magyarországot szerettek volna, amely az adott körülmények között nem jöhetett létre. Ennek hatása kettős volt, amely egyszerre szolgálta a magyar emigrációt és kárára is vált. Ezek a nézetek voltak azok, amelyek nagyban elősegítették, hogy a menekültek ne veszítsék el magyarságukat, keresztény hitüket, és nemzeti értékeiket nem feledve illeszkedjenek be új hazájukban. Ezért történhetett meg, hogy az emigránsok körében 1949-ig a Magyar Szabadság Mozgalom volt a legnépszerűbb szervezet. A nyugati szövetségeseknek viszont nem volt érdekük a „horthysta” Magyarország újbóli megteremtése. Ezért azt az anyagi és szellemi támogatást, amely szükséges lett volna hathatós nemzetközi politika kifejtéséhez, azok a „47-esek” kapták, akik mögött nem állt olyan jelentős társadalmi bázis az emigrációban.

A Horthy-korszak konzervatív elemei és az átmeneti koalíciós korszak demokratái közötti fő különbséget jól szemlélteti Ölvedi János⁵²⁹ írása:

„Valaki azt mondta, nekem tegnap: A mostani magyar földreformot pedig magyar ember nem ismerheti el törvényesnek. Nem ismerheti el, mert idegen megszállás alatt jött létre. Másodszor, mert olyan forradalmi erők valósították meg, olyan politikai pártok és irányok, amelyek nem képviselik a magyar nemzet többségét. Demagóg játékot űztek a magyar földdel, aminek eredménye elsősorban az lesz, hogy lezüllik gazdaságilag az ország, süllyed a mezőgazdasági termelés, és elsősorban azok a parasztok fognak éhezni, akik között szétosztották a földet... A magántulajdon elvének ezt a szemérmetlen arcucsapását nem nézhetik egykedvűen a nyugati demokráciák sem.

És hozzá kell tennem, hogy ezt az érvelést mind gyakrabban hallom manapság. Itt is, ott is megjelennek a régi Magyarország pókhálós figurái, és hivatkoznak idegen megszállásra, a demagóg forradalmi erőkre, az értelmetlen földosztás szükségképpen bekövetkező gazdasági csődjére, a magántulajdon elvének megsértésére, sőt a nyugati

⁵²⁹ Ölvedi János (1914–1983): Felvidéki magyar író, újságíró. A pozsonyi szlovák egyetemen, majd Budapesten folytatott jogi tanulmányokat, amelyeket 1937-ben félbehagyott. 1935-től kezdve jelentek meg elsősorban a felvidéki magyarság helyzetét elemző írásai. Az első bécsi döntést követően 1940 márciusáig a Felvidéki Ügyek Minisztériumában Jaross Andor tárca nélküli miniszter titkára, ezt követően 1944 elejéig a szófiai követségen sajtóattasé. Hazatérése után a *Függetlenség* című lap munkatársa, majd 1945 tavaszán Nyugatra menekült. Élénk szerepet játszott a németországi magyar menekültek kulturális életében. 1950-ben kivándorolt az Egyesült Államokba, ahol 1951-ben márciusában a Szabad Európa Rádió munkatársa lett. 1952 márciusától 1979. júliusi nyugdíjba vonulásáig (Nyárhídi László álnéven) a rádió müncheni szerkesztőségének munkatársa. Rendszeresen jelentek meg tanulmányai az *Új Látóhatár* és a *Katolikus Szemle* folyóiratokban, valamint cikkei az *Új Hungária* és a *Bécsi Napló* hasábjain.

*demokráciákra is. Csak egy dolgról hallgatnak. A hárommillió magyar mezőgazdasági proletárról, akiknek évtizedek óta ígért fűt-fát a nemzet, csak adni semmit sem adott. A hárommillió magyar koldusra, akik katonát adtak a hazának, véreztek az elmúlt harminc év alatt Európa valamennyi csatamezőin, védték az országot, melyből nem mondhattak magukénak egyetlen barázdát sem. És arról is hallgatnak, hogy minden másképp lenne talán a vérző és szenvedő Magyarországon, ha ezt a hebehurgya és demagóg módon végrehajtott földosztást nem mások, nem a jelenlegi urak, de ők, a régi Magyarország valósította volna meg.*⁵³⁰

A Horthy-korszak mérsékelt csoportjai mindemellett egymással is megküzdöttek, ami ugyancsak gyengítette politikai erejüket. Az összes emigráns szervezet létre kívánta hozni a menekültek egységét, de ez a vezető személyek vitái miatt nem valósulhatott meg. Hennyey Gusztáv mögött a Münchener Magyar Iroda majd a Magyar Nemzeti Bizottmány állt, Farkas Ferencet saját szervezete, a Magyar Szabadság Mozgalom támogatta, míg Zákó András a Magyar Harcosok Bajtársi Közösségének vezetőjeként igyekezett minél nagyobb befolyásra szert tenni.⁵³¹ Az emigrációs szervezetek elaprózódása is általánossá vált. A különböző csoportok politikai, szakmai vagy vallási alapon jöttek létre, de a kívánt egység létrehozását ezzel is hátráltatták. 1952-ből név szerint összesen 17 magyar menekültügyi szervezetet ismerünk.⁵³² A folyamatos viták közepette csupán egy személy volt, akit a legtöbb szervezet elfogadott volna a magyar emigráció vezetőjének: Eckhardt Tibor. A korábbi kisgazda pártvezér az MNB egyik vezetője volt, de szellemisége közelebb állt a „45-ösökhöz”. Jó viszonyt ápolt az MHBK-val, amellyel már az alapítás kezdetén kapcsolatba lépett,⁵³³ sőt, 1954-ben a szervezet tagja lett. Farkas Ferenc zárt körben már 1949-ben elismerte, hogy véleménye szerint Eckhardt a „magyarság ügyeinek legelhivatottabb képviselője.”⁵³⁴

⁵³⁰ Ölvédi János: Levelek a számkivetésből. Faragó Miklós, München, 1947. 30–31.

⁵³¹ A disszertációban mérsékelt támogatottságuk, politikai és társadalmi súlytalanságuk miatt nem kerültek bemutatásra, de befolyásosabb politikusaik miatt vezető szerepet kívántak kiharcolni még a következő szervezetek: Bolsevizmus-Ellenes Nemzeti Erők; Unió; Magyar Szolgálat; Magyar Nemzeti Erők Egyesülete, Magyar Keresztény Népmozgalom, Magyar Országos Tanács, Magyar Ellenállási Tanács.

⁵³² MMKM Irattára. MCSZ rendezetlen iratai. A Németországi Magyar Menekültügyi Szervezetek Szövetségének hirdetménye. 1953. július.

⁵³³ ÁBTL, 3.2.5. O-8-2001/39 „C” A Kopjás mozgalom iratai, 1945–1948. 1. sz. kiegészítő tájékoztató. 249–254.; 1. számú melléklet. Eckhardt Tibor és Pálffy József gróf feltételei. 1948. április 12. 255.; 2. számú melléklet. A „Kopjás Mozgalom” válasza Eckhardt Tibor feltételeire. 256–257.

⁵³⁴ ÁBTL, 3.2.5. O-8-2001/39 „D” Tájékoztatók (Emigrációs „hírszolgálat”), 1949. 1. számú Titkos Tájékoztató. 1949. február 28. 261–264. 264.

Azonban Eckhardt azzal, hogy közeledett az MHBK köreihez, egyre jobban elszigetelődött a fokozatosan balra tolódó MNB-n belül, amelyből heves viták után, a Bajtársi Közösséghez való csatlakozása idején, 1954-ben, ki is lépett.⁵³⁵ Eckhardt Tibor bár karizmatikus, jó kapcsolatokkal rendelkező, művelt és tehetséges vezető volt, habitusa, vitázásra hajlamos személyisége nem tette lehetővé, hogy összekötő kapocs legyen a különböző szervezetek között. Emiatt a helyzete és befolyása meggyengült az emigráns szervezeteken belül.

Természetesen akadtak olyan személyek is, akik felismerték, hogy a politikai életben is nyitni kell, eközben megtartva a keresztény, nemzeti hagyományokat. A niederaudorfi konferencia egyetemista résztvevői 1949 áprilisában a közös Duna-medencei sorsról és a népi kultúráról beszéltek.⁵³⁶ 1948–1949 egyfajta szellemi választópontnak is tekinthető a „nyugatos” magyarság életében. Nyilvánvalóvá vált ugyanis, hogy Magyarország nem lesz rövid időn belül újra független és egyre inkább megjelent annak a fiatal nemzedéknek a hangja, amelyet kevésbé kötöttek nosztalgikus emlékei, pályája a Horthy-korszakhoz – valamint annak túlzottan közjogi alapú gondolkodásához –, és képesek voltak a valóságnak megfelelőbben kezelni a magyar menekültek lehetőségeit, jövőjét. Sajnálatos, hogy ez a réteg csak mérsékelt hatást tudott elérni, és a politikai életet az egymással vetélkedő szervezetek csatározása uralta.

A nagyobb „45-ös” és „47-es” szervezetek működését vizsgálva megállapítható, hogy egyiknek sem volt jelentős hatása a nemzetközi politikára. A nyugati nagyhatalmak vagy azok egyes intézményei, pártjai csakis olyan mértékben támogatták a magyarokat, ami a saját politikai céljaik megvalósításához szükséges volt. Legjobb példa erre a Magyar Szabadság Mozgalom térnyerése, majd elszigetelődése. A világháború befejezése után közvetlenül az amerikai hadsereg tisztjeinek jelentős része és a Republikánus Párt keményen fel akart lépni a Szovjetunióval szemben, ezért szövetségest láttak Farkas Ferencben és szervezetében. Azonban az Egyesült Államoknak demokrata kormányzata volt, amely már azt a Magyar Nemzeti Bizottmányt támogatta, amelynek politikusai aláírták a párizsi békét, amely meghatározta Magyarország szerepét is a kétpólusú világban, és nem mellékesen ugyanazokat a demokratikus elveket vallották. Az MSZM elveszítette támogatottságát, az MNB politikai hatalmat kapott. De egyik szervezet sem vette észre – vagy nem akarta észrevenni –, hogy csupán a „nagyok” játékszerei voltak.

⁵³⁵ Kádár Lynn K.: Eckhardt Tibor amerikai évei... i. m. 149–150.

⁵³⁶ Borbándi Gy.: A magyar emigráció életrajza... i. m. 12.

V. Szellemi élet

„Tudom olykor súlyosan reád nehezedik mégis. Kezed régi kilincsek emlékétől sajog, szemed előtt fölködlik egy ház, füledben rég elhangzott szavak visszhangja duruzsol. Gondolatban sorra járod a régi szobákat, lelked ujjaival végig simogatod a kedves, kopott bútorokat. Meghitt illatait feléd küldözgeti egy régi kert. Gyermekkori ösvények kavicsa csikordul emlékezésed léptei alatt. Hegyek és völgyek, erdők és mezők támadnak életre benned (...) Aztán nézz körül és meglátod, hogy itt is vannak, mindenhol vannak erdők és hegyek, völgyek és mezők. Rózsák és fák és illatos, és szép haszontalanságok. (...) Már csak emlékszel a honra, s amíg emlékszel: tervezted már az új hont magad köré, hogy legyen mire emlékezzenek a gyermekeid.”

(Wass Albert)⁵³⁷

A menekültek – a mindennapi megélhetés biztosítása mellett – nagy figyelmet fordítottak arra, hogy megőrizték magyarságukat. 1945 és 1948 között bíztak abban, hogy rövidesen visszatérhetnek Magyarországra, ezért nem jöttek létre kulturális intézmények, hanem a gyermekek nemzeti és keresztény értékeken alapuló oktatásának megvalósításán fáradoztak. 1948–1949-re Magyarországon végbement a kommunista hatalomátvétel, az emigráció számára is nyilvánvalóvá vált, hogy a hazatérés nem lesz rövid időn belül lehetséges. Ekkor kezdtek létrejönni világszerte azok a kulturális intézetek és csoportok, amelyek célul tűzték ki, hogy megőrzik az évezredes magyar érdekeket, és biztosítják a szükséges szellemi termékeket az emigránsok számára.

Ebben a munkában nagy szerep hárult a sajtótermékekre és a Szabad Európa Rádióra. Bár ezek többsége részt vett a politikai csatározásokban, a fő feladatot, a szellemi élet frissítését teljesítették.

⁵³⁷ Wass Albert: Honvágó. In: Pávaszemes pillangó. Magyar Katolikus Diákok Szövetsége, München, 1947. 41–43.

V/1. Oktatás

„Az a korcsoport, ami a negyvenes évek végén felső osztályos gimnazistaként Waldwerkében és más magyar menekült középiskolában kapott hasonló nevelést, az emigrációnak legszilárdabb gerincét volt hivatva alkotni, nemcsak életerő, hanem magyarságunk megtartása szempontjából is. Elég idős volt ahhoz, hogy megtanulja a sors leckéit, magába szívja a régi magyar nemzeti kultúra értelmét és értékét, elég fiatal, tanulékony és rugalmas, hogy az új kívánalmak és nyelvek elsajátítása még könnyedén menjen.”

*(Szappanos István)*⁵³⁸

A menekültek fontosnak tartották, hogy a gyermekek megfelelő nevelést kapjanak, így megőrizve magyarságukat. Szinte minden táborban, ahol hosszabb ideig tartózkodtak magyarok, létrehozták saját iskolájukat. Elemi iskolákra nagyobb szükség volt, ezek közül a legtöbb ideiglenes jelleggel jött létre és kevés dokumentum maradt fenn működésükről. Az igazán komoly munka a gimnáziumokban folyt. Nyugat-Németországban az angolok által megszállt területen jött létre az Osterodei iskola, míg az amerikai megszállási övezetben négy gimnázium alapult, Baden-Württemberg területén Bauschlottban és Lindenbergben, míg Bajorországban Niederaufdorfban és Passau Waldwerke nevű táborában.⁵³⁹ A legfontosabbnak tekinthető középiskola az ausztriai francia övezetben, Innsbruckban működött 1946-tól.

Az egyik első iskola 1945. október 23-án alapult a Waldwerke-táborban.⁵⁴⁰ Alapítója és igazgatója Csejtey Béla pedagógus volt, akit az az Ambrus Szaniszló katolikus pap követett, aki nagy szerepet vállalt az emigrációs iskolarendszer felállításában és a Lindenbergi Magyar Reálgimnázium igazgatója lett. A waldwerkei iskola a nehéz körülmények ellenére olyan jól működött, hogy megkapta az amerikai megszálló hatóságok elismerő nyilatkozatát. Az oktatás biztosítása érdekében a Vatikáni Misszió védnöksége alá vette az iskolát.⁵⁴¹ Az intézmény kiterjesztette kereteit, 10 pedagógust alkalmazott, az elemi mellett megjelent a középfokú oktatás, 1947 júliusában pedig lezajlottak az első érettségik. A táborban 1947-ben

⁵³⁸ Az írás megmarad... i. m. VII.

⁵³⁹ *Uo.* 11.

⁵⁴⁰ *Borbándi Gy.:* A magyar emigráció életrajza... i. m. 15.

⁵⁴¹ Az írás megmarad... i. m. 3–4.

még 2.200 magyar menekült élt, ez a szám 1950-re 220-ra csökkent. Az iskolát 1951-ben bezárták.⁵⁴²

1945 nyarán Rosenheimben is megindult a magyar oktatás, Fekete Géza ferences szerzetes, Rozsályi Ferenc piarista szerzetes és Ravasz Dezső tanár a környék fiataljait egy vasúti kocsiban tanította. A hely szűkössége miatt az iskola 1947 januárjában Niederaudorfba költözött,⁵⁴³ ahol a Magyar Caritas Szolgálat és a Magyar Segítő Szolgálat közreműködésével hamarosan létrejött a Magyar Leánygimnázium.⁵⁴⁴ Az Alpenhof Panzióban berendezett iskola igazgatói tisztségét Ravasz Dezső látta el, de az intézmény létrehozásában jelentős szerepe volt még Ordódy Sándornénak, Rozsályi Ferencnek és Csia Kálmánnak.⁵⁴⁵ A tanévet 130 diák kezdte meg a korábbi fogadóból kialakított iskolában.⁵⁴⁶ A leánygimnáziumhoz köthető az egyik első cserkészalakulat, a 32. Czecei Éva Leánycserkészcsapat 1947. októberi megalakulása. A kivándorlások miatt azonban mind a tanári, mind a tanulói állomány megcsappant, így az iskola 1951. április 1-jén bezárt, a megmaradt diákok a lindenbergi gimnáziumban folytatták tanulmányaikat.⁵⁴⁷ A Lindenbergi Magyar Reálgimnáziumban 1953-ban 78, 8–14 év közötti diák kezdte meg a tanévet.⁵⁴⁸ 1954-re 100 fölé nőtt a tanulók száma, így helyszűke miatt a gimnázium átköltözött Bauschlottba, ahol szintén Ambrus Szaniszló irányítása alatt 1956-ig állt fenn a magyar iskola.⁵⁴⁹ Ez az iskola a székhelyét végül az alkalmasabb bajorországi Kastl melletti kolostorvárhoz tette át. Az új intézmény 1958. márciusi indulásakor Burg Kastl néven kezdte meg működését, és hamarosan a legjelentősebb németországi magyar gimnáziummá vált.⁵⁵⁰

A bauschlotti tanárok elhivatottságát mutatja, hogy általában az iskola körüli munkákat is ők végezték, de emellett más fizikai munkát is vállaltak. A pedagógusok fizetése

⁵⁴² *Uo.* 11–23.

⁵⁴³ *Uo.* 134.

⁵⁴⁴ *Életünk*, 1999. november.

⁵⁴⁵ *Az írás megmarad...* i. m. 137.

⁵⁴⁶ *Uo.* 136.

⁵⁴⁷ *Borbándi Gy.*: A magyar emigráció életrajza... i. m. 14–15.

⁵⁴⁸ MMKM Irattára. MCSZ rendezetlen iratai. Ambrus László levele a Magyar Caritas Szolgálatnak. Lindenber, 1953. április 24.

⁵⁴⁹ *Az írás megmarad...* i. m. 337–345.

⁵⁵⁰ Burg Kastl – Iskolánk története (<http://www.kastlalumni.eu/burg-kastl/iskola%C3%A1nk-t%C3%B6rt%C3%A9nete/>, 2016. szeptember 10.)

rendkívül alacsony volt, amely az NSZK-ban még az 1950-es évek közepén is csupán a 64 márkát érte el a lakás és ellátás mellett.⁵⁵¹

Innsbruckban már 1946-ban megindult a tanítás a Magyar Elemi- és Középiskolában.⁵⁵² A város 1945 óta egyfajta gyűjtőpontként is szolgált, mivel a francia megszállási övezetben feküdt és a hatóságok nem nehezítették a menekültek összefogását, amelyet az is elősegített, hogy a környéken számos egykori magyar katona telepedett le.⁵⁵³ Az eredmény a kulturális-, közösségi- és sajtóintézmények mellett a magyar iskola létrehozása volt. A kutatás során az 1951-es katolikus levelező tanfolyam tantervezete került elő.

A terv elsősorban az 1945. január 1-jén érvényben lévő tanmenetet követte. Pontosan meghatározta az elemi-, polgári- és középiskolákban eltöltendő évek számát és az oktatóórát. A hittan kötelező tanítását a körzeti papokra bízta, és szorgalmazta kereskedelmi- és leányiskolák létesítését is. A diákoknak külön kellett foglalkoznia honismerettel, hogy az idegen föld ellenére is magyaroknak érezhessék magukat. Az iskolák típusaitól függően a fiatalok magyar nyelvet, irodalmat, történelmet, földrajzot, művészetet, közigazgatást, természettudományt, gazdaságot, igazságszolgáltatást, egyházi és nemzetiségi viszonyokat tanultak.

A legnagyobb gondot a taneszközök beszerzése jelentette. Gyakorlatilag semmilyen tantárgyhoz nem volt megfelelő könyv. A tervezet még az 1944. évi német megszállás előtti, a Szent István Társulat által kiadott tankönyvek beszerzését tartotta szükségesnek. Megfelelő írógép hiányában a meglévő kötetek sokszorosítása sem volt lehetséges. Az innsbrucki iskolának új tanárookra is szüksége volt (magyar, történelem, latin, természettudomány és mértan szakokon, elemi és polgári iskolás képesítéssel). A tervezet felsorolta a költségeket is. A tanárok fizetését 700, az adminisztrációs munkatársakét 200, a kisegítő személyzetét 100 schillingben állapította meg. Egyszeri költségként kezelte a taneszközök beszerzését, a közüzemi kiadások pedig havi 500 schillinget tettek volna ki. A tervezetet az iskola igazgatója, Romhányi Árpád látta el kézjegyével. A címzett a magyar katolikus menekültek apostoli vizitátora, a korábbi győri kanonok, főtisztelendő Dr. Zágon József⁵⁵⁴ volt.⁵⁵⁵

⁵⁵¹ *Borbándi Gy.*: A magyar emigráció életrajza... i. m. 16.

⁵⁵² Egyes iratokon Magyar Gimnáziumként van feltüntetve.

⁵⁵³ *Éger György*: Megálmodott Magyarország. Beszélgetés nyugati magyarokkal. Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, Basel – Budapest, 1999. 13–21.

⁵⁵⁴ Zágon József (1909–1975): Magyar katolikus pap. 1935-ben szentelték pappá, 1937-ben szerzett teológiai doktorátust. Egyéb egyházi pozíciói mellett 1939-től püspöki titkár, 1943-tól püspöki irodaigazgató. 1946-ban nevezték ki kanonokká, de ugyanebben az évben elhagyta az országot. Nyugaton szerepe volt több iskola, a

Az intézet által kiállított érettségi bizonyítványokat minden osztrák és külföldi egyetem elfogadta. Vizitátora 1952-től az ausztriai magyar főlelkész, Dr. Gróh Béla lett.⁵⁵⁶ A beiratkozásért 30–35 schillinget kellett fizetni diákoknak, míg az éves tandíj 100 schilling volt.⁵⁵⁷

Az innsbrucki püspökség 1946-ban vásárolta meg a várostól nyugatra található Schloss Mentlberget, hogy a gyönyörű parkkal körülvett kastélyban otthont teremtsen 160 magyar diáknak. Ide költözött a gimnázium és később itt kapott helyet az 1950-ben Muttersban alapított fiúinternátus is. Az internátus diákjai az évi (10 hónap) 3.700 schillinget kitevő tartásdíj fejében tan- és hálótermeket, zuhanyzót, világítást, központi fűtést, könyvtárat és napi háromszori étkezést kaptak. Az internátust Wlassits Ferenc innsbrucki magyar lelkész és Törzsök Jenő prefektus irányították szigorú napirend szerint. A jelentkezőknek be kellett mutatniuk korábbi tanulmányi eredményeiket, önéletrajzukat és lelkészük ajánlását. Indokolt esetben a tandíjtól eltekintettek. A használati cikkeket és ruhaneműket a tanulóknak kellett biztosítani.⁵⁵⁸

Innsbruck központja volt a magyar emigráció oktatásának. A lehetőségekhez mérten kimagasló körülményeket teremtett az ausztriai és a németországi magyarság. Az eddigi kutatások alapján megállapítható, hogy az 1950-es évek elején itt volt a leghatékonyabb a magyar ifjúság keresztény szellemben történő nevelése. Az innsbruckival együtt Ausztriában 1947-ben három középiskola működött, összesen 160 tanulóval. Ezen kívül volt még nyolc elemi iskola 213 diákkal és öt gyermekmenhely 87 növendékkel. Mindegyik intézményt papok vezették.⁵⁵⁹

Németország francia megszállási övezetében kevés magyar tartózkodott, 1949 végére nem egészen 3.000 fő. Ekkor a magyar gyermekek többsége német iskolákba járt, azok közül, akik már az emigrációban lettek iskoláskorúak, pedig mindegyik. Egyaránt jól beszéltek

római Actio Catholica, valamint lapok és könyvkiadók elindításában. 1950-ben nevezték ki az emigráns katolikus magyarok vizitátorává. 1967-től a Püspöki Kongregáció altitkára és a római Santa Maria Maggiore bazilika kanonokja. Mindszenty József 1971. évi Nyugatra távozásának egyik szervezője.

⁵⁵⁵ MMKM Irattára. MCSZ rendezetlen iratai. Az Innsbrucki Magyar Elemi- és Középiskola Tantervezete. Innsbruck, 1951.

⁵⁵⁶ Gróh Béla oktatásban betöltött fontos szerepét bizonyítja, hogy ő vezette az 1960-as években a szintén Innsbruckban működő diákoknak fenntartott Mindszenty Otthont is.

⁵⁵⁷ MMKM Irattára. MCSZ rendezetlen iratai. Az innsbrucki magyar iskolák leírása. 1952.

⁵⁵⁸ *Uo.*

⁵⁵⁹ PLE Mindszenty-per iratai 5. doboz V-700/17A. 335. (4582/1947.) Részletek a vatikáni Államtitkárságnak küldött jelentésből. 395.

németül és magyarul. Néhány indokolt esetben (szülő elhalálása, rossz anyagi helyzet) a Commissariat aux Prisonniers, Déportés et Réfugiés (PDR)⁵⁶⁰ és az IRO a megszállók gyermekeinek részére létesített francia internátusokban helyezte el magyar diákokat. A francia zónában a különböző nehézségek miatt nem alakulhattak ki olyan magyar középiskolák, mint az amerikaiak által megszállt területen. Csúpn néhány magyar egyetemi hallgató volt, akik a zóna egyetemén (Freiburg, Tübingen, Mainz) vagy az amerikai megszállási övezetben tanultak. A főiskolásokról a World Student Relief⁵⁶¹ gondoskodott, amely elsősorban a kivándorlásukban segédkezett.⁵⁶²

A valutareform, az NSZK létrejötte és a kivándorlás sokat változtatott az oktatási rendszeren. Az új márka bevezetése bár stabilizálta a gazdaságot, de ideiglenesen visszaesést okozott, ami miatt sokan nem engedhették meg maguknak az iskola anyagi támogatását. A tanulók létszámának visszaesését a tömeges kivándorlás is drasztikusan gyorsította. A diákok közössége egy év alatt 60–62%-kal csökkent.⁵⁶³

Jelentősek voltak még a Young Men's Christian Association (YMCA) és a Young Women's Christian Association (YWCA)⁵⁶⁴ ifjúsági szervezetek magyar csoportjai. Az egyetemisták München központtal hozták létre szervezeteiket, a Katolikus Magyar Diákok Szövetségét (KMDSZ) és a Magyar Diákok Önszegélyező Körét (MDÖK). Felelevenítette munkáját a református Soli Deo Gloria. Jelentős volt még a magyar hallgatók száma a leuveni, a grazi és az innsbrucki egyetemeken. Az egyetemisták voltak a fő hangadók az 1949. évi niederaudorfi és az 1950-es grazi ifjúsági konferenciákon. Programjuk a keresztény és nemzeti értékek megtartása és hirdetése volt, de vitáikon kompromisszumképesebbek voltak a „45-ösök” idősebb vezetőinél. Elsősorban a KMDSZ tett szert nagy tekintélyre,⁵⁶⁵ amelynek 1951-ben 161 magyar egyetemista volt tagja.⁵⁶⁶

Az 1945-ös emigráció egyik legnagyobb sikerét az oktatási rendszer létrehozásával érte el. A táborokban lakó magyaroknak nem volt semmilyen intézményrendszerük,

⁵⁶⁰ A hadifoglyokkal, deportáltakkal és menekültekkel foglalkozó francia állami szervezet.

⁵⁶¹ A szervezetnek nincs hivatalos megnevezése. Civil kezdeményezésként jött létre, hogy a háború sújtotta egyes országokban segítse az egyetemi és főiskolai hallgatókat, valamint a tanárokat. Elsősorban taneszközöket, könyveket és pénzadományokat gyűjtött.

⁵⁶² MMKM Irattára. MCSZ rendezetlen iratai. 1949-es beszámoló a francia övezetről. 12–13.

⁵⁶³ MMKM Irattára. MCSZ rendezetlen iratai. Kótai Zoltán vatikáni delegátus éves jelentése Rómába. 1948. 7.

⁵⁶⁴ Hivatalos magyar fordítás és megnevezés: Keresztény Ifjak Egyesülete

⁵⁶⁵ *Borbándi Gy.*: A magyar emigráció életrajza... i. m. 16.

⁵⁶⁶ MMKM Irattára. MCSZ rendezetlen iratai. A németországi KMDSZ névsora. 1951.

taneszközeik, de még helyük sem iskolák alapítására, így mindent az alapoktól kellett kezdeni. Adva voltak azonban a tanárok, akik ingyen vagy minimális fizetésért vállalták a menekült fiatalok oktatását, és azok a segítő személyek, akik minden tőlük telhetőt megtettek az iskolák működtetéséért. A pedagógusok és támogatóik áldozatos munkájának köszönhetően kiépült egy iskolarendszer is, amely a számos alapfokú intézmény mellett öt gimnáziummal is büszkélkedhetett, amelyekben fennmaradt a magas színvonalú, keresztény és nemzeti értékekre épülő oktatás.

A fiatalok tanításának fontosságát mutatja, hogy ez volt az egyetlen terület, ahol azok a vezető emigránsok is együtt dolgoztak, akik a politikai csatározásokban egymás ellenfelei voltak.⁵⁶⁷ Ugyanakkor a menekültek nem számíthattak a magyar állam támogatására az iskolák létrehozásában és fenntartásában, sőt, a magyar diplomácia 1947-ben már azt is jelezte, hogy ezek az oktatási intézmények semmilyen módon nem tartoznak a magyar államhoz.⁵⁶⁸

A Németországban érettségizett magyar diákok száma ⁵⁶⁹										
	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956
Bauschlott	-	-	-	-	-	-	-	-	0*	12
Lindenberg	-	-	-	-	-	7	6	12	-	-
Niederaudorf	3	6	3	nincs adat	nincs adat	-	-	-	-	-
Passau-Waldwerke	32	32	21	nincs adat	4	-	-	-	-	-

* A német oktatási rendszer átalakítása miatt 1955-ben nem tartottak érettségi vizsgákat.

⁵⁶⁷ Számos olyan korabeli fénykép és dokumentum maradt fent, amelyeken az egymással vitában álló politikai szereplők együtt szerepeltek a szervezetük által is támogatott iskolai rendezvényeken.

⁵⁶⁸ MNL OL, XIX-J-1-k 4. d. 110. tétel. Magyar diaszpóra és emigráció Nyugat-Németországban (1945–1964). Németországi magyar oktatásügyi kérdések. 1947. február–március. (Köszönöm Erdős Kristófnak, hogy felhívta a forrásra a figyelmem.)

⁵⁶⁹ Az írás megmarad... i. m.; *Borbándi Gy.*: A magyar emigráció... i. m.; MMKM Irattára. MCSZ rendezetlen iratai. 1949-es beszámoló a francia övezetről.; MMKM Irattára. MCSZ rendezetlen iratai. Kótai Zoltán vatikáni delegátus éves jelentése Rómába. 1947.; 1948.; MMKM Irattára. MCSZ rendezetlen iratai alapján.

A jelentősebb németországi magyar iskolák tanulóinak és tanárainak száma a valutareform (1948. június 20.) előtt és után ⁵⁷⁰				
Iskola	Valutareform előtt		Valutareform után	
	Tanulók száma	Tanárok száma	Tanulók száma	Tanárok száma
Passau-Waldwerke	320	21	152	16
Niederaudorf	40	7	30	6
Platting	67	4	40	3
Piding	110	6	-	-
Metten	42	2	-	-
München	17	1	-	-
Künzing	52	3	30	3
Összesen:	648	44	252	28

V/2. Kultúra

„Célunk a magyar szellemi értékek felkutatása, velük szoros kapcsolat létesítése, fenntartása és megmentése a jövőre; a magyar sajátos kultúrájának ápolása és továbbfejlesztése. Működésünk teljesen politikamentes, csak egyetemes nemzeti összefogást ismerünk. A kultúra az egyetlen szilárd kapocs, amely az idegenben élő magyarságot összetartani képes és az alámerüléstől meg tudja menteni.”

(Baranyai Lőrinc Gusztáv)⁵⁷¹

1945-ben a magyar kulturális élet alakjainak egy jelentős csoportja is németajkú területekre került.⁵⁷² A háború utáni időkben a mindennapi megélhetésért küzdő emigránsok számára

⁵⁷⁰ MMKM Irattára. MCSZ rendezetlen iratai. Kótai Zoltán vatikáni delegátus éves jelentése Rómába. 1948. 7.

⁵⁷¹ Magyar Szabadság, 1952. december 7.

⁵⁷² Az 1945-ös emigráció jelesebb irodalmárai: Nyirő József, Wass Albert, Vaszary János, Milotay István, Flórián Tibor, Ólvedi János, Marschalkó Lajos, Ráttkay R. Kálmán, Kovách Aladár, Zathureczky Gyula, András Károly, Csiky Ágnes Mária

Neves színészek: Szelezky Zita, Vaszary Piroska, Muráti Lili, Gárdos Kornélia, Komár Júlia, Eszenyi Olga, Páger Antal, Szilassy László, Hajmássy Miklós

csak sokadlagos szempont volt a művészetek, a kultúra ápolása. Bár az amerikai zónában magyar nyelvű könyvtárak is létrejöttek,⁵⁷³ egyedül a színjátszás volt az, amely szórakoztató jellege miatt hamar feléledt. Az első magyar színház még a pockingi táborban alakult 1945-ben, amelyben Vaszary Piroska is játszott. Később Münchenben is létesült egy társulat, amatőr színészekkel, összetákolt színpaddal és jelmezekkel, de nagy lelkesedéssel. Ebből alakult ki 1947-ben az első állandónak szánt magyar színház, amely azonban egy sikeres év után, a valutareform okozta időleges gazdasági visszaesés miatt megszűnt.⁵⁷⁴ A színtársulatok nagy része természetesen teljesen amatőr volt. A zirndorfi tábor hadifoglyai már 1945 végétől havonta két előadással szórakoztatták magukat és vonószzenekart is alakítottak.⁵⁷⁵ Az iskolák is létrehozták saját színjátszó köreiket. Ezek közül kiemelkedő a waldwerkei internátus társulata, amely a gimnázium fennállása alatt mindvégig minőségi előadásokat tartott.⁵⁷⁶ Az 1947. augusztus 20-i altöttingi zárandoklaton is igény mutatkozott a művészetekre, a délutáni litánia után menekült magyar zenészek tartottak koncertet.⁵⁷⁷

A francia megszállási övezetben a kulturális életet a menekültek részben maguk szervezték meg, részben pedig az YMCA biztosította a hátteret. Irodalmi és zenés esteket, színi előadásokat tartottak. A magyar zenészek többször szerepeltek sikerrel a nagyobb német rádiókban, önálló műsort azonban nem kaphattak. A magyar művészeket ellátták rendelésekkel. Augusztus 20-át, Október 6-át és Március 15-ét szerényen, de megünnepezték. A magyarok az adott keretek között igyekeztek kulturális életet élni, érdeklődtek a művészetek iránt, de elsősorban az anyagi keretek hiánya akadályozta őket.⁵⁷⁸

Kimondottan magyar kulturális szervezet létrejöttére azonban még 1948-ig várni kellett. A kivándorlás megindulása és az NSZK létrejötte teremtette meg azokat a körülményeket, amelyek lehetővé tették az intézményesítést. Az egyik első jelentős kulturális szervezet Münchenben jött létre Magyar Kulturális Szövetség néven. Ezt követte szintén Münchenben a Hungária Magyar Közművelődési Egyesület. A kulturális élet Baranyai Lőrincz Gusztáv festőművész és Beethoven-kutató csatlakozásával élénkült meg, akinek müncheni műtermében 1948. szeptember 25-én jött létre a Magyar Kulturális Szövetség. A

⁵⁷³ MMKM Irattára. MCSZ rendezetlen iratai. 1949-es beszámoló a francia övezetről. 13–14.

⁵⁷⁴ *Borbándi Gy.*: A magyar emigráció életrajza... i. m. 40.

⁵⁷⁵ MMKM Irattára. MCSZ rendezetlen iratai. Kaposvári Gyula levele a hazahozatali kormánybiztosnak a zirndorfi hadifogolytáborról. Zirndorf, 1946. január 31.

⁵⁷⁶ Az írás megmarad... i. m. 38–41.

⁵⁷⁷ Az altöttingi zárandoklat... i. m. 32–33.

⁵⁷⁸ MMKM Irattára. MCSZ rendezetlen iratai. 1949-es beszámoló a francia övezetről. 13–14.

Szövetség elnöke Nyirő József író lett, a hatékonyabb munka érdekében pedig szakosztályokat alapítottak (Irodalmi – Flórián Tibor; Képzőművészeti – Baranyai Lőrincz Gusztáv; Sajtó – Ölvedi János; Szellemtudományi – Ferenczi István; Jogi – Moór Artúr; Külföldi kapcsolatok – Bakó Elemér). Hiába állt a szervezet neves tudósokból, művészekből és irodalmárokból, nem fejtett ki hathatós tevékenységet, mivel a menekült magyarok igényeinek kielégítése helyett nemzetközi művelődési kapcsolatokat akart létrehozni és az ENSZ-szel együttműködni. Mindemellett – hiába hangoztatták ellenkezőjét – a Szövetség azt az álláspontot képviselte, hogy csak a „nemzeti emigráció” teremt értékeket és nem nyitottak az 1945 utáni korszak alkotói és alkotásai felé.⁵⁷⁹

Az Innsbrucki Magyar Társaság kulturális egyesületként 1948. június 3-án jött létre Nádas János, a Magyar Élet Pártja korábbi főtitkárának vezetésével. A társaság előadásokat tartott, tagjai segítették egymást. Meghívásukra egy hetes szemináriumot tartott C. A. Macartney történészprofesszor, aki Október Tizenötödike című nagymonográfiájának utolsó javításait itt végezte. Nádas Jánossal együtt a Társaság is az Egyesült Államokba, Cleveland-be költözött.⁵⁸⁰

Fontos európai magyar társaságok voltak továbbá: Brüsszeli Magyar Ház (Belgium, 1952); British-Hungarian Fellowship (Nagy-Britannia, 1951); Hontalan Írók Központja (Nagy-Britannia, 1951).⁵⁸¹

Általánosan jellemző volt, hogy a kulturális élet egyre inkább áttette székhelyét az Egyesült Államokba. Ez nem azt jelentette, hogy a német és osztrák területeken letelepedett magyarok nem érdeklődtek volna a művészetek és az irodalom után, de az Egyesült Államokban voltak adottak azok az elsősorban anyagi keretek, amelyek lehetővé tették a magyar kulturális élet kibontakozását. Ennek a folyamatnak eredményeként jött létre 1951 januárjában a *Hírünk a Világban* című kulturális figyelő folyóirat Csicsery-Rónay István szerkesztésében.⁵⁸² Szintén 1951-ben alakult a Magyar Helikon Társaság new yorki és torontói központtal, 1954-ben az Amerikai Magyar Kulturális Alapítvány, 1955-ben az Amerikai Magyar Könyvtár és Történelmi Társulat.⁵⁸³

⁵⁷⁹ Borbándi Gy.: A magyar emigráció életrajza... i. m. 38–39.

⁵⁸⁰ Uo. 40.

⁵⁸¹ Borbándi Gyula: Nyugati magyar lap- és könyvkiadás. In: Nyugati Magyar Szellemvilág. Mikes, Hága, 2006. 82–87. 84. (<http://mek.niif.hu/03900/03928/03928.pdf>, 2012. április 6.)

⁵⁸² Hírünk a világban. 1951. január 15.

⁵⁸³ Borbándi Gy.: Nyugati magyar lap- és könyvkiadás... i. m. 83–84.

Fontos kulturális szerep hárult a Szabad Európa Rádió rádiószínházára, amely annak ellenére, hogy folyton színésziánnyal küzdött, 1951–1952-ben 70 művet mutatott be.⁵⁸⁴

Bár számos magyar irodalmár került nyugatra mind az 1945-ös, mind az 1947-es emigrációval, a vizsgált időszakban írásaik többsége folyóiratokban jelent meg. Önálló kötetek megjelentetésére általában csak később teremtődtek meg a feltételek.

V/3. Sajtó

„Ezt a kis újságot, első egy-két számunk előállítási költségeit szintén ők (svájci lelkészek) vállalták. Így legtávolabbi otthonunkban is felkereshetjük a magyar szóra, betűre kiszomjazott híveinket. A svájci lelkészek maguk hangsúlyozták, hogy az árva magyarok számára nem szabad elnémulni a magyar nyelvű igének.”

(Jöjjetek, 1948. július)⁵⁸⁵

Az első újságok már a táborokban megjelentek. A zirndorfi hadifogolytáborban 1945-ben kettő is volt,⁵⁸⁶ eközben azokban a lágerekben, ahol nagyobb számban éltek magyar menekültek, tájékoztató jelleggel, kezdetleges technikával készült időszaki kiadványok láttak napvilágot. Ezek közül a legfontosabbak a pockingi, eggenfeldeni, waldwerkei és dachau táborok közleményei voltak.⁵⁸⁷

Magyar napilap az adott körülmények között nem jöhetett létre. Hiányoztak az anyagi keretek, a nyomdai és szerkesztőségi háttér, s az olvasók tábora. A legtöbb újság határozatlan időközönként jelent meg, alig akadt olyan, amely havi 1–2 számmal jelentkezett.⁵⁸⁸

Szinte minden szervezet adott ki valamilyen sajtóterméket, amellyel legfőbb célja saját programjának népszerűsítése volt. A legolvasottabb és a legtovább fennállt újság a *Hungária* című hetilap volt, amely 1948 januárjától jelent meg Bad Wörishofenben, először angol néven, mint a *D.P. Express* magyar nyelvű kiadása. A lap első szerkesztője Lippóczy Lajos

⁵⁸⁴ Uo. 73.

⁵⁸⁵ Jöjjetek, 1948. július

⁵⁸⁶ MMKM Irattára. MCSZ rendezetlen iratai. Kaposvári Gyula levele a hazahozatali kormánybiztosnak a zirndorfi hadifogolytáborról. Zirndorf, 1946. január 31.

⁵⁸⁷ MMKM Irattára. MCSZ rendezetlen iratai. Pocking, Eggenfelden, Dachau tagszervezetek iratai.

⁵⁸⁸ Ez alól kivétel a *Hungária*, amely hetente jelent meg új számmal.

volt, aki mellé hamarosan csatlakozott egy rövid időre Ölvedi János és Bakó Elemér. Az újság 1948 szeptemberében vette fel a *Hungária* címet, amikor a szerkesztőség átköltözött Münchenbe. Az új szerkesztő Zathureczky Gyula, majd báró Radvánszky Antal lett.⁵⁸⁹

A lap irányvonala mérsékelt konzervatív volt. Nem foglalt állást az aktuálpolitikai kérdésekben, de 1939-es alapokon állott és a „47-esekkel” szemben inkább a „45-ösöket” támogatta. Például a *Hungária* Eckhardt Tibor mellé állt, amikor a volt kisgazda pártvezér szembekerült a Magyar Nemzeti Bizottmánnyal. A lap sikerét részben annak is köszönhető, hogy sok nem politikai jellegű írás jelent meg hasábjain és nem kötelezte el magát egyértelműen egyik politikai csoportosulás mellett sem.⁵⁹⁰

Az MHBK hivatalos lapja 1949-ben *Központi Tájékoztató* címmel adták ki Solbad Hallban, majd fokozatosan beleolvadt az 1950-ben induló, *Hadak Útján* címet viselő havilapba. A szerkesztőség 1952-ben Münchenbe költözött.⁵⁹¹ Az Apostaghy Endre és Szilágyi Alajos vezetésével működő lap 3.000–6.000 közötti példányszámban jelent meg.⁵⁹² A kivándorlás idején a *Központi Tájékoztató* és a *Hadak Útján* szolgált a legtöbb hasznos információval az áttelepülők számára.

1949-ben a legolvasottabb újság a *Hungária* volt, de több magyar lap vált elérhetővé. A menekültek körében a második helyen állt olvasottság tekintetében az IRO lapjának Franciaországban szerkesztett magyar nyelvű változata, a *Bulletin*. Ennek népszerűségét nem az írások minősége adta, hanem a hivatalos információkat közlő jellege.⁵⁹³

1945 és 1962 között Németországban összesen 158 magyar újság látott napvilágot.⁵⁹⁴ A fontosabb sajtóorgánumok közé tartozott a passzai *Bujdosó Szemle*, a Landshutban kiadott református lap, a *Jöjjetek*, a cserkészlet pfarrkircheni *Központi Értesítője* (később *Magyar Cserkész*), az MSZM lapjaként a *Magyar Szabadság* (később *Nemzetpolitika*), valamint a Rosenheimben nyomtatott *Pásztortűz*. Az első nagyobb példányszámú, de még igen kezdetleges technikával készített hetilap a *Magyar Vándor* nevet viselte és 1947-től a müncheni Simmern Schule-i tábor lakói szerkesztették. 1950-ben rövid ideig katolikus

⁵⁸⁹ Borbándi Gy.: A magyar emigráció életrajza... i. m. 37.

⁵⁹⁰ Borbándi Gy.: Nyugati magyar lap- és könyvkiadás... i. m. 83.

⁵⁹¹ Borbándi Gy.: A magyar emigráció életrajza... i. m. 38.

⁵⁹² ÁBTL, A-1145 A „Magyar Harcosok Bajtársi Közössége” elnevezésű – volt ht. horthysta katonatiszti – emigráns szervezet tevékenységéről, és a szervezet irányában meglévő, vagy megteremthető operatív lehetőségeinkről. Összefoglaló jelentés, 1968. május 7. BM III/III-3-b. alosztály 35–52. 41.

⁵⁹³ MMKM Irattára. MCSZ rendezetlen iratai. 1949-es beszámoló a francia övezetről. 13–14.

⁵⁹⁴ Borbándi Gy.: A magyar emigráció életrajza... i. m. 10.

lapként működött Münchenben a *Szózat*, de a valóban fontos katolikus újság, az *Életünk*, 1950 és 1953 között jelent meg Innsbruck, majd Róma székhellyel, Zágon József kiadásában.⁵⁹⁵ Az *Életünk* végül 1969-től ismét kiadásra került, és a mai napig az európai magyar katolikusok egyik legjelentősebb havilapja.⁵⁹⁶

A sajtó vizsgálatánál még szükséges kiemelni a Zürichben 1950 novemberében induló *Látóhatár* (később *Új Látóhatár*) című folyóiratot, amely politikai, történelmi, irodalmi és kulturális írásaival nemcsak a nyugati emigráció, de az egész magyarság egyik legszínvonalasabb sajtótermékének számított.⁵⁹⁷ A lap sikereit elsősorban Borbándi Gyula és Vámos Imre szerkesztői és írói munkájának, valamint a kimagasló szerzőgárdának köszönheti. Már a lap kezdeti időszakában olyan személyek írtak hasábjain, mint Gombos Gyula, Zilahy Lajos, Kovács Imre vagy Márai Sándor.⁵⁹⁸ Ennek köszönhetően a *Látóhatár*, majd az *Új Látóhatár* olyan meghatározó, népi irányvonalú folyóirattá vált, amely magas színvonalon vizsgálta a magyar irodalmat, kultúrát, emellett pedig teret engedett a mély politikai, történelmi, filozófiai témáknak, amelyeknek keretein belül igen érdekes viták folytak a magyarországi helyzetről és az emigráció sorsáról.⁵⁹⁹ Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy bár az *Új Látóhatár* sem foglalt politikailag állást, és teret engedett a különféle nézeteknek, de mégis a „47-esek” eszméihez állt közelebb.

⁵⁹⁵ *Uo.* 38.

⁵⁹⁶ Az *Életünk* újabb számainak archívumát lásd: <http://www.ungarische-mission.de/eletunk/eletunkarchiv.htm>, 2016. szeptember 11.

⁵⁹⁷ A *Látóhatár* folyóiratot az 1947–1949 között emigrált fiatal – főleg népi – értelmiségiek alapították 1950 novemberében, Zürichben, Vámos Imre vezetésével. A lap 1951-ben Párizsba, majd 1952-ben Münchenbe tette a székhelyét. 1953-tól kéthavonta jelentkezett új számmal. A szerzők neves egyházi és világi írók, értelmiségiek voltak. 1958-ban szerkesztőségi vita miatt kettévált a folyóirat. Az érdemleges munka az *Új Látóhatár* címen alapított lapban folytatódott 1990-ig.

⁵⁹⁸ Az *Új Látóhatár* digitalizált számainak teljes adatbázisát lásd: <http://ujlatohatar.com/>, 2016. szeptember 11.

⁵⁹⁹ A folyóirat első éveiről lásd: *Szeredi Pál: A Látóhatár kezdeti évei. A folyóirat alapítása, viták és nehézségek, 1950–1957.* Barangoló, Pilisszentkereszt, 2014.

Az 1951-ben megjelenő emigráns magyar lapok ⁶⁰⁰		
Lap	Megjelenési hely	Főszerkesztő
<i>Ahogy Lehet</i>	Franciaország	Csukássy Lóránt
<i>Ahol a Pálmák Virágoznak</i>	India	Polgár István
<i>Akarat</i>	Belgium	Béres József
<i>Amerikai Magyar Hang</i>	Egyesült Államok	Erényi Ferenc
<i>Amerikai Magyar Népszava</i>	Egyesült Államok	Borshy-Kerekes György
<i>Angliai Új Magyarság</i>	Egyesült Királyság	Károly István
<i>Belgiumi Magyar Közlöny</i>	Belgium	Molnár Antal
<i>Beszámoló</i>	Német Szövetségi Köztársaság	(MCSZ hivatalos közlönye)
<i>Bizottmányi Közlöny</i>	Egyesült Államok	(MNB hivatalos közlönye)
<i>Bulletin</i>	Franciaország	(IRO hivatalos közlönye)
<i>Courrier de L'Occident</i>	Franciaország	Mikes Imre
<i>Délamerikai Magyar Hírlap</i>	Brazília	nincs adat
<i>Délamerikai Magyarság</i>	Argentína	nincs adat
<i>Ébresztő</i>	Német Szövetségi Köztársaság	Kóts Lajos
<i>Emigráns Szabad Száj</i>	Franciaország	Igady-Kiss Sándor
<i>Fáklya</i>	Belgium	Eröss Ferenc
<i>Fiatalok</i>	Svédország	Bölesföldi Andor
<i>Fővárosi Értesítő</i>	Egyesült Államok	nincs adat
<i>Hadak Útján</i>	Ausztria	(MHBK hivatalos közlönye)
<i>Hídverők</i>	Német Szövetségi Köztársaság	Alföldi Géza
<i>Hungária</i>	Német Szövetségi Köztársaság	Lippóczy Miklós

⁶⁰⁰ PA B11 Die ungarische Emigration; MMKM Irattára. MCSZ rendezetlen iratai. 1949-es beszámoló a francia övezetről.; *Borbándi Gy.*: A magyar emigráció... i. m.; *Mike V.*: Mike (Mádl) János és kora... i. m.; *Radnóczy A.*: A magyar katonai emigráció története... i. m.; Az írás megmarad... i. m.; MMKM Irattára. MCSZ rendezetlen iratai alapján.

<i>Hungarian Week</i>	Egyesült Királyság	Sueli József
<i>Ifjú Nemzedék</i>	Német Szövetségi Köztársaság	Horváth Gábor
<i>Informations Danubiennes</i>	Ausztria	nincs adat
<i>Jogi Szemle</i>	Svájc	Dr. Lénárt Iván
<i>Jöjjetek</i>	Ausztria	Unghváry Sándor
<i>Katolikus Magyarok Vasárnapja</i>	Egyesült Államok	Bíró Benedek
<i>Katolikus Szemle (Életünk)</i>	Olaszország	Zágon József
<i>Kiss Pajtás</i>	Belgium	Csizi-Kiss József
<i>Krónika</i>	Egyesült Államok	Tarcz Sándor
<i>Látóhatár</i>	Svájc	Vámos Imre
<i>Ludas Mátyás</i>	Kanada	Zsolnay Tibor
<i>Magyar Cserkész</i>	Ausztria	nincs adat
<i>Magyar Harangok</i>	Ausztrália	nincs adat
<i>Magyar Híradó</i>	Franciaország	nincs adat
<i>Magyar Hírek</i>	Svédország	Dr. Gáspár Pál
<i>Magyar Nép</i>	Argentína	nincs adat
<i>Magyar Nők</i>	Német Szövetségi Köztársaság	nincs adat
<i>Magyar Nők Lapja</i>	Német Szövetségi Köztársaság	Feketéné Korény Livia
<i>Magyar Szabadság</i>	Német Szövetségi Köztársaság	Bokor Pál
<i>Magyarok Útja</i>	Argentína	Kerecsendi-Kiss Márton
<i>Magyarság</i>	Egyesült Államok	Szebedinszky Jenő
<i>Munkás Hírlap</i>	Franciaország	nincs adat
<i>Nemzeti Sport</i>	Belgium	Dr. Nagy Gábor
<i>Nyugati Hírnök</i>	Franciaország	Mikes Imre
<i>Nyugati Magyarság</i>	Franciaország	Dr. Baráth Tibor
<i>Paraszt szövetségi Értesítő</i>	Egyesült Államok	Kovács Imre
<i>Párisi Katolikus Tudósító</i>	Franciaország	nincs adat
<i>Spanyolországi Levelek</i>	Spanyolország	nincs adat

<i>Szabad Magyar Munkás</i>	Franciaország	nincs adat
<i>Szétszórt Parazsak</i>	Német Szövetségi Köztársaság	Fenyvessy Jeromos
<i>Talpra Magyar</i>	Franciaország	Király Ernő
<i>Új Magyar Út</i>	Német Szövetségi Köztársaság	Dr. Bakó Elemér
<i>Unió</i>	Ausztria	Bornemisza János
<i>Út és Cél</i>	Ausztria	Németh Ferenc

V/4. Szabad Európa Rádió

„Néhány nappal ezelőtt hangzott el a légi térben a Szabad Magyar Rádió szünetjele. Megszólalt a bemondó hangja, és értésére adta mindenkinek, aki magyar szót ért, hogy ettől a pillanattól mindennap, műsorának minden órájában szólni fog ez az új adóállomás a magyarokhoz otthon és a világban. (...) A Szabad Magyar Rádió sem más, mint szellemi légihíd. A technikai és az emberi energia szövetkezett, hogy megvalósítsa ezt a spirituális hidat. A levegőn át építik magyar tudósok, írók, újságírók, előadók, az élet munkaterületeinek mindenféle szakemberei a hidat hazafelé. Mert ez a magyar szellemi légihíd legfőbb értelme.”

(Márai Sándor)⁶⁰¹

A Szabad Európa Rádió állandó magyar adásai 1951. október 6-án indultak, de az előkészületek már 1949-ben elkezdődtek. Ha összevetjük az adott időszakban az emigrációs újságokat és rádiókat, a legnagyobb hatása a müncheni Angol Kertben működő adónak volt. Azonban a Szabad Európa Rádió „kilógott” az európai magyar szervezetek sorából, mivel a mindenkor amerikai kormányzat szócsöveként szolgált, így ugyanazon a ’45-ös alapon állt, mint a new yorki Magyar Nemzeti Bizottmány, ezért többször vitába keveredett a németországi és ausztriai csoportokkal.

⁶⁰¹ Borbándi Gy.: Magyarok az Angol Kertben... i. m. 36.

V/4/a. A Szabad Európa Bizottság megalapítása, a Szabad Európa Rádió létrehozása

„Mondják meg honfitársaiknak, hogy a nagyvilág nem hagyja cserben őket. Mondják meg nekik, hogy tartsanak ki, és készüljenek arra az időre, amelyben elfoglalhatják az őket megillető helyet a világ szabad népei között.”

(Frederic R. Dolbeare a rádió magyar munkatársainak)⁶⁰²

A keletről érkező demokrata politikusok számíthattak az Egyesült Államok szimpátiájára és bizonyos mértékű támogatásra, de a tényleges segítség csak hitegetés és ígéret maradt. Egyfelől Washington diplomáciai kapcsolatot tartott fenn a szovjet érdekszférában lévő országokkal, másfelől viszont nem fordíthatott háttal a menekült demokratáknak sem.⁶⁰³

George F. Kennan 1948 májusában javasolta egy olyan csoport felállítását, amely a közép- és kelet-európai országoknak és emigrációjuknak szánt politikai és lélektani műveleteket végez. Így jött létre 1948 júniusában a Central Intelligence Agency (CIA)⁶⁰⁴ keretein belül működő Office of Special Projects (OSP)⁶⁰⁵, amelyet júliusban Office of Policy Coordination-re (OPC)⁶⁰⁶ neveztek át. Ennek a hivatalnak lett a feladata olyan magán rádióállomások létrehozása, amelyek törődnek az emigránsokkal és tartják a kapcsolatot az anyaországokkal. A külügyminisztérium a kivitelezéssel Joseph C. Grew korábbi tokiói nagykövetet bízta meg.⁶⁰⁷

A Szabad Európa Bizottság (SZEB)⁶⁰⁸ 1949. május 17-én jött létre, amelynek elnöke Grew lett, tagjai pedig az Egyesült Államok legfelsőbb köreiből tevődtek össze. A sajtónyilatkozat szerint – mivel nem sikerült biztosítani a népek önrendelkezését – az

⁶⁰² Skultéty Csaba: A Szabad Európa Rádió (1951–1993). Rubicon, 19. évf. (2008) 10. sz. (http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/szabad_europa_radio/, 2016. szeptember 11.)

⁶⁰³ Borbándi Gy.: Magyarok az Angol Kertben... i. m. 12.

⁶⁰⁴ Központi Hírszerző Ügynökség

⁶⁰⁵ Különleges Feladatok Hivatala

⁶⁰⁶ Irányelveket Összehangoló Hivatal

⁶⁰⁷ Miscamble, Wilson D.: George F. Kennan and the Making of American Foreign Policy, 1947–1950. Princeton University Press, Princeton, 1992. 351.

⁶⁰⁸ Eredeti angol megnevezés: National Committee for a Free Europe

Egyesült Államok kötelessége, hogy legalább a menekültek vezetőit segítse. A bizottság öt célt jelölt meg:

1. A vasfüggöny áthatolása hírekkel;
2. A jövő építése a kommunizmus elől menekülők nevelésével és kultúrájuk megőrzésével;
3. Politikai egység kialakítása az emigráns csoportok között;
4. Adatok gyűjtése az elnyomott országokban uralkodó helyzetről;
5. Erkölcsi és anyagi támogatás biztosítása.⁶⁰⁹

Két albizottság jött létre. A Szellemi Együttműködés Bizottsága, amely tartotta a kapcsolatot a menekült politikusok között, valamint a Rádió- és Sajtóbizottság, amely a propaganda kialakításához látott hozzá. Több osztály is alakult. A sajtóért a Szabad Európa Sajtó⁶¹⁰, a rádióért a legnagyobb vállalkozás, a Szabad Európa Rádió⁶¹¹ felelt. Münchenben megszólaltatták a Rádió jelképét, a Szabadság Harangját.⁶¹² A Szabad Európa Bizottság amerikai vezetői nyíltan az 1945-ös demokrata politikai garnitúrát támogatták.⁶¹³ A SZEB mindvégig a Magyar Nemzeti Bizottmány „apa-szervezeteként” működött.⁶¹⁴

V/4/b. A Szabad Európa Rádió működése

„A politikai vezetés időnként kibocsátott irányelvekkel, rendszeres elemzésekkel és alkalmankénti utasításokkal történt. Az irányelveket és utasításokat a külügyminisztérium jóváhagyásával a CIA állapította meg, de állandó érintkezésben a SZER illetékes tisztségviselőivel, a nemzeti osztályok főnökeivel, a kutatóosztály és a központi hírosztály élén álló amerikai igazgatókkal.”

(Borbándi Gyula)⁶¹⁵

⁶⁰⁹ Borbándi Gy.: Magyarok az Angol Kertben... i. m. 14–15.

⁶¹⁰ Eredeti angol megnevezés: Free Europe Press

⁶¹¹ Eredeti angol megnevezés: Radio Free Europe

⁶¹² Borbándi Gy.: Magyarok az Angol Kertben... i. m. 15–16.

⁶¹³ Uo. 67.

⁶¹⁴ Kádár Lynn K.: Eckhardt Tibor amerikai éve... i. m. 153.

⁶¹⁵ Borbándi Gy.: Magyarok az Angol Kertben... i. m. 86.

A Szabad Európa Rádió önálló osztályként 1949 decemberében kezdte el munkáját Robert E. Lang vezetésével. A SZEB európai központja München lett, 1950 februárjában pedig már egy rövidhullámú adóberendezés is a Rádió rendelkezésére állt. Nyugat-Németországban megkezdődtek a kiépítési munkálatok, New Yorkban pedig a munkatársak toborzása.⁶¹⁶ A leendő adások célországai Lengyelország, Csehszlovákia, Magyarország, Románia, Bulgária és egy rövid időre Albánia voltak. Az első magyar nyelvű adás 1950. augusztus 4-én hangzott el.⁶¹⁷

A SZEB egyre jobban a CIA felügyelete alá került. 1951. január 16-án Charles D. Jackson lett a Bizottság elnöke, aki a lélektani hadviselés szakértőjének számított. Jackson irányítása alatt épült ki teljesen a müncheni Angol Kertben a SZER. Münchenbe települt át a Rádió magyar osztálya is, amelyet ekkor még Vajda Pál újságíró vezetett, munkatársai voltak Gellért Andor, Wagner Ferenc, Tóth Bálint, Körmendi Ferenc, Flórián Tibor, Kóréh Ferenc, Lázár Miklós, Békeffi László, Ölvedi János, valamint az 1951-ben áttelepülő András Károly.⁶¹⁸ Az Egyesült Államok hivatalosan partnerének nevezte a SZEB-et és a SZER-t, de a valódi irányítást mindvégig fenntartották maguknak.⁶¹⁹

SZER-ben egyik szélsőség híveit sem engedték megszólalni.⁶²⁰ Ezen alapelv alapján nem engedték a mikrofon elé az európai magyar emigráció két igen jelentős alakját: kisbarnaki Farkas Ferencet és reszneki Zákó Andrást. Amennyiben Farkas és Zákó „szélsőséges nézeteik” miatt nem kaptak szerepet, úgy nem dolgozhatott volna szinte a kezdetektől a Rádió munkatársaként Csonka Emil sem.⁶²¹ Valószínűbb, hogy az MSZM-et és az MHBK-t⁶²² politikai okokból mellőzték, mivel a Horthy-korszak és az ezeréves jogfolytonosság konzervatív elve szemben állt a Rádiót támogatók háború után kialakult demokratikus alapjával. Szintén ezért lehetett, hogy a SZER nagy költségen a budapesti rádió

⁶¹⁶ *Skultéty Csaba*: Mi is volt a Szabad Európa Rádió? Helikon, Budapest, 2011. 23–30.

⁶¹⁷ *Borbándi Gy.*: Magyarok az Angol Kertben... i. m. 17–18.

⁶¹⁸ *Uo.* 23.

⁶¹⁹ *Uo.* 18-19.

⁶²⁰ *Kádár Lynn K.*: Eckhardt Tibor amerikai évei... i. m. 157.

⁶²¹ Csonka Emil elkísérte Szálas Ferencet 1943–1944-es országjáró körútjára. Két könyve is jelent meg a Szálasiról és a hungarista mozgalomról: *Csonka Emil*: Szálas Ferenc országjárása. Hungarista Könyv- és Lapkiadó, Budapest, 1944.; *Csonka Emil*: Szálas küzdelmeiből. Hogyan történt a hatalomátvétel? Hungarista Könyv- és Lapkiadó, Budapest, 1944.

⁶²² Egyedüli kivételt jelentett, hogy az MHBK hadifogoly-szolgálatára rendszeres időközönként tájékoztatókat közölt a Rádióban.

lehallgatására 1950-ben egy új részleget épített ki,⁶²³ és került az együttműködést az MHBK ausztriai, jobban felszerelt és képzetesebb szakemberekből álló csoportjával.⁶²⁴ „Rossz pont” lehetett még az MHBK számláján, hogy nyíltan vállalta volna a fegyveres konfliktust, amelyre a Truman-doktrínát szem előtt tartó amerikai külügy nem volt kapható.

A Münchenben induló rádióadó új lehetőséget adott a menekült újságíróknak, akik addig fizikai munkából éltek. A szerencsések, akik megfelelő képzettséggel és ajánlásokkal rendelkeztek, a SZER-en keresztül visszatérhettek régi szakmájukhoz, társadalmi megbecsülést és biztos megélhetést szerezve. A müncheni osztály vezetésével az egykori kisközgazdász képviselőt,⁶²⁵ Dessewffy Gyulát⁶²⁶ bízták meg, a helyettese Thury Lajos lett.⁶²⁷ Az egész napos adások indulásának napján, 1951. október 6-án, 73-an dolgoztak a SZER müncheni magyar osztályán. Egy évvel később ez a létszám már 126, akik közülük 72-en Nyugat-Németországból, 32-en Franciaországból érkeztek, a többiek megosztva Svájcban, Angliában, Ausztriában, Olaszországban, Dániában, Svédországban vagy a Benelux Államokban töltötték első menekült éveiket.⁶²⁸ A munkatársak kiválasztásába mindvégig igyekezett beleszólni az MNB és Nagy Ferenc korábbi miniszterelnök, ami miatt kisebb viták is kialakultak Dessewffyvel.⁶²⁹ A SZER legtöbb munkatársa álnéven szerepelt, erre azért volt szükség, hogy a Magyarországon maradt rokonokat ne érhék bántalmazások a hatóságok részéről.⁶³⁰ A kezdeti időszakban a következő személyek határozták meg a Rádió működését (az osztályvezető és helyettese mellett): Jánosi József jezsuita filozófus; a szociáldemokrata

⁶²³ Borbándi Gy.: Magyarok az Angol Kertben... i. m. 22.

⁶²⁴ Radnóczy A.: A magyar katonai emigráció története... i. m. 9.

⁶²⁵ A kutatás során nem került elő olyan forrás, amely részletesen kitérne arra, hogy Dessewffy politikai nézetei miként változtak az emigrációban, de az NSZK Külügyminisztériuma jelentéseiben balliberális beállítottságúnak nevezi.

⁶²⁶ Dessewffy Gyula (1909–2000): Magyar főnemes, politikus, újságíró. Történelmi grófi családba született. Több külföldi és hazai egyetemen tanult, de diplomát nem szerzett. 1937-ben alapította az *Ország Újja* című folyóiratot, amelynek 1943-as megszűntéig szerkesztője is volt. 1939-ben kormányzati segítséggel megvette a *Kis Újság* lapot, amely az ellenzéki Független Kisközpárt félhivatalos sajtóorgánuma lett. 1944. március 19-e után részt vett az ellenállásban. A háborút követően egyre fontosabb szerepet kapott a Kisközpártban, majd 1945-ben nemzetgyűlési képviselő lett. 1946-ig újra főszerkesztője lett a *Kis Újságnak*. Nagy Ferenc emigrációja után ő is külföldre távozott. A franciaországi magyar rádiónál kezdett dolgozni. 1949-ben a Magyar Nemzeti Bizottmány tagja lett, 1951-ben kinevezték a Szabad Európa Rádió müncheni osztályának vezetésére.

⁶²⁷ Borbándi Gy.: Magyarok az Angol Kertben... i. m. 25.

⁶²⁸ Uo. 28.

⁶²⁹ Kádár Lynn K.: Eckhardt Tibor amerikai éve... i. m. 157.

⁶³⁰ Borbándi Gy.: Magyarok az Angol Kertben... i. m. 50.

Kemény György korábbi államtitkár; Szabó Zoltán író; a kötöttséget nem tűrő, szerződéses viszonyban álló Márai Sándor; Márjás Viktor újságíró; László István az MTI volt munkatársa; Kovách Aladár író. Sok olyan fiatal ténykedett az osztályon, akiknek nem volt korábbról rádiós vagy újságírói tapasztalatuk, de valamilyen téren átlagon felüli tehetségnek számítottak.⁶³¹

A SZER a Magyar Nemzeti Bizottmányt ismerte el az emigrációban a magyar nemzet képviselőjeként. A Szabad Európa Rádió – az Egyesült Államok irányvonalát követve – helytelenítette a „régis szép idők” emlegetését, nem tekintette alapnak a Horthy-korszakot.⁶³² Minden munkatárs számára nyilvánvaló volt, hogy amerikai érdekeltségénél dolgozik, és a végső döntést is amerikaiak hozzák. A hallgatóság számára is egyre világosabbá vált, hogy a SZER Washington kelet-közép-európai politikájának szócsöve. Azonban az amerikai kormányzatnak, a SZER szerkesztőségének és a magyar emigrációnak a fő célja azonos volt: a Szovjetunió visszavetése.⁶³³ Dessewffy Gyula három pontban határozta meg a rádió feladatait:

1. Tervszerű és megalkuvás nélküli harc a kommunista rendszer ellen;
2. A nyugati szabad társadalmak vezető eszméinek, a szabadság és emberiség gondolatának terjesztése;
3. A magyar nép felkészítése a felszabadulás utáni időkre.⁶³⁴

Az adás reggel nyolckor kezdődött. Óráként voltak hírek, a legtöbb műsor 10–20 perces volt. A teljes napi adás negyede volt új műsor, a többi ismétlés. A leghallgatottabbak a hírműsorok és a hazai állapotokkal foglalkozó adások voltak.⁶³⁵ A SZER-ben elsősorban a „nyugati életet” mutatták be, valamint a magyarországi híreket magyarázták és kommentálták demokratikus szempontból, minden társadalmi réteg számára. A Rádió csak akkor olvasta be híreit, ha azokat előtte legalább két forrásból ellenőrizte. Ennek ellenére az 1950-es években mégis előfordult, hogy álhír került a műsorba. A hírek hitelességének ellenőrzése nehéz és sok esetben lehetetlen feladat volt. A „Nyugatra” rossz fényt vető hírek beolvasása tilos volt.⁶³⁶ Összességében azonban a SZER olyan gondolkodási sokszínűséget mutatott, amely miatt

⁶³¹ Uo. 30.

⁶³² Uo. 33

⁶³³ Uo. 37–38.

⁶³⁴ Dessewffy Gyula: A Szabad Magyarország hangja. Látóhatár, 4. évf. (1953) 2. sz. 81–92. 83.

⁶³⁵ Borbándi Gy.: Magyarok az Angol Kertben... i. m. 46–47.

⁶³⁶ Uo. 39–41.

támadható volt ugyan, de egyben bizonyította azt is, hogy nem teljesen kormányintézmény. Előzetes ellenőrzés csak ritkán fordult elő.⁶³⁷

A Szabad Európa Rádió egyik legnagyobb hatású műsora volt a Recskról 1951. május 20-án megszökött Michnay Gyula által közreadott 600 nevet tartalmazó fogolylista beolvasása. Kezdetben nem adtak hitelt Michnaynak, végül adásba került a műsor, amely hatására sok magyar család megtudta, hogy szerettei még élnek egy elzárt munkatáborban.⁶³⁸

A SZER kapcsolata nem volt túl jó a német lakossággal, mivel a müncheniek – tévesen – úgy vélték, hogy költségvetését a háborús jóvátételből finanszírozzák. Az európai magyar emigráció politikai vezetőivel is fennálltak viták.⁶³⁹ A menekült magyarok és az egyik szervezet mellett sem elkötelezett sajtótermékek viszont üdvözölték a Rádió létrejöttét. A *Nyugati Hírnök*, a *Hungária*, a *Látóhatár* és az *Új Magyar Út* című lapok több munkatársa a Szabad Európa Rádiónál is dolgozott.⁶⁴⁰

A SZER 1953-ban 22 adótoronyból sugározta adását az NSZK és Portugália területén. A műsoridő 1951-ben heti 113 óra, 1952-ben 115 óra volt, amelyből kezdetben 50, majd 63 óra volt eredeti adás, a többi ismétlés. Megoszlását tekintve a műsoridő 31,5%-át hírek, 22,5%-át zene, 9%-át kommentárok, 37,5%-át egyéb műsorok (politikai, ismeretterjesztés, kultúra, irodalom, mindennapi élet) tették ki.⁶⁴¹

Az 1953-as év a Szabad Európa Rádió működésében is változást hozott. Eisenhower lett az amerikai elnök, a State Department⁶⁴² élére pedig John Foster Dulles került. A „feltartóztatás” helyett a „felszabadítás” politikája került az előtérbe. Dulles megbízható emigránsokkal az egyes nemzetek számára úgynevezett szabadságprogramokat dolgoztatott volna ki. Ez a politika azonban nem a fegyveres harcot jelentette, mert hangsúlyosan kimondták, hogy Moszkvától békésen is el lehet szakadni. Az akkori amerikai politika alapján a Tito féle Jugoszlávia már egy „kielégítően független” állam volt. A felszabadítás politikája az elnyomott országokban felkelés előtti hangulatot idézett elő, de magában hordozta a Moszkvával való kiegyezést és a status quo elismerését is. A SZER munkatársainak többsége

⁶³⁷ *Uo.* 42–43.

⁶³⁸ *Sommssich-Szógyény Béla*: Rumos Tea. Holmi, 19. évf. (2007) 10. sz. 1290–1310. 1309.

⁶³⁹ *Borbándi Gy.*: Magyarok az Angol Kertben... i. m. 51–52.

⁶⁴⁰ *Uo.* 64.

⁶⁴¹ *Dessewffy Gy.*: A Szabad Magyarország hangja... i. m. 88.

⁶⁴² Az Egyesült Államok Külügyminisztériuma

támogatta Eisenhower és Dulles politikáját, de az adásokban ezt nyíltan nem közvetítették, mivel féltő volt, hogy ezzel egy fegyveres felkelés kirobbanását segítenék elő.⁶⁴³

A SZER első nagyobb szabású politikai konferenciáját 1953. február 8-án tartották, amelyen a munkatársak kifejtették, hogy Magyarországon egy olyan demokratikus politikai rendszert szeretnének, amely 1945 és 1947 között volt. Ez nem volt újdonság, hiszen a SZER-nek mindig is ez volt az álláspontja, csak nem jelentették ki ilyen körülmények között.

Sztálin 1953. március 5-én bekövetkezett haláláról a SZER másnap reggel tudósított, jóval megelőzve a magyarországi és a többi kommunista országbeli híradásokat. Ugyancsak a SZER közvetítette a június 17-én kirobbant berlini munkásfelkelésről is. A SZER óvatosságra intette a magyar hallgatóságot Nagy Imre júniusi kinevezésekor, a július 4-i miniszterelnöki előterjesztés után azonban bizakodó lett a hangulat Münchenben. A SZER mindvégig figyelemmel kísérte a Szovjetunióban Sztálin halála után kialakuló hatalmi harcokat. Ezeket úgy kommentálták, hogy a vetélkedés miatt az elnyomók hatalma gyengül, a népé pedig nő.⁶⁴⁴

A Szabad Európa Rádió működését az emigráns csoportok folyamatosan bírálták. E vádaskodások többsége csupán annyira volt igaz, mint a SZER ezekkel szembeni támadásai. Építő jellegű kritika az első két évről Bolgár Lászlótól, a francia rádió magyar adásának vezetőjétől származott. A legfőbb problémákat abban látta, hogy a SZER-nek nem volt igazi jó „szelleme”, a harcos antibolsevizmus pedig önmagában nem elég pozitív politikai irányvonal támogatása nélkül. Véleménye szerint a SZER elítéli mindazt, ami 1945 előtt és 1945 után történt. A múlt elítélésével pedig akaratlanul is baloldali politikát folytat, a jelen elvetésével pedig rossz értelemben vett jobboldalit. Bolgár hibának tartotta, hogy a SZER túlzottan elszigetelődött a többi emigráns rádiótól és csoporttól, így nem nyílt alkalom a közös munkára.⁶⁴⁵

A SZER 1953-ben „vetélytársat” is kapott, amikor március 1-jén megkezdte műsorainak sugárzását 18 nyelven a Felszabadítás Rádió⁶⁴⁶, amely a SZEK-hez és SZER-hez hasonló elveket vallott. Az ezt létrehozó Amerikai Felszabadítási Bizottság⁶⁴⁷ 1951. január 18-án kezdte meg működését. A müncheni adásokat a SZER korábbi adótornyaikról

⁶⁴³ Borbándi Gy.: Magyarok az Angol Kertben... i. m. 90–92.

⁶⁴⁴ *Uo.* 95–98.

⁶⁴⁵ Ahogy Lehet, 1953. szeptember–október

⁶⁴⁶ Eredeti angol megnevezés: Radio Liberation

⁶⁴⁷ Eredeti angol megnevezés: American Committee for Liberation

sugározták. Az első orosz nyelvű műsor megszólalása után 10 perccel a szovjetek megindították az adás zavarását.⁶⁴⁸

A Szabad Európa Rádió 1951. évi létrehozásától kezdődően nagy hatással volt mind az emigrációban, mind a hazájukban élő magyarságra. Elvitathatatlan érdemeket szerzett nemcsak a tájékoztatás terén, hanem színvonalas műsorokat is közreadott. Azonban nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy a SZER az amerikai kormányzat és a Magyar Nemzeti Bizottmány szócsöveként szembekerült az Európában működő emigráns szervezetek többségével, meggátolva a közös fellépést az elnyomó kommunista rendszer ellen.

A Szabad Európa Rádió tevékenységének talán legfontosabb, és még napjainkban s viták tárgyát képező időszaka az 1956-os forradalomhoz és szabadságharchoz kötődik, ennek tárgyalása azonban nem tartozik jelen munka keretei közé.

V/5. A szellemi élet áttekintése

„Ott folytatjuk, ahol a magyar szellem torkára fojtották a szót. Vágyaink, terveink, álmaink közösek, hiszen azonos talajból, a magyar szellem és a magyar múlt hagyományaiból lettünk testté és lélekké, s hogy a keleti veszedelem kiket kényszerített hazátlanságra, s kik választották a belső emigrációt, azt – az emberi életek kockáztatása mellett – elsősorban az döntötte el, hogy a lehetőségekhez és az adott viszonyokhoz képest ki hol tudja nép ügyét a legjobban továbbszolgálni. Ezért, amikor az otthon »vigyázó szemek« ismét Nyugatra, a szabadság és az emberség felé tekint a szenvedéstől való megváltásért, érezzük a közös jövőért való felelősséget és hinni akarjuk, hogy nem bujdosók, de elhivatottakként küldettünk.”

(Vámos Imre)⁶⁴⁹

Ha a politikai harcok és különféle körülmények az egyes szervezetek teljesítményét mérsékeltek is, összességében az emigráció képes volt fenntartani és továbbfejleszteni a magyar kultúrát, az évezredek értékeit. A szellemi élet kiemelkedő alakjai sok esetben ingyen vagy minimális ellenszolgáltatásokért dolgoztak. Fokozottan igaz ez a tanárookra, akik

⁶⁴⁸ Borbándi Gy.: Magyarok az Angol Kertben... i. m. 95.

⁶⁴⁹ Vámos Imre: A magyar sors kérdései. Látóhatár, 1. évf. (1950) 1. sz. 3–4. 3.

az oktatás mellett általában rákényszerültek, hogy megélhetésük biztosítására mellékállásokat vállaljanak. A nehézségek ellenére a semmiből mégis létrehoztak egy minden szempontból kimagasló iskolahálózatot. A menekült magyarok segítő hozzáállását pedig jól példázza, hogy amint lehetőségük volt rá, anyagi támogatással vagy kétékezi munkával, de hozzájárultak a szellemi élet fejlődéséhez.

VI. Egyházak

„Hadifogoly és menekült magyar híveinket az isteni Megváltó kegyelmébe és irgalmába ajánljuk és a Mi atyai szeretetünk zálogául mindnyájuknak apostoli áldásunkat küldjük.”

(XII. Piusz, 1945. október 8.)⁶⁵⁰

A második világháború után a keresztény egyházak voltak azok, amelyek először láttak hozzá a menekültek segítéséhez. Ez a munka nagyban túlmutatott a lelkigondozáson: először az egyes papok és lelkészek, majd a még 1945-ben megalapuló egyházi szervezetek intézték a segélyezést, felekezetre való tekintet nélkül. Az egyházi személyek olyan nagy tiszteletre és megbecsülésre tettek szert, hogy számos magyar csoportban a világi vezetői feladatokkal is őket bízták meg. Az egyházak tekintélye pedig megkérdőjelezhetetlen volt és többnyire a politikán felül állt.

VI/1. Katolikus egyház

„Azt szeretném, ha Németország területéről minden órában lenne legalább egy magyar, aki imádsággal fordul a magyarok Istenéhez, aki kéri a magyarok Védőasszonyát, hogy segítse meg ezt a szegény népet.”

(Kótai Zoltán)⁶⁵¹

A menekültek legnagyobb számban katolikus vallásúak voltak – mintegy 70%⁶⁵² – és a katolikus egyház volt az, amely a leghamarabb aktív segélyszolgálatba kezdett. Ennek elsődleges oka, hogy az akciók megszervezése a Vatikánban kezdődött, eközben a protestáns egyházak csak később láttak hozzá a magasabb szintű szervezéshez.

⁶⁵⁰ MMKM Irattára. MCSZ rendezetlen iratai. Kis imakönyv a hadifoglyok és magyar menekültek használatára. Vatikán, 1945. 1.

⁶⁵¹ Az altöttingi zarándoklat... i. m. 15.

⁶⁵² MMKM Irattára. MCSZ rendezetlen iratai. Kótai Zoltán vatikáni delegátus éves jelentése Rómába. 1947. 1.

Kótai Zoltán már 1945 tavaszán többedmagával megalapította Landshutban a Vatikáni Tudakozó Irodát, amely elsősorban a szétválasztott családok újraegyesítésén fáradozott és számon tartotta a menekülteket, hadifoglyokat. Az Iroda rövid idő alatt 100.000 magyart kutatott fel.⁶⁵³

Közvetlenül a világháború után Kótai mellett még két katolikus pap vállalt fontos segítőmunkát. Meskó Lajos indította be a landshuti keresőirodát, amelyhez Kótai már a kezdeteknél csatlakozott. A két pap ugyanolyan tisztséget viselt, de a nyilvánosság előtt mindent Kótai intézett, mivel Meskó nem akarta, hogy apja, Meskó Zoltán egykori szélsőjobboldali politikus miatt kedvezőtlenül ítéljék meg elvégzett munkáját.⁶⁵⁴ Rozsály Ferenc piarista atya Münchenben látott hozzá a magyarok összeírásához a kitelepített műegyetemisták segítségével, akiknek hamarosan lelki vezetője is lett.⁶⁵⁵ Rozsály folyamatosan táborról táborra utazott, hogy tartsa a lelket honfitársaiban, munkája során még Eisenhower tábornokkal is találkozott.⁶⁵⁶

1945 novemberében jött létre Carlo Chiaro püspök vezetésével a Vatikáni Misszió, amelynek keretein belül minden nemzet saját lelkigondozó hivatalt létesíthetett egy-egy delegátussal az élen. Az első magyar delegátus a Rómából ideiglenes áthelyezett jezsuita Gallus Tibor volt, akit Kótai követett. 1946 elején Németországban 82, Ausztriában 27 pap teljesített szolgálatot.⁶⁵⁷ Hogy Németországban ez a szám hogyan változott, arról nincsenek pontos adatok, de osztrák területeken még 1951-ben is 21 katolikus pap szolgált, és további 14-en tanultak teológiát a bécsi Pázmáneumban.⁶⁵⁸

A katolikus papok helyzetét nehezítette, hogy hivatalosan nem végezhettek karitatív munkát, így egy-egy külső szervezet segítségét kellett kérniük. A helyzet megoldására jött létre a Magyar Caritas Szolgálat, amely félig civil szervezetként működött. A szervezést Rozsály a Kolping Mozgalom egyik volt vezetőjével, Mike Jánossal kezdte meg, akinek sikerült elnyernie Michael von Faulhaber müncheni érsek támogatását. A Caritas alakuló ülése 1947. március 21-én volt. Rozsályon kívül 12 világi személy⁶⁵⁹ szerepelt az alapítók

⁶⁵³ MMKM Irattára. MCSZ rendezetlen iratai. Ki tud róluk? Wer weiss von ihnen? 1947. július 18.

⁶⁵⁴ Mike V.: Mike (Mádl) János és kora... i. m. 118.

⁶⁵⁵ Rozsályi Z.: Francis... i. m. 41–55.

⁶⁵⁶ Uo. 56–63.

⁶⁵⁷ Borbándi Gy.: A magyar emigráció életrajza... i. m. 14.

⁶⁵⁸ MMKM Irattára. MCSZ rendezetlen iratai. Liste der ungarischen Seelsorgen. München, 1951. november 10.

⁶⁵⁹ Almay Béla, Baranyai Gusztáv, Bátorffy Vilmos, Drégelyi János, Faragó Miklós, Goda Ferenc, Lázár István, Mike János, Nagy János, Ölvedi János, Stoll Gábor, Szokszoy József.

között, az ügyvezető igazgatói posztra Stoll Gábort választották. Az alapszabályban lefektették, hogy a Caritas vezető (tehát segélyosztást végző) tagja csak olyan személy lehet, aki nem kaphat a segélyekből, tehát biztos megélhetéssel kell rendelkeznie.⁶⁶⁰ A kutatás során nem került elő adat arról, hogy Stoll pontosan meddig töltötte be a posztot, de az 1949-es dokumentumokon ügyvezető igazgatóként már Almay Béla, az egykori vezérkari ezredes neve szerepel.⁶⁶¹

A Magyar Caritas Szolgálat sikerességét mutatja, hogy hamarosan a legkiterjedtebb segélyosztó hálózattal rendelkezett, és szinte mindenhol létrejöttek helyi irodái, ahol magyar csoportok éltek. A müncheni központ mellett 1949-ig a következő településeken alakultak tagszervezetek: Altersheim, Ansbach, Bad Kissingen, Dachau, Deggendorf, Dillingen, Donauwörth, Durach, Eggenfelden, Eichstätt, Erding, Freising, Ganghofen, Griesbach, Grünbach, Markt Bibart, Neu-Ulm, Parsberg, Passau, Pfarkirchen, Piding, Plating, Ravensburg.⁶⁶² A Caritas már induló évében 11.000 Reichsmark⁶⁶³ pénzadományt gyűjtött össze a rászorulóknak számára, elsősorban a német egyházi hivataloktól.⁶⁶⁴ 1947 és 1949 között a Caritas osztotta szét a legtöbb pénz-, tárgy- és élelmiszersegélyt a rászoruló magyarok között.⁶⁶⁵

München központtal 1947. június 27-én jött létre a Patrona Hungariae egyházközség, amely elsősorban a táborokban sínylődő magyarokat igyekezett összefogni és így lelkipozícióikat hatékonyabbá tenni. Az egyházközséget szintén Rozsály Ferenc vezette, támogatói között pedig ott volt Faulhaber érsek és Mindszenty József hercegprímás.⁶⁶⁶

A katolikus egyházhoz, és elsősorban Kótai Zoltánhoz fűződik az emigráns magyarság legnagyobb összejövételének, a korábban már részletesen bemutatott 1947-es altöttingi zárándoklatnak a megszervezése.

⁶⁶⁰ Mike V.: Mike (Mádl) János és kora... i. m. 119–121.

⁶⁶¹ MMKM Irattára. MCSZ rendezetlen iratai. Jelentés a müncheni és freisingi Karitás kirendeltségek alapításáról. München, 1949. augusztus 2.

⁶⁶² MMKM Irattára. MCSZ rendezetlen iratai. Altersheim, Ansbach, Bad Kissingen, Dachau, Deggendorf, Dillingen, Donauwörth, Durach, Eggenfelden, Eichstätt, Erding, Freising, Ganghofen, Griesbach, Grünbach, Markt Bibart, Neu-Ulm, Parsberg, Pfarkirchen, Piding, Plating, Ravensburg tagszervezetek iratai.

⁶⁶³ Az 1948-as valutareformig ideiglenes pénzként még használatban volt a birodalmi márka.

⁶⁶⁴ MMKM Irattára. MCSZ rendezetlen iratai. Kótai Zoltán vatikáni delegátus éves jelentése Rómába. 1947. 6–7.

⁶⁶⁵ MMKM Irattára. MCSZ rendezetlen iratai. Caritas elszámolások, 1948–1950.

⁶⁶⁶ Mike V.: Mike (Mádl) János és kora... i. m. 123–130.

Szintén 1947-ben jött létre az első emigráns katolikus lap *Iránytű* címen.⁶⁶⁷ Az újságot Kótai Zoltán szerkesztette, aki később is számos sajtótermék létrehozásában és működtetésében vállalt szerepet.

A menekült magyarság életében különösen nagy szerepe volt a lelkigondozásnak. A menekültek az egyházi személyeket becsülték meg és szerették leginkább, velük volt a legközvetlenebb kapcsolatuk. A hívek sok esetben felekezetre való tekintet nélkül jártak istentiszteletre. Ugyanakkor általános gondot okozott még 1949-ben is, hogy a papok nem rendelkeztek elegendő anyagi háttérrel munkájuk elvégzéséhez. Ennek egyik oka, hogy a német hatóságok által a magyaroktól beszedett egyházi adó felett sem a magyar egyháziak rendelkeztek.⁶⁶⁸

A katolikus egyháznak elvonhatatlan érdemei voltak az oktatási rendszer megteremtésében is. A tanárok többsége klerikus volt és a fenntartási költségek jelentős része is felekezeti támogatásból származott.

A kivándorlás nagy hatással volt az egyházra is. Nem csak több tízezer hívő hagyta el Európát, hanem rengeteg egyházi személy is. Igaz, hogy az ő kivándorlásukat nehezítette, hogy ha új lakhelyükön is folytatni akarták lelkipásztori tevékenységüket, akkor meg kellett szerezniük a Vatikántól az úgynevezett *Benevolus Episcopus* engedélyt.⁶⁶⁹ 1950-ben Dél-Amerikába települt át Kótai Zoltán is, akinek kiemelkedő szerepe volt a szervezeti és karitatív rendszer kiépítésében. Távozása mégis jó hatással volt az egyházra. Megszűnt az a belső feszültség, ami Kótai és néhány paptársa között fennállt.⁶⁷⁰ Ezt követően nem lehetett többé politikai elköteleződéssel vádolni a katolikus egyházat, mivel Kótai az MSZM Elnöki Tanácsának is tagja volt.⁶⁷¹ Személyében a dél-amerikai magyarság egy kiemelkedő lelkipásztort és lapszerkesztőt kapott, míg a német területek menekültjeinek főpásztora Ádám György⁶⁷² lett, aki jobban értett egy már kialakított szervezet működtetéséhez. Az angol zóna

⁶⁶⁷ MMKM Irattára. MCSZ rendezetlen iratai. Kótai Zoltán vatikáni delegátus éves jelentése Rómába. 1947. 9.

⁶⁶⁸ MMKM Irattára. MCSZ rendezetlen iratai. 1949-es beszámoló a francia övezetről. 11–12.

⁶⁶⁹ MMKM Irattára. MCSZ rendezetlen iratai. Dr. Ádám György főlelkész levele Pecze Jánosnak. München, 1951. november 6.

⁶⁷⁰ *Mike V.*: Mike (Mádl) János és kora... i. m. 118.

⁶⁷¹ PA B11 Die ungarische Emigration 25.

⁶⁷² Ádám György (1912–1978): Magyar katolikus pap, cserkészvezető. 1950-től töltötte be a németországi magyarok főlelkészi pozícióját. 1960-ban nevezték ki minden nyugat-európai magyar főlelkészévé, 1970-től pedig a Szentszéknél képviselte valamennyi nyugati magyar hívőt.

magyar papjainak vezetője Kálózdý Károly, a franciáé Himesi Károly lett. A Caritas irányítójának Drégelyi Jánost nevezték ki.⁶⁷³

Ezt követően a helyzet alapvetően megváltozott. Már nem százezrek megélhetését kellett segíteni – bár komoly, anyagi természetű gondok még előfordultak, például 1954 karácsonyán sem lehetett még megoldani, hogy a papok elegendő mértékű támogatást kapjanak a körzetek közötti utazásra⁶⁷⁴ – hanem egy jóval kisebb közösség lelki életét összehangolni. Ádám György nevéhez több sikeres kezdeményezés fűződik. Részt vett a Burg Kastli Gimnázium és a Münchener Paulinum Diákotthon létrehozásában, a kelet-európai menekültek kultúrházának megalapításában.⁶⁷⁵ Svájci magyar szervezetekkel közösen egyházi könyvek kiadását szervezte, amelyek egy részét Magyarországra csempészték be.⁶⁷⁶

A menekültek egyházi szervezete is kiterjedt, Nyugat-Németországon kívül már Ausztriában, Olaszországban, az Egyesült Államokban, Argentínában, Franciaországban, Belgiumban, Angliában, Svédországban, Brazíliában és Ausztráliában is létrejöttek a hivatalok.⁶⁷⁷

Ádám 1952 karácsonyán hirdette meg leglátványosabb akcióját „Magyar család a magyar csaláért” címmel. A felhívásban szívhez szólóan írt a Karácsonyról, és annak fontosságáról az emigráns magyarok körében is. Három dolgot kért az idegenbeszakadt honfitársaitól: először is, hogy Karácsonyra minden tehetősebb család válasszon ki egy szegény családot, és ajándékozza meg őket, hiszen egy másik magyartól érkezett ajándék mind testileg, mind lelkileg hatalmas segítség a rászorulóknak. Másodsor azt kérte, hogy a lelkek ápolásáért ezek a családok továbbra is maradjanak kapcsolatban levelezés útján, hogy ne vesszen ki a hazafiasság és az összetartozás érzése a következő nemzedékekből sem. Harmadszor pedig kérte, hogy mindenki látogassa meg a környezetében élő öregeket és súlyos betegeket, hogy senkinek ne kelljen úgy idegen országban meghalnia, hogy nincs vele egy másik magyar, aki fogja a kezét és anyanyelvén imádkozik vele.⁶⁷⁸

⁶⁷³ PA B11 Die ungarische Emigration II. 4–5.

⁶⁷⁴ MMKM Irattára. MCSZ rendezetlen iratai. Dr. Ádám György levele Rozsály Ferencnek. München, 1954. március 18.

⁶⁷⁵ *Borbándi Gy.*: A magyar emigráció életrajza... i. m. 233.

⁶⁷⁶ MMKM Irattára. MCSZ rendezetlen iratai. Dr. Ádám György levele Horváth Jánoshoz. München, 1954. december 11.

⁶⁷⁷ PA B11 Die ungarische Emigration 5–7.

⁶⁷⁸ MMKM Irattára. MCSZ rendezetlen iratai. Dr. Ádám György németországi magyar katolikus főlelkész felhívása honfitársaihoz. 1953.

A kezdeményezés tényleges sikerét bizonyítják a Regensburgban tartózkodó Habsburg Józsefnek küldött levélben felsorolt adatok a segélyek nagy számáról. Drégelyi János, a Caritas ügyvezetője küldeményében részletesen beszámolt a „Magyar család a magyar családjért” programról. Ennek keretében az összegyűjtött javakból Karácsonyra a rászoruló magyarok között szétosztottak 900 kg élelmiszert, 30 zsák (25–30 kg/zsák) használt cipőt, 30 bála (70 kg/bála) használt ruhaneműt, 2.030 kg vaját, 600 kg tejport és 1.230 kg sajtot.⁶⁷⁹ Ezekből az adatokból kikövetkeztethető, hogy egyrészt még mindig sok magyar család szorult támogatásra, másrészt az emigrációban élő magyarság – és szervezeteik – jelentős része 1952-re már olyan egzisztenciális helyzetbe került, hogy a többiek megélhetéséhez szükséges segélyeket ők maguk tudták előteremteni.

A katolikus egyház sikeresen birkózott meg a felmerülő problémákkal, legyen az a pasztoráció, a menekültek segélyezése, iskolák alapítása vagy a létrehozott intézményrendszer működtetése. A vizsgált 12 év alatt a katolikus egyház tette a legtöbbet a menekültekért és ez nemcsak a nemzetközi kapcsolatoknak és támogatásoknak volt köszönhető, hanem az olyan kiemelkedő papi személyeknek is, mint Kótai Zoltán, Meskó Lajos, Rozsály Ferenc vagy Ádám György.

VI/2. Protestáns egyházak⁶⁸⁰

„A lelkigondozást 7 lelkész s az el nem érhető helyeken a Jöjjetek végzi; a lelkészek szolgálati útjaik folyamán vonaton, és más járművön 106.000, kerékpáron 5.000 és gyalog ugyancsak 5.000 km-t tettek meg az elmúlt évben. 1948-ban 45 újszülött gyermeket kereszteltek meg, a megáldott házasságok száma 13. Kitérés nem volt: betérés 10 reformátusnak. Vallástanításban 79 gyermek részesült. Ezernél több Istentiszteletet tartottak a múlt évben.

(Harsányi András)⁶⁸¹

⁶⁷⁹ MMKM Irattára. MCSZ rendezetlen iratai. Drégely János levele Habsburg Józsefnek. 1953. december 15.

⁶⁸⁰ A protestáns egyházak emigrációs működéséről a kutatás során jóval kevesebb adat került elő. Ennek elsődleges oka, hogy az egyes községek helyi alapon szerveződtek, és nem volt olyan erős központi irányító szerv, mint a katolikusoknál, amely összegyűjtötte volna az iratokat.

⁶⁸¹ Jöjjetek, 1949. április 10.

A vizsgált szakirodalomban és a kutatás során feldolgozott dokumentumokban jóval kevesebb információ került elő a protestáns egyházakról. A háború végén a menekültek között több volt a protestáns lelkész, mint a katolikus pap, de többségük hamar visszatért Magyarországra.⁶⁸²

Az evangélikus egyházszervezetről igen kevés adat áll rendelkezésre. A Németországi Evangélikus Magyarok Közössége szintén Münchenben rendezte be központját. Az 1952-es adatok alapján a szervezet vezető lelkésze Kóts Lajos volt, aki az *Ébresztő* című folyóiratot is szerkesztette. A központi irodát Felsőöry Lajos irányította. Az Evangélikus Magyarok Közössége elsősorban a kivándorlásban segítette a híveket.⁶⁸³

A kint maradtak reformátusok Nagy Sándor lelkész vezetésével 1946-ban láttak neki saját szervezetük, a Nyugat-Európai Magyar Református Lelkigondozó Szolgálat kiépítéséhez, és hozzájuk kötődik a *Jöjjetek* című folyóirat elindítása is. Nagy korábban is készült erre a feladatra, mert Ravasz László püspök már 1944. december 9-én kelt levelében arra kérte a lelkészt, hogy ha számottevő református magyarság kerülne az ország határain kívülre, akkor maradjon velük. A protestáns többségű Egyesült Államok több adományt küldött a szervezetnek, mint a katolikusoknak, de ezeket felekezeti különbség nélkül osztották szét. Jelentős segélyek és adományok érkeztek még Svájcból.⁶⁸⁴ 1956-ig létezett a Szórványban Élő Magyar Református Egyház, amelyet Nagy Sándor mellett Harsányi András egyháztörténész és Soos Géza, a Soli Deo Gloria elnöke igazgatott.⁶⁸⁵

Fontos szervezet volt a Németországi Magyar Református Misszió Gyülekezete, ugyancsak München központtal. Elnöke Polonkay Tivadar volt. A *Jöjjetek* folyóirat a Gyülekezet hivatalos lapja lett.⁶⁸⁶

A kevés konkrét forrás ellenére vannak adatok, amelyek arra engednek következtetni, hogy a protestáns egyházak is tevékenyek voltak. A katolikus hivatalokhoz képest azonban teljesen más volt a protestánsok szervezete, működése. Ezek nem voltak olyan szinten centralizált egyházak, mint a katolikus, valamint központjaik és híveik nagy része Németország területén voltak, és súlyos károkat szenvedtek a világháború alatt.

⁶⁸² Borbándi Gy.: A magyar emigráció életrajza... i. m. 14.

⁶⁸³ PA B11 Die ungarische Emigration II. 7.

⁶⁸⁴ *Jöjjetek*, 1948. július; 1949. április 10.; 1949. június;

⁶⁸⁵ Borbándi Gy.: A magyar emigráció életrajza... i. m. 14.

⁶⁸⁶ PA B11 Die ungarische Emigration 7.

VI/3. Az egyházak működésének áttekintése

„Egyéb gondunk és problémánk az egyre növekvő paphiány. Még ha lenne is elég pap, azzal, hogy a hívek száma egyre fog, nehezen teszi a kevésszámú hívő megokolttá egy-egy önálló lelkész tartását a német püspöki hatóságok előtt. Egy-egy ittmaradó papunk mindig nagyobb és nagyobb területet kap s ezáltal a magyarok lelkigondozása csaknem diaspora lelkigondozásra alakul át.

(Ádám György)⁶⁸⁷

A vallásos élet teljes mértékben áthatotta a menekültek mindennapjait, bár a kivándorlással az egyházközösségek is feldarabolódtak, megszűntek. A magyarok többsége a háborút követő tragédiák, az otthon, a biztos megélhetés, az egyes családtagok elvesztése után sem fordult el Istentől. Ehhez hozzájárult a Horthy-korszak társadalmának rendkívül vallásos neveltetése is. A fő ok azonban az egyházak által végzett munka volt, amely kezdetben hitet és reményt adott az emigránsoknak a túlélésre, később pedig segélyszervezetek és iskolák létrehozásával gondoskodtak a hívekről.

Amíg Magyarországon üldözték a vallást, addig az emigrációban az egyházak újabb reneszánszukat élhették át. Hiába kerültek a menekültek távol hazájuktól, mégis sokkal tevékenyebb keresztény és nemzeti értékekre épülő életet éltek (élhettek), mint az itthon maradottak.

⁶⁸⁷ MMKM Irattára. MCSZ rendezetlen iratai. Ádám György levele Habsburg József főhercegnek. München, 1951. október 27.

Összegzés, a kutatás eredményei

Jelen disszertáció arra vállalkozott, hogy bemutassa a második világháború végén német és osztrák területekre került magyarság történetét 1956-ig, az integrációs folyamat befejeződéséig, az újabb menekülthullám megindulásáig. A háború végén, 1945 tavaszán mintegy 800.000–1.000.000 magyar állampolgár tartózkodott a széteső Harmadik Birodalom területén: katonák, leventék, hivatalnokok és tisztviselők családtagjaikkal együtt, kitelepítettek, a szovjet Vörös Hadsereg elől menekülők és a koncentrációs táborok szabaduló foglyai. 1945 és 1947 között a „45-ösök” közül 700.000–725.000 fő hazatért, 100.000–120.000 személy – előbb másik európai országba, majd később más földrészre – kivándorolt, 160.000-en pedig német területeken maradtak. Embertelen körülmények között, barakk- és sátoztáborokban éltek, ahol a mindennapi betevő falatért is meg kellett küzdeniük. Nem vesztették el hitüket, egymást támogatva kitartottak. Az emigrációt választók többségben a Horthy-korszak konzervatív politikai értékrendjét vallották. Nem fogadták el az 1945 után Magyarországon végbement változásokat, mivel azokat a Szovjetunió felügyelte és irányította. Abban reménykedtek, hogy a világ politikai helyzete úgy alakul, hogy hamarosan visszatérhetnek egy szabad, független hazába. Csalódniuk kellett.

Közben új menekültekként megjelentek az úgynevezett „47-esek”, akik az 1945-ben kialakult köztársasági alapokon álltak, részt vettek a demokrácia építésében, de a kommunisták a hatalomátvétel lépéseivel őket is elüldözték. Ekkor már nem lehet nagyobb tömegekről beszélni, elsősorban azok távoztak, akik tevékenyen részt vettek a politikában. Közöttük volt Nagy Ferenc, Varga Béla, Sulyok Dezső, Pfeiffer Zoltán és Kovács Imre is, akik a Magyar Nemzeti Bizottmány vezetőségét alkották. Ők a németajkú területeken általában csak átutaztak, a végső céljuk az Amerikai Egyesült Államok volt. A „45-ösök” és a „47-esek” között kibékíthetetlen ellentét alakult ki. A konzervatívok a demokratákat kommunistának, a demokraták a konzervatívokat pedig fasisztának tartották. A „47-esek” bár számszerűleg jóval kevesebben voltak, mégis olyan nemzetközi politikai támogatást kaptak, amilyenben a „45-ös nyugatosok” sohasem részesültek. Így alakult ki az a sajátos helyzet, hogy a menekült magyarok többsége a konzervatív Magyar Szabadság Mozgalmat vagy a Magyar Harcosok Bajtársi Közösségét támogatta, korlátozott nemzetközi befolyást mégis az Egyesült Államok által támogatott Magyar Nemzeti Bizottmány szerzett.

A kelet-közép-európai menekültek kivándorlása 1948–1949-ben indult meg. A két német állam létrejöttével nyilvánvalóvá vált, hogy a szuperhatalmak közötti erővonalak stabilizálódtak, az Európában kialakult politikai rendszerek rövid időn belül nem fognak változni. A DP-k a nyomorúságos körülmények között már nem vártak tovább a visszatérés lehetőségére. 120.000–140.000 magyar egy jobb élet, kiszámíthatóbb jövőkép reményében áttelepült valamelyik nyugat-európai országba, az amerikai kontinensre vagy Ausztráliába. A kivándorlás végeztével mindössze 7.000 magyar maradt Nyugat-Németországban és 20.000 Ausztriában, akiknek többsége ekkor már biztos megélhetéssel rendelkezett. Munkájukban megbecsülték őket és lehetőségük nyílt adományokkal támogatni rászoruló honfitársaikat. Közben létrehozták saját intézményrendszerüket, beilleszkedtek a német és az osztrák társadalomba, de nem veszítették el magyarságukat.

Bírálat egyedül a politikai életet érheti, mert az egyes szervezetek vezetői folyamatosan vitáztak, és igyekeztek ellehetetleníteni a másikat, így ezen a fronton esély sem volt az egység megteremtésére.

Az 1956-os forradalom és szabadságharc leverése után emigrálni kényszerült újabb 200.000 magyar. A többség hosszabb-rövidebb ideig Ausztriában, majd az NSZK-ban tartózkodott. Ez a menekültáradat természetesen a régi „45-ösök” életét is nagyban érintette. A „45-ös” és „56-os” emigráció viszonya évtizedeken át viták tárgya volt,⁶⁸⁸ és napjainkban is bizonyos ellentétek forrása.⁶⁸⁹ Összességében azonban a magyarok segítőkészségből ekkor is jól vizsgáztak, és a „45-ösök” intézményrendszere nagyban segítette az újonnan érkezők letelepedését is.

A vizsgált 12 év során a menekült magyarság erőt és fáradtságot nem kímélve kikerült a menekülttáborokból, elsősorban a történelmi egyházak segítségével létrehozta segélyszervezeteit, kiépített egy színvonalas iskolahálózatot és ápolta a magyar nyelvet, kultúrát, hagyományokat. Márai Sándor találóan fogalmazta meg: *„A száműzetés egyik titka: lemondani, sértődés nélkül, minden külső igényről. A másik titok: nem mondani le – semmilyen körülmények között –, semmiféle belső igényről.”*⁶⁹⁰

⁶⁸⁸ Pesti Péter: Mit hoz a jövő? Vitaindító tanulmány. Zentralverband Ungarischer Organisationen in der BRD, München, 1976.

⁶⁸⁹ Kleineisel Mária és Nyári Gábor interjúja Fejős Ottó stuttgarti magyar lelkésszel. 2010. április 22.

⁶⁹⁰ Márai Sándor: Ami a Naplóból kimaradt, 1949. Vörösváry, Torontó, 1999. 59.

Mellékletek

1	Baykór János	920 VIII. 17	nő g. l. radimónián, Nagykőrös	M: 6301	
2	"	Levi Katalin	925 II. 29	Városló ok.	"
3	Dr. Páva Nándor	917 VII. 22	Batfa ok. keresszent	M: 6603	
4	"	"	"	"	
5	Szilvágy Vince	1831 I. 22	Bp. ok. vill. ker.	M: 5869	
6	Szolnoki János	931 I. 29	Bp. ok. sm.	M: 6515	
7	Magyaros László	930 VII. 17	Károlyváros ok.	"	
8	Kovács Amália	929 VII. 17	Pécs ok. Tiszvársik	"	
9	Király György	930 III. 27	Sopron ok. ferdinándi	M: 6516	
10	Tóth János	928 III. 4	Nagykőrös ok. cipész	M: 5870	
11	Balogh Márton	928 VII. 9	Szécsényi ok. sm.	M: 6464	
12	Erős József	928 VIII. 7	Bp. ok. sz. ker.	M: 5717	
13	Draykó Balázs	927 III. 8	Egri. ref. sm.	M: 5766	
14	Harai János	920 II. 19	Bp. ok. Text. ker.	M: 6513	
15	Tóth Tibor	930 VIII. 9	Tiszvársik ref. sm.	M: 6348	
16	Kovács László	918 VIII. 25	Temesvár ok. elekt. techn.	M: 6417	
17	"	Erős 913 II. 20	Marosvásárhely sv.	"	
18	"	Ferenc 915 V. 12	Burgunden ok.	"	
19	"	László 947 II. 11	Sandberg ok.	"	
20	"	József 947 II. 4	München ok.	"	
21	Kovács Ernő	918 II. 22	Pécs ok. M: 6202	"	
22	Kovács László	928 VII. 16	Pécs ok. lakatos	M: 5743	
23	Balogh Mihály	921 I. 15	Arad ok. Tiszvársik	M: 774. 601.	
24	Balogh Ferenc	926 III. 18	Egyik ok.	774. 600.	
25	Erős Gyula	930 II. 21	Bp. ok. sm.	M: 6518	
26	Szolnoki Vince	926 III. 2	Kiskunfélegyháza ok. sz. ker.	M: 5701	
27	Kovács Péter	928 VIII. 22	Nagykovács ok. sz. ker.	774. 600	
28	Balogh István	904 VII. 18	Bp. ok. sm.	M: 6021	
29	Milák János	922 II. 12	Kisvárdai sv. g. l. ker.	M: 5797	
30	Draskovics Kálmán	902 II. 21	Boronyai sv. sz. ker.	M: 5345	
31	Kovács László	909 II. 16	Ekl. ok. sz. ker.	M: 6016	
32	Kovács József	914 III. 16	Pécs ok. ref. ker.	M: 4239	
33	Papp János	927 III. 1	Gyöngyös ok. sz. ker.	M: 5758	
34	Papp Károly	915 II. 25	Tudapest ref. ker.	M: 5798	
35	Kovács Ottó	925 III. 14	Bp. ok. rep. ker.	M: 6329	
36	Horváth Ernő	921 II. 19	Győr ok. Text. ker.	M: 6235	
37	"	"	"	"	
38	Kovács Ottó	920 VII. 16	Győr ok.	"	
39	Kovács László	929 II. 18	Bp. ok.	M: 6329	
40	Kovács János	925 VIII. 9	Bp. ok. ker.	M: 5720	
41	Kovács György	925 II. 6	Károlyváros ok. sm.	"	
42	Kovács Antal	925 II. 21	Bp. ok. n. ker.	"	
43	"	"	"	"	
44	Kovács Péter	914 IV. 27	Schwammgen ok.	"	
45	Kovács László	948 II. 22	Dachau ok.	"	
46	Balogh János	910 I. 5	Bp. ok.	"	
47	József Mihály	1898 VIII. 10	Batfa ok.	"	
48	"	"	"	"	
49	"	"	"	"	
50	"	"	"	"	
51	Kovács János	914 II. 2	Kiskunfélegyháza sv. sm.	M: 5406	
52	Kovács János	903 III. 15	Károlyváros ok. sz. ker.	M: 6019	
53	"	"	"	"	
54	"	"	"	"	
55	"	"	"	"	
56	"	"	"	"	
57	"	"	"	"	
58	"	"	"	"	
59	"	"	"	"	
60	"	"	"	"	
61	"	"	"	"	
62	"	"	"	"	
63	"	"	"	"	
64	"	"	"	"	
65	"	"	"	"	
66	"	"	"	"	
67	"	"	"	"	
68	"	"	"	"	
69	"	"	"	"	
70	"	"	"	"	
71	"	"	"	"	
72	"	"	"	"	
73	"	"	"	"	
74	"	"	"	"	
75	"	"	"	"	
76	"	"	"	"	
77	"	"	"	"	
78	"	"	"	"	
79	"	"	"	"	
80	"	"	"	"	
81	"	"	"	"	
82	"	"	"	"	
83	"	"	"	"	
84	"	"	"	"	
85	"	"	"	"	
86	"	"	"	"	
87	"	"	"	"	
88	"	"	"	"	
89	"	"	"	"	
90	"	"	"	"	
91	"	"	"	"	
92	"	"	"	"	
93	"	"	"	"	
94	"	"	"	"	
95	"	"	"	"	
96	"	"	"	"	
97	"	"	"	"	
98	"	"	"	"	
99	"	"	"	"	
100	"	"	"	"	

1. A dachau táborban tartózkodó magyarok névsora

(Müncheni Magyar Katolikus Misszió Irattára. Magyar Caritas Szolgálat rendezetlen iratai. A dachau táborban tartózkodó magyarok névsora. 1948.)

- 25 -

Der Präsidialrat (Elnöki Tanács) hatte Mitte 1949 folgende Zusammensetzung:

Präsident:	Ferencz F a r k a s de Kisbarnak
Alte Mitglieder:	Sándor E s s ő Kálman B o c s á r y
Neuernannte Mitglieder:	Pál von B o k o r Laszló B a c h o , Oberstleutnant Zsigmond C s i c s é r y , Oberstleutn. Dénes D o b á k , Oberst im Generalstab Sándor K o l b a i - T h i l l , Feldmarschalleutnant Laszló H á a n Béla H o r v á t h , Journalist, Redakteur von "Szent Istvan Nepe" Ferencz H o l l ó s , Kanonikus Zoltán K o t a y , Vatikan-Delegierter für ungarische Emigranten (Landshut) Elemér K o r á n i , sein Stellvertreter Päpstlicher Kämmerer István M á t é f f i , Gendarmerie- Oberst Károly M e d g y e s i - M i c h á n g Oberstleutnant im Gen. Graf László R é v a y Géza S z a b ó , Oberst Gräfin Katalin T e l e k i (Leiterin der Pfadfinder-Mädchen) Tibor T h o r m a , Oberst und noch einige Militärs.

2. Részlet a német külügyminisztérium 1952-es magyar emigrációról szóló jelentéséből
(Politisches Archiv B 11 Ausarbeitung des Südost-Instituts die von der damaligen Ostabteilung des Auswärtigen Amts, Die ungarische Emigration mit besonderer Berücksichtigung der Lage in Westdeutschland, neuen Aktennummer 594, der alten Akte 677-678.)

2./ Szervezés: A zónában a magyarság az adott Kreis /körzet/ beosztás és az ennek megfelelő Gouvernement Militaire-ok - újabban Commissariat -ok - beállítását szerint szerveződött meg. Ezeknél vannak a PIR /DP/ Service -ok. Azon Kreis-ekben, hol 10 főnél nagyobb volt a magyarok létszáma, egy képviselő látja el a magyar csoportnál felmerülő teendőket a tartalomán magyar képviselőjével.

A zóna három tartományában egy-egy választott és az IRO és PDR hatóságok által megerősített magyar képviselő működik, akik a körzeti képviselőkkel vannak összeköttetésben és az illetékes tartományi hatóságok és szervezetek mellett intézik a tartományi magyar ügyeket és látják el a tartományban levő magyarság képviselőit.

A zóna magyar ügyeit egy zónaképviselői bizottság intézi mely a három tartományi képviselőből és egy központi tagból áll.

A zónaképviselői bizottság működését a megalkulásakor meghatározott és jegyzőkönyvben lefektetett irányelvek szerint végzi.

A zónában levő magyarság közös ügyének és problémáinak megbeszélésére a képviselői bizottság időnkint a zónaközpontban Baden-Baden-ben összejön. Ezeken az értekezleteken a zóna vezető lelkészei is rendszerint részt vesznek.

Az utolsó ilyen széleskörű központi zónaértekeztetést november 15.-én volt, mikor a zóna minden részéről megjelent tartományi és nagyobb magyar-létszámú Kreis-ok képviselői, a felkezesetok vezető lelkészei, az IRO és PDR hatóságok tanácsadói, felkért szakelőadók és meghívott megfigyelők részvételével megbeszélésre kerültek az időszaki kérdések, az évben végzett munka és a szükséges további teendők. Ezeken az értekezleteken kerülnek általában megbeszélésre a zóna központi hatóságainál előadandó ügyek, problémák és javaslatok, melyeket részben a képviselői bizottság tagjai az ugyanezen alkalmakkor az IRO és PIR Directeur-öknél tett látogatásuknál mindjárt személyesen előadnak, vagy azokat a képviselői bizottság központi tagja a szokásos időnkinti megbeszélési keretében, vagy más adandó alkalommal terjeszti elő az illetékes tényezőknél.

A képviselői bizottság végzi a zóna magyarsága részére küldött szöveget stb. adományok, küldemények arányos és igazságos felosztását, illetve megállapítja ehhez a szükséges irányelveket.

A zónaképviselői bizottság központi tagjának feladata a zónaközpontban összeköttetést tartani a tartományi képviselőkkel, jóviszonyt kiépíteni és állandóan kapcsolatban lenni a zóna központi hatóságaival és a nemzetközi szervek vezetőségeivel. Eljárni ezeknél a tartomány és körzeti képviselők által küldött, illetve továbbított ügyekben, valamint az egyének által küldött ügyekben és kérelmekben.

Állandóan tájékozódva megfelelően informálja a tartományi képviselőket a szükségességről.

Ezen zónaszervezet munkájával a zónában élő magyarokkal a kapcsolat szorosabbá és az érintkezés közvetlenebbé vált. Az emberek tájékoztatása egyszerűbb lett és jobban, szélesebb körben volt végezhető. A problémák és nehézségek könnyebben és gyorsabban jutottak az illetékesek tudomására. Az eljárás azokban a segítség is megfelelőbben volt eszközölhető. A felvilágosító munka és a megnyugtató tanácsadás jobban érezhetőbb lett. Sok nagyobb elvi és számtalan kisebb egyéni ügyben elért eredmény, valamint elintéztett kérdések mutatja az ebben a keretben végzett együttes, összehangzó és segíteni akaró munka eredményességét.

3. Részlet a francia megszállási zónában élő magyarokról készült 1949-es jelentésből

(Müncheni Magyar Katolikus Misszió Irattára. Magyar Caritas Szolgálat rendezetlen iratai. Beszámoló a németországi francia megszállási zónában élő magyarság helyzetéről az 1949-es évben.)

J A H R E S B E R I C H T

über die im Jahre 1947 geleistete Arbeit des ungarischen Delegierten der Vatikanischen Mission in Deutschland.

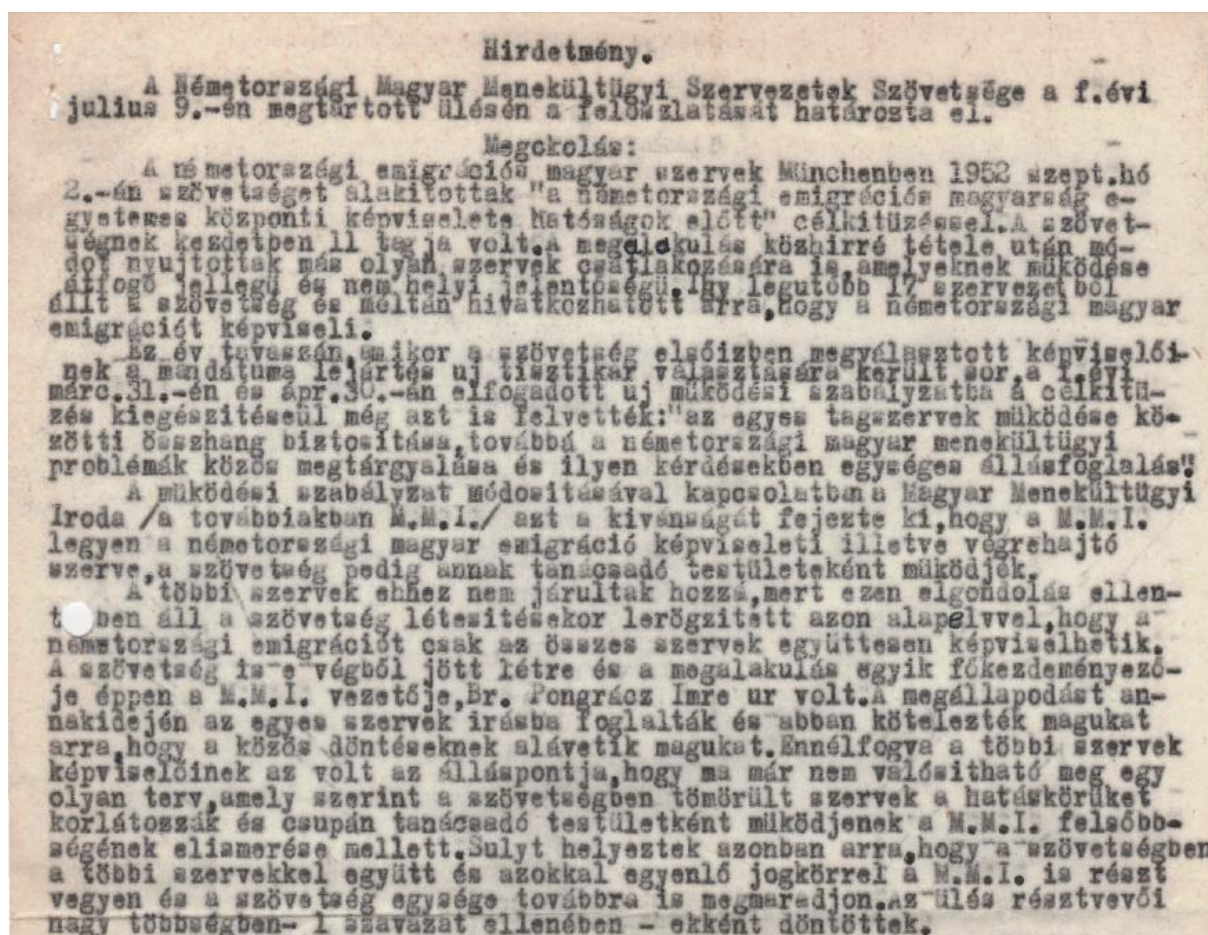
Z o l t á n K ó t a i, der ungarische Delegat der Vatikanischen Mission hat seine im Sinne des vom Hl. Stuhl ihm erteilten Auftrags zu Anfang Februar 1946 aufgenommene Arbeit im Jahre 1947 fortgesetzt.

Ursprünglich gehörten unter seine Zuständigkeit die in Deutschland und Österreich, mit Ausnahme der beiden russischen Zonen, lebenden Ungarn. Die Seelsorge in Österreich versah, im Auftrage des Delegaten, P. Gregor Dénes als Subdelegat. Nachdem Österreich selbständig geworden war, übernahm die in Wien errichtete Nuntiatur die Seelsorge für die in Österreich lebenden Nationalitäten. Se. Excellenz, der Herr Nuntius, betraute den bisherigen Subdelegaten, P. Gregor Dénes, mit der Führung der ungarischen Angelegenheiten. Der Hl. Stuhl erkannte P. Dénes alle Rechte zu, die bisher nur den Delegaten der einzelnen Nationalitäten zugestanden hatten und die auf die Subdelegaten in Österreich nicht übertragen werden konnten. Den Bericht über die Seelsorgetätigkeit für die in Österreich lebenden Ungarn wird P. Dénes seiner zuständigen Obrigkeit vorlegen. Dieser Rechenschaftsbericht befasst sich nur mit der Lage in Deutschland befindlichen Tri-Zonen.

Die Gesamtzahl der Ungarn in Deutschland betrug im Januar 1947 - 200.000. Infolge der Repatriierungen verringerte sich diese Zahl bis zum Jahresende auf 40.000. Auf die drei westlichen Zonen Deutschlands sind die Ungarn folgendermassen verteilt: Es befinden sich in der amerikanischen Zone 30.000, in der englischen Zone 6000, in der französischen Zone 4000. Die Zahl der Katholiken beträgt 70% der in den drei Zonen verteilt lebenden Ungarn. Die Seelsorge für diese Ungarn versahen insgesamt 40 ungarische katholische Priester, denen noch 15 in der deutschen Seelsorge tätige ungarisch-deutsche Priester zur Seite standen. Es wirkten als Seelsorger in der englischen Zone 5, in der französischen Zone 6 und in der amerikanischen Zone 29 ungarische Priester. Demnach fallen auf jeden Geistlichen 1000 Gläubige und rund 15.000 qkm. /Beilage Nr. I./

4. Részlet Kótai Zoltán 1947-es Vatikánba küldött jelentéséből

(Müncheni Magyar Katolikus Misszió Irattára. Magyar Caritas Szolgálat rendezetlen iratai. Kótai Zoltán vatikáni delegátus éves jelentése Rómába. 1948.)

5. Részlet a Németországi Magyar Menekültügyi Szervezetek Szövetségének hirdetményéből

(Müncheni Magyar Katolikus Misszió Irattára. Magyar Caritas Szolgálat rendezetlen iratai. A Németországi Magyar Menekültügyi Szervezetek Szövetségének hirdetménye. 1953. július.)

I. Innsbrucki magyar gimnázium.
Ungarisches Gymnasium, Innsbruck, Sillgasse 10.

Gimnáziumunk a francia megszálló hatóságok engedélyével 1946 óta megszakítás nélkül működik. Érettségi bizonyítványát minden osztály és külföldi egyetem elfogadja. A főhatósági jogokat a Szentszék által kinevezett apostoli vizitátor megbízásából az ausztriai magyar főlelkész gyakorolja. (Ft. Dr. Grón Béla püspöki tanácsos, Feldkirch/Vorarlberg, Postfach 209.) A gimnázium igazgatója: Romhányi Árpád gimn. igazgató, Innsbruck, Lager Hötting. - A tanév tíz hónapig tart: szeptembertől júniusig. Karácsonykor és húsvétkor 2-2 hét szünet. - Beiratási díj: 30-35 Schilling. Évi tandíj: 100 Schilling.

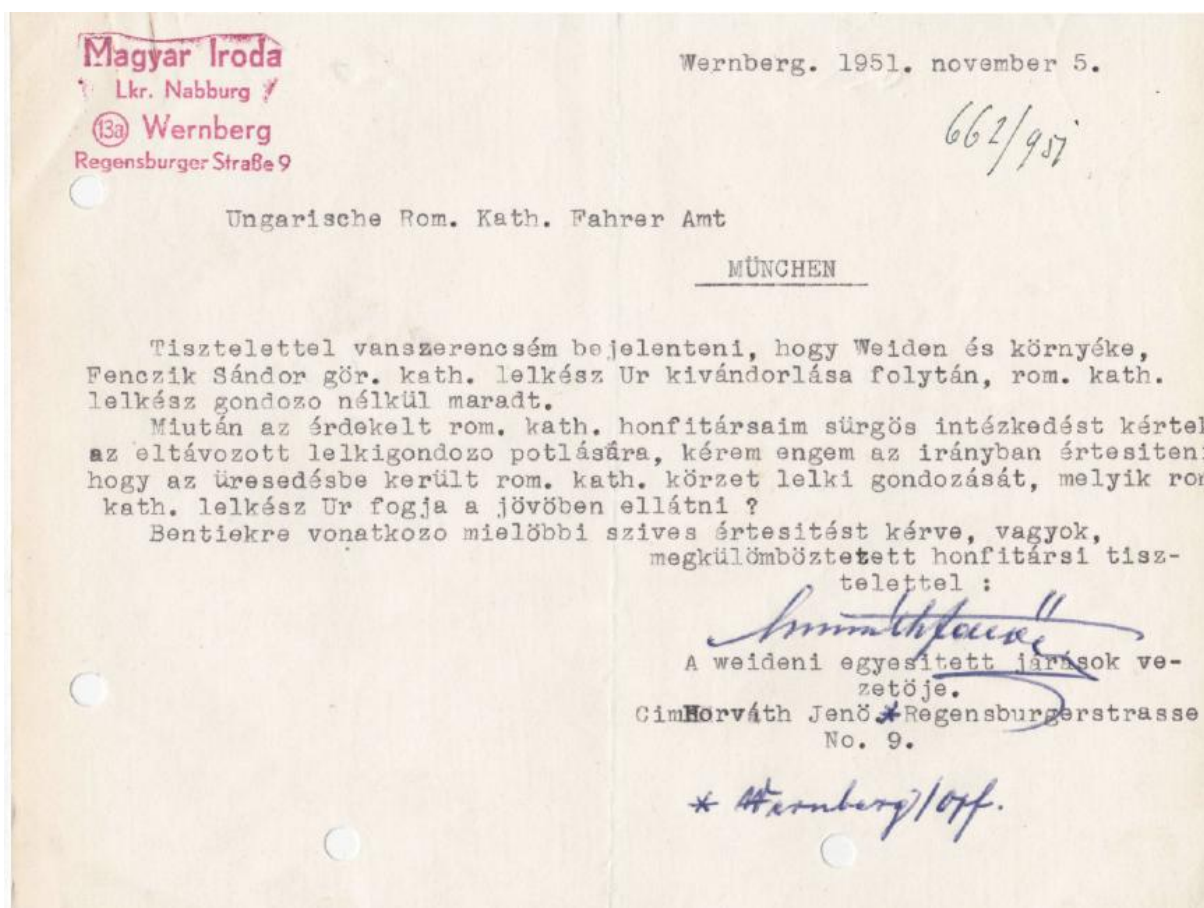
II. Innsbrucki magyar középiskolás fiúinternátus.
Ungarisches Schülerheim, Innsbruck, Schloss Mentlberg.

Az innsbrucki püspök úr még 1946-ban megvásárolta az Innsbrucktól nyugatra (a C-óbusz végállomásától 10 percre) fekvő Schloss Mentlberget, hogy ebben a gyönyörű parkban és kastélyban 160 jól tanuló diáki és tanonc számára otthont rendezzen be. Ezen díkothon vezetősége intézményesen otthont nyújt az innsbrucki magyar gimnázium és annak növendékei számára is. Tehát az 1952-3 tanévtől kezdve állandó otthonra talált az a középiskolás internátus is, melyet Ft. Dr. Zagon József kanonok ur még apostoli vizitátorként 1950-ben alapított és ideiglenesen Mittersbach elhelyezett. - Schloss Mentlberg gimnáziumunknak tantermet, gimnazistáinknak pedig tanuló és hálótermet, zuhanyozót, központi fűtést, világítást, könyvtárat és napi háromszori egyszerű étkezést nyújt. - Évi (tíz havi) tartásdíj: 3.700 Schilling. Ezt az összeget havi részletekben (370) a magyar prefektusnál kell befizetni.

A növendékek kötelelességei: Kifogástalan magatartás a Schloss Mentlberg osztrák és magyar előljáróival, alkalmazottjaival és többi növendékével szemben. - Nemes gondolkodás, érzés, beszéd és szolgálatkészség. - Rendszeres, Tevékeny részvétel a szerdai diákmisséken. A kiművelt szellemű magyar ifjú krisztusi erényeinek elsajátítása.

6. Leírás az innsbrucki magyar oktatási intézményekről

(Müncheni Magyar Katolikus Misszió Irrattára. Magyar Caritas Szolgálat rendezetlen iratai. Az innsbrucki magyar iskolák leírása. 1952.)

7. A Weiden környéki magyarok levele a pasztoráció változásáról

(Müncheni Magyar Katolikus Misszió Irattára. Magyar Caritas Szolgálat rendezetlen iratai.

Weiden tagszervezet iratai. 1951.)

Kedves Honfitársunk!

A nagy északnak kirakattervezői már elkészültek karácsonyi terveikkel. Néhány hét, és neonfényben ragyognak a karácsonyi kirakatok. Fehér felhők között jászolyában ül az "Élő Ur", s sürgölődő angyalkáknak parancsot osztogat. A kirakat sarkában édesen alszik a földi gyermek, hogy kitörő öröme ébredjen, ha az angyalka már mindent elvégzett a karácsonyfa alatt.

Az adventi ködös estéken karácsonyi gondokkal szelnek az emberek. Megállnak a kirakatok előtt.

A karácsonyi kirakatok előtt ollágyulnak a gorombább lelkek is.

A Szeretet Királyának egy előre küldött kegyelmi sugara ez.

Kedves Magyar Testvérünk! Mi is a Szeretet Királyának követtségében kopogunk te Hozzád,

Hontalanságunk kilencedik karácsonya közeleg, s a kilencedik kilencszer nehezebb, mint az első. A Magyar Caritas Szolgálat azonban százszoros felelősséget érez azért, hogy hontalan honfitársainkból ki ne vesszék a szeretetnek, az együvé tartozásnak, az egymás iránti felelősség-érzetnek a tudata.

Karácsonykor angyal kopogtat be minden családhoz. A hontalanok szállására csakugy, mint a stabil, biztos alapokon épült otthonokba. A szeretet angyala vízi a karácsonyi örömet, vagy ...? ...vagy az elkeseredés, közöny, kétségbeesés sőt a angyala lopakodik be és megszállja a gyéren díszített fenyőt és megüli a lelkeket.

Mi karácsonyi örömet akarunk minden menekült magyar családban. Ezért indítottuk el a "Család a családért" mozgalmat.

Magyar család a magyar családért!

Mozgalmunk lényege kettős:

I. Minden tehetősebb magyar család, bármelyik földrészen lakják is, vállaljon egy szegény menekült magyar családot, melyet karácsonyra megajándékozz.

Az ajándék ne merüljön ki anyagiakban, hanem fejlesszen ki lelki kapcsolatot, őszinte baráti viszonyt. Ezen családok legyenek, mintegy rokonok, s álljanak levelezésben egymással. Ha a szülők erre nem érnek rá, bízzák a gyermekokra, de föltétlenül olvassák el a szülők is a kicsinyek levelezését. A mi kis magyarjaink ezáltal korán megtanulják egymást becsülni és szeretni.

Édesség, ruha, pénz nagyon fontos, de nem minden! Szeretet nélkül labilis valuta fedezet nélkül.

8. Részlet a „Magyar család a magyar családért” program felhívásából

(Müncheni Magyar Katolikus Misszió Irattára. Magyar Caritas Szolgálat rendezetlen iratai.

Dr. Ádám György németországi magyar katolikus főlelkész felhívása honfitársaihoz. 1953.)

Bibliográfia

Levéltári források őrzési helyei

- Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – Budapest
- Foreign Relations of the United States – Digitális archívum (<https://uwdc.library.wisc.edu/collections/frus/>, 2016. szeptember 10.)
- Keresztes-Fischer Ferenc emigrációs levelezése, 1946–1948. Az eredeti levelek a család birtokában, a másolatok a szerző birtokában vannak.
- Magyar Nemzeti Levéltár Magyar Országos Levéltára – Budapest
- Münchener Magyar Katolikus Misszió Irattára. Magyar Caritas Szolgálat rendezetlen iratai – München
- Politisches Archiv – Berlin
- Prímási Levéltár – Esztergom
- United Nations Archives and Records Management Section – Digitális archívum (<https://archives.un.org/>, 2016. szeptember 10.)

Monográfiák

- *Anhalt, Utz – Holz, Steffen*: Das verbotene Dorf. Das Verhörzentrum Wincklerbad der britischen Besatzungsmacht in Bad Nenndorf, 1945–1947. Offizin, Hannover, 2011.
- *Borbándi Gyula*: A magyar emigráció életrajza, 1945–1985. Mikes, Budapest – Hága, 2006.
- *Borbándi Gyula*: Magyarok az Angol Kertben. Mundus, Budapest, 2004.
- *Botlik József*: Az örvidéki magyarság sorsa, 1922–1945. Magyar Nyugat, Vasszilágy, 2011.
- *Botlik József*: Az örvidéki magyarság sorsa, 1945–1989. Magyar Nyugat, Vasszilágy, 2015.

- *Földesi Margit – Szerencsés Károly*: A megbélyegzés hatalma. Pfeiffer Zoltán, 1900–1981. Kairosz, Budapest, 2003.
- *Gergely Ferenc*: A magyar cserkészlet története, 1910–1948. Göncöl, Budapest, 1989.
- *Gosztonyi Péter*: A Magyar Honvédség a második világháborúban. Európa, Budapest, 1992.
- *Kádár Lynn Katalin*: Eckhardt Tibor amerikai évei, 1941–1972. L'Harmattan, Budapest, 2006.
- *Kovács Zoltán András*: A Szálasi-kormány belügyminisztériuma. Rendvédelem, állambiztonság, közigazgatás a nyilas korszakban. Bölcsészdoktori disszertáció. Pécsi Tudományegyetem, Budapest, 2008.
- *Kunz Egon*: Magyarok Ausztráliában. Teleki László Alapítvány, Budapest, 1997.
- *Lovelace, Alexander G.*: Hughes' War. The Allied High Command through the Eyes of General Everett S. Hughes. MA szakdolgozat. George Washington University, Washington, 2013.
- *M. Kiss Sándor*: Közelítések – 1956. Kairosz, Budapest, 2011.
- *Macartney, Carlile Aylmer*: October Fifteenth. A History of Modern Hungary, 1929–1945. I–II. kötet. Edinburgh University Press, Edinburgh, 1956–1957.
- *Mike Valéria*: Mike (Mádl) János és kora. METEM, Budapest, 2010.
- *Miscamble, Wilson D.*: George F. Kennan and the Making of American Foreign Policy, 1947–1950. Princeton University Press, Princeton, 1992.
- *Nagy Kázmér*: Az elveszett alkotmány. A magyar politikai emigráció, 1945–1975. Gondolat, Budapest, 1984.
- *Nyári Gábor*: A Sándor-palotától a ravatalig. Teleki Pál második miniszterelnöksége, 1939–1941. Kairosz, Piliscsaba – Budapest, 2015.
- *Puskás Julianna*: Kivándorló magyarok az Egyesült Államokban, 1880–1940. Akadémiai – Zrínyi, Budapest, 1982.
- *Ravasz István*: Magyarország és a Magyar Királyi Honvédség a XX. századi világháborúban, 1914–1945. Püedlo, Nagykovácsi, 2003.
- *Rektor Béla*: A Magyar Királyi Csendőrség oknyomozó története. Árpád, Cleveland, 1980.
- *Skultéty Csaba*: Mi is volt a Szabad Európa Rádió? Helikon, Budapest, 2011.

- *Sosenko, Alexander Nicholas*: Eastern European Unity under Russian Communism and the Anti-Bolshevik Bloc of Nations: Conception, Ideology, and Conferences. Urbana, Illinois, 2010.
- *Spannenberger, Norbert*: A magyarországi Volksbund Berlin és Budapest között. Lucidus, Budapest, 2005.
- *Stanek, Eduard*: Verfolgt, verjagt, vertrieben. Flüchtlinge in Österreich. Europaverlag, Bécs – München – Zürich, 1985.
- *Stark Tamás*: Magyarország második világháborús embervesztesége. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1989.
- *Szakály Sándor*: A 2. vkf. osztály. Tanulmányok a magyar katonai hírszerzés és kémelhárítás történetéből. Magyar Napló – Veritas, Budapest, 2015.
- *Szakály Sándor*: Akik a magyar királyi csendőrséget 1919 és 1945 között vezették. Magyar Napló, Budapest, 2013.
- *Szeredi Pál*: A Látóhatár kezdeti évei. A folyóirat alapítása, viták és nehézségek, 1950–1957. Barangoló, Pilisszentkereszt, 2014.
- *Szerencsés Károly*: A nemzeti demokráciáért. Sulyok Dezső, 1897–1965. Pápa Város Önkormányzata, Pápa, 2009.

Szerkesztett és tanulmánykötetek, lexikonok, adattárak

- Az írás megmarad. A németországi magyar gimnáziumok története. Szerk.: *Koncz Lajos*. 1945–1956. Seattle, 2006. (<http://mek.niif.hu/06500/06552/06552.pdf>, 2012. március 30.)
- Balck Book. Concerning the Mass-deportation in Hungary. Szerk.: *Makra Zoltán – Palásthy Rezső*. Hungária, München, 1951.
- *Borbándi Gyula*: Nyugati magyar irodalmi lexikon és bibliográfia. Mikes – OSZK, Hága – Budapest, 2006.
- Displaced Persons and the International Refugee Organization. Report of a Special Subcommittee of the Committee on Foreign Affairs. Szerk.: *Fulton, James G. – Javits, Jacob K. – Pfeifer, Joseph L. – Chelf, Frank L.* United States Government Printing Office, Washington, 1947.

- *Éger György*: Megálmodott Magyarország. Beszélgetés nyugati magyarokkal. Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, Basel – Budapest, 1999.
- Fehér könyv a Szovjetunióba elhurcolt hadifoglyok és polgári deportáltak helyzetéről. Szerk.: *Magyar Harcosok Bajtársi Közössége Hadifogolyszolgálat*. Hungária, München, 1950.
- Magyar Katolikus Lexikon (<http://lexikon.katolikus.hu/>, 2016. szeptember 12.)
- Magyarország a második világháborúban. Lexikon A–Zs. Szerk.: *Sipos Péter – Ravasz István*. Petit Real, Budapest, 1996.
- Magyarország honvédelme a II. világháború előtt és alatt, 1920–1945. III. kötet. Szerk.: *Dálnoki Veres Lajos*. Szerzői kiadás, München, 1973.
- Magyarországi rendeletek tára, 1945. Belügyminisztérium, Budapest, 1946.
- *Nagy Csaba*: A magyar emigráns irodalom lexikona. Argumentum – Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 2000.
- Nyugati magyar esszéírók antológiája, 1986. Szerk.: *Borbándi Gyula*. Európai Magyar Protestáns Szabadegyetem – Mikes, Bern – Hága, 2005.
- Nyugati magyar esszéírók antológiája, 1986. Szerk.: *Borbándi Gyula*. Európai Magyar Protestáns Szabadegyetem – Mikes, Bern – Hága, 2005.; Nyugati magyar tanulmányírók antológiája, 1987. Szerk.: *Borbándi Gyula*. Európai Magyar Protestáns Szabadegyetem – Mikes, Bern – Hága, 2005.
- Országgyűlési Almanach az 1939–1944. évi országgyűlésről. Szerk.: *Haeffler István*. MTI, Budapest, 1940.
- *Szakály Sándor*: A magyar katonai felső vezetés, 1938–1945. Lexikon és adattár. Ister, Budapest, 2001.
- Száz éves a magyar cserkészlet. Szerk.: *Avvakumovits Erzsébet – Avvakumovits Ottó – Benedekné Micsinay Mária – Bócsay Zoltán – Glaser János – Goór György – Ledvai-Lintner Imre – Lomniczy József – McGinn Erika – dr. Némethyné Kesserű Judit – Pillérné Tircza Éva – Szórád Gábor*. Cleveland, 2010.
- Yearbook of the United Nations, 1946–1947. UN, New York, 1947.
- Yearbook of the United Nations, 1947–1948. UN, New York, 1948.

Tanulmányok

- *Bonhardt Attila*: Kisbarnaki Farkas Ferenc és a rendelkezésre álló levéltári dokumentumok. *Hadtörténelmi Közlemények*, 120. évf. (2007) 1. sz. 203–219.
- *Borbándi Gyula*: Nyugati magyar lap- és könyvkiadás. In: *Nyugati Magyar Szellemvilág*. Mikes, Hága, 2006. 82–87. (<http://mek.niif.hu/03900/03928/03928.pdf>, 2012. április 6.)
- *Dessewffy Gyula*: A Szabad Magyarország hangja. *Látóhatár*, 4. évf. (1953) 2. sz. 81–92.
- *Erdős Kristóf*: „Ma érkeztem...” Magyar menekültek Salzburgban, 1945–1953. *Korall*, 12. évf. (2011) 46. sz. 15–41.
- *Erdős Kristóf*: A Hazahozatali Kormánybiztosság a politikai ellenőrzés szolgálatában (1945–1947). In: *Súlypontáthelyezés a diplomáciában. A NEB külügyi munkacsoportjának tanulmányai. I. kötet*. Szerk.: *Soós Viktor Attila*. Nemzeti Emlékezet Bizottsága, Budapest, 2015. 171–196.
- *Kürti László*: Halál és identitás az emigrációban. *Kharón*, 11. évf. (2007) 3–4. sz. 110–135.
- *Marosvári Attila*: A Magyar Cserkészlet megindítása a nyugat-európai menekülttáborokban (1945–1947). In: *Studia Historica 5. A Móra Ferenc Múzeum évkönyve*. Szerk.: *Zombori István*. Móra Ferenc Múzeum, Szeged, 2002. 189–228.
- *Palasik Mária*: „Lehetetlen, hogy a város legdöntőbb részében ezrével lakjanak a régi rendszer elszánt hívei...” A budapesti kitelepítések politikai háttere és levezénylése, 1951–1953. *Századok*, CXLIX. évf. (2015) 6. sz. 1363–1395.
- *Puskás Julianna*: Magyar menekülők, emigránsok – „DP-k” és „56-osok”, 1944–1957. *Aetas*, 11. évf. (1996) 2–3. sz. 67–102.
- *Radnóczy Antal*: A magyar katonai emigráció története, 1945–1990. *Hadtörténelmi Közlemények*, 111. évf. (1998) 3. sz. 728–744.
- *Rozsnyói Ágnes*: 1944. október 15. *Századok*, 93. évf. (1959) 2–4. sz. 373–403.
- *Skultéty Csaba*: A Szabad Európa Rádió (1951–1993). *Rubicon*, 19. évf. (2008) 10. sz. (http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/szabad_europa_radio/, 2016. szeptember 11.)
- *Sommsich-Szögyény Béla*: Rumos Tea. *Holmi*, 19. évf. (2007) 10. sz. 1290–1310.

- *Szerencsés Károly*: Életfogytiglani emigráció. Kínpad, börtön vagy emigráció. *Rubicon*, 19. évf. (2008) 2. sz. 12–23.
- *Vámos Imre*: A magyar sors kérdései. *Látóhatár*, 1. évf. (1950) 1. sz. 3–4.
- *Vörös Vince*: Magyar Parasztszövetség, 1941–1944. *Történelmi Szemle*, 25. évf. (1982) 2. sz. 245–275.
- *Wiggers, Richard Dominic*: The United States and the Refusal to Feed German Civilians after World War II. In: *Ethnic Cleansing in Twentieth Century Europe*. Szerk.: *Várdy, Steven Béla – Tooley, T. Hunt*. East European Monographs, New York, 2003. 274–288.
- *Zsitnyányi Ildikó*: Egy „titkos háború” természete. A Magyar Harcosok Bajtársi Közössége ellen lefolytatott internálási és büntetőeljárás gyakorlat. *Hadtörténelmi Közlemények*, 115. évf. (2002) 4. sz. 1086–1101.

Visszaemlékezések, egyéb források

- A magyar bencések 50 éve Brazíliában. Szent Gellért Kolostor, Sao Paulo, 1981.
- Az altöttingi zarándoklat, 1947. augusztus 20. Szerk.: *Kótai Zoltán*. Herder-Druck, München, 1948.
- Bárány Ferencné Kerecseny Alice közlése a szerzőnek. 2016. szeptember 1.
- *Borbándi Gyula*: Emigráció és Magyarország. Nyugati magyarok a változások éveiben, 1985–1995. Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, Bazel – Budapest, 1996.
- *Borbándi Gyula*: Emigránsok. Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága, Budapest, 2002.
- *Borbándi Gyula*: Két világban. Életem és pályám. Európa, Budapest, 2003.
- *Böszörményi Endre*: A menekülő ország. In: *Trianoni Almanach, 1920–1960*. Szerk.: *Marschalkó Lajos*. Hídő, München, 1960. 155–160.
- Clara von Osváth-Czanik levele Miklajuc Istvánnak. München, 2013. augusztus 15.
- *Cs. Szabó László*: Hunok nyugaton. Aurora, München, 1968.
- *Cserjes Sándor – Zsebedits Pál*: Papok a hontalanságban. Szikra, Budapest, 1969.
- *Dunai Ákos*: Ávósok. Új Hídő, San Drancisco, 1987.

- *Dunai Ákos*: Magyar főnemesek az emigrációban. Katolikus Magyarok Vasárnapja, Youngstown, 1984.
- *Edelsheim-Gyulai Ilona*: Becsület és kötelesség. II. kötet. Európa, Budapest, 2001.
- *Farkas Ferenc*: Az altöttingi országgyűlés. Mikes, München, 1969.
- *Farkas Ferenc*: Tatárhágó visszanéz. Kárpát, Buenos Aires, 1952.
- *Farkas Vladimír*: Nincs mentség. Az ÁVH ezredese voltam. Budapest, 1990.
- *Gombos Gyula*: Húsz év után. Levelek Mirce Zoltánhoz. Molnár, München, 1970.
- *Gombos Gyula*: Huszonegy év után. Molnár, München, 1972.
- *Habsburg József*: Imák, 1945–1949. Katolikus Magyarok Vasárnapja, Cleveland, 1949.
- Hadifoglyok írják... Hadifogolysors a második világháborúban. Szerk.: *Papp Tibor*. Petit Real, Budapest, 1999.
- Halkuló harangok. A Katolikus Magyarok Vasárnapja 1979-es évkönyve. Szerk.: *Dunai Ákos*. Katolikus Magyarok Vasárnapja, Youngstown, 1979.
- *Hennyey Gusztáv*: Magyarország sorsa Kelet és Nyugat között. Egy volt magyar királyi külügyminiszter visszaemlékezései. Európa – História, Budapest, 1992.
- *Himmler Márton*: Így néztek ki a magyar nemzet sírásói. St. Marks, New York, 1958.
- *Hollósy-Kutthy László*: Élményeim a második világháború alatt, 1939–1945. Fejér Megyei Levéltár, Székesfehérvár, 1992.
- *Horthy Miklós*: Emlékirataim. Juan B. Alberdi, Buenos Aires, 1953.
- *Kapronczay Károly*: A Nemzetgyűlés elnöke volt. Kilenc évtized a 20. századból. Varga Béla vallomásai életútjáról, 1991-ben. Mundus, Budapest, 1998.
- Kleineisel Mária és Nyári Gábor interjúja Fejős Ottó stuttgarti magyar lelkésszel. 2010. április 22.
- *Kovács Aladár*: A Mindszenty-per árnyékában. Archivum Hungaricum, Innsbruck, 1949.
- *Kőrössi Zoltán – Soltész Katalin*: Az MKCsBK története. Szerzői kiadás, Kensington, 2011. (<http://csendor.com/konyvtar/Bibliografia.htm>, 2012. március 24.)
- *Kőrössi Zoltán – Soltész Katalin*: Magyar Királyi Csenedő Bajtársi Közösség. Szerzői kiadás, Kensington, 2011. (<http://csendor.com/konyvtar/Bibliografia.htm>, 2012. március 18.)
- Leitold Attila és Nyári Gábor interjúja Rőt Márton egykori akarata ellenére besorozott SS katonával és hadifogollyal. 2008. március 2.

- *Lengyel Béla*: Európa forgószelében. Digitális Kalamáris, Szarvas, 2011.
- *Máday Béla*: Beszámoló a Magyar Vöröskereszt ausztriai és németországi kirendeltségének tevékenységéről. Salzburger Druckerei und Verlag, Salzburg, 1947.
- *Major Jenő*: Emléktörédek. Visszaemlékezés az 1944. március és 1945. július közötti háborús eseményekre. Petit Real, Budapest, 2000.
- *Márai Sándor*: Ami a Naplóból kimaradt, 1949. Vörösváry, Torontó, 1999.
- *Márai Sándor*: Ami a Naplóból kimaradt. 1950–1951–1952. Vörösváry, Torontó, 2000.
- Mesegyűjtemény. II. kötet. Szemelvények a magyar mese- és mondagyűjtésből németországi kismagyarok részére. Bornemissza János, Landshut, 1947.
- Miklós Tamás interjúja Holop Géza egykori katonával és hadifogollyal. 2010. december 29.
- *Nagy Sándor*: A magyar hivatás temploma. Különlenyomat. Szerzői kiadás, München, 1951.
- Nyári Gábor interjúja vitéz Krasznay Bélával. 2014. november 7.
- *Nyári Gábor*: „Csak a tartás miatt maradtam életben”. Krasznay Béla emlékére. Napi Történelmi Forrás, 2015. december 15. (http://napitortelmiforras.blog.hu/2015/12/15/_csak_a_tartas_tartott_életben, 2016. augusztus 12.)
- *Nyirő József*: Íme, az emberek! Katolikus Magyarok Vasárnapja, Youngstown, 1979.
- *Ölvedi János*: Levelek a számkivetésből. Faragó Miklós, München, 1947.
- Pávaszemes pillangó. Magyar Katolikus Diákok Szövetsége, München, 1947
- *Ponori Thewrewk Aurél*: Nyugatosok. Hadifogoly-emlékezések. Mundus, Budapest, 2004. (<http://mek.oszk.hu/09000/09037/pdf/09037.pdf>, 2016. március 28.)
- *Rozsályi Zoltán*: Francis. Egy idegenbe szakadt pap életútja. Szerzői kiadás, Budapest, 2005.
- *Sebő Ödön*: A halálra ítélt zászlóalj. Magyar Könyvklub, Budapest, 1999.
- *V. Gorka Pál*: Budapest elárulva. Egy volt politikai fogoly beszámolója, hogyan árulták el a magyar ellenállási mozgalmat az oroszoknak. A szovjet „hálózat” áldozatai Magyarországon. Esterpress, Budapest, 2002.
- *Vogel, Karl*: M-AA 509. Elf Monate Kommandant eines Internierungslagers. Memminger Zeitung, Memmingen, é. n.